EMILIA ȘT. MILICESCU

PE URMELE LUI Delavrancea

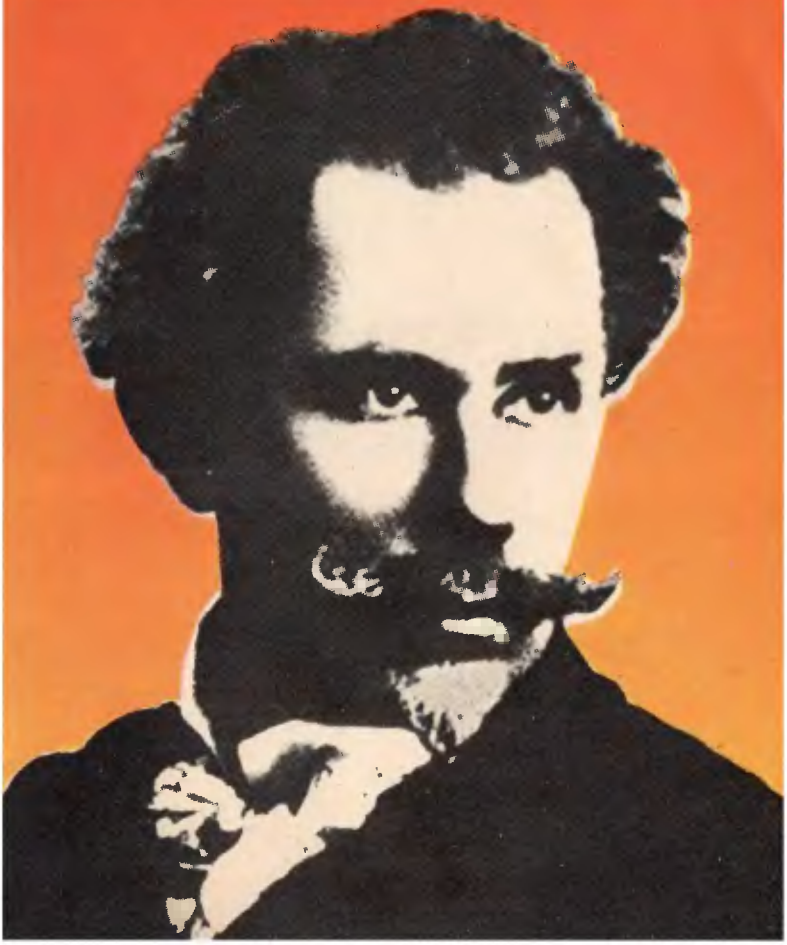

PE URMELE LUI

Delavrancea

EMILIA ŞT. MILICESCU

PE URMELE LUI Delavrancea

EDITURA SPORT-TURISM
Bucureşti, 1986

Coperta: VICTOR ILIE

I. ARGUMENT

Cei cincizeci și cinci de ani de cercetare exegetică au înglobat — în afară de opera integrală a scriitorului — știrile și comentariile din principalele ziare și reviste apărute în timpul vieții lui Delavrancea; studii și articole semnate și nesemnate de contemporanii săi și de cercetători, critici și istorici literari ulteriori, au acumulat nenumărate informații orale în frecventele întîlniri cu soția, fiicele și nepoții scriitorului, cu veri și nepoți de veri din București și din Sohatul ilfovean de la Mărgărita Miller-Verghi, fostă auditoare la „vorbirile" lui Barbu în fața elevelor Pensionului nou de domnișoare condus de mama acesteia, de la o mulțime de avocați, profesori și actori care l-au cunoscut și nu l-au mai putut uita. Am aflat numeroase date noi în arhivele instituțiilor bucureștene și străbătînd drumurile pe care cîndva le-a călcat Delavrancea, în Bariera Vergului, în Sohatul din care, prin 1838, probabil, părinții săi au plecat să se stabilească în marginea capitalei, la Cîmpurile lui Moș Ion Roată din Vrancea, la Goești, lîngă Tîrgu Frumos, la Dragoslovenii lui Vlahuță și în Cartierul Latin al Parisului, la Turnu Severin, Focșani, Caracal, Galați, Craiova, Slatina, Iași și Fălticeni. Din această îndelungată cercetare au rezultat două monografii (prima în 1940 și ultima în 1975); o biobibliografie selectivă (în două ediții — 1958, 1959); o expoziție comemorativă la Muzeul Literaturii Române, cu prilejul centenarului nașterii scriitorului; un film documentar pentru televiziune, în 1966; o ediție critică în zece volume, apărută între 1965—1979, la Editura Minerva; mai multe emisiuni la Radio și Televiziune și numeroase articole publicate în diverse ziare și reviste, precum și ediții de masă ale nuvelisticii, dramaturgiei și oratoriei parlamentare de pe textele

ediției critice pe care am realizat-o, dar cu prefețe sau postfețe ale altor cercetători mai tineri.

Cu toate acestea, opera editată în anii noștri nu cuprinde în întregime scrierile lui Delavrancea. Au rămas încă nepublicate în volum foarte multe articole de ziar care-și au valoarea lor documentară pentru climatul epocii și pentru arta de portretist literar și pamfletar a lui Delavrancea, dar mai ales discursurile de masă, conferințele publice, pledoariile la Curtea cu Juri și studiile de drept, redactate în stilul său colorat.

Pe de altă parte, tirajele neîndestulătoare față de setea de cultură a maselor au împiedicat bibliotecile publice și private să-și procure volumele ediției critice și monografiile, iar edițiile școlare și de popularizare a operelor principale din nuvelistica și dramaturgia lui Delavrancea, cu prefețe deseori prea succinte sau lacunare, sînt insuficiente pentru orientarea justă a cititorului, lipsite de curajul de a afirma că ne aflăm în fața moștenirii lăsate de unul dintre cei mai mari și mai interesanți scriitori posteminescieni de la sfîrșitul veacului trecut și începutul celui în care ne aflăm. Tînăra generație, care nu mai găsește decît rar și întîmplător adunate la un loc principalele informații și puncte de vedere ale criticii din timpul vieții lui Delavrancea, cu explicațiile lor, precum și modul în care a fost și este receptată opera sa de posteritate, este păgubită de o orientare fundamentată. Așa se face că se mai vorbește și se mai scrie despre clasa I primară a lui Delavrancea, peste care el a sărit cu un examen în 1866, că mai apar studii, prefețe, programe de teatru, emisiuni de Radio și Televiziune în care scriitorul este numit „Barbu *Ștefănescu* Delavrancea", deși cu simț de răspundere am demonstrat în lucrările publicate că a-l numi astfel pe autorul *Trilogiei Moldovei* este o impietate față de Delavrancea și o sursă de confuzie pentru viitorime.

Indiferent de locul pe care-l ocupă un artist în ierarhia valorilor perene, numele cu care a înțeles să-și semneze opera nu poate fi modificat. Nimănui nu-i poate trece prin minte să vorbească despre *Nunta din Cana* a pictorului Paul Caliari — numele adevărat al lui Veronese; de *Maximele* lui Luc de Clapiers, în loc de Vauvenargues; de opera lui I. L. Clemens Twain, cum se numea în actele de stare civilă Mark Twain; de Jacopo Robusti în loc de Tintoretto; de scriitoarea franceză Aurore Dupin în loc de George Sand. Nimeni nu i-a mai zis Eminovici lui Eminescu după botezul literar datorat lui

Iosif Vulcan; lui Gala Galaction nu i se publică opera sub numele de Grigore Pișculescu, iar Tudor Arghezi nu semnează Ion N. Theodorescu, deși acesta este numele lui, moștenit și consemnat în actele de stare civilă, nu fabricat de un învățător, după moda timpului, ca în cazul lui Delavrancea. El nu și-a semnat cu numele Ștefănescu decît caietul de versuri din 1876 și teza de licență din 1882, părăsind acest nume în activitatea sa de publicist și om politic.

Lui Alceu Urechiă, în 1892, îi scria: „... Cum dracu să iscălesc? Ștefănescu? Dar este un pseudonume. Nici pe tata, nici pe tata al tatei și nici pe neam de neamul meu nu a chemat Ștefănescu. Doar pe tata din botez Ștefan, cum pe mine Barbu...".

La 9 decembrie 1894, pentru prima oară în Parlament, deputatul liberal Delavrancea (nume sub care își pusese candidatura, contestat de conservatori pe motivul neconcordanței acestui nume cu cel din actele de școlaritate) protesta vehement, demonstrînd că numele Ștefănescu nu-i aparține și nu-i poate fi impus: „... Și dacă mi s-a zis Ștefănescu în școală, nici nu am voit, nici părintele meu n-a cerut ca copiii lui să poarte numele de Ștefănescu...".

Generalul G. Manu — care ignora intenționat că scriitorul a adoptat numele său literar și în viața privată, nu numai în publicistică, în literatură și în viața politică — îl întreba în aceeași ședință a Camerei, cu falsă amabilitate, cu ce nume dorește să i se adreseze. Înfuriat, Delavrancea i-a răspuns: „...Să mă numiți așa cum vă plătesc birul, așa cum mă insultați în jurnale, așa cum mă indicați la urgia bandiților...".

C.C. Arion continuă atacul, insinuînd batjocoritor că Delavrancea și-a renegat clasa socială, dornic să-și ascundă originea modestă sub un nume cu particulă nobiliară: „... Radu de la Afumați — Domn al Țării Românești, Barbu de la Vrancea — Domn al literaturii moderne a României...; Radu de la Popești — cronicar vechi, Barbu de la Vrancea — cronicar modern al Capitalei actuale și liberal mare...".

Lăsînd la o parte ofensele aduse de adversari, Delavrancea expune sincer și convingător motivele pentru care a recurs la un pseudonim: „... Am luat acest nume pentru a face o serie de observațiuni și de studii în domeniul moravurilor și al moralității publice pe care credeam că sînt în drept și dator a le face. Cu un pseudonim mă simțeam mai liber. Dar nu m-am lepădat de nimic, căci nu aveam ce lepăda.

Numele de *Ștefănescu* n-a fost al meu și nu l-au purtat nici părinții, nici bunii mei...".

Desigur, pseudonim era și *Delavrancea*, dar — deși nemărturisit — pentru fiul lui Ștefan Tudorică Albu avea o semnificație deosebită, amintindu-i de originea bunicului său, vrîncean băjenar, așezat la începutul veacului al XIX-lea în vatra noului sat Sohat. De altfel, locuitorii de astăzi ai satului au conștiința originii lor vrîncene și o afirmă ritos. Poate că lui Delavrancea i-au plăcut și calitățile eufonice ale numelui propriu rezultat din cele două prepoziții alăturate toponimicului *Vrancea*, pe care avea să-l lase ca patronimic necontestat celor patru fiice ale sale, toate artiste, ca și părintele lor.

Despre împrejurările în care pseudonimul folosit pentru prima oară în 1884 s-a transformat în nume oficial, Delavrancea mai spunea în Parlament, la 9 decembrie 1894, deci cu zece ani mai tîrziu (nu cu doisprezece, cum afirma el însuși): „... *Delavrancea* este pur și simplu un pseudonume cu care am scris mai bine de 12 ani. În acest timp îndelungat, prietenii, cunoștințele, ca și cei care nu mă cunoșteau personal au sfîrșit prin a mă numi astfel în vorbă și în scris. Astfel că pseudonumele mai mult mi s-a impus decît mi l-aș fi luat eu...".

În 1892, numai un răuvoitor ar fi putut spune că nu știe cine e *Delavrancea*, care se afirmase la Ateneul Român, publicase patru volume de nuvele sub acest nume și era elementul de mare atracție al grupărilor de intelectuali din cercul „Revistei noi", de sub patronajul prestigios al lui B.P. Hasdeu.

De aceea, fără să vrea, a lansat moda pseudonimelor confecționate după același sistem. Numeroși scriitori din epocă și-au făurit nume amintind localitățile natale. Astfel, *Dela-șiria*, *Dela munte*, *De la mare*, în „Tribuna"; *Delabîrsa* și *Dela Robbia*, în „Viața literară și artistică"; *De la Borcea*, *Dela Vînju*, *De la Craiova*, *De la țară*, în „Revista literară și politică" din 1905; *Depesteprut*, în „Seara" din 1912; *De la Cărpiniș*, în „Ardealul" etc. Nesusținute însă de valoarea scrierilor și desemnînd personalități șterse și doar pentru scurtă vreme prezente în lumea artistică și culturală, pseudonimele menționate și nemenționate, croite după modelul lui Delavrancea, s-au acoperit repede de legitimă uitare, în vreme ce personalitatea lui Delavrancea ar fi putut face celebru cel mai banal dintre nume.

Reluînd acum datele comunicate în lucrările anterioare și folosind noi amănunte despre viața și atît de variata activitate a marelui scriitor, voi înfățișa din nou — poate mai convingător și, în orice caz, cu șansa ca paginile ce urmează să ajungă în mîna tinerei generații — drumul pe care l-a străbătut în cei numai șaizeci de ani pe care i-a trăit acest vlăstar cu numeroși ascendenți longevivi, încercînd să-l leg permanent de evenimentele epocii sale, de oamenii și locurile cu care a venit în atingere și de modul în care anumite momente trăite de scriitor au influențat activitatea sa ori au devenit substanță transfigurată în creațiile sale.

Familiarizată pînă la identificare spirituală cu vocabularul, ortografia, stilul și gîndirea scriitorului căruia i-am închinat mai mult de o jumătate de veac de studiu — deși munca mea de profesor de limba și literatura română a patruzeci și două de promoții de elevi și studenți mi-a impus eforturi serioase — am ajuns să descopăr, de la cea dintîi privire a unei pagini de ziar, locul în care era scris numele lui Delavrancea și să identific un număr impresionant de note, cronici și articole semnate în șaizeci și șase de feluri, de la asterisc pînă la *Delavrancea*, ca și pe cele nesemnate, umplînd pagini întregi din „România liberă", „Democrația", „Voința națională" sau „Epoca", cu verva sa neostoită. Astfel am fost în măsură să restitui *in integrum*, pot spune, literaturii și culturii naționale, pe un scriitor a cărui operă a fost adunată antum în volume de mici proporții, care n-au ajuns decît în parte la a doua ediție și nu cuprindeau nici o treime din tot ce crease și risipise autorul lor în paginile periodicelor.

În nădejdea că voi reuși să fiu pentru cititor un ghid bun în descifrarea personalității de excepție a lui Delavrancea — angajat cu toate puterile ființei sale într-o viață de luptă *etiam contra omnes* pe plan social-politic și în sfera plină de subtilități, de mode și contradicții a artei — pornesc de la afirmația lui Nicolae Iorga, la comemorarea a două decenii de la moartea scriitorului, că Delavrancea a fost de la început „un înoitor fără teorie ori program și fără să vrea, datorită firii sale aparte, căci așa îi porunceau înaintașii săi, n-a luat de la nimeni și n-a putut lăsa nimănui nici darul cu totul deosebit al scrisului, nici dogoritoarea năvală a elocvenței capabilă să ardă convenționalismul tuturor tribunelor și catedrelor. Om de vedenii cu priviri împungătoare

ca două fosforice flăcări, a avut o minunată și impresionantă vedenie asupra poporului român".[1]

Un alt publicist cu vederi largi asupra culturii europene îl consideră pe Delavrancea „conducător de generație", ca și Maurice Barrès în Franța și D'Annunzio în Italia: „figură complexă, Delavrancea a izbutit să se ridice atunci cînd alții dibuiau în sfera intelectualismului scolastic și al artei mediocre, în nuvelistică, oratorie și teatru. El a fost strigătul descătușării noastre, insuflîndu-ne conștiința dreptății revendicărilor noastre".[2]

Mie nu-mi rămîne decît să închin acest volum împlinirii unui veac de la debutul editorial al lui Delavrancea, cu *Sultănica*, la 18 iunie 1885, debut care i-a conferit — pînă la apariția *Trubadurului* — supranumele de „autorul *Sultănicăi*".

II. OBÎRȘIA NEAMULUI — ȚARA VRANCEI

Se împlineau trei veacuri de cînd Moldova se învăluise în zăbranic de doliu, de cînd oșteni și răzeși, tineri și bătrîni puseseră în cripta de la Putna pe cel ce fusese sabia creștinătății, pe Ștefan cel Mare, soarele Moldovei.

Din cei șapte munți ai Vrancei, legendele își făcuseră drum către toate hotarele neamului românesc și gloria trecutului pîlpîia ca o candelă de nădejde și îndemn în bezna unui prezent rareori străbătut — ca sub Mihai Viteazul, unificatorul celor trei țări surori — de raza unei înnoiri fericite. Dar „Republica Vrancei", cum o numește prea învățatul Domn Dimitrie Cantemir în *Descrierea Moldovei*, se bucurase sute de ani de o relativă liniște și independență economică, pe temeiul libertăților acordate de Ștefan cel Mare locuitorilor ei, ca răsplată a vitejiei în necurmatele lupte cu dușmanii.

[1] N. Iorga — *Doi înaintași: Delavrancea și Goga*, în „Cuget clar", II, nr. 44, 12 mai 1938, p. 689.

[2] O[vid] D[ensusianu-fiul] — *Trei conducători de generație: Maurice Barrès, D'Annunzio, Delavrancea*, în „Cele trei Crișuri", XII, nr. 3—4, martie — aprilie 1931, p. 42—44.

În ianuarie 1801, însă, peste Vrancea se abătu blestemul robiei boierești: Constantin Alexandru Ipsilanti dăruiește ținutul liber al Vrancei, ca pe o moșie personală, marelui vistiernic Iordache Roset Roznovanu, de la care luase împrumut cîteva pungi cu galbeni. Vrîncenii își pierd vechile lor drepturi asupra munților cu păduri seculare și imașuri cu iarbă ca mătasea pentru turmele de oi și cirezile lor de cornute, devenind clăcași, datori să dea dijmă grea din bucate, vite, brînzeturi, lînă, miere și ceară. Prin satele adăpostite în văile apelor, sub poale de codri merei, din Năruja — „cheia și inima țării de piatră", cum o numește un localnic[1] care pomenește și de originea vrînceană a lui Delavrancea — năvălesc dăbilarii împlinitori de biruri. Sarea munților liberi începe a fi drămuită de străini și turmele, cu năzdrăvane miorițe de baladă, încap pe mîna lacomă a slugilor boierești. Atunci, de pe valea prăpăstioasă a Zăbalei și de pe coastele mai dulci ale Nărujei, vrîncenii bejenesc cu sutele, umplînd plaiul Rîmnicului și al Buzăului cu behăitul turmelor lor, ducînd în sufletele arse de dorul Vrancei amintirea vie a întîmplărilor năprasnice din vechi timpuri, ferecate în balade și „ziceri", călăuză și mîngîiere în ceasuri de grea restriște.

Pe mulți dintre fugari, puterea boierului cotropitor îi aduce înapoi la corvezile și umilința de la care plecaseră, căci în 1803, un nou hrisov domnesc, al lui Alexandru Moruzi, întărește stăpînirea Roznovanului asupra Vrancei.[2] Pe valea Zăbalei și a Nărujei, la asuprirea boierească se adăuga lăcomia egumenilor greci de la mănăstirea Mera, ctitorie a lui Antioh Cantemir.

Cei mai vajnici vrînceni rămîn, totuși, pe vetrele lor din veac, își adună hrisoavele în care pecetea șnuruită a lui Ștefan cel Mare întărea „pe veci" stăpînirea răzeșilor lui în Vrancea și, pe temeiul lor, la 26 aprilie 1813, pornesc proces împotriva boierului Iordache Roset Roznovanu, conduși de preotul Șerban Bălan din Năruja, Toader Țîrdea și Constantin Taftă din Negrilești.

Boierul pîrît la domnie își îndreaptă prigoana spre căpeteniile răzeșilor răzvrătiți împotriva samavolniciei. Legendele locale vorbesc despre o ceată de arnăuți care a năvălit în biserica din Năruja să cetluiască și să ridice din altar pe

[1] Simion Hîrnea — *Năruja...*, în „Milcovul", IV, nr. 629, 25 iulie 1971, p. 3.

[2] I. Constantinescu și H.H. Stahl — *Documente vrîncene*, p. 45—49.

preotul Şerban Bălan. Îndemnat de ţărani, el a scăpat îmbrăcat în sarică şi îmbrobodit peste gură cu ştergarul, ca femeile.

Patru ani şi jumătate, vrîncenii jălbari au bătut drumurile judecăţii, dăruind spătarului, logofătului şi altor boieri cupizi salbele de la gîtul fetelor mari, cergi vrînceneşti de oaie ţigaie şi sute de ocale de brînză, pentru grăbirea judecăţii. Suma cheltuielilor făcute cu procesul, suportată de paisprezece sate, s-a ridicat la 78 550 lei vechi. Documentele menţionează delegaţii formate din cîte patruzeci şi doi pînă la opt sute de vrînceni care au aşteptat hotărîrea Marelui Divan din Iaşi timp de patru pînă la douăzeci şi cinci de săptămîni. Alte delegaţii au ţinut calea lui Alexandru Moruzi la Focşani, apoi lui Scarlat Calimachi la Bîrlad, cerîndu-le să scoată Vrancea de sub „boieresc".

Procesul s-a terminat abia în 1817, cu biruinţa vrîncenilor.[1] Anaforaua Marelui Divan din Iaşi recunoştea că „... nu lasă nici cea mai mică îndoială asupra dreptăţii vrîncenilor pe ocinile şi baştinile lor asupra cărora au avut o îndelungată stăpînire..."[2].

Trecuse însă mai bine de un deceniu de la cotropirea boierească a Vrancei. Unii dintre băjenarii care altădată coborau doar primăvara cu turmele în cîmpia Dunării, copleşiţi de lipsurile şi greutăţile dezrădăcinării, pieriseră. Alţii, în căutare de iarbă pentru turme, ispitiţi de întinsele sohaturi dintre Dîmboviţa şi Mostiştea, întemeiaseră o salbă de sate noi — Nana, Sudiţi, Radovanu, Sohatu şi altele, legate între ele de cursul lenes al rîurilor. Ca şi locuitorii din Sohatu, învăţătorul Vasile Niţescu afirmă, în monografia satului, că această aşezare „a fost întemeiată de *mocanii* veniţi din Munţii Vrancei pe valea Mostiştei şi de *cojenii* veniţi din zona Pădurii, care erau tîrlaşi, dar lucrau şi pămîntul...".[3]

Păstoritul, străveche îndeletnicire a locuitorilor întemeietori, dă locurilor nume specifice, păstrate pînă în zilele noastre: La pastramă, La stînă, Măcelaru, Baba Ana.

---

[1] Cf. *Marele sfat vrîncenesc*, în „Vrancea" (Focşani), I, nr. 1, 28 august 1932; Cf. N. Jechianu — *Vrednicia strămoşilor*, ibidem; Cf. Aurel V. Sava — *Preotul Şerban Bălan*, ibidem; Cf. Simion Hîrnea — *Ţara Vrancei*, în „Comoara Vrancei", Bucureşti, Tipografia Lupta, 1930, p. 3—4, 29, 35.

[2] Aurel Sava — *Documente putnene*, cf. Simion Hîrnea — *op. cit.*, loc. cit., p. 33.

[3] Monografie aflată în manuscris la primăria din Sohatu, în 1955.

În căsuțele de paiantă, cu prispă de lut susținînd streașina lată pe stîlpi ciopliți din bardă și neteziți din cuțitoaie, locuitorii satelor noi își continuă viața după ritmul neschimbat al anotimpurilor și după vechile tradiții moștenite din Vrancea. Cresc turme de oi umblînd vara după pășune grasă și iarna adăpostindu-le cu perdele de stuf și trestie. Cei rămași în sat lucrează pămîntul luat în dijmă de la stăpînitorii locurilor. Femeile lucrează lîna și cînepa, înfloresc veșmintele cu arnici și lîniță colorată, țes bete și abale, traiste și peșchire. Petrec în șezători la claca ce-și schimbă gazda odată cu terminarea dărăcitului, a dezghiocatului de știuleți, coc boabe de ciocantin și semințe de bostan, fierb grîu cu miere de mai și dovleac galben ca aurul și transmit generației tinere comoara creației populare din munții Vrancei, în care variantele *Mioriței* străluceau vii și apropiate de sufletele lor de păstori din tată în fiu. Toți se vor fi luptat cu dificultățile începuturilor, amestecîndu-se greu cu populația satelor din cîmpia Munteniei, mai puțin reflexivă, mai impulsivă și la bine și la rău. Noii veniți moșteniseră din bătrîni gîndul slobod să străbată într-o clipeală nemărginirea, din munții cu crestele înzăpezite pînă în văile rîurilor învolburate, pe unde sclipeau de curățenie căsuțele lor cu ceardacuri largi de lemn.

Printre proaspeții întemeietori ai Sohatului, în recensămîntul general din 1838, la nr. 8 apare Tudor Albu cu soția sa Mușa — nume caracteristic pentru originea ei moldoveană —, iar la nr. 7 Ștefan Tudor, fiul precedentului, cu soția sa Iana (Ioana), amîndoi în vîrstă de douăzeci de ani, de curînd căsătoriți. Primii doi sînt bunicii lui Delavrancea, iar ultimii doi propriii săi părinți, el fiind, așadar, a doua generație de vrînceni născuți în cîmpia dunăreană, ceea ce-i dădea dreptul la numele pe care și l-a luat, ca și posibilitatea de a cunoaște ca nimeni altul graiul din părțile Moldovei și pe cel din Muntenia.

III. BARIERA VERGULUI ȘI OAMENII EI

Abia se înnegriseră hogeacurile vetrelor din Sohatu, că zvonurile de cîștig cu cărăușia de grîne la schelele din Giurgiu și Oltenița îndeamnă perechile de însurăței să părăsească

satul și să se aciuieze dincolo de Bariera Vergului, între oraș și ogoarele țărănești, alcătuind cătunul Deluța sau Delea Nouă[1], lîngă Delea Veche — mahala mai de multă vreme constituită, în vecinătatea abagiilor și găitănarilor nevoiași. Ștefan Tudorică Albu și Mihalache Șouțeanu — care-și ia numele de la satul abia părăsit — vor fi vecini pe prelungirea Căii Vergului, azi Calea Călărașilor. Noii veniți desțelenesc pămînturile rămase pîrlog din jurul capitalei, cară sacii cu grîu la morile de pe Dîmbovița, își ridică locuințe și grajduri pentru caii de schimb, plantează vii pe araci și pomi fructiferi cu „rogodele" rîvnite de copii. Femeile cresc gîndaci de mătase cu frunzele dudăriilor dinspre Fundeni. Au o liotă de copii veseli și sănătoși. Neacșu sacagiul își strigă marfa: „Apăăă! Ap'de Dîmbovița, bună de spălat!". Pe uliță intră zvonul căruțelor ferecate ce se întorc de la schelele Dunării, aducînd vești și povești nemaiauzite. Nea Mitran, Moș Doroftei și Tămăduianu, părintele Stelian și nea Nică Pescaru sîn Barbu sînt prototipurile personajelor din opera lui Delavrancea, păstrate ca într-un sipet de taină scump inimii lui. Locul pe care s-a construit în 1911 drumul dintre Tichiriș și Valea Sării, cu ajutorul banilor acordați cu prioritate de Delavrancea, ministrul Lucrărilor Publice, avea pentru nepotul bătjenarului Gheorghe Tudor Albu o deosebită semnificație, căci pe acest loc, la 15 iulie 1817, se ținuse sfatul cel mare vrîncenesc, ca să hotărască, în urma procesului cîștigat contra lui Iordache Roset Roznovanu, „... partea de munte și de frunză ce se cuvine fiecărui sat..." din cele paisprezece, potrivit contribuției fiecăruia la cheltuielile procesului.

*

În documentele și materialele biografice consultate, tatăl lui Delavrancea apare sub unsprezece nume diferite: *Gheorghe Ștefănescu* îl numește Ionescu-Dobrogeanu[2] în amintirile sale, ca unul care pretinde că a cunoscut pe părinții scriitorului; George Călinescu consideră că *Ștefan* era numele de

[1] Calist Ialomițeanu-Botoșăneanu — *Monografia bisericii Delea Nouă-Calist*, București, 1907, p. 9.

[2] Ionescu-Dobrogeanu — *Reminiscențe*, în „Analele Dobrogei", II, nr. 1, 1921, p. 54; preluat de Lucian Predescu în *Barbu Delavrancea — Viața și opera*, București, Editura Cugetarea, [1938], p. 5.

familie[1]; în Arhiva Stării Civile pentru căsătoriți din București, pe anul 1887, îl găsim sub trei nume diferite — *Gh. Șt. Sohățianu*, *Ștefan Sohățeanu* și *G. Ștefan*[2]; în necrologul din „Voința națională", la care Delavrancea era redactor principal, apare la 9 iunie 1890 ca *George Ștefănescu;* în mitrica bisericii Delea Nouă din 1858, părintele lui Barbu se numește *Ștefan Plugaru*[3], patronimic pe care l-a folosit și Delavrancea în corespondența sa cu Elena Miller-Verghi; în matricola clasei a II-a a Școlii sucursale din Coloarea Neagră, pe anul 1866—1867, părintele elevului Stephanescu Barbu este *Stephanŭ Tudorŭ*, iar la numele nepotului său Marin Rădulescu, care locuia la aceeași adresă, apare ca *Stephanŭ George*[4]; în catalogul clasei I a Gimnaziului „Gheorghe Lazăr" pe anul școlar 1870—1871, tatăl său este numit *George Ștefan*[5], iar din semnăturile fiilor săi pe tezele de licență reiese că s-a numit *Gheorghe Ștefan*[6].

De o importanță deosebită sînt și relatările orale ale descendenților săi direcți și colaterali: *Radu Dobre*, văr primar al lui Delavrancea, fiu al sorei tatălui său; *Nicuță Papiniu*, văr după mamă — cu care scriitorul și-a petrecut, în copilărie, verile, scăldînd caii în lacul Rasa ori călărind pe deșelate de la Sohatul bunicului patern Gheorghe Tudor Albu pînă la Postovarii bunicilor materni — și fiul acestuia, *Ionel Papiniu;* preotul *Marin Rădulescu*, fiul lui Radu Dobre și coleg cu Barbu în clasa a II-a primară, găzduit chiar de părinții lui Delavrancea; *Tudorică Radu-Gheru*, nepot de văr din Sohatu; *Marin Radu Dobre-Bucu*, alt nepot de văr din Sohatu; *Eugen (Tutka)* și *Luciliu Ștefănescu*, fiii fratelui celui mai mare al scriitorului — primul inginer, al doilea

---

[1] *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, Editura Fundațiilor, 1941, p. 501.

[2] Arhivele Statului, București, dosar 249.

[3] Arhivele Sfatului Popular sectorul 1, registrul pentru botezați pe 1858, fila 22, nr. 10.

[4] Arhiva Școlii Generale de 8 ani „Barbu Delavrancea" din București.

[5] Arhiva Liceului „Gheorghe Lazăr" din București.

[6] Barbu G. Ștefănescu — *Pedeapsa, natura și însușirile ei*, București, Tipografia Ștefan Mihalescu, 1882; Const. G. Ștefănescu — *Diploma de bacalaureat*, Universitatea București, nr. 103, 30 iunie 1870; Const. George Ștefănescu — *Sponssori, fidepromissori și fidejussori*, București, Tipografia Al. A. Grecescu, 1876; numirea ca procuror de Dîmbovița a aceluiași, sub numele de C.G. Ștefănescu-Suhățianu, Ministerul Justiției, secțiunea personalului și a comptabilității, nr. 13704, 18 noiembrie 1876.

magistrat la Curtea de Casație din București; doctorul epidemiolog *Constantin Suhățianu* și inginerul silvic *Mihail (Caracatuș) Suhățianu*, ambii fii ai lui Const. Ștefănescu-Suhățianu, al doilea frate mai mare al lui Delavrancea; *Marioara Panaiodor*, fostă funcționară la Ministerul Lucrărilor Publice, fiica sorei lui, Uța. Din aceste relatări reiese că pe tatăl scriitorului l-a chemat *Ștefan* (nume de botez) *Tudorică Albu*, fiu al lui Gheorghe Tudor sau Tudorică, poreclit Calalb, Albu sau Bălan, după preferința neamului lor de a crește cai albi. Toți acești informatori l-au apucat pe „moșu-bătrîn", adică pe tatăl lui Delavrancea, în căsuța din Bariera Vergului nr. 166, apoi în strada Dreptului nr. 26 (azi strada Cuza-Vodă din cartierul Gării de Nord), unde pe atunci avea vie de dotă și o căsuță fiul său mai mare, Nicolae Ștefănescu. La această ultimă adresă locuiau părinții scriitorului în februarie 1887, cum se menționează în dosarul de căsătorie al lui Delavrancea.

Tatăl era un om vînjos, cu privire ageră și pătrunzătoare, în care, la răstimpuri, trecea o lumină de bunătate ca a *Bunicului* din opera scriitorului. Delavrancea l-a înfățișat „zicînd" balade bătrînești — desigur, aduse de oierii din Vrancea — și lăcrămînd de înduioșare pentru soarta eroilor populari Corbea ori Miul Cobiul, în vreme ce ascultătorii săi plîngeau de-a binelea. Purta, cu un aer de mîndrie firească, moștenită de la răzeșii lui Ștefan cel Mare, zeghea vrînceneasă de dimie cu chepeneag și împodobită cu găitan de lînă, așa cum îl arată singura fotografie ce ni s-a păstrat, făcută cu puțină vreme înainte de a muri. În munții Vrancei, bătrînii o mai purtau încă în 1955, cînd am cercetat ținutul de origine al neamului lui Delavrancea. Cu toate înnoirile vremii noastre, poate că pe fundul lăzilor din Năruja, Soveja și Cîmpurile se vor mai fi găsind asemenea veșminte.

Mama scriitorului se numea *Iana*, după mărturiile fiicelor lui Delavrancea și ale celorlalți nepoți; *Eana*, cum apare în mitrica bisericii Delea Nouă, cu prilejul botezului fiului ei mezin; *Ana*[1], mai curînd diminutiv din numele *Ioana*; în nici un caz *Maria*[2], cum au afirmat unii memorialiști și biografi ai scriitorului.

---

[1] Actul de deces al lui Delavrancea, nr. 669, din 1 mai 1918, registrul stării civile pentru morți — Arhivele Statului din Iași.

[2] Ionescu-Dobrogeanu, loc. cit.; Lucian Predescu — *Barbu Delavrancea — Viața și opera*, p. 5, loc. cit.; G. Călinescu — *Istoria literaturii române...*, p. 501, loc. cit.

Era fiica văduvei *Stana* din Postovari, sat locuit de clăcașii de pe moșia familiei Filipescu. Dintr-o fotografie de octogenară, „Mama-Iana", cum i-a zis toată Bariera Vergului (nume folosit întocmai de Delavrancea în nuvela sa *Văduvele)*, sau „Mama-Baba", cum îi spuneau fiicele scriitorului, era înaltă și uscățivă, ca *Bunica*. În Bariera Vergului purta veșmintele tîrgoveților din marginea capitalei și darul ei de povestitoare era admirat fără rezerve, nu numai de copiii din mahalaua Orzarilor, dar chiar de autorul *Palatului de cliștar*, care, într-o scrisoare către soția sa, mărturisea că „Mama-Baba" a început să spună fetelor un basm mai frumos decît toate cele pe care le-a auzit el vreodată.

Stana, bunica maternă a lui Delavrancea, a avut patru copii. Unul dintre frații Ianei, *Ștefan*, a rămas plugar în Postovari. O soră, *Maria*, s-a căsătorit cu preotul *Nicolae sîn Nicolae*, poreclit *Popa Fărîmiță*, născut în București, suburbia Foișor, și s-a stabilit după căsătorie în mahalaua bucureșteană Dobroteasa, unde era frecvent vizitat de soacra lui, Stana; aceasta venea pe jos din Postovari și tot pe jos se întorcea în satul ei. Preotul Fărîmiță slujea la biserica Sf. Ion Nou din fața Pieței de Flori, colț cu Calea Călărașilor. Fiul Mariei și al preotului Nicolae sîn Nicolae a căpătat la școală numele de *Popescu Ion*[1], după îndeletnicirea părintelui său, dar în liceu, pe vremea ministeriatului lui Spiru Haret, și l-a schimbat în *Papiniu Ion (Nicuță)*[2]. Acesta este vărul primar după mamă al lui Delavrancea. În 1939, pe cînd avea optzeci și doi de ani, el mi-a dat numeroase informații privitoare la familia scriitorului.

Al doilea frate al Ianei se numea *Nicolae*, ca și cumnatul său, și a fost tot preot. Cînd s-a ivit prilejul, Popa Fărîmiță l-a adus și pe el la biserica Sf. Ion Nou.

Preotul Nicolae — să-i zicem, al Stanei din Postovari — a avut patru copii: *Ecaterina*, *Elisabeta*, *Aurel* și *Eliza*. Aurel a transformat numele tatălui său în patronimic, numindu-se *Aurel Niculescu-Bratzu*. A fost coleg de liceu cu Delavrancea și oaspete obișnuit în casa acestuia, în anii maturității lor. Despre el scria Tudor Arghezi în 1931 că „... nu i-a lipsit nimic să fie un mare bărbat de stat, orator, diplomat, mai inteligent decît 50 de bucureșteni, domn extrase-

[1] Act de naștere nr. 57 al lui Popescu Ion, fiul preotului Nicolae Nicolae, biserica Dobroteasa, 1857.

[2] „Monitorul Oficial", nr. 98, 4 mai 1878, p. 2685.

lect...".[1] Fiica Elizei — *Jana Gheorghiu* — a fost profesoară de limba franceză la Liceul „I.L. Caragiale" și apoi lector la Universitatea din București.

Cu toate că însuși Delavrancea declara în Parlament, în 1894, că este singurul dintre frații săi care s-a născut în București, trebuie să-l contrazicem, întrucît băiatul mijlociu al lui Ștefan Tudorică Albu, Constandin, s-a născut în 1846 „în București", așa cum chiar el ține să specifice pe coperta interioară a tezei sale de licență din 1870. În această ipoteză plauzibilă, atestată de Const. Ștefănescu-Suhățianu, revoluția de la 1848 l-a apucat pe tatăl lui Delavrancea în Bariera Vergului, în vîrstă de 30 de ani, poate participant, în vălmășagul căuzașilor, ca unul care-și zicea „Plugaru", ara cu caii lui albi pămînt boieresc și de la 25 de ani pînă la 59—60 avea să fie tot pe drumuri, pe ploi, pe vînt și pe viscol, cărînd grîne străine la schelele din Olteniţa și Giurgiu, cum va afirma mai tîrziu fiul său.

Este probabil că s-a impus ca staroste al cărăușilor din barieră, al orzarilor care-l porecliseră „Ștefan-căruță-goală" și „Ștefan-încarcă-muscă", nu pentru că era „chirigiu fără mușterii", cum crede un prefațator al operei lui Delavrancea[2], ci pentru că — în numele cărăușilor pe care-i stărostea, avînd de făcut legătura dintre vînzătorii de grîne și armatorii de șlepuri — trebuia să se deplaseze repede, fără încărcătură. Fiicele lui, Maria și Uța, au fost căsătorite una cu un plăpumar, alta cu cîrciumarul de la „Leul și cîrnatul", din Dealul Filaretului. Fotografiile le înfățișează în veșminte frumoase și costisitoare. Nici unul dintre băieții lui Ștefan n-a fost nevoit să muncească alături de tatăl lor pentru îndestularea unei familii numeroase. Ei au fost purtați prin școli și facultăți (desigur, cu incontestabile greutăți și lipsuri). Toate aceste fapte atestă că, cel puțin pînă în 1865, tatăl scriitorului cîștiga bine din cărăușie și din negoțul cu grîne. Această ipoteză este susținută de mărturiile verilor și nepoților lui Delavrancea, care-și amintesc despre o mare sumă de bani pe care Ștefan Tudorică Albu a pierdut-o la moara fraților Assan, cărora le-a procurat grîne în mare cantitate. De altfel, în matricola Școlii sucursale din Coloarea Neagră pe anul 1866—1867 a clasei a II-a, ca și din cataloagele claselor

[1] „Adevărul literar și artistic", 1931.

[2] Al. Săndulescu — *Studiu introductiv* la *Delavrancea — Scrieri alese*, București, E.S.P.L.A., 1958, p. V.

a II-a și a IV-a ale Liceului „Sf. Sava" pe anul 1871—1872 și respectiv 1873—1874 se menționează, la rubrica „profesiunea părintelui", că tatăl elevului Ștefănescu Barbu este „grînariu", ceea ce nu înseamnă cărăuș de grîne, ci persoană care achiziționează și păstrează în hambare grînele menite exportului.

Se prea poate ca, în 1871—1874, tatăl scriitorului să mai fi fost „grînariu" doar cu numele, în baza îndeletnicirii sale trecute, altfel fiul său nu s-ar fi putut prevala de acte de paupertate, așa cum vom vedea mai departe.

În tabelul concurenților la bursă pentru internatul Liceului „Sf. Sava", în 1871—1872, la rubrica „observațiuni", se spune despre tatăl elevului Ștefănescu Barbu că este „comerciant", cu un „venit de 50 de lei noi", fără a se preciza felul comerțului său și durata pe care i s-a calculat venitul. Nu-i vorbă că, pe an sau pe lună, 50 de lei noi era o sumă mai puțin decît modică într-o casă cu șapte guri și tocmai de aceea fiul lui Ștefan Tudorică Albu cere și obține prin examen întreținere în internat și uniformă școlară gratuite. Eticheta de „comerciant" ca și cea de „grînariu" aminteau, desigur, un trecut de prosperitate pe care și Delavrancea îl înfățișează, pentru toată mahalaua Orzarilor, în scrierile sale autobiografice: „...La marginea capitalei, departe de zgomot și de fărîturile pizmașe, între oraș și ogoarele țărănești, să întindea înflorind mahalaua grînarilor [...] Era o ferbere de muncă, o dragoste de propășire și-o frăție de trai că nu se mai pomenea o mahala așa tihnită și harnică...".[1]

Părinții scriitorului își înjghebaseră în barieră, cam peste drum de vechea bisericuță Delea Nouă, pe locul unde azi se află clădirea din Calea Călărașilor nr. 236, o căsuță modestă de gard umplut cu pămînt amestecat cu paie, împărțită în patru odăițe scunde, cu tavanul de scînduri și bîrne de susținere, cu prispă de humă, pomostită, cu streașină lată, proptită pe stîlpi de stejar lucrați din cuțitoaie de însuși gospodarul părinte al scriitorului, acoperită cu șindrilă. Casa a rămas neidentificată pînă în 1955. Nepoții cei mai vîrstnici ai lui Ștefan Tudorică Albu și ai Mamei Iana își aminteau vag de casa bunicilor din mahalaua Orzarilor, în care intraseră o dată, de două ori în prima lor copilărie,

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 1, București, Editura pentru Literatură, 1965, p. 76.

pînă ce „Moşu-Bătrîn“ şi „Mama-Baba“ se mutaseră la via lui Nicolae Ştefănescu. Marioara Panaiodor, fiind mai mică, şi fiicele lui Delavrancea, crescute destul de izolat de rudele dinspre tată, au avut contact doar cu verii lor primari şi cu „Mama-Baba“ care venea duminica la masă şi la orele de povestiri, aşa că nici măcar n-au bănuit că mai există casa natală a tatălui lor, deşi ea a supravieţuit scriitorului cu aproape patru decenii.

În 1955 — ajutată de dr. Constantin Suhăţianu, care ştia că în 1916 pe casa bunicilor lui a căzut o bombă nemţească, distrugînd camera dinspre stradă, şi care avea clară în minte imaginea casei bătrîneşti — am cercetat din om în om pe toţi cei ce locuiau în barieră dinainte de primul război mondial şi am găsit-o. După plecarea bătrînilor, aici locuise „ţaţa Mariţa Georgeasca“, rubedenie cu familia scriitorului, a cărei fiică, Netuţa, speriată de explozie, şi-a pierdut minţile. În bucătăria unei familii nevoiaşe care locuia aici în 1955 se mai afla încă fotografia Netuţei.

Semnalînd faptul Comisiei Monumentelor Istorice, am prilejuit declararea casei natale a lui Delavrancea ca monument istoric, demn de păstrat în zestrea pe care o lăsăm generaţiilor viitoare. În 1958, cînd se împlineau o sută de ani de la naşterea scriitorului, doi dintre stîlpii de stejar ai prispei lipseau. În ştirbitura lor, streaşina şi acoperişul se prăbuşiseră. Zidul, rămas stingher, privea printr-o fereastră de două palme, în vreme ce stîlpii gîrbovi păreau că se opintesc într-un efort suprem să sprijine rămăşiţele căminului părintesc al lui Delavrancea. Fiica cea mai mică a scriitorului, arhitecta de prestigiu Henrieta Delavrancea-Gibory, s-a oferit să reconstituie casa bunicilor ei. Cu toate acestea, curtea a fost transformată în depozit de lemne şi var, apoi a fost dărîmată şi casa, considerată fără valoare arhitectonică. De pe pragul ei, însă, a pornit, acum o sută douăzeci şi opt de ani, tulburătoarea personalitate a lui Delavrancea. De stîlpii prispei s-a sprijinit la primii săi paşi, aici a ascultat ciripitul rîndunelelor venite în fiecare primăvară la cuiburile lor de sub streaşină, iar în podul cu hamuri vechi l-a aşteptat pe viitorul scriitor, ca pe Făt-Frumosul basmelor, Pegasul fanteziei.

Pe lîngă căsuţa aceasta cu aspect rural, cu acoperişul în creastă, pe care două limbi de tinichea, aşezate pe două goange cît gîlîicea, scîrţîiau la fiecare adiere de vînt, Mama Iana chenăruia cînd cu bobidragi şi micşunele stropite cu

aur și chinovar, cînd cu tufănică ruginie de toamnă și busuioc îmbălsămat. În curtea adîncă îl ispiteau pe mezinul starostelui de cărăuși umbra deasă a duzilor — decor din viitorul *Trubadur* — și perdeaua de coacăze și agrișe dinspre vecinul Mihalache Șouțeanu. De pe banca de salcîm de la poartă putea privi zilnica defilare a chipurilor pitorești din mahala, cu care își va popula scrierile. Aici, între stîlpii cu șanțuri și muchii, ca niște primitive coloane de templu, ori sub pomii cu florile zumzăind de albine, Barbu a stat pe genunchii bunicului Gheorghe Tudorică Albu din Sohatu, cu plete rotunjite ca ale plăieșilor lui Ștefan cel Mare și ca ale însuși marelui Domn; a gustat mierea poveștilor aduse din Vrancea sau adunate de părintele său în necontenitele lui drumuri, de la oameni de munte și de cîmpie, de la delureni și transilvăneni veniți în fiecare an cu turmele la pășunat. De aici a pornit în primele sale drumuri la descoperirea lumii scăldată în mireasma dulceagă a florilor de salcîm, în adierile cu miros de cimbrișor sălbatic și scînteioară cu vîrful roșu ca focul, de drăgaică pripită de soare, de lumînărele și rochița rîndunicii, dincolo de viile în paragină dinspre Fundenii Dudeștilor și de Fîntîna Susanei. Imaginea desfătată a acestei lumi va stărui totdeauna în mintea și în sufletul lui Delavrancea, ca om și ca pictor în cuvinte al personajelor sale și al lumii înconjurătoare.

Ștefan Tudorică Albu a avut nouă copii, dintre care patru au murit curînd după naștere. *Nicolae*, care va purta numele de *Ștefănescu*, dat în școală, și porecla de *Budala*, s-a născut probabil în Sohatu, la sfîrșitul anului 1838, după marele recensămînt general din acel an. S-a apucat tîrziu de învățătură, la îndemnul unchilor săi dinspre mamă, cei doi preoți Nicolae de la biserica Sf. Ion Nou, a făcut Facultatea de Drept și a ajuns avocat al Creditului Urban. S-a căsătorit cu Zoe (Zina) Iliescu, fiica unui bogat negustor bucureștean, ale cărei pretenții de noblețe copilul Barbu le-a suportat greu, fiind obligat de fratele său la vizite duminicale. Locuia în str. Artei nr. 10, unde a stat cîtva timp și tînărul student Delavrancea. Veniturile sale de avocat al statului și de jurisconsult al cîtorva familii de negustori cu multe afaceri, pe lîngă averea dotală a soției, îi dăduseră lui Nicu Ștefănescu oarecare morgă cu care nici Delavrancea, nici tatăl său (care-i zicea „boieru") nu s-au putut împăca, deși a fost în mare măsură sprijinitorul părinților și al fraților săi mai

mici. A murit în ianuarie 1895[1], lăsînd în urmă patru copii, dintre care am cunoscut pe *Eugeniu* (Tutka), inginer la C.F.R., şi pe *Luciliu*, magistrat superior.

Al doilea copil al Mamei Iana (dintre cei care au supravieţuit) a fost *Maria*, căsătorită cu plăpumarul Petre Marinescu, fără descendenţă. Rămasă văduvă pe la patruzeci de ani, a fost naşa copiilor surorii sale mai mici, în casa căreia a şi murit.

Constandin, *Const.* sau *Costică*, poreclit de prieteni Hefaistos-Vulcan, din cauza tenului său smead şi a părului negru, sîrmos, a fost procuror de Dîmboviţa şi mai tîrziu avocat la Regia Monopolurilor Statului. Avea o cultură vastă (a fost unul dintre puţinii români cunoscători ai limbii sanscrite). Era neîntrecut la biliard şi table şi ducea o viaţă de boem, cu lungi popasuri în cafenelele bucureştene, prieten cu scriitorii şi gazetarii vremii sale. *Const.* i-a fost lui Delavrancea cel mai apropiat dintre fraţi. În 1882, în singura scrisoare păstrată pînă azi dintr-o bogată corespondenţă, Delavrancea, aflat la Paris, îi face lui „fratello" — cu care vorbea italieneşte — un foarte sugestiv portret: „... Mă gîndesc foarte adesea la acea inimă mare, largă, umană, pe care ţi-am înţeles-o demult şi pe care ţi-o admir necontenit. Ultima scrisoare mi-a răcorit firea: m-a mulţumit adînc. Îmi vorbea cu indignare de comedia umană şi de unul din actorii împietriţi la minte şi la simţ [...] Pentru un moment, eu care urăsc, eram răzbunat contra uneia din lichelele timpului ce reprezintă pe deplin linguşirea. Uite, fratello, e o ştiinţă întreagă, cu doctrină şi paradigme, minciuna; are şi mijloace şi scop; mijloacele se rezumă în nerușinare şi scopul în procopseală...".[2]

Hotărît să dea „un val-vîrtej de Sohat" prin toată pletora de tineri incapabili şi desfrînaţi din vremea sa, Delavrancea se gîndeşte cum va reacţiona fratele său mai mare cu doisprezece ani: „Tu poate o să rîzi sub umbra mustăţilor ondulate şi negre (nobleţe şi bunătate), dar eu, spîn de mustăţi (om rău) şi cu barbă roşie (şi mai şi), eu care [...] n-am găsit pe Dumnezeu nici în cer, nici în obiele, şi nemaigăsind «marele nimic» — cum îl numeşte Leopardi, nici prin bu-

[1] *Informaţiuni*, în „Voinţa naţională", XIII, nr. 3 327, 15 ianuarie 1895, p. 3, col. 3.

[2] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, Bucureşti, Editura Minerva, 1974, p. 472—473.

distul Schopenhauer, înțelegi că nu glumesc cînd îmi prepar ciomag de corn pentru turma de vite sterile, rapace, viclene și murdare...".[1] Constandin Ștefănescu-Suhățianu a murit în 1905.

Fiii săi au fost *dr. Const. Suhățianu*, epidemiolog cunoscut în lumea medicală de pretutindeni, de la care am avut prețioase informații (a decedat în 1962), *Mihail* (decedat în 1964), *Maria-Mimica*, soția actorului Nicolae Storin, și *Victoria*, doctoriță (decedată în 1956).

Uța, cea de a doua soră a scriitorului, mai mare cu patru ani decît el, s-a măritat cu cîrciumarul Ivan Stoenescu, proprietarul cîrciumii cu firma „Leul și cîrnatul", situată în apropiere de actualul Parc al Libertății. Nu le-a trăit decît o fată, *Marioara Panaiodor*, pomenită în corespondența lui Delavrancea.

Barbu, ultimul dintre copii, s-a născut pe cînd părinții săi aveau patruzeci de ani.

*

Pînă în 1865, neexistînd în țara noastră un serviciu al stării civile, data nașterii copiilor lui Ștefan Tudorică Albu (cu excepția anului nașterii lui Constandin, menționată mai sus) ne este necunoscută. Data nașterii lui Barbu apare în mai multe documente, dar diferind ca zile, luni și chiar ani. De aceea, acceptarea uneia dintre aceste date nu se poate face fără coroborarea ei cu celelalte informații biografice, a căror exactitate este incontestabilă sau cel puțin mai ușor de susținut.

Cea mai timpurie dată socotită ca zi de naștere a scriitorului este 17 noiembrie 1857, consemnată în catalogul clasei a II-a a Liceului „Sf. Sava", din anul școlar 1871—1872, la rubrica „numele și connumele școlarului și alte însemnări"[2], pe care am folosit-o și noi în monografia din 1940. Dar întrucît este contrazisă de toate celelalte informații scrise și orale despre vîrsta scriitorului la anumite date, iar în toate celelalte cataloage ale aceluiași liceu, în care figurează Ștefănescu Barbu, această dată nu mai apare, deducem că a fost o greșeală a secretarului care, ulterior, a observat, dar în loc

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol, 9, București, Editura Minerva, 1974, p, 472 — 473.

[2] Arhiva Liceului „Nicolae Bălcescu" din București.

s-o corecteze a preferat să nu mai completeze rubrica. Data de 5 aprilie 1858, folosită de mai mulți cercetători și prefațatori, nu este atestată de nici un document și nici de relatările Maryei Delavrancea, dar a fost utilizată antum în antologii ale operei lui Delavrancea, în recenzii și note biografice ale omului politic.[1] Postum, alți istorici literari sau prefațatori repetă această dată.[2]

11 aprilie 1858 apare ca dată a nașterii scriitorului în mitrica bisericii Delea Nouă, unde la 20 aprilie 1858 s-a oficiat botezul lui Barbu. Documentul, descoperit de Elena Piru la Arhiva Sfatului Popular al sectorului 1, a fost folosit de George Călinescu, de Aurel Martin și de Al. Săndulescu.[3] Credem însă că nici actul de botez n-a consemnat data reală a nașterii lui Delavrancea, căci ea provine — după obiceiul generalizat, ca mama pruncului să nu ia parte la botez — din declarația unei moașe analfabete, cu foarte mulți „nepoți" moșiți într-o lună, ale căror date le-a putut încurca și care nici nu putea controla exactitatea notării în registrul de botezați de către un dascăl și el abia cunoscător al slovelor, cum îl arată această înregistrare. Actul de botez, care ar fi trebuit copiat întocmai în 1887, în vederea căsătoriei lui Delavrancea, diferă inexplicabil de originalul menționat mai sus. În acest din urmă act din februarie 1887 se arată că viitorul soț al Maryei Lupașcu avea 28 de ani, deja împliniți în aprilie 1886, dar în același dosar apare și anul 1860 ca an al nașterii scriitorului. În tabelul concurenților la bursa Liceului „Sf.

---

[1] Lazăr Șăineanu — *Autori români moderni*, București, Tipografia Curții Regale F. Göbl-fii, 1892, p. 297; C. Mille — *Iancu Moroi-Delavrancea*, în „Adevărul ilustrat", VIII, nr. 2 178, 24 aprilie 1895, p. 3; George D. Nicolescu și Albert Hermely — *Deputații noștri — Biografii și portrete*, București, Editura Librăriei Carol Müller, MDCCCXCVI, p. 229—230; Vasile Savel — *Delavrancea*, în „Revista democrației române", I, nr. 36, 1910, p. 1 385; *Albumul partidului conservator*, 1910.

[2] Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 5; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 501; Elena Savu — *Prefață* la *Delavrancea — Nuvele și povestiri*, București, Editura Tineretului, 1960, p. 5; Mihai Gafița — *Prefață* la *Delavrancea povestind copiilor*, București, Editura Tineretului, 1961, p. 5.

[3] G. Călinescu — *Material documentar și știri despre...*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", I, nr. 1 — 4, 1952, p. 113; Aurel Martin — *Prefață* la *Delavrancea — Opere*, vol. 1, București, E.S.P.L.A., 1954, p. 6; Al. Săndulescu — *Studiu introductiv* la *Delavrancea — Scrieri alese*, loc cit., p. V; Al. Săndulescu — *Delavrancea*, București, E.S.P.L.A., 1964, p. 7.

Sava" din 1871—1872, la rubrica „etatea", în dreptul numelui lui Ştefănescu Barbu apare luna aprilie 1859.

Prin caracterul lor contradictoriu, aceste acte își contestă veracitatea. Chiar Delavrancea, într-o scrisoare din 1883, de la Paris, arată că în aprilie viitor va împlini 24 de ani, adică afirmă că s-a născut în 1859.[1] Ultimul document din care se deduce că Delavrancea s-a născut în aprilie, dar în 1858, consunînd cu unele materiale biografice analizate mai sus, este actul de deces al scriitorului, în care, la 29 aprilie 1918, se spune că decedatul Barbu Delavrancea este în vîrstă de șaizeci de ani[2] (și cîteva zile, completăm noi).

În virtutea acestor raționamente, am socotit doar ca aproximative datele enumerate și am acceptat ca data cea mai plauzibilă pe aceea de 2 aprilie 1858, menționată în matricola clasei a II-a din Coloarea Neagră, în 1866, cînd elevul avea opt ani. Precizia cu care sînt indicate în acest document numele tatălui, îndeletnicirea lui și adresa[3] inspiră încredere și cu privire la data nașterii.

*

În vremea copilăriei lui Delavrancea, „streaja" de la Vitan nu despărțea numai administrativ capitala de suburbiile ei, ci era și o barieră greu de trecut pentru sufletele simple ale plugarilor, ale micilor meșteșugari și ale cărăușilor din Delea Nouă. Viile și plantațiile de duzi ale fiului proprietarului Deleanu din Delea Veche se întindeau pînă în Fundenii de azi. Pe malul stîng al rîului Colentina mergeau Drumul și Podul Plăcintei, prin satul mărginaș Florească, aflat pe moșia Mariei Florească, din pădurea Andronache pînă în strada Mihai Eminescu de azi, cu tot cartierul ce-i poartă numele.[4]

Castani sălbatici și uci falnici primeau sub umbra lor, în timpul verii, toată populația din mahalaua Orzarilor adunată pe neamuri și prietești, mai ales la ospețele

---

[1] I. Torouțiu — *Studii și documente literare*, vol. V, Institutul de arte grafice Bucovina, București, 1934, p. 386.

[2] Starea civilă pentru morți, vol. II, litera A, Iași, 29 aprilie 1918, actul nr. 669.

[3] Arhiva Școlii Generale de 8 ani „Barbu Delavrancea" din București (vezi la numele Ştefănescu Barbu și Rădulescu Marin).

[4] I.C. Filitti — *Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino — Tabela genealogică a Floreștilor*, cf. N. Ghinea, Revista Liceului „C.A. Rosetti", „Pași spre viitor", nr. 1, 1971, p. 5.

duminicale, urmate totdeauna de petreceri simple, tradiționale. Bătrînii „de cîte un veac" depănau firul întortocheat al basmelor, urzicau în vorbe cu tîlc pe cei cu năravuri rele, atîțau curiozitatea tinerilor și le încercau istețimea, cerîndu-le dezlegarea celor mai iscusite ghicitori, ca în *Odinioară* a lui Delavrancea. Iarna, clăcile de lucru, sfaturile și veselia se mutau pe lîngă vetrele unde jăraticul clipea „ca niște ochi de aur".

Gropile de nisip din care se luau zilnic zeci de căruțe pentru cărămidărie, „... goana din cîmpiile fără margini", „...șanțurile sărite dintr-o aruncătură...", „...colindările prin stufișurile de soc...", zmeiele cu vîjîitoare, înălțate în zilele cu vînt deasupra mahalalei, pînă în Vitan, taraba lui Iane brutarul, care în 1955 exista încă în spatele casei părintești a scriitorului, cu jimbla ei rumenită, cu plăcintele și simiții atît de ademenitori, al căror miros „plătea toți banii", constituiau raiul copiilor din Delea Nouă, de care s-a bucurat pînă la doisprezece ani și Delavrancea și după care bursierul de la „Sf. Sava" a jinduit îndurerat.

Pe cînd era copil, scriitorul purta cămașă scurtă de pînză liliachie, umbla desculț, cu picioarele zgîriate și tăiate în cioburile aruncate de gospodine, avea chipul prelung, o claie de păr blond-arămiu în care rar intra pieptenele Mamei Iana, ochi verzi cu sclipiri metalice ca ale solzului de pește bătut de soare și îi plăceau „... basmele, zisele din bătrîni și mai ales întîmplările apucate de neamul..." său, așa cum va mărturisi *Trubadurul*, personaj căruia Delavrancea i-a atribuit multe trăsături personale. „Nu m-ai fi luat p-o împărăție din poala bunichii și în serile cînd fetele mari, cosînd la gherghef, spuneau cîte istorii toate, să mă fi bătut nu m-ai fi vîrît în plapomă..."[1], își continuă Delavrancea mărturisirea prin personajul său.

Printre bătrînii din mahala, Ștefan Tudorică Albu și Mama Iana, ca și Nică Pescaru sîn Barbu, nașul scriitorului, moș Doroftei ori Tămăduianu erau meșteri povestitori și rapsozi neîntrecuți ai cîntecelor bătrînești. De la ei a deprins Delavrancea foarte de timpuriu să „zică" balada lui Corbea, a lui Toma Alimoș și a Miului Cobiului, așa cum l-au auzit la berăria „Gambrinus", a lui Caragiale, nu numai dramaturgul genial, ci și Vlahuță, și viitorul general D. Lambru, și Titu Frumușanu, avocat din Tîrgu Jiu, impresionați cu

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 1, loc. cit., p. 114.

toții pînă la lacrimi. Stăpînit de emoția încercată în tinerețea sa, avocatul Ion Florian, la optzeci de ani, îl imita atît de uimitor, încît fiicele scriitorului, închizînd ochii, aveau zguduitoarea impresie că ascultă glasul propriului lor părinte. Pe terasa cu leandri, smochini și lămîi a Henrietei Delavrancea-Gibory, Ion Florian reproducea de asemenea și teoria lui Delavrancea că baladele poporului sînt sfărîmături de geniu dintr-o epopee care se ridică la înălțimea *Iliadei* lui Homer. Teoria este, de altfel, reluată în studiile și cursul său de folclor și aplicată parțial de George Coșbuc în *Moartea lui Gelu* etc.

Pentru a-și ilustra teoria, cel ce a studiat, a comentat și corectat marginal *Poeziile populare ale românilor*, publicate în ediția a II-a de Vasile Alecsandri, în 1866, și *Poezii populare române*, apărute în colecția lui G. Dem. Teodorescu din 1885, în întîlnirile sale cu prietenii de la „Gambrinus", unde studenții se duceau cu două — trei ore înainte să ocupe mese cît mai apropiate de aceea unde se adunau „cei mari", Delavrancea recita pe melopeea baladelor noastre cînturi întregi din *Iliada* și *Odiseea*, cu deosebire monologul regelui Priam din cîntul al XXII. Cu un astfel de prilej, marele actor Petre Liciu, copleșit de emoție, a căzut în genunchi și i-a sărutat mîna, spunîndu-i, cu glasul înecat de lacrimi: „Nene Barbule, divinule Priam...".

Pentru susținerea similitudinii dintre baladele noastre populare și epopeile homerice, Delavrancea a continuat cu recitarea lui *Toma Alimoș*. Ion Florian spunea că ajungînd la versurile

„Ochii-mi se păinginesc,
Norii sus se învîrtesc.
Te grăbește-aleargă, fugi
Și ca gîndul să mă duci
Colo-n zarea celor culmi
La gropana cu cinci ulmi,
Că eu, murgule-oi muri,
Pe tine n-oi mai sări!
Iar cînd sufletul mi-oi da,
Cînd nu te-oi mai desmierda,
Din copită să-ți faci sapă,
Lîngă ulmi să-mi faci o groapă
Și cu dinții că m-apuci,
În tainiță să m-arunci.

Ulmii că s-or clătina,
Frunza că s-o scutura,
Trupul că mi-o astupa..."[1],

glasul din ce în ce mai stins al lui Delavrancea le-a dat halucinații tuturor ascultătorilor. În fața lor nu mai era ființa de neconfundat a recitatorului, ci Toma Alimoș, muribund, calul său năzdrăvan și groapa cu cinci ulmi unde trupul fără viață al lui Toma trebuia să fie acoperit de frunzișul ulmilor îndureraţi.

Admirația și recunoștința lui Delavrancea pentru meșterii cîntăreți și povestitori din Bariera patriarhală a copilăriei — „strat de la țară revărsat peste marginile capitalei" —, cei dintîi și cei mai prețioși dascăli ai săi, au rămas nemicșorate în repetatele autodefiniri ale formației și originalității scrierilor sale. În discursul de recepție la Academia Română din 1913, elogiul proaspătului academician pentru rapsozii analfabeți din lumea copilăriei sale, cu vechi rădăcini în Vrancea *Mioriței*, a impresionat prin puterea evocării patetice: „... O, domnilor, și dacă ați fi auzit spunîndu-le, pe o melopee străveche, pe care o știu și acum, pe acel cîntăreț la care căscam gura sorbind silabele recitalului, cum întărea la «codru verde» și cum ostenea la «mititel și potolit», pe loc ați fi simțit, fără bătaie de cap, tabloul pe care l-am admirat în copilăria mea și-l port și acum în mine ca pe una din cele mai scumpe amintiri...".[2]

La această evocare să adăugăm pasajul din discursul rostit la 9 iunie 1917 în Parlamentul din Iași refugiului, publicat în broșură sub titlul *Pămînt și drepturi*, în care susținea reforma agrară și împroprietărirea țăranilor: „... Eu nu pot să uit că sunt fiul țăranului clăcaș, împroprietărit la '64. Nu pot să uit ceea ce am învățat de la cei mai mari dascăli ai mei, de la părinți: basmele, cîntecele, obiceiurile, limba, această comoară de limbă unde se găsesc bogățiile cu duiumul...".[3]

Cufundarea în trecutul de legendă i-a relevat încă din copilărie marelui patriot ideea de unitate națională, pentru

---

[1] Vasile Alecsandri — *Poezii populare ale românilor*, București, Tipografia Lucrătorilor Asociați, MDCCCLXVI, p. 74.

[2] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 5, București, E.P.L., 1969, p. 483.

[3] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 8, București, Editura Minerva, 1971, p. 583.

care a luptat cu pana și cu cuvîntul lui înaripat, a trăit și a murit de dorul împlinirii ei: „... poezia populară care de veacuri a străbătut sufletul fără noroc, dar sănătos, al neamului românesc din vadurile Tisei pînă-n smîrcurile Mării Negre. Coborînd văile, suind dealurile, săltînd Carpații, creațiunile anonime s-au dus de aici dincolo și de dincolo dincoace, ca fluxul și refluxul oceanului, răscolite de puterea uriașe a instinctului nostru, pururea năzuind să ne simțim o singură ființă cu același dor, cu aceleași dureri, cu aceeași limbă fără dialecte și cu aceiași tropi pe care au curs inspirațiunile bătrînești...".[1]

Dincolo de „streaja" pînă la care alergau prin praful de un lat de palmă, după găinușele ori liliecii aciuați în clopotnița bisericii, în serile de vară cu arșița abia potolită, copiii arar treceau. De mînă cu părinții, în Joia cea mare a „moșilor", mergeau pe Podul Tîrgului de Afară, să cumpere oale și ulcele. N-aveau habar de grădinile în care petreceau orășenii: „Giafer", „Grădina cu cai", „Trei lulele", „Bordei"; nu intraseră niciodată în Cișmigiul transformat din grădină domnească în grădină publică, odată cu venirea domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Fiul mezin al lui Ștefan Tudorică Albu era însă mistuit de un dor de ducă ațițat de îndeletnicirea bărbaților din mahalaua Orzarilor. Pregătirea convoaielor de căruțe cu coviltir pentru drumuri care durau uneori săptămîni întregi, întoarcerea lor spectaculoasă, ca după o biruință, veștile de pomină pe care le aduceau din lumea aceea necunoscută pe care o străbăteau dădeau aripi fanteziei înnăscute a viitorului scriitor și-i biciuiau dorința de a cunoaște și de a se afirma. În fiecare noapte se ruga să ajungă și el „o fărîmiță de Făt-Frumos", eroul din basmele ascultate cu emoție, și două lacrimi îi lunecau pe obraji: „... o tuleam în vîrful casei, cu picioarele goale și nu-mi păsa de cuiele șindrilelor sîngerîndu-mi tălpile bătute de gloduri și zgîriate de rugii de prin șanțurile viilor din preajma Bucureștilor. De pe coperișul casei mă coboram în pod. Mă lungeam cu fața în sus și-mi spuneam pe de rost prăpăstiile năzdrăvanului Făt-Frumos. Și auzeam platoșa lui zuruind...".[2]

Și, plecîndu-se pe colacul de piatră al fîntînii, regreta că nu va ajunge Făt-Frumos, căci „... mă zăream în oglinda

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 5, loc. cit., p. 472.
[2] Barbu Delavrancea — *Cu gîndul pe front*, în *Jurnal de război*, București, Editura Militară, colecția „Columna", 1972, p. 102.

apei din fund: firav, deșirat, cu părul vîlvoi, cu cămașa hărtănită și nesuferit de urît...".[1]

Doar mult mai tîrziu s-a încredințat că poți fi urît, ba chiar fricos, și totuși — ca toți cei ce luptau în 1916—1918 pentru întregirea patriei — să fii viteaz.

În scrisorile către Elena Miller-Verghi, din timpul studiilor făcute la Paris, Delavrancea pomenește încă de suferința îndurată în copilărie, cînd căruța tatălui său se pierdea în nori de pulbere dincolo de „streajă", spre acele zări necunoscute și pururea rîvnite: „Tata, de la vîrsta de douăzeci și cinci de ani pînă la cincizeci și nouă—șaizeci, a umblat zi și noapte pe drumuri, pe ploi și pe viscole, și cînd se simțea bolnav, pleca cu căruța lui coviltirită. Îl invidiez, deși-l iubesc. Mi-aduc și acum aminte cum mă agățam de scurteica lui lungă și îmblănită cu mîrsă neagră, și-l lingușeam, și-l mîngîiam pe obraji și pe pletele lui rotunjite ca să mă ia în căruță. Dar mă ducea numai pîn' la streajă și de acolo mă întorceam plîngînd [...] Același dor de ducă îl am și acum...".[2]

Tovărășiile pe care le-a avut în primii săi ani de viață în acest decor de margine — cîte s-au identificat și cîte abia se bănuiesc din textele cu caracter autobiografic — au rămas vii în mintea și inima artistului Delavrancea care a făcut din ele galeria de portrete a copiilor prost îmbrăcați, dar plini de farmecul naivității lor, interesanți prin setea lor de a cunoaște și prin bogata lor fantezie. Așa sînt Nicuța — Anicuța sau Bocuța, după numele ei de alint, fata părintelui Stere de la biserica Delea Nouă—Calist — prima afecțiune nevinovată a lui Barbu; Ionică, fiul unei văduve sărace; Trică, băiatul găitănarului din căsuța fumurie de peste drum de locuința părinților lui Delavrancea, tobosarul „companiei" de soldați cu săbii de lemn și ligheane sparte în loc de tobă; Marin Bîrzei al fierarului și cîți alți tovarăși de zmeie, parteneri în jocul de-a leapșa, de-a v-ați-ascunselea, stărostiți — după modelul părinților — de un „nea Bănică", puternic și priceput în organizarea jocurilor, ocrotitor al celor mici și conducător al cîrdului de colindători în noaptea de Ajun și Anul Nou, după datinile strămoșești.

Scriitorul a fost însă și martorul unor drame pe care nu le-a uitat niciodată: grînari care s-au înecat cu car cu tot

[1] Idem, p 102.
[2] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, București, Editura Minerva 1974, p. 384.

în Argeșul umflat de ploi; văduve care au pierit de frig și de foame în timpul iernilor grele, sub ochii îngroziți ai mahalalei; familii învrăjmășite din senin; flăcăi și fete înmormîntați de vii sub malul surpat al gropilor de nisip; pîrjoluri cumplite, atît de frecvente în vechiul București, în care piereau familii întregi, cu tot avutul lor.

Bucuriile și emoțiile dureroase trăite în mediul natal s-au statornicit în ființa lui Delavrancea. În anii maturității creatoare, prin mijlocirea personajelor sale, scriitorul subliniază covîrșitoarea însemnătate pe care o are copilăria asupra concepției de viață și a caracterului nostru: „... Fiecare om poartă într-însul copilăria sa, micșorată, ce e drept, înghesuită de atîtea impresii și idei noi...".[1]

Din acest univers viu al esențelor poporului, copilul pleca în viață cu o zestre bogată și durabilă.

IV. DE LA „NEA NICĂ PESTREANU" LA „DOMNUL VUCEA"

În anii copilăriei fără griji, Barbu s-a apropiat de vestitul zugrav Burghelea care picta poate pe atunci biserica Sfînta Troiță din Vitan. Îi freca cu sîrg vopselele în căușul de piatră, numai să-l lase să vadă cum scoate din nimic sfinți, îngeri și draci cu înfățișări uneori îmbietoare, alteori înspăimîntătoare. De sărbători, steaua lui era mai frumoasă decît a celorlalți băieți. Zugravul Burghelea a fost cel dintîi care a văzut înzestrarea naturală pentru pictură a lui Barbu. În anii tumultuoși ai tinereții, marele lui prieten Nicolae Grigorescu avea să-l îndemne pe Delavrancea să lase orice altă îndeletnicire, să rătăcească o vară împreună în chervanul său, contemplînd marea și variata frumusețe a pămîntului românesc, sigur că după această ucenicie Barbu s-ar fi afirmat ca un maestru al penelului.

Cît privește învățătura de carte, în anul în care s-a născut Delavrancea, în toată țara funcționau numai o mie unspre-

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 1, loc. cit., p. 111.

zece școli de cîte doi sau patru ani, cele mai multe conduse de paracliserii bisericilor. La bisericuța Delea Nouă era dascăl „nea Nicuță" Pestreanu care el însuși se mai împiedica la citirea *Cazaniei* de duminică, dar care, în schimbul unei sfănțoaice pe lună, învăța pe cîțiva copii, printre care și Barbu, să scrie „pe platcă" cu condeiul, să deosebească slovele chirilice și să citească pe silabe, scoțînd cuvintele din carte ca pe lanțul de la fîntînă, icnit și greu. Acasă, însă, fratele Constandin, elev la „Sf. Sava", îl învățase să citească „ca pe apă" din cartea *Lupul și mielul* și istoria cu șase domni vestiți[1], să facă cele patru operații cu numere întregi și fracțiile. „Visa" tabla lui Pitagora, așa că putea nădăjdui ca la opt ani să fie primit în clasa a III-a, după cum mărturisește *alter-ego*-ul scriitorului din nuvela *Domnul Vucea*. În acest caz, Barbu ar fi trebuit, într-adevăr, să se prezinte la examen la Școala domnească, unde funcționau patru clase primare. Dar mai probabil este că scriitorul combină în nuvelă două momente diferite din viața sa de școlar. Dacă la Școala domnească ar fi fost respins la examenul de clasa a III-a trebuia să urmeze tot acolo clasa a II-a. Dar școala în care Delavrancea a fost înscris pentru prima dată ca elev regulat n-a fost Școala domnească, ci alta, care funcționa în martie 1866 numai cu două clase, în strada Vergului nr. 78, suburbia „Ștefanu", în casele lui Hagi G. Christescu[2], unde s-a prezentat la examen de clasa I. În iunie 1866, adică în anul școlar în care Delavrancea va urma clasa a II-a, școala își mută sediul în strada Labirint nr. 56, suburbia „Ceaușu-Radu".[3] „Institutore superior" — ceea ce, mai tîrziu s-a numit „diriginte", apoi „director" de școală primară — și dascăl al clasei a II-a era Spiridon sau Spirache Daniilescu (sau Danielescu)[4], venit prin transfer din Coloarea Albastră[5] în Coloarea Neagră încă din 1864. Așadar, primul

[1] *Istoria românilor*, găsită la Muzeul Pedagogic din București, fără foaie de titlu și fără autor, cuprinde toate cele șase portrete de „domni vestiți", menționați de Delavrancea în nuvela sa.

[2] Arhivele Statului, București, Ministerul Învățămîntului, dosar 328, 1867, p. 98,99.

[3] Arhivele Statului, București, Raportul nr. 25 al Școlii sucursale din Coloarea Neagră către Ministerul Învățămîntului, din 9 iunie 1867.

[4] Arhivele Statului, București, Ministerul Învățămîntului, State și salarii ale Școlii sucursale din Coloarea Neagră, pe 1866—1867.

[5] Ibidem, septembrie 1864.

învățător oficial al scriitorului n-a fost Domnul Vucea[1], nici Ion Vucitescu[2], ci Spirache Daniilescu care l-a înscris în catalogul clasei a II-a a Școlii sucursale nr. 4 din Coloarea Neagră sub numele de *Stephănescu Barbu*, după ce-l pusese să citească pe manualul *Lupul și mielul*.[3] Poate că la cererea dascălului sau din exces de zel, copilul recitase și o parte din „istoria celor șase domni vestiți": „Radu Negru de care aș fi jurat că fusese român neam de arap; Mircea cel Bătrîn în capul meu se încurca în barbă; Alexandru cel Bun, ăla vodă, vezi; Ștefan cel Mare, de care rîdeam să mă prăpădesc, gîndindu-mă că fusese așa de pitic, că aprodul Purice se pusese piuă ca el, Ștefan cel Mare, să încalece calul; Mihai Viteazul mă făcea să tai cu nuiaua vîrfurile de știr și de urzici cînd îl spuneam pe dinafară și, în sfîrșit, Constantin Brîncoveanu mă făcea să plîng de cîte ori îl tăiau turcii pe el și pe coconii lui...[4].

Despre primul învățător al lui Delavrancea știm că absolvise patru clase gimnaziale și urmase chiar clasa a V-a de liceu, dar „neregulat", iar în 1851 intrase în învățămînt ca institutor.[5] Așadar, departe de a fi un ignorant, el avea o pregătire remarcabilă pentru vremea sa. La clasa I funcționa învățătorul *Georgiu Ioannițescu*.

Din păcate, Spiridon Danielescu, pe atunci în vîrstă de patruzeci și opt de ani, văduv, avînd de crescut două fete, pare să nu fi avut vocație de pedagog și simț de răspundere pentru misiunea sa de instructor-educator.

Localul, „...pe cît de ruinat pe atît de incompatibil cu destinațiunea sa...", cum raportează în această vreme Matei

---

[1] Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 6; Grigore Popescu-Băjenaru — *Nuvelele și schițele lui Delavrancea*, București, Editura Imprimeriilor Independența, 1939, p. 11.

[2] Barbu Delavrancea — *Domnul Vucea*, în „Foița Voinței Naționale", VIII, nr. 1 899, 5 februarie 1891, p. 2—3; Emilia Șt. Milicescu — *Delavrancea — om, literat, patriot, avocat*, București, Editura Cugetarea, 1940, p. 20 (după informația orală dată de Victor Bilciurescu).

[3] *Cartea de lectură pentru clasa a III-a primară...* de Barbu Ștefănescu, profesore publicŭ în capitală, București, Imprimeria Statului. La capu 1, p. 3—4, se află fabula *Lupulŭ și mielulŭ*, iar p. 60, *Despre pocăință și îndreptare*, începe cu cuvintele reproduse de Delavrancea în *Domnul Vucea:* „cînd cu ciuma lui Caragea se răspîndeau orășianii prin sate și sătenii prin pustii...".

[4] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 2, București, E.P.L., 1965, p. 9.

[5] Arhivele Statului, București, Ministerul Învățămîntului, dosar nr. 328, 26 septembrie 1964.

Drăghiceanu, revizorul școlar al județelor Ilfov, Ialomița și Brăila[1], semăna probabil cu mai toate clădirile ce adăposteau școlile primare din acea epocă. Pe lîngă „*lectură, scriere după model și dictando, cele patru operațiuni cu numere întregi și complexe, distingerea părților variabili ale gramaticii, exercitări geografice asupra planiglobului și harta țării...*“, pe care le prevedea programa clasei a II-a, nu este exclus ca elevii să fi făcut și „cronica mahalalei“, pentru distracția învățătorului, așa cum scrie Delavrancea în nuvela sa.

Sistemul lancasterian al monitorilor era folosit și de Spiache Danielescu, ca și de dascălii lui Ion Creangă. Din catalogul clasei a II-a (în 1866—1867) se vede că Barbu a avut șaizeci și patru de colegi înscriși, dintre care mulți veneau „desregulat“, erau „fugari“ sau bolnavi. Cei prezenți se înghesuiau în băncile incomode și părăduite, fiecare dintre ele avînd un „prim“ și cîte un monitor, care domneau ca niște satrapi, după exemplul dascălului, doi „monitori generali de învățătură“ și unul „de ordine“. Notele — rău, binișor, prea bine, foarte bine, eminență mică (e) și eminență mare (E) — erau date de monitori, după valoarea „interesului“, adică a banilor, a lucrurilor de mîncare sau a jucăriilor pe care le primeau de la fiecare școlar. De la monitori aflau elevii „de unde și pînă unde“ să învețe. De la învățător primeau doar pedepsele la palmă cu nuiaua de corn ori de alun, cu linia lată sau în patru muchii. De la el auzeau îngroziți verdictele pedepselor aplicate de propriii lor colegi: să fie „dați căţeaua“, adică trași strașnic de păr; „încălziți“, adică pălmuiți pînă ce obrajii le ardeau ca focul; „burdușiți“, bătuți cu pumnii în spate; „să li se judece puica“, adică să fie loviți cu linia peste vîrfurile degetelor de la mînă; „opriți“ la arest, nemîncați toată ziua.

Rezultatul unui astfel de sistem și al metodei folosite este elocvent exprimat de Delavrancea în nuvela sa: „Lecțiile mergeau strună. Nu învăța nimeni nimic“.

În clasa condusă de Spiridon Danielescu, premiantul I a fost *Stephănescu Alexandru*, fiul zarafului Nicolae Ștefan din suburbia Olteni[2]; premiul al doilea l-a luat *Theodorescu Gregoriu*, fiu de morar, în vîrstă de 13—14 ani[3], iar premiul al III-lea l-a primit *Nicolescu Constantin*, băiat de cizmar[4].

---

[1] Ibidem, p. 453.

[2,3,4] Ibidem, dosar nr. 328, 1867, p. 373.

Treizeci și doi de elevi se retrag în cursul anului, pentru a intra la stăpîn, alții din cauză de boală și chiar de moarte, cum se specifică în matricola menționată. Șase dintre ei rămîn repetenți, așa că nu promovează decît douăzeci și șase, printre care și *Stephănescu Barbu*, „promovatŭ cu biletŭ", cum apare la rubrica „observațiuni" a matricolei, însemnînd că și-a ridicat adeverința de absolvire a clasei, necesară înscrierii în clasa a III-a la Școala domnească.

Este greu de admis că nivelul celor trei premianți era superior nivelului lui Barbu, clasificat abia al douăzeci și patrulea, dar se vede că Spiridon Danielescu măsura cu alt cîntar răspunsurile celor „...cu pălărie de pai frumos împletit și cu ghete lustruite..." decît pe acelea ale fiului de orzar, cu ghiozdan „din față de cuadrilat", făcut de Mama Iana.

La 23 august 1867, „institutorele superior" trimitea lista promovaților în clasa a III-a[1] la Școala domnească din strada Columbelor (azi strada Ionescu-Gion, colț cu calea Călărașilor), condusă de Eracliu Becarian. „Institutorele superior" al acestei școli cu patru clase refuză de trei ori la rînd primirea absolvenților de la Școala sucursală din Coloarea Neagră, motivînd prin lipsa de spațiu și de mobilier.[2] Refuzul lui Eracliu Becarian nu era fără temei, dacă avem în vedere descrierea pe care o face însuși Delavrancea Școlii domnești, la care visase o vară întreagă: „...case lungi, pitici și dărăpănate...", fără porți, avînd în față „... o veche pivniță plină de gunoi, în mijlocul unei curți cu bălării".

În cele din urmă, Spiridon Danielescu eliberează copiilor adeverințe de absolvire a clasei a II-a, lăsîndu-i să se înscrie fiecare unde va putea[3], mulți dintre ei mulțumindu-se cu cît apucaseră în două clase. *Stephănescu Barbu* persistă în cererea lui și este primit la Școala domnească[4] din Coloarea Neagră, fapt adeverit de mențiunea institutorului *Florescu* pe catalogul clasei I a Gimnaziului „Gheorghe Lazăr", în 1870, cu prilejul înscrierii elevului în această școală: „Venit cu atestat de la Coloarea Negrŭ..."[5]. Să mai folosim și mențiunea autoironizantă a lui Delavrancea dintr-o scrisoare adresată Elenei Miller-Verghi, de la Paris, în care se reco-

[1,2] Ibidem, p. 373.
[3] Ibidem, p. 433.
[4] Ibidem, p. 537.
[5] Arhiva Liceului „Gheorghe Lazăr", București, catalogul clasei I, 1870—1871.

mandă „... Barbu S... doctor în cele patru clase primare din Coloarea de Negru...".[1]

Întreținută de primăria orașului București din fonduri inițial donate de Domn, Școala domnească avea în 1867—1868, cînd Delavrancea se înscrie în clasa a III-a, învățător definitiv pentru clasa I pe fostul paracliser preoțit *Ion Pestreanu* — „nea Nicuță" — cu care fiul Mamei Iana învățase să silabisească în tinda bisericii Delea Nouă, în 1865; la clasa a II-a a fost numit, în noiembrie 1859, institutorul *Ion Vucitescu*, de al cărui nume avea să se servească ulterior Delavrancea; *Eracliu Becar* sau *Becarian* era dirigintele școlii și institutor la clasa a III-a, în care urma să intre în acel an Barbu, iar *N. Florescu* preda la clasa a IV-a[2].

Abia în anul următor, 1868—1869, cînd Delavrancea va fi în clasa a IV-a, îl va avea dascăl pe Ion Vucitescu, suplinitorul lui N. Florescu, iar la clasa a II-a va fi numit provizoriu C. Penescu[3].

La 27 iunie 1868, „institutorele superior" Eracliu Becarian anunță Ministerului expirarea contractului de închiriere a localului școlii, încheiat la 1 septembrie 1863, și cere un alt local pentru școală[4], avînd în vedere starea deplorabilă a celui vechi. Dintr-un discurs al lui Delavrancea (1888), din relatările lui Nicuță Papiniu, văr primar al scriitorului, și ale Marioarei Panaiodor, nepoată de soră a acestuia, se pare că noul local a fost o clădire pendinte de mănăstirea Radu-Vodă, în Calea Șerban Vodă, acolo unde mult mai tîrziu a funcționat școala numită „Maidanul Dulapului". Pe acest loc se ridica la Pași „Dulapul" sau „Scrînciobul" și „se produceau" comedianții, se adunau simigiii și bragagiii cu acadele, sugiuc și pistil. Pe acel loc se află acum Școala Generală de 8 ani nr. 119—120 (Calea Șerban Vodă nr. 64).

În clasa a III-a, cu Eracliu Becarian, Ștefănescu Barbu trebuia să învețe „*Lectura liberă pe tipar, idem pe manuscripte; scriere caligrafică și dictando, gramatică — etimologia limbii române; aritmetică — fracții, regula de 3; asociație și interes; catechism partea a III-a; istoria sacră; geografia continentelor și a Principatelor-Unite; recitări; exerciții de scris și lucru*", iar în clasa a IV-a, sub conducerea lui Ion

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 386.
[2] Arhivele Statului, București, Ministerul Învățămîntului, dosar nr. 547, 1867, p. 031, 048.
[3] Ibidem, dosar nr. 454, 1868, p. 346.
[4] Ibidem, p. 186.

Vucitescu, avea să studieze „*Declamație; recitare și compuneri; elemente de analiză logică și de stil epistolar aplicat la comerț; elemente de geometrie cu aplicare la agrimensură; desen liniar grafic și cu mîna liberă; aritmetică aplicată la comerț; contabilitate în partidă simplă; elemente de istorie naturală; zoologie, botanică, mineralogie; noțiuni de cosmografie; istoria Principatelor-Unite, muzică și lucru*“[1].

Programa analitică a cursului primar pe care l-a făcut Delavrancea apare destul de încărcată. În afară de catechismul și istoria sacră din clasa a III-a, programa nu este lipsită de conținut instructiv, teoretic și practic. Numai că în multe cazuri prevederile ei rămîneau pe hîrtie, iar învățătura mecanică, sub amenințarea liniei în patru muchii, nu putea provoca decît repulsie pentru școală, așa cum a înfățișat-o Delavrancea mai tîrziu în *Domnul Vucea*.

Învățătorii Eracliu Becarian, Ion Vucitescu, Spiridon Danielescu și alții au exercitat asupra viitorului scriitor o puternică impresie negativă și i-au furnizat un material concret, din care se va închega imaginea celui dintîi tip de dascăl odios din literatura română.

Pe „E. Becar“ îl întîlnim în documente irascibil cu colegii, brutal cu elevii și bănuit de alienație mintală[2], bănuială confirmată de învățătorul C. Penescu în cererea sa de suplinire a titularului, motivînd prin „...trista poziție în care se găsește infortunatul nostru coleg...“[3].

Un alt învățător contemporan cu Domnul Vucea — *Hrist Ioanin* — ucisese pur și simplu în bătaie pe elevul său Pavel Moisescu[4], iar Ion Vucitescu însuși lipsea regulat de la școală, motivînd prin „...morbul unui membru al familiei...“[5] sau fiindcă era sărbătoare și o mare parte din elevii clasei a IV-a, „fiind fără mezie, sînt angajați coriști în diferite biserici“[6].

În lumina acestor documente, rugăciunea pe care personajul-copil din *Domnul Vucea* o rostește în fiecare seară poate fi considerată transpunere în plan artistic a unei do-

---

[1] Ibidem, dosar nr. 387, 1867.
[2] Ibidem, dosar nr. 42, 1870, p. 209.
[3] Ibidem, p. 276.
[4] Idem.
[5] Ibidem, dosar nr. 37, 1869; „Monitorul Oficial“ nr. 1 130, 1869, p. 299.
[6] Idem.

rinţe aprige pe care Delavrancea şi colegii săi au simţit-o în copilărie: „Doamne, îndură-te şi ia pe Domnul Vucea, că nu ne învaţă nimic, ne bate şi ne trimite cu coşniţa la piaţă!“.[1] În 1888, cînd Delavrancea creează nuvela *Domnul Vucea*, impresiile din copilărie erau încă atît de vii, încît scriitorul imprimă personajului titular trăsături dezumanizante şi groteşti, privindu-l în acelaşi timp cu gravitate, cu un sentiment aproape tragic.

Cercetările îndelungate de pînă acum n-au scos încă la lumină certificatul de absolvire a cursului primar, care a avut loc fără îndoială în iunie 1869. Elevul Ştephanescu Barbu nu se înscrie în clasa I a Gimnaziului „Gheorghe Lazăr“ din Bucureşti decît la 21 august 1870.[2] Va fi fost bolnav la începutul anului şcolar 1869—1870 sau greutăţile materiale au descurajat pe părinţii săi?! Nu ştim.

V. STIPENDIST LA „SF. SAVA“

Trecerea de la cursul primar, după ce întrerupsese un an, a fost, desigur, un moment de grea cumpănă pentru fiul „plugarului“ Ştefan George, cum apar profesiunea şi numele tatălui în catalogul Gimnaziului „Gheorghe Lazăr“. Orele de limba română şi limba latină, predate de directorul gimnaziului, *Petre Popescu*[3]; cele de istorie şi geografie, cu *Theodor Ciocanelli*[4], alternînd cu orele de aritmetică şi geometrie, pe care le preda *Zefir Herescu*[5], şi cu cele de ştiinţe naturale ale cunoscutului *Ştefan Mihailescu*[6], prin exigenţa profesorilor, prin diversitatea metodelor de predare şi concurenţa unor elevi pregătiţi anterior cu preceptori pricepuţi au avut asupra lui Barbu un efect ameţitor. Pînă în decembrie 1870, gimnazistul Ştefănescu Barbu făcea zilnic pe jos drumul din mahalaua Orzarilor, peste apa Bucureştioarei (ce izvora din Lacul Icoanei şi se vărsa în Dîmboviţa, în dreptul străzii Căuzaşilor), pe cheiul Dîmboviţei, pînă

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 2, loc. cit., p. 22.

[2] Arhiva Liceului „Gheorghe Lazăr“ din Bucureşti, catalogul clasei I pe anul 1870—1871.

[3,4,5,6] Arhivele Statului, Bucureşti, Fondul Gimnaziului „Gheorghe Lazăr“, dosar nr. 354, 1870.

aproape de biserica Kalinderu, în spatele căreia funcționa gimnaziul.

Deși în catalogul clasei I găsim note la toate obiectele, din septembrie pînă în iunie — în medie nota 5 la latină, 5 la franceză, 9 la științele naturii, 8 la istorie-geografie, 10 la religie și 8 la matematică[1] — Ștefănescu Barbu părăsește gimnaziul în decembrie 1870, fiind primit în internatul Liceului „Sf. Sabba", unde — pe lîngă ușurarea greutăților materiale ale familiei — avea avantajul că scăpa de oboseala zilnică a drumului și că putea profita la pregătirea lecțiilor de ajutorul pedagogilor-repetitori din internat. Cererea autografă adresată Ministerului la 1 decembrie 1870, de „a fi admis printre școlarii supranumerarii"[2] ai unui internat din București, cu obligația de a se prezenta ulterior la examenul de bursă, și rezolvarea acestei cereri presupun o completare formală a matricolei timp de șapte luni, în care elevul nu mai frecventase gimnaziul.

Motivul cererii invocat de petiționar este concludent pentru starea materială a familiei. Solicitantul spune că se află „...în absoluta imposibilitate de a urma studiele din cauză că-mi lipsește cele necesarii existenții, după cum justifică anexatele acte..."[3] de paupertate. Caligrafia este excepțională și se prea poate ca rezoluția favorabilă a Ministerului să fi fost în parte determinată și de calitatea scrisului lui Barbu într-o vreme cînd „copiștii" buni în diferitele ministere și servicii administrative erau o „raritate și o necesitate stringentă".

La 4 decembrie 1870, Ministerul hotărăște admiterea cererii și recomandă provizorului internatului „Sf. Sabba" să primească pe elev: „În virtutea actelor de paupertate și de studii cu bun succes prezintate ministerului de elevul Barbu Ștefănescu din clasa I Gimnaziu Lazăr, pe lîngă suplica sa înaintată la nr. 6.470, supt-semnatul are onoare a vă invita să admiteți pe numitul elev ca supra-numerar în internatul acelui liceu..."[4].

Conducerea internatului execută dispoziția ministerială și, la 14 decembrie 1870, Ștefănescu Barbu este înscris în catalogul clasei[5]. Din 69 de colegi de clasă, numai doi erau

[1] Arhiva Liceului „Gheorghe Lazăr", catalogul clasei I, din 1870—1871.

[2,3] Arhivele Statului, București, Fondul Liceului „Sf. Sabba", dosar nr. 176, 1870, p. 205.

[4] Ibidem, p. 206.

[5] Arhiva Liceului „Nicolae Bălcescu" din București, Catalogul clasei I pe anul 1870—1871.

fii de agricultori, dar se vede că și aceștia erau cu stare, din moment ce-și puteau plăti taxele, îmbrăcămintea, cărțile și rechizitele școlare. Restul erau fii de boieri mai mari sau mai mici, de negustători, de bancheri și moșieri, de ofițeri, doctori și avocați, purtînd redingote luxoase și plastroane străpunse de ace împodobite uneori cu pietre prețioase. Uniformă nu purtau decît bursierii.

Este probabil că certificatul de studii cu care și-a însoțit cererea a fost cel de absolvire a cursului primar, din moment ce Gimnaziul îl considera prezent de-a lungul întregului an școlar. Elevul nu plecase cu adeverință privind situația primului trimestru și nici nu-și anunțase mutarea la Liceul „Sf. Sabba", deși la matematică avea și aici același profesor, pe *Zefir Herescu*, căruia avea să-i dăruiască în 1878, cu respectuoasă dedicație, placheta sa de versuri *Amintiri de la Poiana-Lungă*.

Șocul suferit în noua școală va fi de altă natură decît la Școala domnească, dar nu mai puțin dureros.

Instalat în casele lui Barbu Păltineanu, pe cheiul Dîmboviței, unde azi începe Calea Victoriei[1], Liceul „Sf. Sabba" era „...un local foarte vechi..." care „...abia se ținea cu reparații...", așa cum raporta Ministerului directorul Boronescu la 4 martie 1870, avînd grijă să menționeze că „...lipsește o cameră pentru arest"[2].

În dormitorul cu zeci de paturi, peste care lumina se revărsa galbenă și săracă din tavanul cu arabescuri albe și cenușii prin „cylindrul" afumat de uleiul de rapiță cu miros greu, elevul supranumerar simte că sub el „...să deschide o prăpastie fără fund...", așa cum va mărturisi personajul din *Bursierul*.

Amintirea sufrageriei încălzită cu „ligroi" de pămînt, a rogojinii îmbibate de noroi și de sosurile vărsate zi de zi, a mesei lungi, soioase, la care plescăiau lacom zeci de guri, a pedagogilor „cu ifose de parveniți" ca *M. Costescu* (șef pedagog al internatului) sau M. Drugianu (elev din clasa a VII-a, pedagog-repetitor")[3], continua să-l înfioare pe Delavrancea și în anii deplinei sale maturități.

[1] Arhivele Statului, București, Fondul Liceului „Sf. Sabba", dosar nr. 1 126, 1871, p. 110.

[2] Ibidem, dosar nr. 176, 1870, p. 205.

[3] Arhivele Statului, București, Fondul Liceului „Sf. Sabba", dosar nr. 158, 1870, p. 36.

Pentru cele douăsprezece burse vacante se prezentaseră treizeci și șase de concurenți. Barbu obține la limba latină 5, la istorie-geografie (examinat de exigentul Anghel Demetriescu) nota 8, la științele naturale și aritmetică nota 9, la religie și limba franceză 7. Cu media $7^3/_4$, este clasificat al treilea în ordinea generală a mediilor și al doilea reușit în clasa lui.[1] Prin aceasta, în afară de întreținere în internat, își asigura și îmbrăcămintea gratuită și — probabil — cărțile și rechizitele școlare necesare.

Cum se prezenta noul bursier se deduce din raportul provizorului Bucholzer (18 octombrie 1871) despre starea jalnică în care se găseau hainele bursierilor, stăruind să se grăbească achiziționarea uniformelor[2], ca un ajutor meritat și ca o imperioasă necesitate: „...s-au primit copii buni, dar dacă nu li se vor face hainele și încălțămintele la unii din ei mai curînd, nu mai pot urma nici în clasă lecțiile lor"[3]. Pe lista stipendiaților care aveau nevoie urgentă de îmbrăcăminte și de încălțăminte, *Ștefănescu Barbu* era al zecelea[4] și, ca urmare, primește și el de la stat „...o manta de postav sur, o tunică și un pantalon de postav civit, două perechi de botine de vacsu cu două rînduri de tălpi și un chipiu cu cozoroc lucios..."[5].

Avea pe atunci treisprezece ani, vîrstă la care copilăria mai stăruie încă, în luptă cu adolescența, agravînd complexele de inferioritate pe toate planurile, ascuțind sensibilitatea și accentuînd depresiunea copilului înstrăinat de ai săi.

În tot dormitorul nu cunoștea pe nimeni, iar în clasa lui se pare că viitorul scriitor era cel mai sărac, ținînd seamă că, de-a lungul celor șase ani petrecuți în internat, rareori se putuse duce acasă în vacanțe. Săraciți de-a binelea, Ștefan Tudorică Albu și Mama Iana își părăsesc locuința din Bariera Vergului și se mută la via celui mai mare dintre fiii lor. „Hrănit în internat"[6], cum se menționa în dreptul nu-

[1] Ibidem, dosar nr. 876, 1871.
[2] Idem.
[3] Idem.
[4] Arhivele Statului, București, Fondul Liceului „Sf. Sabba", dosar nr. 876, 1871, p. 112.
[5] Ibidem, p. 114.
[6] Ibidem, dosar nr. 353, 1870, p. 410; dosar nr. 1 126, 1871, p. 17, 55, 58, 130, 170, 197, 282, 283, 290, 363, 396, 431; dosar nr. 1 821, 1872, p. 29, 55, 94, 129, 170, 204, 250, 290, 324, 359, 382.

melui său pe listele din lunile de vară, copilul se va fi simțit „înjosit și rob". Peste un sfert de veac de la intrarea în internat, amintindu-și suferințele îndurate, deputatul Delavrancea susținea cu căldură democratizarea învățămîntului: „...Spui un adevăr cînd susțin că un sărac, un copil de sătean, numai *întîmplător* poate străbate toate gradele învățămîntului pentru a-și dezvolta darurile și talentul cu care a sosit de la natură. Cîte talente nu s-au stins și se vor stinge? [...] Săracii sînt dezarmați [...] Ce luptă se petrece în capul unui sărac cînd se izbește de secretele limbii franceze. El n-a simțit, n-a gîndit decît în limba lui. Niciodată, pînă la liceu, n-a cugetat că este posibil a trece sunetele și formele limbii lui în alte limbi. Pe cînd cei bogați aproape n-au muncit pentru această teribilă problemă [...] Și în lupta de emulațiune, mai ales în primele clase, bogații-mi apar ca niște luptători înzeuați, iar cei săraci ca niște eroi dezarmați și goi. Și rezultatul general al acestei lupte este următorul: media săracilor este scăzută din cauza limbilor pentru care muncește (sic!) disperat, și media bogaților se ridică din cauza limbilor pentru care nu-și dă nici o silință [...] Și dacă veți admite că dezvoltarea celor mai multe talente este împiedicată de sărăcie, am tot dreptul de a vă spune că asupra lor apasă o selecțiune artificială, iar nu naturală...".[1]

În pledoaria sa, Delavrancea arăta consecințele păgubitoare ale înlăturării maselor de la învățătură pentru dezvoltarea generală a culturii naționale: „Dar se nasc geniile din senin și fără nici o legătură cu națiunile cărora aparțin? Nu, domnilor. Ele sintetizează întinse grupări etnice. Și dar: cu cît masa luminată va fi mai vastă, cu atît aluatul frămîntat și dospit de idei și aspirațiuni largi și binefăcătoare va crește, cu atîta va crește și posibilitatea de a răsări acele stele de prima ordine pe orizontul națiunilor. Iacă de ce — se adresa Delavrancea lui Take Ionescu, ministru al Instrucțiunii Publice și raportor al proiectului de reformă a învățămîntului — comiți un păcat de neiertat cînd reduci, prin legi înguste și cauze artificiale, atmosfera necesară acestor organizațiuni excepționale cari se numesc genii. Și, cu sau fără voie, d-ta izbești cumplit în neamul care te-a pus pe acea bancă"[2].

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 8, loc. cit., p. 218.
[2] Ibidem, p. 217.

La treisprezece ani, în internatul mucegăit, copilul trăiește dureros despărțirea de ai săi și de viața patriarhală din Bariera Vergului. „Din maidanele, vara împodobite cu flori și iarna cu zăpadă, de la umbra castanilor stufoși, unde se adunau bătrînii cu znoavele lor, de la vatra cu jeratic clipind ca niște ochi de aur, în jurul căreia se prigoreau bunele mele surori, din atîtea cîntece și basme și povești, cînd ai avut ochi, închipuire și inimă, să te pomenești închis în niște ziduri înalte, să te izbești de chipuri străine și reci, de inimi domoale și nepăsătoare [...] iacă cea mai mare nefericire din viața mea...", declară în locul lui Delavrancea *Bursierul* său. „Înțelesei că fericirea și libertatea mea pieriseră și închizînd ochii ca să adorm, simții pleoapele umflate de lacrămi...".[1]

Dezordinea și strictețea stupidă a regulamentului din internat, masa soioasă, duhoarea bucatelor gătite cu seu, cafelele cu lapte mirosind a cîine plouat și aerul de mici dictatori al pedagogilor, așezați la capetele meselor, Delavrancea nu le-a uitat niciodată.

Împotriva tristeții și umilinței care-l covîrșeau, Barbu se închidea în singurătate ca într-o carapace. Ghemuit într-un colț al sălii de meditație, lîngă un dulap negru care i-a purtat multă vreme numele, se cufunda în amintiri, privea în gol, iar mîna picura puncte și linii mărunte din care se alegeau chipurile luminoase sau hîde care-i veneau în minte, înlocuind cu filmul lor mut basmele și melopeele copilăriei.

În clasa I, la limba latină și la limba franceză abia obține note de trecere. În schimb, la celelalte obiecte ia 9 și 10 cu ușurință, așa că promovează cu media generală 7,66. Rezultatul era onorabil într-o clasă în care, din 69 de elevi, 24 rămîn repetenți și mulți promovează cu media 4,89, 4,70, 3,18 și chiar 2,30[2], după repetate conferințe profesorale.

Este probabil că profesorii care făceau din școală o închisoare, un loc de tortură fizică și morală, să fi fost tocmai cei de limbi, pe care scriitorul îi va portretiza: „Un profesor bătrîn și rău. Tace ca o momîie. Deschide gura parc-ar fi un mort care-și scuipă pămîntul din gură și slomnește îndesat prin știrbiturile dinților: «afu-ri-situ-le!». Altul, gros, roșuverzui, ca un ficat; fără gît; cu ochii umflați și repezi; mîinile

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 1, loc. cit., p. 251—252.
[2] Arhivele Statului, București, Fondul Liceului „Sf. Sabba", dosar nr. 1 611, 1872, p. 66.

îi bănănăie în toate părțile; înfige degetele în urechile cuiva și scrîșnește: «U! boule!». Altul soios [...] țipă pițigăiat, parc-ar fi femeie: «la loc, găgăuță!»".[1]

La 10 ianuarie 1872 are loc în liceu protestul bursierilor împotriva micșorării alocației zilnice de la 55 de bani la 40. Căpetenia lor, bursierul Ion Rădulescu din clasa a V-a, face apel scris la „frații" din internatul „Matei Basarab" din București, la cei din internatele de la Craiova, Botoșani și Iași, solidarizîndu-i cu cererea lor de revenire asupra dispoziției ministeriale. Rezultatul: Rădulescu Ion este alungat din internat ca instigator împotriva conducerii.[2]

Hrana mizerabilă, edificiul umed și dărăpănat amenințau nu numai sănătatea, dar chiar viața elevilor. Un an mai tîrziu, printre interni apar cazuri mortale de holeră.[3]

Barbu se născuse cu o capacitate neobișnuită de a percepe multiple „ape de culori" în „ariile de fețe" ale cîmpului înflorit și în „pielița albăstrie a cerului"; cu o nevoie tiranică de lumină și căldură; cu simțul armoniei sunetelor și formelor și cu putința de a le converti într-o poezie a bucuriei sau a întristării. La el, vibrația intensă la impresiile produse de mediul înconjurător atinge cînd paroxismul entuziasmului, cînd abisul dezgustului, al revoltei sau al deznădejdii. În repetate acțiuni de introspecție, Delavrancea își descoperă de tînăr acel „temperament exagerat", acele „porniri nestăpînite" care au făcut din firea lui „... un vălmășag de încăpățînare, de vehemență, de recunoștință, de iubire și de egoism, de nebunie, de imaginație, de simțire și de răzbunare; bun și rău; nervos și slab; hotărît și fără țăl; energic și dezgustat. O paradoxă...".[4]

Împrejurările neplăcute prin care a trecut, mai ales în anii primei tinereți, au smuls „hălci întregi de bine și de frumos" din firea sa generoasă și optimistă, i-au pustiit de timpuriu sufletul: „...așa s-a rupt din mine rînd pe rînd cîte un vis, cîte o plăcere, cîte o iluzie; așa m-am întristat, m-am ofilit, m-am dezgustat; așa la douăzeci și doi de ani, pe ogorul simțirilor și avîntului, m-am trezit cu buruieni uscate, cu mărăcini și cu cotoare seci...".[5]

---

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 1, loc. cit., p. 253.
[2] Arhivele Statului, București, Fondul Liceului „Sf. Sabba", dosar nr. 1 611, 1872, p. 51, 52, 53.
[3] Ibidem, p. 117.
[4,5] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 433.

Cît despre profesori, în primii trei ani a avut la desen pe C. Stăncescu, elev a lui G. Tattarescu, care l-a apreciat, după care a urmat Vasile Ştefănescu, expert grafolog cu studii la Viena, care l-a îndrăgit din prima oră de clasă.

Copilul înzestrat de la natură cu un real talent pentru artele plastice — așa cum oricine poate vedea din cele peste șaizeci de desene care au mai rămas pînă azi, în creion, acuarelă, guașă, peniță, ulei; din mărturiile despre orele de destindere la maturitate, cînd copia pînze de Grigorescu sau sculpta și modela în lut busturi la Cîmpulung-Muscel — a învățat de la Vasile Ştefănescu că „...fiecare literă trebuie să fie o ființă perfectă, și în grosime, și în subțiime, și în oval, și în plecare, și în poziția ei relativă la celelalte care o preced și care o urmează..."[1]; a învățat cîtă importanță are în desen „...acea linie curată care curge, mlădioasă și neîntreruptă, din creștet pînă în vîrful degetului celui mic de la piciorul omului..."[2]; tot de la maestrul său de desen a primit fără rezervă învățătura simplă și omenească: „să fii drept, să fii bun și să muncești".

De la prima lor întîlnire, profesorul îl încurajase cu blîndețe, surprins că băiatul alegea spre executare o reproducere în sepia de pe *Judecata din urmă* a lui Michelangelo: „Ei, *măi tată*, dar ce vrei tu e greu, e greu de tot; ia-l [...] *să vedem*". Bunătatea profundă a cuvintelor *măi tată* și mirarea blajină din *să vedem* l-au costat pe elev „patru săptămîni de lucru ziua și noaptea. De zece ori am șters contururile grupului, de două ori mi-am stricat copia definitivă. În cele din urmă, am izbutit"[3], își amintește Delavrancea în 1891, cu prilejul morții acestui „mare prinț al muncii și al onestității".

Timp de doi ani, Vasile Ştefănescu și-a invitat elevul preferat la masă, i-a cumpărat din banii lui materialele necesare la desen și bilete de teatru în stal, ca răsplată pentru sîrguința cu care lucra zeci de planșe în creion, în acuarelă, în peniță cu tuș ori în sepia.

În medalionul *Un om și un maestru*, principiile etice ale lui Vasile Ştefănescu se vădesc etern valabile: „...pentru acest om, de o perfectă umanitate, nu exista *imposibilul în viața morală*. Erai dator să lupți în lumea fizică, dar erai

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 2, loc. cit., p. 362.
[2] Ibidem, p. 360.
[3] Ibidem, p. 559.

dator, absolut dator, să *în-vingi* în ordinea morală. Şi să ne înţelegem: a *în-vin-ge* pentru el nu însemna a te *pro-cop-si*, ci a te cultiva, a fi un om de onoare şi a ajunge o conştiinţă senină...".[1]

Cel de al doilea profesor din liceu pe care Delavrancea l-a iubit şi de care a rămas legat toată viaţa a fost Anghel Demetriescu, profesor de istorie şi geografie, adînc cunoscător al limbilor greacă şi latină, cu studii superioare la Berlin, autorul unei gramatici greceşti, tipărită chiar în 1872, cînd Delavrancea abia venise la „Sf. Sava". El i-a transmis pasiunea pentru istorie, pentru cultura şi arta antichităţii şi, în anii grei ai începuturilor, i-a dat un ajutor neprecupeţit. De la primul contact, claia de păr a lui Barbu, imposibil de stăpînit de dinţii vreunui pieptene, l-a amuzat pe sobrul Anghel Demetriescu care-l întîmpina mereu pe elevul său cu întrebarea: „cînd tăiem pădurea?"

Sub directoratul lui Anghel Demetriescu are loc revolta bursierilor împotriva elevului care-i pîrîse că s-au plîns de strictetea regulamentului instituit de exigentul profesor de istorie şi geografie, numit de curînd „provizor" al internatului. Conducătorul răzmeriţei fusese ales Barbu însuşi. Se punea problema eliminării lui din internat. Dar la interogatoriul luat, Anghel Demetriescu remarcase ironic uniforma zdrenţuită a elevului recalcitrant, care-i răspunsese cu demnitate că se supune autorităţii şcolare, dar respinge batjocura, mai ales că „astfel de zdrenţe" purtase cîndva şi profesorul, fost bursier al statului. Alungat din internat, se va găsi în lume un loc pentru „un om". Impresionat, provizorul iertase greşeala, iar peste cîteva luni, Barbu era numit pedagog remunerat, impunînd elevilor cu prestigiul celui ce luptase şi învinsese.

În septembrie 1969, ziarul „Sportul" închina o pagină de pioasă amintire „părintelui educaţiei fizice româneşti", Gheorghe Moceanu, la comemorarea a 60 de ani de la moartea acestuia. Gheorghe Moceanu a fost profesorul de atletism al lui Delavrancea; sub îndrumarea acestuia făcea roata gigantică şi saltul mortal de la trapez, la care nu-l întrecea nimeni, iar la orele de scrimă cu maiorul G. Stănică[2] îi plăcea să audă şuierul lamei tăind aerul („lovea cu rapiera şi înota ca un maestru" — îşi amintea Victor Bilciurescu). Dezgustul de

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 2, loc. cit., p. 364.

[2] Arhivele Statului, Bucureşti, Fondul Liceului „Sf. Sabba", dosar nr. 1 611, 1872, p. 123.

viața de internat se mai ostoise: „Din tot avîntul nu-mi rămăsese decît saltul-mortal la trapez în zilele de gimnastică. Cînd îmi desfășuram trupul în aer, plutind cu mîinile întinse, o plăcere ciudată îmi furnica de la călcîie pînă la creștet, îmi amintea visele fericirii pierdute...".[1]

În 1876 — ultimul său an de internat — Delavrancea a petrecut vacanța de vară la povarna lui Barbu Știrbei de la Poiana Lungă, în județul Dîmbovița, unde administrator era Anton Limburg, finul acestuia, profesorul de germană al liceului. Natura, de dorul căreia suferise în internat, îi inspiră versuri naive, cu reminiscențe din Depărățeanu și Bolintineanu, cu motto-uri din Vergiliu și Ovidiu, efemere sentimente de adolescent ca „omagiu Kasii Limburg" (nu este vorba de numele unei fete, *Kasia*, cum s-a crezut, ci de *casa*, familia profesorului său), într-un caiet frumos caligrafiat și ornat cu vignete.[2]

*

Directorul de studii, Dimitrie A. Laurian, intenționînd să scoată un ziar, propune elevului său din clasa a VII-a să lucreze în redacție, avînd în vedere ușurința redactării și caligrafia impecabilă a acestuia.[3] Îl angaja, bineînțeles, la început pentru muncile cele mai modeste și mai puțin plătite. Cu toate acestea, cel ce fusese timp de șase ani claustrat în internatul mizer încearcă un sentiment de eliberare prin independența materială pe care i-o oferea Dimitrie A. Laurian. La 17 decembrie 1876, el cere Ministerului să-i aprobe prezentarea la examenul integral de clasa a VII-a (și ultima a liceului de atunci) în ianuarie următor, motivînd că este „...silit de împrejurări a părăsi studiile liceale..."[4] și declarînd că se va pregăti în particular.

Ministrul aprobă cererea, cu condiția ca „suplicantul" să fie examinat „...din întreaga materie de clasa a VII-a, dacă va fi în stare să răspundă satisfăcător...".[5]

Din păcate, nici în Fondul Liceului „Sf. Sava" de la Arhivele Statului, nici în Arhiva Liceului „Nicolae Bălcescu"

---

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 1, loc. cit., p. 256.

[2] Barbu G. Ștefănescu — *Cîmpenești. Amintiri de la Poiana Lungă.*

[3] Informație orală de la Victor Bilciurescu.

[4] Arhivele Statului, București, Fondul Liceului „Sf. Sabba", dosar nr. 3 195, 1876, p. 39.

[5] Ibidem, p. 40.

nu s-a găsit nici un document doveditor că Delavrancea s-a înscris și a trecut examenul integral de clasa a VII-a în ianuarie 1877, nici că a luat bacalaureatul. Faptul este însă neîndoios. Viitorul scriitor și-a luat bacalaureatul odată cu foștii săi colegi, în 1877, căci în matricola Facultății de Drept din București pe anul universitar 1877—1878, Barbu Ștefănescu apare înscris în anul I, iar înscrierea nu se putea face decît în baza diplomei de absolvire a examenului de bacalaureat, precedat de examenul ultimei clase de liceu.

Din decembrie 1876 pînă în toamna lui 1877, cînd începe cursurile la Facultatea de Drept, Barbu a dus-o foarte greu, „...cu degetele afară din ghete..."[1], cum va mărturisi mai tîrziu.

Pregătirile lui Dimitrie A. Laurian pentru editarea unui cotidian își precizează scopul îndată după intrarea țării în Războiul de Independență, dovadă titlul ziarului înființat, „România liberă". Fostul bursier al Liceului „Sf. Sava" muncește neobosit, susținut de apropiata clipă a biruinței armatelor noastre pe fronturile de luptă. La 9 iunie 1877, sub semnătura *Barbu*, publică o odă închinată eroilor români de pe cîmpiile însîngerate ale Bulgariei[2], marcînd de fapt debutul său publicistic. Cîteva versuri pot fi concludente pentru recunoașterea coardei patriotice a simțirii sale și pentru ușurința cu care tînărul poet mînuia, la nouăsprezece ani, versul alexandrin:

„Curaj! Oltul își trimite fiii săi nebiruiți;
Prutul, valurile sale; Crișu-n albie tot muge;
Brazii munților învie; șoimii sînt și pregătiți;
Un torent e România; ea în drumu-i va distruge
Zidul brațelor păgîne și Balcanii împietriți!
Bronz cu glasul de viltoare, întăriri, cetăți bătrîne,
Sînt tîrîte de talazuri, praf din toate nu rămîne!
Toți eroii semilunei de torent fură-nghițiți.
Sîntem prea puțini la număr, fără număr prin virtute;
Sîntem tari c-avem dreptate, neînvinși prin viitor...".

Victor Bilciurescu, meditat în liceu de Delavrancea, spunea că la 5 octombrie 1878, împreună cu I. Ionescu-Gion, tînărul Barbu *(Ștefănescu* încă*)* a scos un număr unic al revistei „Triumful armatei române", revistă neidentificată.

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 399.

[2] Barbu — *Stanțe dedicate Măriei sale Carol I și ofițerilor români*, în „România liberă", I, nr. 22, 9 iunie 1877, p. 3.

Evident că apariția *Stanțelor*... sale între versurile cu aceeași temă ale poetului George Sion și poemul *Balcanul și Carpatul* de Vasile Alecsandri trebuie să fi constituit o mare satisfacție pentru *Barbu*, însă perspectivele ademenitoare pe care i le prezisese Dimitrie A. Laurian fostului său elev, spre a-l determina să părăsească internatul, erau departe de realizare. Se pare că renunțarea la întreținerea gratuită și la salariul de pedagog-repetitor a fost scump plătită. Amintirea epocii de lipsuri chinuitoare îl urmărea chiar după ce situația sa materială se ameliorase. În lipsa unor documente care să ateste această stare precară din viața lui Delavrancea între 1877 — 1880, ne-am sprijinit pe declarațiile aceluiași Victor Bilciurescu, pe care continuase să-l mediteze de trei ori pe săptămînă, și ale lui Nicuță Papiniu, vărul primar al lui Barbu, ale Maryei Delavrancea și ale Mărgăritei Miller-Verghi, care l-au cunoscut în această epocă și cărora li s-a destăinuit. „Veniturile" de la gazetă pentru un „salahor" în redacție și în tipografie pot fi deduse din simpla analogie cu retribuția lui Mihai Eminescu la „Timpul", exact în aceeași perioadă. Ajutorul pe care i l-ar fi putut da fratele său mai mare nu credem că a fost acceptat de un tînăr cu sensibilitatea lui Barbu. De altfel, este foarte posibil ca Nicu Ștefănescu-Budala, supărat că n-a fost consultat într-o problemă atît de serioasă, ca un adevărat tutore al fratelui mai mic, nici să nu se fi gîndit cîtăva vreme să-l ajute, iar Constandin, abia numit procuror al Tribunalului Dîmbovița, nu avea deocamdată posibilitatea să-l sprijine materialicește. În aceste împrejurări, singura soluție posibilă era să îndure cu stoicism lipsurile și să viseze la o fericire care întîrzia să se arate: o afirmare la care se simțea îndreptățit, dar a cărei direcție încă nu-i era lămurită.

VI. PENSIONUL NOU DE DOMNIȘOARE ȘI SALONUL „MAMITICĂI"

În această răscruce a vieții, cînd tînărul de nouăsprezece ani se simțea încolțit de nevoi, Anghel Demetriescu, el însuși profesor la Pensionul nou de domnișoare, îl recomandă

directoarei Elena Miller-Verghi pentru conferințe de istoria artelor și a culturii universale.

Data la care a avut loc acest eveniment în viața lui Delavrancea — sfîrșitul anului 1877 și începutul lui 1878 — o deducem din textul celei mai vechi scrisori păstrate, adresată Elenei Miller-Verghi la 23 august 1881, din care se vede clar, după adresarea familiară („mamitica") și după conținut, că a fost precedată de multe alte scrisori. Pe de altă parte, una dintre conferințele sale introductive, *Femeia în societatea umană*, a apărut în 1878 în revista junimistei Maria Flechtenmacher, „Femeia română", nu fără legătură cu cercul Pensionului nou de domnișoare, la care violonistul și compozitorul Alexandru Flechtenmacher — soțul acesteia — era profesor de muzică.

Reproducerea cîtorva poezii din placheta *Poiana Lungă. Amintiri* în două numere consecutive din „Femeia română", în aprilie 1878, este un indiciu cert că la această dată Barbu ocupa un loc de favoare în cercul intelectualilor din strada Primăverii nr. 26. Aici întîlnea pe Anghel Demetriescu, capabil „...să despice pînă în cutele cele mai fine înțelesul versurilor lui Horațiu...", pe dr. Const. Istrati, chimist cu renume european, pe Grigore Ștefănescu, savantul geolog român, în stare „...să deschidă uluitoare perspective pe fresca vieții preistorice...", pe Friederic Damé, „...precis ca un sonet, ascuțit ca o floretă, inspirat ca un lord...", pe Spiru Haret, cel mai temut dintre profesorii pensionului, pe Ștefan-Patan Sihleanu, supranumit de Barbu „Pic de la Mirandola", mereu vesel și disponibil pentru orice domeniu de discuție — cum îi caracterizează pe rînd Mărgărita Miller-Verghi în amintirile sale inedite —, pe Alecu Vlahuță și pe Duiliu Zamfirescu.

Barbu a impresionat puternic pe auditoarele din cursul superior al pensionului. În scrierea inedită *Amintiri. Barbu Delavrancea*, Mărgărita Miller-Verghi notează: „Norocul a vrut ca unul din profesori (Anghel Demetriescu, n.n.) să prezinte mamei pe un tînăr încă necunoscut, înzestrat cu un deosebit talent oratoric, propunîndu-l pentru o serie de conferințe destinate cursului superior".

Despre timpuria afirmare a talentului său oratoric, la sărbătorirea centenarului nașterii lui Delavrancea, în 1958, avocatul Vasile (Lică) Zamfirescu — azi decedat — a declarat că pe o carte de rugăciuni a tatălui său, preotul Vasile Constantinescu, a găsit însemnat chiar de mîna acestuia, ca martor ocular, că în 1876, la moartea profesorului Ioan

Massim, în biserica Sf. Gheorghe-Nou s-au rostit două discursuri impresionante: al lui Mihai Eminescu și al elevului Ștefănescu Barbu. În caietul de poezii din 1876, facsimilat în „Viața literară" (I, nr. 14, 2 aprilie 1906, p. 5), sub titlul *Poezii de Delavrancea*, găsim două strofe, dintre care a doua în latinește, având ca titlu *Stabat mater*, sub un desen reprezentînd o cruce, flori și o panglică cu numele profesorului Dragomir și cu indicația „Lyceul Sf. Sava", 12 octomb. seara". Poate cu acest prilej Barbu a rostit și un scurt panegiric, având în vedere anul menționat de preotul Vasile Constantinescu, deoarece Ioan Massim a murit la 2 iunie 1877, cînd Barbu nu mai era elevul Liceului „Sf. Sava". Amănuntele din nota reprodusă oral de Lică Zamfirescu pot da loc și la presupunerea că — deși plecat din decembrie 1876 din internat — Barbu, din proprie inițiativă sau solicitat, a adus și lui Ioan Massim ultimul omagiu din partea foștilor săi elevi. Poate acestea au fost antecedentele care să-i fi inspirat lui Anghel Demetriescu încrederea în Barbu pentru o activitate de două ori pretențioasă: conferențiarul trebuie să aibă *ce* spune și să știe *cum* să spună. De la primele prelegeri, ascultătoarele tînărului conferențiar au găsit că Anghel Demetriescu nu s-a înșelat în așteptările sale. Cu prilejul împlinirii a două decenii de la moartea lui Delavrancea, Mărgărita Miller-Verghi evocă impresia produsă de „vorbirile" lui Barbu — „prieten de o speță nouă" — asupra elevelor pensionului: „În atmosfera prea clasică și cam rigidă, pătrunse ca un vînt din largul mării, înviorător. Conferințele lui cădeau cu putere de grindină peste formalismul intelectual al fetelor..."[1] care aflaseră că tînărul lor profesor „...își petrecea zilele într-o sălbatecă izolare, citind cu nesaț capodoperele tuturor literaturilor...".[2]

Intitulate cu modestie „vorbiri", conferințele aveau ca temă „...într-o zi cărțile sfinte ale Indiei și Egiptului [...] într-altă zi lua drept subiect pe Michelangelo. Desfășura într-o evocare zguduitoare cuvîrșitoarea măreție a Renașterii, studia în amănunt fiece capodoperă a titanului sculpturii [...] Neuitată a fost vorbirea lui Barbu despre Socrate, cînd își înfioră auditoriul, redînd în largi perioade, inspirate din *Phaedon*, sublimele clipe ale morții marelui filozof. Alteori, cuprins de o frenezie iconoclastă și comparînd pe Flaubert cu

[1,2] Mărgărita Miller-Verghi — *Din carnetul unei școlărițe*, în „Timpul", II, nr. 363, 9 mai 1938.

V. Hugo, realismul cu romantismul, dărîma nemilos sub ochii mei îngroziţi pe V. Hugo...".[1]

Să adăugăm tema rolului femeii în societatea umană, despre care am vorbit mai sus, şi alta pomenită în corespondenţa sa cu Elena Miller-Verghi: „...cestiunea «liberului arbitru», cestiunea libertăţii umane m-a zguduit mai mult decît orcare. Cînd mi-am cercetat notele, mi s-a deşteptat întreaga durere, întregul dezgust de a vedea libertatea omenească confuză şi nedezlegată de cele mai mari genii şi înţelegi dar, şi mai puţin de ticălosul tău de Bir (nume dat lui Barbu de prietenii din familiile Miller-Verghi şi Lupaşcu, n.n.). Eram foarte turmentat: mie îmi apărea întregul haos al problemei, fetele, neapărat, din datele ce le-au ascultat, nu puteau fi nici la sfîrşitul începutului...".[2]

Se înţelege că, la apariţia plachetei de versuri, prestigiul lui Barbu creşte. Presa vremii se ocupă de el ca de o speranţă a liricii româneşti: „Acest tînăr — declară recenzentul principal — posedă stofa unui poet. [...] Limba e frumoasă, versurile bine modelate, cadenţa şi rima cu religiozitate păzite...".[3]

Cîteva versuri în care *Barbu* zugrăveşte o grădină într-o zi de vară justifică laudele menite de cronicar să încurajeze pe un începător care se situează în apropierea lui Vasile Alecsandri:

„*Murmurul te-adoarme şi florile te-mbată.*
Natura cu cămaşă de fluturi s-a-mbrăcat:
E tocmai o ţărancă cu fluturi-îmbrebenată
Şi mijlocul cu bete de flori şi l-a curmat;

Cu nasturii de rouă, cu lacrămi — din izvoare.
Cu mii de nestimate, cu buza de carmin;
Cu faţa rumeioară, cu note-atrăgătoare.
Cu ochi de miozotis, c-un amoros suspin,

Cu păr de iarbă verde, cu ie drăgăstoasă,
Cu cugete profunde, cu rîsul de zefir,
Cu cînt de filomelă... e simplă şi duioasă,
Şi sufletul mi-e simplu de cînd o tot admir...".

Volumaşul fusese dedicat „amicilor", dar numele profesorului Iosif Antoniu Limburg este special menţionat în

[1] Mărgărita Miller-Verghi — *Amintiri. Barbu Delavrancea*, mss. inedit, p. 5 — 7.

[2] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 361.

[3] G.I. Ionescu — *Poiana Lungă — Amintiri de Barbu*, în „România liberă", II, nr. 277, 22 aprilie 1878, p. 2.

dedicația tipărită, ca acela ce-i prilejuise autorului — după atîta timp de claustrare în internat — plăcuta vacanță de la Poiana Lungă.

Maria Flechtenmacher vedea în „noul op" „...un mic crînguşor care promite a deveni o grădină, dacă-şi va curăța micii mărăcini de primprejur...".[1]

Evident, ecourile din poezia lui Alecsandri, Depărățeanu şi Bolintineanu sînt uşor identificabile, dar aprecierile citate ar fi trebuit să dea autorului încredere în talentul său. Cu toate acestea, la cîteva zile după apariția recenziilor, el îşi distruge opusculul[2], nu numai fără regret, dar chiar înciudat că s-a lăsat ispitit de vanitate, tipărind ceva fără valoare. Înverşunarea cu care a urmărit să şteargă urma acestor versuri scrise la optsprezece ani se explică — după relatările lui Victor Bilciurescu[3] şi ale lui Const. Suhățianu, nepotul lui Delavrancea — prin apariția, în numărul de la 1 martie al revistei „Convorbiri literare", a celor patru poezii ale lui Eminescu: *Povestea codrului*, *Povestea teiului*, *Singurătate*, *Departe sunt de tine.*

Informatorii menționați pretind că Delavrancea, care împărțise un număr de exemplare din placheta sa la prieteni, a umblat o zi întreagă cu trăsura, le-a adunat şi le-a ars, spunînd că în fața unor creații ca ale lui Eminescu nimeni nu mai trebuie să scrie versuri, spre a nu degrada poezia şi limba românească. Exemplarul unic cunoscut se află la biblioteca Institutului de Istorie al Academiei R.S.R. şi poartă dedicația autografă a autorului pentru profesorul său de matematică, Zefir Herescu, căruia n-a mai îndrăznit să-l ceară.

Din confruntarea informațiilor orale şi scrise rezultă că anecdota voalează adevărul. Dar ceea ce consună cu informațiile citate este faptul că de atunci Delavrancea n-a mai publicat versuri decît ocazional, ca un exercițiu fără pretenție sau ca o simplă glumă. Persiflarea propriilor sale versuri îi serveşte uneori ca mijloc de satirizare a pseudopoeziei.

Delavrancea se declară *un om trist*, un sceptic, „...dacă scepticism este a nu crede în minciunile lumii...", un revoltat,

---

[1] Maria Flechtenmacher — *Politica femeii*, în „Femeia română", I, nr. 28, 13 aprilie 1878, p. 1 — 2.

[2] Victor Bilciurescu — *Răscolind amintirile. Debuturile lui Delavrancea...*, în „Universul literar", XLI, nr. 13, 29 martie 1925, p. 2.

[3] Idem.

căruia, în locul iluziilor, i-a rămas „...patima de a lupta. Deziluzia mi-a sfărîmat inima, dar fiecare bucată din ea a devenit o inimă oțelită, gata oricînd a bate puternic pentru războiul cugetării...“.[1]

Singură natura îl mai atrage. Din corespondența sa aflăm că în aprilie 1881 a petrecut un timp în regiunea Pitești și la Bîrzești, ca invitat al familiei deputatului liberal Nae Dimancea. S-a simțit bine, dar din alte scrisori reiese că Viorica Dimancea — mai tîrziu Protopopescu — s-a îndrăgostit de el, fără ca Barbu să-și dea seama, și i-a trebuit mult s-o convingă că nu-i poate dărui decît o caldă prietenie. Întors din această vacanță, este în căutare de locuință: „Nu știu unde să mă mut, sunt proletar“.[2]

În vara aceluiași an, Barbu pleacă la Breaza cu prietenul său Al. Davidescu. În timpul cercetărilor am găsit casa Davideștilor, refăcută, fără aspectul de acum un veac, dar nucul de la poartă își mai întindea falnic crengile peste șoseaua ce duce la Comarnic. Acolo a fost fericit: „Umblu desculț și citesc la umbra unor nuci bătrîni, fără haină. Mi s-au obicinuit tălpile să mă sufere cum mă sufereau odinioară. Mănînc mere necoapte și beau lapte foarte mult. Nu mă gîndesc nicăieri [...] Pentru ce mi-aș tulbura puținele zile de odihnă, amintindu-mi niște petreceri pe care — din mijlocul naturii — nu le invidiez de loc...“.[3] Într-o vreme cînd la noi nu se formase gustul pentru ascensiuni, Delavrancea și frații Davidescu, păstrîndu-și cartierul general la Breaza, făceau excursii în Bucegii „colosali“ care „sparg pămîntul și se adîncesc în pîntecele sale, perzîndu-se la 2.300 metri în sus în norii văzduhului. Cu vîrfurile lor am luptat: erau superbi, enormi și reci și nepăsători: niște canalii de gresie și carbonat de calce. [...] Vîntul mi se pare atît de plăcut că dorul d-a absorbi atmosfera întreagă mă cuprinde inconștient“.[4]

În altă scrisoare, Barbu dă relații ample despre viața sa la Breaza, de unde se duce pe jos la Cîmpina, spre a pune scrisorile la poștă. Accentele de revoltă împotriva societății „înalte“ sînt exprimate în raport de liniștea măreață a naturii nesofisticate: „Sunt mai liniștit în mijlocul muscelelor. În loc de uruiturile stridente ale trăsurilor nu aud decît zurui-

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 329.
[2] Ibidem, p. 332.
[3],[4] Ibidem, p. 341.

tul șipotelor. Seninul cerului — cînd albastru, cînd vioriu, cînd albastru de plumb —, liniștea nopților și lenea *sub* și *în care* mă tolănesc mi-au amorțit vremelnic griji și dor, veleități și nesațiu. Nu-mi pasă nici de tîmpitele articole de gazetă, nici de *istorici ramoliți*, nici de miniștri cu perna în cap și cu morala în călcîie. Vă scriu pe iarbă. Citesc puțin, cuget și mai puțin. Mănînc mult, mă scald și mai mult [...] Fac mici excursiuni. Admir — și niciodată nu sunt sătul — de imensul alambic ce se numește natură. Am străbătut cu amicii mei o strîmtoare lungă ce pe alocurea poartă numele de «pîntecoasa». Închipuiți-vă un șir de înălțimi gresoase spintecat în tot lungul ce se deschide ca un pîntec titanic, scrofulos, cu trepte nemăsurate de piatră învelită în straie de mușchi verde-mătăsos. Prin el mi-am deschis drumul, dăscult și fără haină...".[1]

Peste cîteva zile avea să urce pe Omul, cel mai înalt vîrf din Bucegi, și îndeamnă pe Elena Miller-Verghi să scoată pe fiica ei, Mărgărita, în largul naturii — mijloc de educație a gîndirii și simțirii frumosului —, căci „În zadar ar vedea un tablou celebru, niciodată acțiunea reflexă nu i-ar deștepta echivalentul ce-i deșteaptă rubiniul înțesat în smarald, în bronz, în aur și argint cu cari se împodobesc crestetele munților și orizonturile de dimineață și seara într-o cîmpie sălbatecă...".[2]

Revenit la București, Barbu își reia ocupațiile menite să-i asigure o existență mizeră. Dacă la douăzeci de ani părăsise deliberat pe Erato, muza poeziei erotice, și pe Polymnia, inspiratoarea tuturor creațiilor lirice, gazetăria — mai potrivită cu temperamentul său vulcanic — îl atrăsese tot mai mult prin posibilitatea de a se manifesta cu promptitudine ori de cîte ori oamenii, împrejurările, ideile și faptele zilnice îl contrariau sau îl entuziasmau.

Încă din 1880 — anul *Scrisorilor* și al celor mai importante articole politice semnate de Eminescu în „Timpul" —, după aproape trei ani de ucenicie în redacția „României libere", fără semnătură, i se îngăduie lui Delavrancea să scrie și să semneze o serie de „zigzag"-uri, folosind cel dintîi pseudonim al său — *Argus*, sugerînd sagacitatea cu care intenționa să judece moravurile societății. Pînă la plecarea în străinătate vor apărea cinci „zigzag"-uri. În primul și al

[1] Ibidem, p. 342—343.
[2] Ibidem, p. 344.

treilea, critica imoralității și a cosmopolitismului claselor dominante prefigura pe autorul *Paraziților*, iar violența limbajului pe Delavrancea din portretele pe care le va face politicienilor vremii sale. Al doilea și al patrulea „zigzag" conțin aforisme, iar al cincilea, schița unui personaj desprins din galeria de tipuri decăzute, anunțînd pe Candian și Mănoiu din *Paraziții*.

În 1881, sub pseudonimul *Sugra* — anagrama lui *Argus* — publică patru foiletoane tipărite ulterior în broșura *Un ministru*, în care atacă vehement pe V.A. Urechiă, ministru al Instrucțiunii Publice.

Duminicile — uneori și peste săptămînă — prînzea la Elena Miller-Verghi, iar după-amiezile le petrecea cu ea și cu fiica ei, discutînd probleme literare și politice sau portretizînd sarcastic pe cunoscuții comuni, pentru defecte, slăbiciuni ori manii nevinovate. Mărgărita aștepta clipa cînd Barbu, „...redevenit copil, începea să se joace cu Aziz, pisicuțul cel negru. Adora animalele [...] se amuza povestind din copilăria lui și tot vorbind, își ilustra povestirea cu încîntătoare mici acuarele pensulate cu o surprinzătoare siguranță a mîinii [...] «Uite, această casă spoită cu var din fundul mahalalei Delea Veche (sic!) este casa părinților mei»".[1] Cocoțată pe brațul fotoliului mamei sale, fetița privea încîntată cum Barbu se desena și pe el cînd avea patru ani, în „rochița" lui liliachie.

Luînd drept poză romantică scepticismul tînărului său protejat, în care simțea o forță spirituală neobișnuită, Elena Miller-Verghi îl socotea „fiul veacului". Barbu răspundea revoltat: „Ai veacului sunt șarlatanii, hoții, pungașii, tîrîtorii, omizile, caricaturile, ciocoii, faliții, decrepitudinile, blestemații...".[2]

Prețuirea reciprocă și o afecțiune firească au legat pentru toată viața aceste două personalități puternice. Un singur citat este suficient pentru confirmarea sentimentelor statornicite între ei: „...de ceea ce nu mă îndoiesc este de iubirea mea de copil dezgustat ce o simt cînd mă faci idiot, nebun, prost și păcătos [...] Fără a renega sîngele meu, aș dori să vă fiu copil d-voastră...".[3]

---

[1] Mărgărita Miller-Verghi — *Blandina*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, p. 159.

[2] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 350.

[3] Ibidem, p. 351.

„Mamitica", cum i se spunea Elenei Miller-Verghi în intimitate, nu înceta să-l laude pe Barbu, așa că era firesc să-l introducă și în casa sorei sale, Lucreția Lupașcu, mama celor două eleve ale lui Barbu, Henrieta și Marya. În salonul din str. Cozma nr. 10 (azi I.C. Frimu nr. 8), tineretul vegheat de „mămuca" — Lucreția Lupașcu — și de „mamitica", vizitat din cînd în cînd și de Alexandru Lupașcu, cunoscut liberal cu idei generoase și dragoste pentru transilvănenii împilați, se făcea muzică de înaltă clasă. Eleve ale lui Wachmann, fiica și nepoatele Elenei Miller-Verghi se rînduiau la pian sau cîntau la patru mîini, cu un brio care tăia respirația. În pauze se discutau scrierile recent citite, mai ales din literatura franceză și engleză, limbi pe care Henrieta, Marya și Mărgărita le cunoșteau la perfecție. Seri întregi, Marya repeta *Appassionata* sau o *Barcarolă;* Barbu, fericit și nefericit totodată, copil „cu două mame" — Mama Iana, rămasă în mentalitatea ei simplă din Bariera Vergului, și Elena Miller-Verghi, cultă și înțeleaptă, protectoare și afectuoasă. Luptînd cu lipsurile, dar în contact cu un mediu rafinat, muncind pînă la istovire, sperînd — nici el nu știa bine ce speră — și adesea deznădăjduind, Delavrancea trăiește în acești ani drama „inadaptatului" din creația sa de mai tîrziu. În scrisorile adresate Elenei Miller-Verghi în această perioadă, Delavrancea se declară nemulțumit și neînțeles: „Crede tu ce voiești, fă-mă afectat, hipocrit, fanfaron, nebun, caraghios. Eu mă simt nedreptățit pînă la neîmpăcare [...] Ce bine ar fi fost să trăiesc desculț, să mor desculț, să nu știu ce e dorul de a învăța, să nu-mi pese de lume, să trăiesc cu basmele și iluziile ignoranței și ale sărăciei, să mă culc pe bozii și nalbă și iarna să îmbrățișez o sobă care abia îți dezmorțește oasele. Era mai bine în cuibul părintesc. Acolo, mîncam or nu, aveam or nu cu ce mă îmbrăca, eram stăpîn al nevoilor ș-aveam drept sceptru nepăsarea, ș-aveam coroană magnifică dobitocia. Mamitico, crede-mă, tu n-ai gustat din fericirea acestui imperiu, eu am gustat-o și-i simt adînc perderea. Cu cît te ridici cu atît simți văduvia stratului de jos..."[1]

Poate că tocmai în aceasta constă importanța prieteniei ocrotitoare a Elenei Miller-Verghi: capacitatea ei intelectuală și simpatia pe care i-a acordat-o de la primul lor contact l-au încurajat pe Barbu să se destăinuie, să-și analizeze

[1] Ibidem, p. 362 — 363.

propriile înclinări și sentimente, să se cunoască mai bine și să se lase astfel cunoscut, i-au stimulat dorința de afirmare, l-au pus în legătură cu un mare număr de personalități ale culturii noastre, cu o atmosferă de rafinată intelectualitate și artă și l-au susținut în frecventele sale crize de deznădejde. Numeroasele bilete nedatate, scrise pe hîrtie cu en-tête-ul ziarului „România liberă" sau numai cu cerneala violetă a redacției, indică precis zilnicele vizite ale lui *Barbu*, *Bir*, *Barbiston* (apelative ce i se adresau în casa din strada Primăverii nr. 26 sau în strada Cozma nr. 10).

Deosebirea de vîrstă, de fire și de mentalitate a dat loc adesea la diferende și supărări, la complexe de inferioritate, la răbufniri ale mîndriei, la recăderi în îndoială și dezgust, care au avut rolul lor în viața sufletească a lui Delavrancea între 1877—1887. Dorința lui cea mai aprigă este să nu fie confundat cu dezgustații de porunceală, interesați și cinici, care-și exploatează pretinsul pesimism în vederea cuceririi unor poziții sociale, a unor profituri materiale: „Ce au pierdut ei pentru a fi dezgustați? nimic; dovadă e schimbarea cameleonică ce urmează neobrăzatului dezgust cu care se înfățișau. Omul dezgustat este acela care pierde rînd pe rînd iluziunile sale, care pierde — cu alte vorbe — comorile ce se găsesc în lăuntrul său, iar nu bunurile ce le caută în lumea externă lui. Omul acesta a simțit secerîndu-i-se din rădăcină iluziunile, aceste plante jumătate veninoase, iar jumătate pline de rodul curajului, rodul nădejdii, rodul vieții. Unde ne ridică ele, mintea rece nu ne poate ridica, unde ne cufundă de vii atunci cînd ne înșală, mintea nu-și face închipuire...".[1]

„Îndîrjit ca un cîine"[2] chiar în relațiile sale cu fratele mai mare, Barbu nu vrea să fie considerat un om „bine crescut" în sensul monden al cuvîntului, ci „un fiu pierdut în lumea mare și regăsit aspru, brutal, biruit și biruitor după 23 de ani de cale".

Se considera *biruit*, căci de la plecarea din internatul Liceului „Sf. Sava", lupta lui, cu aspecte adesea dramatice, abia îl putuse menține la suprafață. Trăise, dar cum trăise! Fusese, totuși, *biruitor*, în sensul că valul lumii pe care o detesta nu-l înghițise nici din lașitatea celui ce vrea să-și facă un loc la masa vieții, nici din vanitatea de a cîștiga o glorie facilă. În patru ani de zbatere, fiul Mamei Iana își

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 328 — 329.
[2] Ibidem, p. 300.

păstrase neatins caracterul cinstit, convins că de pe poziţiile de luptă ale „războiului cugetării", cu toate implicaţiile lui intelectuale, morale şi sociale, nici unui om cinstit nu-i este permis să dezerteze. Înaintea Elenei Miller-Verghi, numai „Golească", mama colegilor lui de liceu — Dinu şi George Golescu — îl primise în casa ei boierească din strada Romană (existentă şi azi), cu dragoste şi omenie. Amintindu-şi de trecutul trist, Barbu — sub efectul miraculos al prieteniei arătate de „mamitica" — scria de la Paris: „Mi se părea că de pe luminile ochilor să ridicau velinţe dese şi negre cari mă împiedicaseră d-a privi vesel înaintea mea. Şi acea încredere ce-mi acordai, şi acele serate intime petrecute cu d-ta şi cu ai d-tale, şi acele mîngîieri ce mi le dai cu profuziune, şi acele cuvinte blînde şi atingătoare cu cari mă primeai mă dezmorţeau, mă îmbrînceau la viaţă, mă dezgustau de dezgust, mă forţau să înţeleg naivitatea, simplitatea şi căldura dragostei [...] Eu unul îţi mărturisesc aci, ca într-un testament, că-ţi simţeam în vorbă, în ceartă, în scris puterea nemărginită care mă modela, mă transforma şi galvaniza...".[1]

Ca „fiu adoptiv" al Elenei Miller-Verghi şi „frate mai mare, dascăl şi epitrop" al Mărgăritei, în grupul de eleve şi nepoate ale „mamiticăi", Barbu a fost o bună vreme un răsfăţat care avea mai multă trecere la severa directoare a pensionului decît propria ei fiică, aşa cum reiese din corespondenţa cu aceasta din urmă: „Nu eşti tu cu care alergam ca nişte nebuni la ţară, în vacanţii, în curtea şcolii? Nu eşti tu care îmi serveai dejunuri aşa de bune şi vin şi mai bun? Nu eşti tu care mă exploatai ca p-un *miser* şi *inferior* ca să obţii de la mamitica bomboane fondante, biscuit, bricege, notes, hîrtie, condeie şi plimbări cu sania prin hopurile mahalalelor în care subscrisul avea onorul să domicilieze? Şi pe cine învăţam filozofie şi ţigăneşte?...".[2]

Incontestabil că în salonul „mamiticăi" şi în casa din str. Cozma, cu plafonul camerei de primire tapisat în saten roşu cardinal, Barbu s-a simţit calmat ca de un balsam.

Auditor al cursurilor lui Titu Maiorescu, pe care le reproducea şi le comenta entuziast în „România liberă", se simţea descătuşat, liber pentru zborul gîndului spre înălţimi. Problemele de logică, pe care în 1885 le va preda în pensionul

[1] Ibidem, p. 423.
[2] Ibidem, p. 460 — 461.

Elenei Miller-Verghi, de la Titu Maiorescu le-a aflat întîi, iar recenziile studiului lui G.G. Meitani asupra *Constituțiunei românilor* îi prilejuiesc încă o filipică la adresa lipsei de interes a intelectualității românești de a crea opere de afirmare a geniului național.

VII. STUDENT ÎN DREPT

Paralel cu munca din redacția „României libere", cu „universitatea liberă" din salonul Elenei Miller-Verghi și al Lucreției Lupașcu, Barbu era pe apucate și student. Bogăția de cunoștințe din cele mai diverse domenii cu care cercetătorul se întîlnește în scrierile lui Delavrancea vădește o muncă de autodidact multidisciplinară. A afirma categoric[1] că a încercat inițial să studieze medicina, apoi literele și chiar matematica și abia la urmă s-a decis pentru drept este de nesusținut documentar. Din cercetarea arhivelor universitare din București, precum și a Arhivelor Statului, reiese că Delavrancea n-a fost înscris decît la Drept. Un B. Ștefănescu, bursier la Matematici, luat drept Delavrancea, este de fapt Vasile Ștefănescu, student în anul al III-lea în 1877, care semna adesea cu prenumele franțuzit Basil Ștefănescu sau B. Ștefănescu.[2] În 1877, pe cînd acesta era în anul al III-lea, Barbu abia termina liceul și se înscria la Drept. Dar dacă n-a fost înscris ca student regulat la nici una dintre facultățile pomenite, în afară de Drept, Delavrancea — ca mulți alți tineri studioși, prieteni ai scriitorului, cum se vede în *Trubadurul* — a putut audia facultativ

[1] Lucian Predescu *op. cit.*, p. 8; Emilia Șt. Milicescu, *Delavrancea — om, literat, patriot, avocat*, loc. cit., p. 7; Al. Săndulescu, *op. cit.*, p. VI; Elena Savu, *op. cit.*, p. 6; Mihai Gafița, *op. cit.*, p. 6; Marin Bucur — *Vorwort* la *Herr Vucea*, Bukarest, Jugendverlag, p. 6; Ioan Mihuț — *Prefață* la *Delavrancea*, *Domnul Vucea*, București, Editura Tineretului, 1963, p. 6.

[2] Arhiva Facultății de Matematică și Fizică, București, dosar nr. 10, 1877.

cursurile cele mai interesante de la Medicină, cum vor fi fost cele ale profesorului Al. Marcovici, amintit în nuvela *Liniște*, de la Filozofie, în special cele de logică ale lui Titu Maiorescu, și chiar la Matematici, ca unul dintre cei mai buni elevi ai Liceului „Sf. Sabba" la această disciplină (la bacalaureat dăduse fițuică tuturor candidaților).

Această diversitate de preocupări se potrivea cu înzestrarea sa naturală, corespunzînd în același timp curentului spre informarea enciclopedică, existent în epocă.

Pe unii dintre profesori îi cunoștea din salonul Elenei Miller-Verghi, iar dorința de a se instrui audiindu-le cursurile putea însemna și un omagiu adus unor oameni pe care avusese norocul să-i întîlnească și să primească de la ei semne vădite de prețuire și simpatie.

Absorbit de lupta pentru existență, Barbu nu se poate prezenta la examenele anului I decît la 16 octombrie 1879. Le ia cu trei bile roșii, echivalînd cu nota 6 sau cu calificativul „suficient".

Atras de dreptul constituțional, dar dovedind mai ales un stil de viitor literat, recenzează o lucrare nou apărută despre Constituția de curînd promulgată.

Sub pseudonimul *Paterculus*, Delavrancea constată în iunie 1880: „Mințile par adormite și gustul pentru știință și arte pare că lîncezește într-o națiune tînără și vioaie ca a noastră, condeiele au ruginit și nici coarda vreunei lire nu mai auzim sunînd, nici glasul vreunui om de știință nu mai deșteaptă tinerimea căzută în o adevărată piroteală. Nu s-a scris nimic în medicină și ne fălim cu celebrități medicale; nimic nu s-a scris în literatură și oamenii de talent îi numărăm pe degete, împinși, neapărat, numai de simpatiile personale; în științele matematice, nimic; în știința dreptului [...] Costa-Foru, un maestru cu temei în filozofia legilor, nu lasă mai nimic în urma sa [...] S-a stîrpit orce drag de muncă, orce simțire mai nobilă, orce dor de adevăr...". Și în acest deșert general, „o oază mai răcoritoare", lucrarea lui G.G. Meitani, muncită și redactată într-un stil ales.

Toate recenziile pe fascicole s-ar fi putut încheia cu ultimul cuvînt din primul articol al lui *Paterculus: Laboremus* — îndemn la muncă pentru toți.

La 31 ianuarie 1881 reușește să-și treacă examenele anului II cu patru bile roșii; la 3 mai este „refuzat" la examene, dar la 28 octombrie 1881 obține o bilă albă și trei roșii, iar la ultimele examene, la care se prezintă la 26 ianuarie 1882, primește două bile albe și trei roșii.[1]

Evident, rezultate modeste pentru cel ce va fi în cariera sa de avocat unul dintre cei mai străluciți pledanți la Curțile cu Juri. Poate că studentul Barbu G. Ștefănescu a avut de întîmpinat în facultate și adversitatea instinctivă a unor reprezentanți ai claselor dominante față de un intrus în stare să-i judece și să-i condamne, adversitate similară cu cea întîmpinată de doctorul din *Liniște*.

Teza de licență, susținută în februarie 1882, cu titlul *Pedeapsa, natura și însușirile ei*,[2] este dedicată „Domnului Ioan Zalomith, rectorul Universității din București, profesor de historia filozofiei...".

Redactată în fraze bogate, cu imagini de o surprinzătoare plasticitate, teza tratează teoretic și evolutiv problema pedepsei în societate, pornind de la ideea cognoscibilității legilor naturii și a posibilității utilizării lor în folosul progresului. „Omenirea propășește în toate direcțiunile sforțările sale: în legi, în industrie, în comerț, în moravuri, în științele abstracte ca și în cele aplicate, înlocuindu-se legi mai aspre cu altele mai blînde, mai potrivite cu firea societăților noastre, descoperindu-se mijloace de a subjuga natura, făcînd-o — din stăpînă — sluga nevoilor noastre, unindu-se țară cu țară prin forța aburilor, pierzînd simțirea din ce în ce din brutalitatea sa antică, ivindu-se științi noi ori lărgindu-se cuprinsul celor vechi, și — oricît s-ar boci clasicitatea modernă pe cadavrul celei antice — artele luînd un avînt mai uman; această propășire, ca o serie ce se prelungește la infinit, este dreptul omenirii pentru că este calea sa naturală, pentru că pe această cale se mișcă în tăria unei inerții firești...".[3]

Împărțind exemplare la prietenii apropiați, Barbu se pregătea pentru o nouă etapă din viața sa.

---

[1] Arhivele Facultății Juridice, București, matricolele pe anii 1877 — 1882.

[2] Barbu G. Ștefănescu — *Pedeapsa, natura și însușirile ei*, București, Tipografia Șt. Mihalescu, 1882, 87 p. + 3 p. „poziții".

[3] Ibidem, p. 9.

VIII. PE MALURILE SENEI, ÎN „ORAȘUL-LUMINĂ“

Prețuindu-l ca pe nici un alt tînăr din anturajul ei, „mamitica“ înfiripase un plan tainic de a căsători peste cîțiva ani pe Mărgărita cu Barbu, fără să bănuiască nimic din sentimentele deja încolțite în inima protejatului său și a frumoasei sale nepoate, Marya. Îl dorea strălucind în societate, potrivit excepționalelor lui însușiri, de aceea îi propunea „cu împrumut“ banii necesari studiilor în străinătate.

Încă din 1881, Barbu îi mărturisea: „Trăiesc într-un secol eminamente al luptei, al muncei de bivol, al muncei pe brînci și într-o țară în care, ca să fii băgat în seamă, se cer atîtea forme, atît ipsos, foiță, pudră și mînuși, atîtea etichete pentru a-ți ascunde dobitocia [...] încît, drept vorbind, m-am gîndit de atîtea ori că-mi trebuie și mie nițel suliman strein pentru a trage hora mîniei de care sunt plin pîn'la beregată. Am socotit că trebuie să dau ochii cu vămile streine pentru a putea debita și eu ca negustor cinstit marfa mea amară, otrăvită, revoltată și incisivă în fața atîtor mărfuri ce se întind pe piețele științei de faliți netrebnici, obraznici, lași, pișicheri și canalii [...] Mișună zăpăciți trîntorii și animalele cu chip omenesc. E vremea rătîngilor și a deșucniaților, e vremea bălăriilor puturoase cari cresc, se îngrașe, se înmulțesc și sufocă orice element cinstit. Dacă voi trăi: «d-a curmezișul! pe ei! foc și pucioasă! pușcăria și streangul!», aceasta îmi va fi deviza mea, căutînd în fața acestei gloate turbate din care n-ai putea nimic scoate decît un stomac enorm“.[1]

La întoarcerea din străinătate, în fruntea unui grup de tineri, ar fi cenzurat imoralitatea și incapacitatea fudulă și profitoare, răzbunînd atîtea umilințe îndurate. Numai că nu voia să primească ajutorul „mamiticăi“: „M-am gîndit de mult că la Paris, avînd ziua a mea, a mea, numai a mea, lucrînd 12 ore fără preget, aș răpi titlurile ce-mi trebuie, acele titluri din cari atîți măgari și-au făcut traiste cu merinde pentru a rumega sau pe o catedră, sau pe un fotoliu ministerial, or la o bancă or pe jețul judiciar. Și cu toate acestea, oricîtă ură, oricîtă pasiune, oricîtă răzbunare de fiară m-ar atrage spre Paris, niciodată nu mi-a trecut prin minte a

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 355.

merge cu orice preț. Mai întîi de toate, în lupta veacului de calcule, de interese compuse și paracompuse, în veacul cămătarilor în care chiar simțirea nu are valoare dacă nu produce bani calzi, *voiesc să rămîi cinstit.* Am moștenit pe tata; el mi-a lăsat sărăcia și cinstea; nu voiesc să-l dau de rușine. Și nu mi se pare tocmai cinstit din partea mea d-a mă folosi de oferta d-tale, pe care — știu bine — mi-ai făcut-o din plină și sinceră dragoste. Pentru d-ta e o afacere de mumă și fiu. Pentru mine e o afacere de mumă și om de *calcule.* Pentru d-ta e o idee: voiesc să fac un om. Pentru mine e: faci ce ar face orice turpitudine cînd i s-ar oferi [...] fiecare dumicat ar avea nodul său: mănînci banul altuia [...] și în urma mea n-aș avea pe nimeni căruia să-i zic: «plătește-mi datoria ce mi-a întreținut atîtea speranțe și mi-a deșteptat atîtea iluzii»...".[1]

Și fiindcă susținerea morală a „mamiticăi" îi dădea dreptul să spere în realizarea maximă a posibilităților lui, Barbu continuă în altă scrisoare: „...D-ta vrei să vezi în mine o ambiție și o reușită, dar trebuia să nu fiu venit sărac. Trebuia ca degetele mele să zboare nebune pe o claviatură de piano, trebuia ca puritatea iluziilor mele să nu cază pradă dezgustului, trebuia ca cei din jurul meu să mă înțeleagă cînd posomorît refuzam d-a vorbi și d-a mînca; da, astfel aș fi fost o ambiție mare și nobilă...".[2]

„Mamitica", stăpînită de tainicul plan al fericirii viitoare a fiicei sale, i-a prezentat, desigur, plecarea la Paris și ca pe un profit al pensionului care ar avea un profesor superior pregătit și cu prestigiu în societatea bucureșteană. Altfel nu s-ar explica cuvintele lui Barbu dintr-o altă scrisoare: „Singurul motiv care m-ar hotărî la o acțiune în sensul dorințelor d-tale ar fi cunoștința de netăgăduit că prin plecarea mea v-aș face un serviciu...".[1]

Din nici un document nu reiese cu claritate, însă, că Barbu a primit vreo sumă de bani de la Elena Miller-Verghi, iar dacă a primit, ea era neîndestulătoare, așa că a fost completată cu un salariu de la „România liberă", pentru „corespondența pariziană" pe care Barbu avea s-o trimită, și cu o bursă de studii de la filantropul Nicolae Călifaru

[1] Ibidem, p. 356—357.
[2] Ibidem, p. 432.
[3] Ibidem, p. 360.

(Califari), mijlocită de fratele Nicu Ştefănescu, avocatul acestuia.

Precedat de Dinu şi George (Bebe) Golescu, în „chilia" cărora se aciuează şi el, Barbu soseşte la Paris în primele zile ale lui martie 1882, căci dedicaţia pe teza de licenţă (pentru Lucreţia Lupaşcu) poartă data de 28 februarie 1882, iar prima scrisoare trimisă de la Paris este datată 9 martie 1882. Nu ştim cît putea dura drumul pe atunci, mai ales că Delavrancea s-a oprit şi în Italia.

În Rue des Écoles nr. 35, în Rue de la Sorbonne nr. 10 sau într-o pensiune cu locatari de toate naţionalităţile, Barbu nu simte satisfacţia la care se aşteptase. Regretul că s-a depărtat de ţară şi de prietenii în mijlocul cărora se simţise bine apare în fiecare pagină a corespondenţei din 1882—1884: „Mă întrebi dacă viaţa e scumpă, — se înţelege că da, viaţa mea de aici o plătesc scump: o plătesc cu întregul *odinioară* pe care l-am pierdut şi nu ştiu de va mai reveni...".[1]

Din martie pînă în toamnă, cînd se putea înscrie la cursuri, colindă prin biblioteci şi muzee, prin cafenele şi braserii; bate bulevardele şi aleile parcurilor, visează sub platanii din Grădina Luxemburg a Mariei de Medicis, intră în catacombe şi în cavourile cimitirelor, oprindu-se în faţa numelor celebre pe care le ştia din ţară; în orele „pierdute", desenează cu pasiunea fostului elev al lui Vasile Ştefănescu, citeşte febril revistele de literatură şi artă, pe autorii „en vogue" şi pe clasicii francezi, precum şi traduceri din alte literaturi, completîndu-şi bogata sa lectură anterioară; se interesează în special de pictura Renaşterii şi de artele plastice specific franceze; se străduieşte să prindă trăsăturile „nestatorniciei franţuzeşti", să şi le explice şi să stabilească puncte de asemănare şi deosebiri între caracteristicile poporului francez şi ale celui român, între popoarele latine luate global, între cele slave şi cele germanice.

Raportate mereu la căsuţele cu prispă humuită şi cu grădini cu tot felul de „poame", la viile părăginite, colindate în prima sa copilărie cu Bocuţa părintelui Stere de la biserica Delea Nouă, la duzii din care Mama Iana îşi umplea şorţul cu frunză pentru gîndacii ei sprîncenaţi, la nucii bătrîni cu umbră deasă şi înmiresmată sub care se desfăşurau ospeţele mahalalei, aspectele pariziene produc asupra lui Barbu o impresie aproape dureroasă. Pentru a doua oară se simte

[1] Ibidem, p. 374.

despărțit cu brutalitate de lumea pe care o iubise și pe care veșnic o va purta în suflet. Are parte și de un teribil uragan; de primirea lui Pasteur la Academia Franceză; inaugurarea Muzeului de Etnografie de la Trocadero și a celui de sculptură comparată; tulburările din Cartierul Latin; inaugurarea localului Primăriei Parisului și căderea guvernului Freycinet; senzațional, o fată se aruncă de pe turla catedralei Notre-Dame, iar Blandin trece Sena pe o sîrmă de fier; în decembrie 1882 se deschide salonul „incoerenților".

Imaginea lumii pe care o iubea îl împiedică să aprecieze suficient civilizația înaintată și cultura franceză. Această „babilonie", cum o numește el, n-o dorise decît pentru biletul de liberă trecere pe care i-l putea înlesni în rîndurile celor ce aveau căderea să-și spună cu autoritate părerea despre oameni și viață, despre stat și cultură, despre bine și rău în raport de cei „ce se pierd în haosul neștiutorilor de carte". Fiul Mamei Iana se declară inadaptabil la civilizație: „Greu, greu de tot să se lipească de mine civilizația, dacă civilizația e Parisul".[1] Se înțelege că la această stare sufletească au contribuit în mare măsură și lipsurile materiale. În locuința mansardată din Rue des Écoles 35 ori din Rue de la Sorbonne 10, atmosfera „îmbîcsită de praf, de zgomot, de putoare, de căldură și de aburi..." abia putea fi suportată. Delavrancea visa la valea Trotușului, la munții Slănicului, la muscelele Cîmpulungului pe care de atîtea ori le străbătuse în trapul calului: „...aruncat în al șaselea etaj, privesc mîhnit și tăcut acoperișul Parisului, ars de soare și întrerupt de turlele monumentelor, îmi uruie urechile de bocănitul ciocanelor, de țipătul uvrierilor spînzurați pe clădirile neisprăvite [...] Cum aș schimba eu bucuros aceste namile de piatră cenușie pe tapetul vostru verde mătăsos, pe casele modeste, retrase și deschise la bătaia vîntului! Vorbiți-mi toate, mereu și mult de munții Slănicului ce nu-s pleșuvi de brazi și mesteacăni cu tulpină bălană, cu frunze mici, mobile și rari, prin cari vezi albastrul cerului. Ba zău, cărui idiot nu i-ar plăcea să privească vulturul Caraimanului dînd tîrcoale deasupra creștetului pietros, plimbînd cătarea în sus, din nor în nor, și în jos, din talaz în talaz, din cascadă în cascadă, din torent în torent...".[2]

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 392.
[2] Ibidem, p. 388.

Într-o scrisoare către prietenul său Emil Balaban, Delavrancea declară că în loc de trinitatea creştină, el adoră „un munte, un ocean, o tempestă".[1]

„Oraşele, cu construcţiile lor gigantice, rămîn naive şi canalii, murdare şi obraznice pe lîngă *Valea Muşii* din muscelele Cîmpulungului, pe lîngă peştera Bucegilor, pe lîngă obîrşia Ialomiţei...".[2]

După abia o jumătate de an de cînd plecase din Bucureşti, dorul de ţară îl face să exclame: „La anu viu cu orice preţ — fie şi pe jos — în ţară. Am s-o colind de la un cap la altul. Mi-e dragă. O iubesc, căci o iubesc cu toate monstruozităţile şi monştrii pe care îi hrăneşte...".[3]

Şi „mi-e urît", ca un refren, semnalează celor lăsaţi în ţară, şi mai ales „mamiticăi", simptomele unei boli vechi, în recidivă. Învinuirile nedrepte de ingratitudine ale acesteia ameninţă să dărîme ultima rezistenţă a lui Barbu şi să distrugă rămăşiţele elanului de a trăi, constînd din forţa instinctului de conservare şi din acea dorinţă de a lupta în „războiul cugetării": „...şi de voi cădea din nou în lîngezirea sceptică, voi fini cu convingerea nestrămutată şi c-o demnitate antică în nemernicia modernă, că sunt aşa din cauza oamenilor şi din cauza naturii care mi-a dat secretul inimii şi mi-a refuzat idealul ei".[4]

Rareori, tonul scrisorilor reflectă o înseninare, totdeauna în legătură cu cultul lui Delavrancea pentru natură. Scriind Elenei Miller-Verghi şi Lucreţiei Lupaşcu, aflate cu fetele la Oneşti, în judeţul Bacău, „ţăranul din Paris" se compară cu un sol dac de altădată la Roma, dar într-o dispoziţie de voioşie: „În vremea veche, înaintea senatului roman, bogat în purpure şi pale aurite, s-a prezentat un bădăran ce, în loc de mantie cu pulpane bogate — purta pe umeri piele de urs, şi-n loc de coif, căciula ţurcănească îi cădea pe frunte şi pe ceafă. Privirea lui era aprinsă de mînie şi, plecat pe bîta de carpen pîrjolită în jărăgai, îşi dăte pletele pe spate, îşi descoperi capul, prinse la vorbă şi colonadele în rond ale senatului roman se zgudui de vorbele graiului lui sălbatic. I se părea că vorbeşte fiarelor. Nu era în templu, era în codri.

---

[1] Ibidem, p. 16.
[2],[3] Ibidem, p. 393—394.
[4] Ibidem, p. 426.

Şi aruncînd cuvintele ca nişte buturugi şi blocuri de peatră rostogolite de pe muchia dealurilor, ţăranul de la Dunăre fu ascultat. Fir-ar ca ţăranul din Paris să fie tot aşa de bine primit de către doamnele Trotuşului...".[1]

În permanentă tensiune, datorită firii sale, hărţuit de sentimente adesea diametral opuse, luptînd cu lipsurile, Delavrancea urmăreşte, în cei trei ani petrecuţi la Paris, să obţină acele titluri la care rîvnise în anii studenţiei bucureştene. A repeta materiile studiate în ţară i se pare inutil, iar a se limita la disciplinele Dreptului, neîndestulător pentru valenţele unui intelect hrănit încă din timpul liceului cu cunoştinţe numeroase şi extrem de diverse. De aceea, la puţin timp după sosirea în capitala Franţei, comunică „mamiticăi" că în primul rînd a hotărît să urmeze „...ştiinţele naturale în cercul filozofiei moderne, anatomia comparată, fiziologia comparată..."[2], pregătindu-se astfel să înţeleagă mai bine pozitivismul lui Auguste Comte.

Toamna, însă, cînd porţile Universităţii se deschid, Barbu adaugă la planurile sale: „Mă bucur că voi începe clasa. Voiesc să studiez ştiinţele de stat în care rolul principal îl ţin: Dreptul ginţilor, Economia politică, Istoria şi întrucîtva Dreptul naţional...".[3]

După cercetarea bibliografiei specialităţilor pe care voia să le urmeze şi în vederea unor călătorii pe care le-a şi făcut la Londra şi în Italia, Delavrancea îşi propune să înveţe limbile engleză şi germană. Nu ştim în ce măsură a reuşit să stăpînească cele două limbi, dar a încercat, cu mari speranţe de izbîndă: „...În curînd, neapărat [...] vă voi scrie şi vorbi ca apostolii în limbile ce-mi pretindeţi...".[4]

La Sorbona, Barbu intenţiona să urmeze „proasta filozofie franţuzească, *Cuziniştii:* imbecili"[5], cum îi caracterizează el disprefuitor pe discipolii filozofiei eclectice a lui Victor Cousin. Dar chiar din perioada acestor proiecte, lipsa banilor începe să se simtă şi nu ar fi de mirare dacă multe — poate chiar toate — dintre intenţiile sale să nu fi ajuns la realizare, aşa cum putem presupune după cele scrise de el „mamiticăi": „Mă cam încurcă taxele şcolii...".[6]

---

[1] Ibidem, p. 391.
[2] Ibidem, p. 375.
[3] Ibidem, p. 399.
[4] Ibidem, p. 387.
[5] Ibidem, p. 399.
[6] Idem.

Discuțiile cu tinerii români din capitala Franței (unii constituiți în „Cercul României libere", iar alții declarîndu-se „socialiști", atîțați de faptul că partidul socialist ființa la Paris de doi ani și ținea congrese cu adeziunea maselor, spre groaza partidelor de dreapta) incită pe Delavrancea împotriva pseudoculturii și a feciorilor de bani gata, instalați în posturi de răspundere, fără pregătirea necesară și mai ales fără calitățile morale care ar garanta bunul mers al societății. Revolta lui izbucnește și capătă expresia cea mai violentă într-o scrisoare adresată fratelui său mijlociu: „Să nu mă faci Don Quichot, dar dacă pentru trei zile aș avea dictatura în mînă, pe mulți din țara noastră i-aș trimite să se convingă de nemurirea sufletului — și sunt contra pedepsii cu moartea. *O filozofi pagati* — pentru ei mi-aș schimba cele mai intime credințe. Cînd m-oi întoarce iar, dacă parcele îmi vor păstra fuior pe sub pămînzalcă și fir pe fus, o să te îndemn să întreprindem un război *etiam contra omnes* și prin porcii de Heidelberg, și prin catîrii de Pisa, și prin vulpile de Paris, și prin năpîrcile de Madrid, și prin asinii hidrocefali să dăm o raită, un val-vîrtej de Sohat [...] nu glumesc deloc cînd îmi prepar ciomag de corn pentru turma de vite sterile, rapace, viclene și murdare...".[1]

Scrisoarea aceasta, ca și altele, trimise Elenei Miller-Verghi, anunță pe violentul pamfletar Delavrancea și dovedește accentuarea atitudinii sale protestatare față de corupția, cosmopolitismul și sinecura împotriva cărora se manifestase *Argus* de la primele sale „zigzag"-uri. La această epocă, așa cum se va întîmpla de atîtea ori și mai tîrziu, Delavrancea, scîrbit de unii oameni politici și de mentalitatea de castă a burgheziei chiar în promovarea artei și a culturii, se pronunță împotriva civilizației însăși — meschină și diformă — din marile orașe.

Numeroasele aspecte noi care-l descumpănesc la început trec prin procesul de selectare personală și Delavrancea dă tot mai mult întîietate acelor sectoare de activitate care se potriveau mai bine cu dominantele înzestrării sale naturale și ale formației sale anterioare. Așa se explică de ce, plecat din țară în vederea unui doctorat juridic și filozofic, el se preocupă îndeosebi de artele plastice, de principiile și realizările diferitelor curente și școli literare. Pe plan politic, în calitate de corespondent al ziarului „România liberă", Dela-

[1] Ibidem, p. 472.

vrancea ia parte la manifestații oficiale — cum a fost, la 13 iulie 1882, inaugurarea monumentului lui Jules Michelet, în cimitirul Père-Lachaise, realizat prin subscripție internațională. România era reprezentată de savantul B.P. Hasdeu care a și rostit o cuvîntare, amintind sentimentele de dragoste ale marelui dispărut pentru români, care-i vor purta o recunoștință veșnică. Încearcă să înțeleagă țelurile politicii interne și externe a Franței acelui timp, deseori făcînd comparație cu politica țării noastre.

Asistă de asemenea la serbări populare ca petrecerea de la jumătatea postului de Paști — Mi-Carême. Abia la două săptămîni de la sosirea sa la Paris, „zigzag"-ul lui Delavrancea înfățișează în culorile cele mai vii pitorescul carnavalului parizian Mi-Carême. Observația realistă a desfășurării acestei petreceri este punctată de aprecierile judicioase ale unui tînăr cu spirit deschis la idei înaintate. În întregul lui, foiletonul este realizat ca o frescă, alternînd coloritul strident al paletei naturaliste cu tentele delicate ale unui acuarelist. Descrierea cu care începe îl anunță pe Delavrancea din *Sultănica*, din anul următor, cîntăreț sensibil al frumuseților naturii: „Vreme călduroasă și vîntul nu se simte că adie, abia legănînd ramurile aleelor încăpușate [...] Cerul e învăluit în aburi galbeni și mugurii cleioși ai arborilor presărați pe ramurile sure îndantelează aleele...".[1]

Mai departe, însă, numeroase pasagii anunță pe causticul autor al nuvelelor *Iancu Moroi* și *Paraziții:* „Chilomanul crește și cîntecele sunt niște urlete răgușite: lupii în haită, lihniți de foame, nu hăuesc mai sălbatic [...] Aerul e gros d-o respirațiune alcoolică, nădușeala lustruiește fețele; tropoitul se amestecă cu tusea și suflatul nasului [...] Capetele palide, scălîmbăiate se proptesc în pept, abătute d-o greutate de plumb; gurile se strîmbă la fiecare sughiț, mînile ridicate la cîte un strigăt rauc de entuziasm cad repede și pocnesc în jobene și pălării...".[2]

Peste o săptămînă, *Argus* trimitea „României libere" foiletonul *Impresiuni*, în care face o caracterizare a poporului francez și a vieții politice din Franța acelor ani.

Modelul său de om politic în acest timp este marele patriot francez Gambetta, orator republican înflăcărat, mort la 31 decembrie 1882, la Paris. Pe un catafalc construit și

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 6, București, Editura Minerva, 1970, p. 31.
[2] Ibidem, p. 35.

decorat anume de frații Bastien-Lapage, expus în Place de la Concorde, privit de ciorchini de oameni suiți în copacii dimprejur, Gambetta este condus de alaiul Parisului întreg la cimitirul Père-Lachaise, unde va rămîne șase zile spre a putea primi omagiul îndurerat al tuturor celor ce l-au iubit și au crezut în el; după aceea, inima sa va fi depusă la Panthéon, iar corpul, reclamat de familie, va fi transportat la Nissa.

Asistînd la această magnifică manifestație de prețuire și durere, Delavrancea se simte zdrobit: „Moartea celui mai mare om al Franței — scrie el în țară — ca orator, politic și minte vastă, proprie d-a înfrîna turpitudinile omenești, m-a abătut, m-a descurajat, a mărit scepticismul cu care mă lupt [...] Venisem de la înmormîntarea a d-o mie de ori nefericitului de geniu Gambetta. Nu pot citi nimic despre el. Îl iubeam. Mi-era un ideal pentru mai toate preocupațiunile vieții mele...".[1] Într-adevăr, în profesiunea sa de credință făcută în fața alegătorilor din Belleville, Gambetta spusese, ca Ștefan cel Mare din *Apus de soare*, că principiul călăuzitor al opiniilor și al actelor sale politice a fost totdeauna suveranitatea poporului.

După dezastrul armatelor franceze la Sedan, Gambetta electrizase Franța întreagă prin elocința înflăcărată a discursurilor sale: „Non, il n'est pas possible que le génie de la France se soit voilé pour toujours, que la grande nation se laisse prendre sa place dans le monde [...] Français! élevez vos âmes et vos résolutions à la hauteur des effroyables périls qui fondent sur la patrie! Il dépend encore de vous de lasser la mauvaise fortune et de montrer à l'univers ce qu'est un grand peuple qui ne veut pas périr, et dont le courage s'exalte au sein même des catastrophes". Cuvintele marelui orator și patriot francez ne amintesc azi discursurile lui Delavrancea înainte de intrarea României în războiul din 1916 și în timpul ocupației germane.

După șase foiletoane și o cronică amplă despre Salonul de pictură din 1883, deschis în Palais de l'Industrie, apărute toate în „România liberă", Delavrancea se îndreaptă vizibil spre problemele literare. Despre proiectatele sale studii la Sorbona și Hautes Études nu mai dă nici o referință, cel puțin în corespondența care s-a păstrat. L-au împiedicat

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 454.

imperfecta cunoaștere a limbii franceze, taxele școlare greu de suportat de punga sa anemică sau un dezinteres față de titlurile academice, de atîtea ori necorespunzătoare cu capacitățile purtătorilor lor?! Personal am cercetat anuarele de la Hautes Études pe perioada în care Delavrancea s-a aflat la Paris; la Sorbona, ca și la Facultatea de Drept, am cerut informații de la arhivar, dar numele lui Ștefănescu G. Barbu n-a apărut nici la înscrieri, nici la examene. Nici în opera și activitatea sa de mai tîrziu nu se găsește nici o aluzie la acele titluri socotite atît de importante în perioada pariziană de către cel ce nădăjduia ca astfel înarmat să răzbească într-o societate sensibilă doar la avere, nume cu rezonanță nobiliară și titluri acordate de străini. Pentru posteritate, un doctorat în drept și filozofie ar fi fost inutil: el n-a făcut din atîția posesori valori ale literaturii noastre.

Delavrancea va fi audiat cursurile pe care-și pusese în minte să le urmărească, dar neînscris regulat: studia istoria de la Tucidide — în original — la J. Michelet, filozofia și artele plastice, dar mai ales literatura, iar din februarie 1883 începe să-și încerce pana, creînd prima sa nuvelă, *Sultănica*.

Dragostea de patrie și admirația față de poporul nostru — artist în cel mai deplin sens al cuvîntului — îl făceau să dezvolte în fața prietenilor și cunoscuților români și străini cu care se întîlnea aproape zilnic în cafeneaua „Cluny" din Cartierul Latin aspectele cele mai caracteristice ale limbii noastre. Într-o scrisoare nedatată, adresată Mărgăritei Miller-Verghi, găsim cea dintîi formulare a teoriei verbelor-sumă despre care avea să vorbească un deceniu mai tîrziu în fața studenților Facultății de Litere din București, în calitate de profesor suplinitor de literatură română. Teoria este însoțită de exemple și de planuri privitoare la studiul sistematic al verbului în limba română, singura — afirmă Delavrancea — care prezintă astfel de verbe cu multiplu semantism: „Ți-anunț să cugeți mult și să nu negligi limba română. Într-o adunare de patru inși foarte deștepți, cu o pagină din cele mai grele în limba franceză, am reușit a învedera bogăția și forța limbii noastre. E un tezaur: muncește-l, cucerește-l. Mă turmentă o problemă: teoria verbelor în limbă și în deosebi în cea română. Numai la noi am reușit să găsesc verbe cu acțiune, cu culoare, cu însușiri adjectivale, ba încă cu dublă acțiune. Spre exemplu, în cronica lui Neculce moldoveanu, vorbind de cavalerie într-o luptă, zice: «după o repede tragere p-un val de dealuri, cavalerii *pedes-*

triră». Aci ai acțiunea generală ca simplă mișcare pe care o arată orce verb în general care nu exprimă starea; găsești însușirea d-a se alinia în rînduri de săgetători, fustași, copii de casă, panduri etc. ș-apoi ai dubla acțiune: a descăleca și a se ține gata de luptă ca niște pedestrime ce s-ar fi retras ș-ar fi făcut dreapta-mprejur pentru a-și susține onoarea învingerii. Ș-apoi, dacă vrei, ai găsi esprimate în al treilea rînd toate comandele cuvenite pentru a strica rîndurile de cavalerie și pentru a prepara noile poziții strategice potrivite piotașilor etc. Aci, Koka, aci trebuie să căutăm bogăția și valoarea limbii noastre. Se cere un studiu serios, ba descoperiri chiar, grupări, arangieri, clasări de rădăcini și flexiuni de culoare și acțiuni, de colectivitate și umbră...".[1]

Astfel de discuții sau altele tot atît de aprinse și de interesante, cu privire la problemele politice și literare la ordinea zilei în Franța ori în România acelor ani aveau loc zilnic în cafeneaua „Cluny". Participau tinerii din cercul de studii al „României libere", socialiștii aflați la studii și chiar arhimandritul de la Capela română din Paris, cu care Delavrancea se împrietenise. Cînd trecuseră patru ani de la moartea lui Delavrancea, Constantin Mille, unul dintre socialiștii cu care își încrucișase spada ideilor, își amintea, după cum afirmă biograful său, Tiberiu Avramescu, că la cafeneaua „Cluny" venea deseori și tînărul Delavrancea, care nu împărtășea convingeri socialiste, dar îi plăcea să discute în contradictoriu cu prietenii pe care și-i făcuse, printre care și tînărul răzvrătit din Iași: „...Dar ce frumos era pe atunci Delavrancea cu capul lui leonin, cu păr mare încîlcit, cu buzele senzuale, cu vorbirea clară și răspicată. Nu ne convingea, dar îl admiram și de multe ori îl provocam la discuții pentru a-l auzi vorbind...".[2]

În anii petrecuți de Delavrancea la Paris, pe plan ideologic se disputau cele trei sisteme filozofice importante ale veacului al XIX-lea: idealismul hegelian, pozitivismul lui Auguste Comte și materialismul istoric al lui Karl Marx (mort în 1883, pe cînd Delavrancea era încă la Paris). Fiecare dintre cele trei sisteme își avea reprezentanții, susținătorii și simpatizanții lui. Hipersensibilul fiu al cărăușului Ștefan Tudorică Albu, dînd cuvintelor care

[1] „Manuscriptum", XIII, nr. 2 (47), 1982, p. 36—37.

[2] Const. Mille — *Letopisiți. Umbre*, în „Lupta", II, nr. 54, 22 februarie, 1922, p. 1 — 2.

desemnau noțiuni folosite de sistemele celor trei filozofi amintiți sensurile din vorbirea obișnuită, le întrebuințează în corespondența sa cu Elena Miller-Verghi și cu fiica acesteia: „Oh, idei, idei, oricît de puțin idealist aș fi, a vă nega puterea e a mă nega într-un moment de dobitocie. Fiece om trăiește dintr-o idee; fiece materialist, fiece pozitivist trăiește dintr-o idee pe care o urmărește fie în trecutul său, fie în prezent, fie în viitor. Uneori îmi vine să cred că Hegel avea dreptate cînd striga într-un moment de entuziasm: «atît mai rău dacă faptele nu se petrec întocmai după idei» — ele există și numai ele au dreptate."[1]

Se pare că Delavrancea n-a stăruit niciodată să lămurească pe deplin nici sensul filozofic al materialismului, nici pe acela al idealismului. Pe planul creației literare, eccurile înfruntării diferitelor sisteme filozofice se vor reflecta în psihologia și în gîndirea personajului titular din *Trubadurul*, precum și în convorbirea dintre prietenii acestuia: „...nesățioși de studiu, cercetînd împreună toate greutățile științei, răsfoind ultimele descoperiri, veghind nopțile de iarnă pe formule algebrice și pe operile criticismului modern, acești prieteni de studii și de viață izbutiseră a deveni înainte de vreme niște capete culte și severe, pentru cari nimic nu era străin cu desăvîrșire".[2]

Ei discută școlile și sistemele în știință, problemele de artă, legitimitatea ridicării poporului împotriva legilor și orînduirilor sociale nedrepte. Unul dintre ei afirmă că i se pare „falsă calea pozitivismului", iar Trubadurul însuși vorbește despre viața reală și cea închipuită, pe ultima socotind-o „jumătatea cealaltă a vieții pipăite"; despre „cauza unică și inițială"; despre *idee*, care este „o realitate mai brutală decît un bolovan"; despre numere fatale etc.

Citind *Războaiele peloponeziene* de Tucidide, completîndu-și informațiile despre tinerețea lui Michelangelo prin *Le storie fiorentine* de Niccolo Machiavelli, citind întreaga *Comedie umană* a lui Honoré de Balzac, *Sonetele* lui Petrarca, *Divina comedie* a lui Dante, *Odele barbare* ale lui Giosué Carducci, Delavrancea făcea planuri de viitor, printre care, unul din cele mai semnificative pentru evoluția sa viitoare, trebuie socotit proiectul unui „jurnal". Într-o scrisoare către Mărgărita Miller-Verghi, Delavrancea își invita prietenele

[1] *Studii și documente literare*, vol. V, București, 1934, p. 368.
[2] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 1, loc. cit., p. 108.

să se pregătească în vederea colaborării lor: „...Zic, Mărgăritărel, să te ocupi tu și Marița[1] de limba noastră (nu știu dacă Henry[2] și Zoe[3] se vor da scrisului, nu le cunosc intențiile, altfel le-aș recomanda și lor), căci nu să știe, poate, poate într-o zi vom colabora împreună la un mare jurnal pe care-l plănuim aici între cîțiva intimi. Locul vostru va fi un loc distins. În deosebi vom avea partea literară pură. E frumoasă, dar și cea mai dificilă parte. Vom avea studii de pictură, critice, tipuri historice și cîte o cronică de fond în politică etc."[4]

Acel „jurnal mare" la care se gîndea trebuia să devină un organ de difuzare a unei concepții înnoitoare, la elaborarea căreia contribuția lui Delavrancea ar fi fost, desigur, preponderentă.

Tendința lui Delavrancea spre reflexivitate, ușor de probat cu maximele publicate în scrierile sale de debutant în publicistică, în toate domeniile pe care le-a abordat, permite afirmația că nu i-au lipsit posibilitățile de a pătrunde temeinic concepțiile filozofice care-și disputau întîietatea în ultimul sfert al veacului trecut și de a se situa pe una sau alta dintre cele două poziții. Dacă n-a făcut-o înseamnă că pe Delavrancea nu l-a preocupat filozofia în primul rînd, ci arta, cu principiile și realizările concrete ale diferitelor școli de pictură, sculptură și literatură. În afară de numeroasele informații cu privire la această constantă preocupare pentru artă, pe care însuși Delavrancea le dă în corespondența pariziană, în afară de cele zece foiletoane despre „Salonul 1883", publicate în „România liberă", opinia noastră se sprijină și pe mărturiile lui Mihail N. Săulescu, coleg de facultate în țară, aflat în același timp cu Delavrancea la Paris, de unde se întoarce doctor în drept, și care participase la discuțiile despre politică și artă din cafeneaua „Cluny".

În 1894, în calitate de proaspăt deputat conservator și, deci, adversar al lui Delavrancea, pentru prima oară ales deputat liberal de Prahova, acesta relata cu privire la îndeletnicirile predilecte ale lui Barbu în anii petrecuți la Paris: „...La Paris, d. Delavrancea studia formele literare, căuta să învețe a dantela în fraze exchize stilul nuvelei [...] Reîn-

[1] Marya Lupașcu.
[2] Henrieta Lupașcu.
[3] Zoe Peretz.
[4] „Manuscriptum", XIII, nr. 2(47), 1982, p. 37.

torși, mi se părea că Delavrancea trebuia să revoluționeze literele și artele...".[1]

M.N. Săulescu intuise just posibilitățile creatoare ale viitorului scriitor și, convins de rolul înnoitor pe care acesta îl va avea în literatura română, la întoarcerea în țară își luase ca subiect al primei sale conferințe publice, ținută la Craiova, *Școala literară a lui Delavrancea*. După aproape zece ani, vorbitorul constată cu regret că „școala acestuia n-a luat corp".

Delavrancea își manifestase, de fapt, intenția de a iniția o orientare nouă în literatură chiar înainte de a pleca la Paris. În acest scop, se adresase Mărgăritei Miller-Verghi, cerîndu-i un pseudonim și făgăduind ca în scrierile sale să se deosebească de toate nuanțele existente ale romantismului. „Lucrez la ceva literar, botează-mă, mă voi sili să port numele cu demnitate [...] Voiesc o haină nouă: nu port *vechituri* romantice, disprețuiesc și șapca lui Schoperhauer, și fesul lui Gauthier ca și eroii lui Hugo...".[2]

Este incontestabil că bogata sa informație, comparațiile judicioase dintre realism și romantism, la care ne-am referit, temeritatea cu care nega valori considerate intangibile de majoritatea intelectualității românești la acea vreme se bazau pe o viziune proprie pe cale de cristalizare, afirmată impetuos, potrivit tinereții și specificului său temperamental.

La venirea sa în Franța, Delavrancea, care nu voia să fie nici romantic ca Victor Hugo sau Théophile Gauthier, nici pesimist ca Schopenhauer, ci altfel, ia cunoștință direct despre biruința realismului asupra romantismului demodat, ridiculizat de Gustave Flaubert în *Madame Bovary*. Pe de altă parte, critica lui Hippolyte Taine, întemeiată pe pozitivismul lui Auguste Comte, dăduse scriitorilor din a doua jumătate a secolului al XIX-lea gustul pentru adevărul vieții, dorința de a zugrăvi realitatea în întregul ei, de a înfățișa sufletul omenesc cu superioritatea, dar și cu scăderile lui, cu trăsăturile lui generale și individuale. În 1878, însă, pe cînd *Barbu* își tipărea idilica sa plachetă de versuri, cu atît de scurtă viață, Emile Zola, care începuse ca scriitor realist, înființează cenaclul de la Médan, se orientează în romanele sale către naturalism și formulează teoria unui nou curent literar — naturalismul — în scrierea sa din 1880, *Le roman expe-*

[1] *Dezbaterile parlamentare, 11 decembrie 1894*, în „Monitorul oficial", nr. 183.

[2] „Manuscriptum", XIII, nr. 2 (47), 1982, p. 36.

rimental. Prin aceasta, în contradicție cu realismul, care își propune să facă din artă o oglindă fidelă a esențialului din realitate, creînd romanul-document, naturalismul pretinde că se sprijină pe experimentul științific; dînd naștere unei literaturi care să conțină „tranches de vie" („hălci de viață"), fără a se preocupa de compoziție și stil, simple fotografii ale realității, cu preferință pentru ce are ea monstruos și respingător.

Lui Delavrancea îi erau pe deplin cunoscute opera lui Gustave Flaubert, mort în 1880, scrierile lui Emile Zola despre naturalism, datînd din 1880 *(Le roman éxperimental)*, din 1881 *(Les romanciers naturalistes)* și 1882 (cele nouă romane apărute între 1871 și 1882 din *Les Rougon-Macquart, histoire naturelle et sociale d'une famille sous le second empire)*, opera lui Victor Hugo și criticile ce se aduceau romantismului. La venirea în Franța, străbătuse cu aviditate *Comedia umană* a marelui realist Honoré de Balzac și asistase înfrigurat la sărbătorirea scriitorului octogenar Victor Hugo, completîndu-și informațiile asupra acestuia. De aceea, tînărul român își putea permite opinii proprii cu privire la curentele literare existente și la cei mai de seamă reprezentanți ai lor, demonstrînd că, fără a deveni rob al vreunuia, reținea printr-o intuiție sigură elementele și principiile valoroase ale fiecărui curent, avînd drept criteriu măsura în care literatura pe care o generau oglindea verosimil realitatea.

Cu privire la romantism, considerat depășit ca formulă literară în al nouălea deceniu al veacului trecut și simțit de unii ca un opium administrat maselor asuprite, ca o fugă de realitatea detestabilă, părerea lui Delavrancea este mai clar exprimată într-una din scrisorile către Mărgărita Miller-Verghi, trimisă de la Paris: „... Ce-ai fi făcut tu, Mărgărintă, cu citirea lui Victor Hugo, Lamartine etc. [...] Ai fi aranjat cuvintele sonore în jurul ideilor vagi, pierdute, fusenate [...] Observațiile profunde cari din profunde, cu muncă de titan, pot deveni de geniu, analiza migăloasă și culoarea locală exactă, hotărîtă și cu un brio de adevăr ar fi fost sugrumate de acordurile perfecte ale frazelor, de armonia sonală, de contrapunctul antitezelor hugonești. Noblețea claviaturii lirice ar fi ucis personalitatea [...] Eu, însă, te-aș fi mîncat de vie cu niște dinți felini muiați în sulfură de fier și în venin de cerneală...".[1]

[1] *Studii și documente literare*, vol. V., loc. cit., p. 383 — 384.

Evident că în sfaturile pe care le dă Mărgăritei Miller-Verghi, destinată de mama sa din adolescență să devină scriitoare, Delavrancea proclamă prioritatea conținutului în literatură, condamnînd artificiile și artificiozitatea romantismului exagerat care, în „acordurile perfecte ale frazelor", sugrumă adevărul vieții.

În momentul cînd crea la Paris prima sa nuvelă notabilă, tînărul scriitor era deplin edificat asupra superiorității curentului realist. Expresia totalei sale adeziuni la principiile acestui curent și admirația fără rezerve pentru cei mai de seamă reprezentanți ai lui o putem spicui din corespondența cu Marya Lupașcu, viitoarea sa soție: „Eu unul, Miri Marya, nu ador sigur, sigur, dintre francezi decît pe Flaubert și Balzac. Cel dintîi extraordinar ca perfecțiune, cel d-al doilea, extraordinar ca concepțiune și fapt..".[1]

În altă scrisoare, Delavrancea caută să se lămurească pe sine și să călăuzească și pe Mărgărita în discernerea celei mai valoroase formule literare: „Ce numești fapte? Să fie numai manifestările fizice ale voinței, ale hotărîrii ascunse în noi? Să fie numai faptele fiziologice, dupe cum tinde și accentuează Zola și Balzac? Să fie numai mișcarea, vibrațiunea materiei ca molecule, dupe cum crede Goncourt? Or să fie numai manifestările psihologice ale lui Shakespeare? Să fie numai senzațiile și ideile văzute în fapte? Să se excludă sentimentele cari nu s-ar vedea în mișcarea moleculară din afară. Cînd dormi e un fapt, cînd rîzi e un fapt și cînd, în speculațiunile metafizice tîrît, ascultînd o sonată: vrei și nu vrei, dorești și nu știi ce, cugeți și nu cugeți, iubești și urăști, în fine, această stare complectă de fuziune a senzațiilor cu sentimentele noastre, a sentimentelor cu ideile noastre, acest moment metafizic de *echilibru în vag* nu e nimic, nu e un fapt? Nu e? Nu vor să admită? Prea bine: le admir geniul creațiunii, al analizii, le admir stilul perfect în sens de culoare, le admir tot, dar oamenii lor, eroii lor sunt bolnavi, oameni incompleți, oameni brutali, brute eroice. Adevăr, dar oare tot adevăr, tot oameni cari ar exista, tot stări umane nu e și un Paul, nu e și o Julietă? [...] A împăca psihologia cu fiziologia, a da senzațiunilor și sentimentelor un acord de existență în literatură, fără a călca peste adevăr, cugetă, Mărgărito, de n-ar fi mai just

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 227.

decît a nu admite decît faptele fizice și senzațiunile ca α și ω al literaturii...".[1]

Reiese că pentru Delavrancea, la această dată, delimitarea dintre naturalismul zolist și realismul balzacian nu este evidentă. Mai degrabă se poate spune că viitorul scriitor le înglobează în același curent, iar cînd le separă, le schimbă deseori etichetele între ele. Admirația pentru marii realiști, de atîtea ori exprimată în documentele ce s-au păstrat de la Delavrancea, nu-l împiedică să se apropie și de naturalismul adesea blamat, dar frecvent slujit pînă în zilele noastre. La Delavrancea se explică prin ispita pe care o constituia o formulă literară nouă și mai ales prestigiul personalității lui Emile Zola care-și lua adesea subiectele din lumea umiliților vieții. Operele acestuia, expediate prietenilor din țară[2], sînt prilej de comentarii cu rezerve față de curentul inițiat de Emile Zola. Ca romancier și critic literar, Emile Zola este socotit de Delavrancea scriitor „de talent", dar lipsit cu desăvîrșire de concepțiunea statului"[3]. De aceea recomandă Mărgăritei:„... să iubești naturalismul, dar să te ții în rezervă...".[4]

Aceste rezerve nu înseamnă însă desconsiderarea experimentului naturalist, ci folosirea lui ca mijloc de investigație în slujba realismului, completînd documentarea specifică acestuia. Eticheta de „naturalist" pe care i-o aplicase Elena Miller-Verghi, însă, o respinge categoric, făcînd un *distinguo* între „natural" și „naturalist" și atrăgînd atenția asupra labilității sensului dat de contemporanii săi termenului „naturalism": „a) [...] mie nu-mi place să strig lumii că sunt *naturalist*. b) [...] nici tipii ce voi descrie nu voi da ca scuză a patimelor lor zădărnicia cuvîntului de *naturalism*. Pentru Dumnezeu, se abuzează d-acest cuvînt și nu voi fi niciodată de partea acelora cari vor să facă dintr-o vorbă scuza tutulor ticăloșiilor omenești...".[5]

Delavrancea consideră deci naturalismul dăunător pentru morala societății. Scuzată artistic printr-o asemenea etichetă, josnicia unor caractere înfățișate în opere literare poate deveni molipsitoare: „... și iluziile, și pasiunile nobile, și sentimentele sînt naturale și le poți descri [e] sub numele de naturalism mai puțin înjositor ca senzațiile, rîvnele etc. În

---

[1] „Manuscriptum", XIII, nr. 2 (47), 1982, p. 36.
[2] *Studii și documente literare*, vol. V, loc. cit., p. 369.
[3],[4] Ibidem, p. 385.
[5] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 404.

tot cazul, or care ar fi eroul și faptele lui, nu se cuvine autorului să-l scuzeze cu o vorbă care are tot atîtea coprinsuri variate cîți oameni mișuie pe velința rotundă a pămîntului...".[1]

Ca o aplicație a concepției sale estetice care folosea nestingherit tot ce i se părea valabil, Delavrancea se documentează minuțios în vederea nuvelelor *Iancu Moroi* și *Liniște*.

„...Am devenit chiar doctor în diagnomonia unei suferințe, pe care voiesc s-o descriu. Mai multă muncă să aduni materialul decît să-l aranjezi. Nu e puțin lucru să te inchietezi de opiniile doctorilor: dr. Hirtz, dr. Andral, dr. Fournet, dr. Pereyra etc., ba încă și de opinia lui Hipocrat, pe lîngă Louis, Bayle, Laenec etc...".[2]

Nuvela *Sultănica*, concepută la Paris, în această perioadă de cristalizare a personalității sale, îndrepta privirile cititorilor către dramele satelor noastre, direcție în care nu avea ca înaintaș decît pe Ioan Slavici, cu *Novele din popor*, apărute în 1880, cu întîmplări și personaje localizate exclusiv în Transilvania. Delavrancea investighează o altă arie geografică, Muntenia, încercînd să pună în lumină virtuțile morale ale maselor populare și limba „cu duium de frumuseți" a țărănimii. Romantismul eroinei din prima sa nuvelă nu poate ascunde fondul folcloric național, altoit cu elementele de prestigiu ale marii literaturi franceze.

Se pare că nuvela are la bază o întîmplare reală, după cum își amintea vărul scriitorului, Nicuță Papiniu. În planul orașului București, întocmit de Borodzyn în 1852, se află menționată casa unei Sultana, în spatele bisericii Delea Nouă, cam peste drum de casa părinților lui Delavrancea. Se poate admite că o întîmplare asemănătoare cu a eroinei lui Delavrancea a impresionat lumea din Bariera Vergului în așa măsură încît amintirea ei s-a păstrat pînă în anii copilăriei scriitorului, care împrumută pentru nuvela sa numele acestei vecine. Presupunerea este întărită și de adnotarea Maryei Delavrancea pe textul tipărit al discursului de recepție rostit de Ovid Densusianu la Academie, în 1919. Considerînd neîntemeiată afirmația acestuia că „... Sultănica este banală" și că „... romantic se arăta Delavrancea cînd venea să ne povestească viața simplă și chinuită a Sultănicăi, al cărei suflet ne amintește ce am cetit în atîtea

[1] Ibidem, p. 404.
[2] Ibidem, p. 416 — 417.

scrieri cu peripeții sentimentale..."[1], Marya Delavrancea scria: „Nu e adevărat! Sultănica nu e banală!... nu ca să fie romantic, ci pentru că așa era realitatea...".[2]

Prin toponimie — Rîul Doamnei, Rîul Tîrgului, satele Domnești și Berivoiești, muntele Popău și obîrșia Ialomiței — Delavrancea plasează întîmplarea în împrejurimile Cîmpulungului, pentru care a avut o statornică preferință și pe care le-a străbătut deseori călare, îmbătat de nemărginirea peisajului și de mireasma pajiștilor înflorite, deși casa Kivului are înfățișarea casei părintești a scriitorului, din Bariera Vergului.

În decembrie 1882, pe cînd locuia împreună cu Dinu și George Golescu, scria în țară: „...mă prepar pentru un concurs. Am scris o novelă; în curînd va apare în foiletonul României libere...".[3]

Și cum la 18 februarie 1883 apăruse — nesemnată — nuvela *Mărioara*, prietenii din București cred că este cea anunțată de Delavrancea. Dar el precizează: „Nuvella ce am trimes-o eu, îmi scrie conu Laurian că o păstrează pentru n-rul literar al «României libere» ce voiește să scoată. Subiectul e țărănesc și, pe cît am putut, am păstrat maniera d-a mă exprima aproape țărănească. Nu știu ce impresie îți va lăsa. Vom vedea. Mi-e teamă că... sunt sigur că nu-ți va plăcea. În tot cazul, vei găsi părți, or pagine, or rînduri, or cuvinte cel puțin care îți vor plăcea".[4]

Dar suplimentul literar al „României libere", la care se referea Delavrancea, n-a apărut decît în 1884, așa că *Sultănica* se publică tot în foiletonul „zigzag" al cotidianului, la 9 martie 1883, precedată de anunțul: „Începem astăzi publicarea unei novele originale — *Sultănica* — pe care unul din colaboratorii noștri de la Paris a scris-o pentru «România liberă». Nu ne îndoim că cititorii vor fi mulțumiți a-și plimba gîndul prin satele noastre și a privi scene mișcătoare din viața țăranilor noștri".

După apariție, la 28 mai, Delavrancea revenea în corespondența sa asupra noutății temei și a limbii din această primă creație a sa: „...Are peisagiile ei, are unele culori cari se ridică peste banalitățile comune; ș-apoi nu fac uz de o

---

[1] Ovid Densusianu — *Bărbu Delavrancea*, București, Tipografia Urbana, 1919, p. 5.

[2] Ibidem, exemplar aflat la Biblioteca Academiei R.S.R.

[3] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 402.

[4] Ibidem, p. 404.

limbă veștedă și terfelită de orice gazetar [...] e p-alocurea o limbă cam grea și cam greoaie pentru cei ce nu cunosc bine pe țărani...[1]".

În salonul „mamiticăi", din strada Primăverii, această primă mare izbîndă a protejatului ei a fost obiectul multor după-amieze de discuții, cu participarea tinerilor intelectuali, obișnuiții salonului ei: Vlahuță, Duiliu Zamfirescu și cîți alții. Elenei Miller-Verghi și Mărgăritei le plăcuse, dar vor fi fost și observații critice destule, ca de obicei la debut. Delavrancea răspunde: „Mă bucur că ți-a plăcut nuvela mea. Vom discuta-o la vară. Cu toată plăcerea voi cerca a mi-o susține. E adevărat că am multe cuvinte pe cari nu le-ai înțeles, sunt sigur însă că pe unele nu le-ai înțeles din cauza greșelilor de tipar ce mi-au lăsat cu duiumul pe bietele mele pagine. Nu știu cum ai susținut bunul *Sultănichii* de oarece nu te esplici de loc; nu știu de asemenea în ce chip a lăudat-o Don Padil (Duiliu Zamfirescu, n.n.); ceea ce însă m-a bucurat a fost aprețierea Kokii (Mărgărita Miller-Verghi, n.n.). Am avut o consolare pe care nu ți-o poți imagina: am rămas încredințat că există un om [...] care m-a înțeles. Mi-a spus o vorbă și-a fost destul. A devinat lupta mea. N-a vorbit nici de evenimente cari n-au nici o importanță, nici de moravuri pe cari nu le cunoștea, nici de caractere de oarece erau numai niște tipuri, dar... aici nu-ți mai spui...".[2]

Așadar, au fost criticate evenimentele, moravurile și caracterele din *Sultănica*. Nu cunoaștem termenii în care s-a pronunțat atunci Duiliu Zamfirescu, dar trebuie să fi fost foarte elogioși, căci în aceeași scrisoare Delavrancea se miră: „... Mă surprinde însă ca să fi găsit ceva bun în novela mea, de oarece sistemul meu d-a descrie, d-a concepe, d-a detalia, d-a vedea în lume, în fine, e aproape cu totul opus d-al lui. Firi mai deosebite e aproape cu neputință d-a găsi...".[3]

Intuise just aceste adînci deosebiri. Foarte curînd, începuturile de simpatie și prețuire reciprocă se destramă, avînd drept cauză — se pare — o întîmplare lipsită de gravitate. Locuind în camere vecine la hotelul „Metropol", Duiliu Zamfirescu a surprins pe Delavrancea și Vlahuță citind cu glas tare și comentînd defavorabil romanul său *În fața vieții*. Ruptura produsă atunci s-a accentuat cînd Duiliu Zamfirescu, în discursul

[1] Ibidem, p. 413.
[2] Ibidem, p. 409.
[3] Ibidem, p. 410.

său de recepție la Academie, a minimalizat creația folclorică, atît de prețuită de Delavrancea. Inimitatea lui Duiliu Zamfirescu se manifestă printr-o acțiune precisă încă din 1887, cînd îndeamnă pe A. Costin (N. Petrașcu) să scrie o cronică defavorabilă despre volumele *Sultănica* și *Trubadurul*, după care îl recomandă pe acesta lui Titu Maiorescu, în salonul căruia își va citi recenzia, de față fiind „... Carp, Negruzzi, Odobescu, Pogor, Caragiale și alți trei — patru...".[1]

După întoarcerea în țară, autorul avea să-și citească nuvela într-un cerc de prieteni, în casa lui Gr. Petroni, director în Ministerul Justiției și consilier la Curtea de Apel din București. Vlahuță își amintește: „La Petroni, d-l și d-na Gr. Păucescu și bunul meu prieten de la Vrancea, de curînd întors de la Paris [...] După masă de la Vrancea ne citește o nuvelă: *Sultănica*. Parcă-l aud...".[2]

La începutul anului 1884, literatura devine preocuparea sa dominantă și le pune deocamdată în umbră pe toate celelalte. Mărgăritei Miller-Verghi îi împărtășește această tiranică necesitate de a se manifesta în literatură și dorința de a merge pe căi nebătute, deși aceste căi nu-i sînt încă limpezi și sigure: „...eu sunt năvălit de atîtea subiecte și sunt singura mea consolare cînd mă culc și cînd mă scol. Un subiect e de la Onești. Aș vrea să fac din el tot ce aș produce eu mai bine: aș vrea o limbă nouă, forme nouă, priviri noi, și cu toate acestea, un văl de fum albastru și vag să înfașe orice va fi nou, orce va fi cutezător ca frază, ca gîndire și ca scenă...".[3]

Se pare că era vorba de *Șuer*, în care peisajul, după spusele Mărgăritei Miller-Verghi, este un autentic colț de natură din împrejurimile Oneștilor, unde familia Lupașcu avea o moșie și un mic conac. În vacanțele petrecute împreună la Onești, Barbu atrăgea atenția prietenilor lui asupra atmosferei impresionante de singurătate, ca într-un început de lume, și le zugrăvea în cuvinte scene din crîncena încleștare care a putut avea loc în trecut între răzvrătiții contra nedreptății și urmăritorii lor, între haiduci și păzitorii chervanelor boierești, încărcate cu mărfuri prețioase.

Dacă pentru primele sale „corespondențe" și pentru *Sultănica*, Delavrancea păstrase vechiul său pseudonim,

---

[1] N. Petrașcu — *Biografia mea*, în „Studii și documente literare", vol. VI, 1938, p. CXXXIV.

[2] A. Vlahuță — *O schiță (Gr. Petroni)*, în „România liberă", XIII, nr. 3 445, 12 martie 1889, p. 2 — 3.

[3] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 459.

Argus, în 1884, cînd trimite „României libere" *Odă la o „cronică rimată" lui Don Padil*, avînd gata „legenda lui Şuer" se hotărăşte să folosească un alt pseudonim, aşa că îşi semnează oda *della Vrancea (Argus)*.

Cu o săptămînă mai tîrziu, la 12 februarie, apare prima parte a legendei, nesemnată, iar la 14 februarie sfîrşitul, semnat *de la Vrancea (Argus)*, legînd astfel începuturile publicistice de creaţia beletristică propriu-zisă, pentru care se pregătea cu tot elanul.

Odă barbară... amintea de Geosué Carducci, ale cărui *Ode barbare*, tipărite la Bolonia (în 1871), Delavrancea le cunoştea; reînnoia autoironiile privitoare la versurile sale de adolescent şi, mai în glumă, mai în serios, ţintea şi pe Duiliu Zamfirescu pentru o facilă *Cronică rimată*. Cu acest prilej punea în circulaţie noul său nume literar, reluat la publicarea lui *Şuer*, cu convingerea că nu-l va mai schimba.

„Gluma" din *Odă barbară...* avea temeiuri serioase: ea fusese precedată de o caracterizare a lui Duiliu Zamfirescu, într-o scrisoare în care stilul oral este combinat cu pamfletul (unele judecăţi au rezistat trecerii timpului): „... Am glumit cînd ţi-am scris că sunt gelos pe bietul poet. Nu, nu, nu. Gelozia e un sentiment pe care, cînd îl voi simţi, fii sigură, mamiticule, că n-o să-l spun. *Giammai*. Pentru a mă esplica, iată-mă vanitos. N-am fost gelos. Iacă de ce. Eu cunosc pe acest tînăr. Ştiu ce poate. Ştiu că poate ceva, poate chiar mult relativ la lichelele noastre de scriitori — nu vorbesc de toţi. Dar e un om plin de fatuitate. E numai imaginaţie. Ar avea arta, n-are puterea. Ori de cîte ori vrea să fie forte devine forţat; ori de cîte ori caută bogăţie, devine declamator. Cu o altă educaţie ar face mult. Ca om privit e atît de artificial încît poate fi cel mult un foc bengal. De ce dar să fiu gelos? Nu-l critic, îl regret, căci p-o cale mai firească ş-ar întrei valoarea. Că are chip frumos? Fără îndoială, dar e atît de rece încît de l-aş vedea adorînd în genunchi pe Dumnezeu ori... aş crede că văd o statuă îngenunchiată. Să fiu gelos? Aida de, ar fi o gugumănie. Niciodată asemenea oameni nu-mi vor lua locul meu măcar de-ar cînta ca o harfa eoliană".[1]

Aprecierea loială a posibilităţilor de scriitor pe care Delavrancea nu ezita să i le recunoască îşi va avea din partea lui Duiliu Zamfirescu răspunsul în 1885, cînd va recenza laudativ primul volum al lui Barbu.

---

[1] Ibidem, p. 406 — 407.

În anii petrecuți la Paris, Delavrancea este martorul luptei pentru consolidarea celei de a treia republici, formă clasică de dictatură a burgheziei franceze, care — în acel moment — trebuia să facă față nu numai revoluționarismului maselor reînviat după 1879, ci și atacurilor și comploturilor urzite de cercurile clericale și monarhiste, sprijinite de puternice forțe externe.

În calitatea sa de corespondent al ziarului „România liberă", Delavrancea ascultă la Sorbona pe Ernest Renan vorbind despre patrie și se străduiește să-și explice nestatornicia guvernelor.

În această „politică bolnavă", în care nici Gambetta, „om cu voință de fier", nu se putuse menține la putere, corespondentul român remarcă loial cinstea oamenilor politici francezi, opunîndu-i așa-zișilor „revoluționari" români din timpul său, care-și făceau din politică o meserie netrebnică. În aceste „corespondențe" găsim concepția tînărului de 24 de ani despre calitățile necesare și despre rolul adevăratului om politic: „...pentru a fi un bun politic trebuie să fii înzestrat cu însușiri mai presus decît lumea de rînd, trebuie să devinezi acolo unde nu poți dezlega cu pricepere rece, să pătrunzi și în pătrundere să ai o extensiune ce îmbrățișează prezentul și cît se poate mai mult din viitorul unui popor...".[1]

Raportînd pe toți cei care se manifestau pe arena politică a Franței în 1882—1884 la aceste calități indispensabile omului politic, Argus-Delavrancea constata că Franța se află într-o gravă penurie de personalități capabile să conducă bine statul alături de popoarele latine și să-i apere interesele vitale. Cu o ironie amară, el înfierează ușurința cu care politica franceză admisese controlul german asupra navigației pe Dunăre și apelează la solidaritate și demnitate în politica internațională, pledînd pentru interesele țării noastre: „...Slavii se ridică, germanii amenință de a înghiți Europa și latinii se sfîșie între ei".

Străbătînd corespondența cu prietenii și foiletoanele din „România liberă" putem spune că din acești ani gîndirea politică a lui Delavrancea se caracterizează printr-un patriotism fierbinte. Deasupra tuturor preocupărilor sale de cultură, artă și civilizație se ridică năzuința lui de a-și dărui toate puterile „idealului de țară", despre care vorbește în

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 6, loc. cit., p. 44.

scrisori cu tonul său învăpăiat: „Spuneți lui *tătuca*[1] că în cea mai cumplită îndoială, atunci cînd ca mulțumire curat egoistă și subiectivă m-aș simți nimicit, totuși, idealul de țară, de colectivitate, de năzuință socială, de luptă pentru binele comun, de mîndrie națională, acest ideal îl simt cum mă deșteaptă, mă atîță, mă aprinde, mă scoate din toate nevoile și dezgustul...".[2]

Blînd și generos, însuflețit de dragoste față de cei umili, președinte de onoare al grupului de transilvăneni refugiați în România, tatăl Maryei l-a prețuit și admirat de la început pe viitorul său ginere, iar atitudinea sa față de transilvăneni, față de „problema națională" și față de țărănime a fost determinantă pentru sentimentele lui Delavrancea: „Aș vrea să-l ascult, să-l văd încă cu fața care exprimă vecinic bunătate, aprinzîndu-se de mînie atunci cînd ar auzi de cosmopolitism. Pentru mine era o școală: vedeam un cetățean convins de idei sănătoase pentru binele obștei, vedeam un revoltat contra nesimțirii și a picotării generale. Adeseori, auzindu-l vorbind și prinzîndu-i expresia aprinsă, simțeam mînia în mine fierbînd ca un cazan de petrol, convins fiind de relele care bîntuie țara noastră din cauza cîtorva dălhăuți, gugumani, șarlatani și ignoranți...".[3]

Avînd atîtea idei și aspirații comune, ei petreceau ore întregi în aspre rechizitorii împotriva societății sau a politicii de interese personale. Despre aceste lungi discuții, Delavrancea mărturisește: „...adeseori mă simțeam descărcat, cu pojarul mort în mine, cînd [...] mă dam în voia, în desfrîul urii. Vedeam că cineva mai copt la minte decît mine, mă aprobă, mă susține, mă înțelege...".[4]

Nici discuțiile politice cu Elena Miller-Verghi n-au lipsit. „Mamitica" înființase un liceu în care primea gratuit fete sărace din mediul rural și urban, dar pe protejatul său l-ar fi vrut făcînd parte din elita societății. După plecarea lui în Franța, însă, fusese solicitat de „G" (personaj identificat de Mărgărita Miller-Verghi ca fiind Dobrogeanu-Gherea) să colaboreze la o „revistă literară" care nu putea fi decît „Contemporanul". Elena Miller-Verghi îi reproșează relațiile cu „G", la care Delavrancea îi răspunde: „...îmi faci un

[1] Alexandru Lupașcu.
[2] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 379.
[3] Idem.
[4] Ibidem, p. 380.

cap de acuzație de purtarea mea față de G... — primesc. Trebuia să mă previi de mai nainte, iar nu să suferi ca impresia rea ce ți-ar fi fost lăsat colaborarea mea la reînvierea unei «reviste literare» să devină un rău, un diferend de mumă și fiu. Consiliile matale, completate cu ale tătuchii, căci d-lui ar putea privi faptul dintr-un punct de vedere politic, m-ar fi constrîns să părăsesc ideea mea, idee ce nu putea să dezguste pe nimeni și mai puțin pe d-ta, căci era dezinteresată, sinceră și nobilă, chiar de ar fi fost nepotrivită cu mine [...] părerea d-tale că G... ar dori să mă aibă lîngă el, că mă lingușește în anume scopuri etc., oricît m-ar măguli, mai ales că vine de la d-ta, sînt prea sincer ca să nu-ți răspund că te înșeli. G... nu a avut și nu va avea trebuință de mine, om obscur, fără nici o poziție socială, bănească or de neam...".[1]

Este evidentă presiunea exercitată de cei doi protectori ai săi asupra lui Delavrancea, deși la data cînd se situează faptele, intențiile sale erau de pură colaborare literară. Din păcate, puțina corespondență păstrată dintre Gherea și Delavrancea nu ne permite reconstituirea relațiilor lor de-a lungul întregii vieți, dar este clar că i-a legat un sentiment de prietenie și admirație reciprocă. Este semnificativ că la 16 noiembrie 1893, înainte de întrunirea politică decisivă de la Ploiești — după care Delavrancea avea să fie ales pentru prima oară deputat — îi scria lui Gherea: „Scumpul meu Gherea, duminică sunt la Ploiești. Seara voi vorbi despre cestiunea românilor de peste Carpați. Cunosc acum foarte bine tragedia lor [...] Firește că te voi vedea înainte de întrunire, dacă vei fi în Ploiești. Sărut mîinile Gheroaiei. Salutări amicale Gherinei și Gheruțului. Pe tine te îmbrățișez".[2]

Tonul amical și intim presupune că prietenia dintre cei doi scriitori nu suferise nici o eclipsă în decada precedentă, iar Gherea a fost de față, aplaudînd cu entuziasm marele discurs al lui Delavrancea.

Complexa personalitate a lui Delavrancea se desăvîrșise în anii petrecuți în Franța.

În iulie sau august 1884 părăsește Parisul, dar va reveni aici de multe ori: cînd fiica sa Cella studia pianul la Conservatorul de Muzică din Paris, cînd Pica-Niculina era studentă

[1] Ibidem, p. 428.
[2] Ibidem, p. 109.

la Belle-Arte, cînd *Gioconda*, regăsită, și-a reluat locul la Luvru. În fiecare an a petrecut în Franța cel puțin o săptămînă. Delavrancea se va socoti totdeauna „un om cu două patrii: România și Franța".

IX. FASCINAȚIE: ITALIA

La 9 iunie 1883, Delavrancea scrie în țară: „Am picat ieri din... Londra". Ce impresie i-a făcut orașul ceților și ce oameni a întîlnit acolo, ce instituții de cultură și de artă a vizitat, cît a stat în capitala Marii Britanii nu știm. Nicăieri n-a mai pomenit vreodată despre această călătorie, dar s-a referit adesea la Shakespeare, precum și la Pitt, la Disraeli și la alți oameni politici cu renume în vremea lor.

La venirea în Franța, în martie 1882, Delavrancea își satisface o vie curiozitate oprindu-se în Italia. „Siturile" țărmului mediteranean fac asupra lui o impresie dintre cele mai puternice. După o vacanță fericită petrecută cu prietenii și cu familiile Miller-Verghi și Lupașcu la Bacău, la Cîmpurile, la Soveja și la Zboina Neagră, la Onești, pe malul Trotușului, Delavrancea se întoarce la Paris în octombrie 1883, trecînd din nou prin Austria și Italia. Frumusețile admirate cu aviditate se vor regăsi în cîteva dintre scrierile sale viitoare ca *Fanta-Cella*, *Sentino*, *Liniște* și *Reamintiri din Italia*, dar și în corespondența sa.

Poposind la Pisa, la pensiunea „Ludwig", Delavrancea comunică „mamiticăi": „Drumul l-am făcut bine și aproape voios. Nici siturile răpitoare ale arhiducatului de Austria, nici farmecul Miramarii, unde apa în velințe verzurii-albastre se desfășoară de la orizontul scăldat în soare pînă la țărmul închegat în stîncă, nici vestitul Lido și lagunele Venezii, vii la miezul nopții de serenadele «dei poveri artisti» nu m-au făcut să mă uit și să uit ce lăsasem în urma mea [...]; n-aș schimba pozițiile noastre din țară pe cele streine, fără îndoială că și eu admir cu toată puterea și dezinteresul ceea ce trebuia să admir. Nici parfumul de iasomie și dafin, de tei și castani, ș-apoi plaiurile și cîmpiile cultivate cu gust deosebit, gătite de cultivate, te fascinează, te opresc în loc

și nu mai știi ce să lauzi: pe om or pe natură. Clima dulce și aerul vecinic încropit pune rumeneală de trandafir mai pe toți obrajii. Dar ceea ce mai presus de orice comparație se vestește în Italia e vechea sa cultură ce stă în picioare ca mărturie despre timpul marilor talente. Arhitectură, pictură, sculptură, pompă, fast, migăliturі țin cap întregei lumi. Fiece biserică din Venezia, fiece palat gem de opere de talent și palatul Dogilor are urme de genii ca Tiziano, Tintoretto și Paolo Veronese. Ce va fi, Doamne, în Florența, în Milano și ce va fi în Vaticanul Romei! Acum înțeleg de ce Roma trebuie să rămîie «cetatea eternă». La Pisa admir necontenit patru pînze, patru capete d-operă de Andrea del Sarto. Aș veni, să pot, pe fiece an cîte două luni în Italia, dacă mi-ar sta în putință, și aceasta toată viața mea, numai și numai să prididesc operile ei din vremea Renașterii. Aici nu citesc decît Giosué Carducci, Stechetti, Giusti și Alessandro Manzoni...".[1]

Expresia uimirii fără nici un artificiu dovedește atît sinceritatea, cît și adîncimea sentimentelor lui Delavrancea în fața „siturilor" mediteraneene și a capodoperelor prin care Renașterea italiană atinge culmile cele mai înalte ale artei. Elevul preferat al profesorului Vasile Ștefănescu de la „Sf. Sava" putea vedea acum, la vîrsta maximei impresionabilități. originalele celebre ale reproducerilor de pe care se străduise în anii de liceu să copieze cît mai fidel pe foile lui de bloc nr. 5. Extazul de care era acum cuprins în fața pînzelor și a frescelor din Italia, dar mai ales la Paris, în fața zîmbetului *Giocondei* lui Leonardo da Vinci în Muzeul Luvru îl pironea locului ore întregi, pînă ce păzitorul sălilor îl invita politicos, la ora închiderii, să părăsească muzeul, impresionat de muta contemplare a tînărului străin.

Luat de valurile zbuciumatei sale vieți, n-a mai vizitat — se pare — decît de două ori Italia, împreună cu Marya, soția sa, iar comentarii în scris n-a mai făcut. S-ar putea ca în aprilie 1903, cînd a vizitat Grecia, să se fi oprit și în Italia.

Farmecul Italiei l-a stăpînit însă toată viața. „Eviva! grădină fericită a lumii!", va exclama în *Fanta-Cella*. Începutul poemului este un imn închinat frumuseții peisajului comtemplat la Miramare, aproape de Triest: „Aici țipătul goelanzilor nu e, ca aiurea, ascuțit și jalnic. La Miramare cerul e albastru ca o boltă de peruzea. Marea să îndoaie în

[1] Ibidem, p. 419 — 420.

cute de smarald, bătînd malurile golfului și prelingînd licărișul zării, arcuit din lagunele Veneției pînă în livezile Iliriei. Șalupele cu două pînze alunecă, se întrec, ca lebedele cînd își încondură aripile și vîslesc adînc cu picioarele lor cenușii. Și nu e dor, nu e farmec și cîntec de dragoste pe care călătorul să nu-l simtă izvorînd de pretutindeni din pînza ce lincăie molatic și din albia țărmurilor cu grădini de chiparoși și portocali...".[1]

Nu știm cînd și dacă a văzut Neapole și Vezuviul, dar în *Sentino* patetismul personajului este atît de puternic, încît îți vine greu să crezi că se datorește numai lecturilor și imaginației: „Neapole, fermecătorul Neapole, cu sărăcia și căldura lui, cu bețiile și iubirile lui, cu fetele lui repezi la dragoste, cu cerul adînc, cu marea albastră și încropită, cu nopțile înroșite de văpăile Vezuviului [...] îl tortura [...] Oh! Vezuviul meu! Oh! albastra mea mare".[2]

X. PRIMUL VOLUM

Împlinise douăzeci și șapte de ani. Timpul petrecut în capitala Franței, călătoriile făcute în Anglia și Italia, popasurile la Budapesta și Viena îl lămuriseră pe deplin asupra drumurilor pe care putea și trebuia să se angajeze: avocatura trebuia să-i asigure existența și să-i dea prestigiul de care avea nevoie în societate; gazetăria avea să consume, ca într-un foc de artificii, scînteile aprinse în spiritul său de cascada evenimentelor zilnice, cu aspectele lor reprobabile sau înălțătoare. Literatura, însă, „violon d'Ingres" pentru el, avea să mîngîie alinător răni dureroase, să pună la lucru o imaginație neobișnuită, hrănită de varietatea cunoștințelor sale, să dea strălucire nouă tezaurului de cuvinte românești pe care-l stăpînea cum puțini scriitori l-au stăpînit și să întrețină „visul" la care Delavrancea niciodată n-a renunțat.

---

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 1, loc. cit., p. 29.
[2] Ibidem, vol. 2, loc. cit., p. 29.

Funcționa din nou — de data aceasta ca profesor de logică[1] — în pensionul Elenei Miller-Verghi și la Așezământul Elisavetan, condus de fostul său profesor de limba germană de la „Sf. Sava", Anton Limburg.[2] Debutează la Ateneul Român, luînd ca subiect *Raportul dintre agricultură și industrie*[3] și motivîndu-și alegerea: „Am luat acest subiect pentru că mi s-a părut mai strîns legat de viața economică și socială a țării noastre, mai concret, deși mai rece și mai puțin prilejitor de sforăieli retorice... Eu n-am nici meșteșugul, nici patima de a pompa frazele cu pleznitori și artifiții...".[4]

Și totuși conferința a fost apreciată îndeosebi pentru capacitatea de a încălzi un subiect care se adresa judecății, nu sentimentelor.

Casa lui Anghel Demetriescu, botezată de Caragiale „sinagogă", adăpostea un cerc foarte animat de intelectuali. Pe amfitrion, tot Caragiale îl numea „Marele Rabin". Acesta îi primea la cafea și la un pahar de vin bun pe „naș", pe Delavrancea, Ion Mincu, Coco Dimitrescu-Iași (profesor de psihologie și pedagogie la Facultatea de Litere), dr. Constantin Istrati (chimist cu renume european), V.D. Păun (profesor de limba română, publicist și director al Liceului „Gheorghe Lazăr"), dr. Ștefan Hepites (profesor de astronomie la Universitatea din București).

Datorită imitațiilor comice ale lui Caragiale, serile petrecute în acest cerc erau „...de o ilaritate neînchipuită", cum mărturisește un alt participant nelipsit, Nicolae Petrașcu — nu totdeauna obiectiv cu Delavrancea. În contrast cu zeflemeaua și farsa din nesfîrșitele glume ale lui Caragiale, asemănîndu-se prin irezistibila lor ironie, Nicolae Petrașcu prezintă pe Delavrancea ca pe unul dintre cei mai turbulenți convivi ai grupului: „Delavrancea, alt façon, un contrast enorm între cei doi poli ai sufletului omenesc. Pe cînd Caragiale distra, înveselea pe cei din jurul lui, Barbu îi străfulgera, îi turbura cu vorbele lui. Pătimaș, teatral, strident cîte o dată, totdeauna original și colorat ca nimeni altul, cu trăsăturile

---

[1] *Informațiuni*, în „România liberă", IX, 17 august 1885.

[2] *Centenarul unei școli*, în „Universul", nr. 141, 26 mai 1943, p. 7.

[3] Hermes — *Raportul dintre agricultură și industrie (Conferința d-lui Barbu Ștefănescu)*, în „România liberă", IX, nr. 2 254, 19 ianuarie 1885, p. 1 — 2.

[4] De pe valea Racovei — *Ateneul Român*, în „România liberă", IX, nr. 2 258, 24 ianuarie 1885, p. 2.

unui temperament profund caracterizat, trăind cînd pe piscurile din nori ale idealului, cînd în fundul prăpăstiilor realității; admirabil în escaladarea și exagerarea ideilor pînă la paradoxe, nervos la extrem, de-i jucau buzele în tremur înainte de a începe să zică ceva; vorbind o românească a lui, alcătuită din nuanțe populare și poetice; romantic în suflet și în port, pînă și în părul mare ce-l resfira, ca o claie afinată, deasupra capului; delicat, cu atenții mari pentru cei ce-l admirau cu măsură, injurios uneori pe ton amical cu Caragiale, pe care-l iubea...".[1]

Un alt cerc mai restrîns era la Grigore Păucescu, în strada Clemenței, unde tînărul scriitor a citit multe dintre scrierile sale, dedicînd *Trubadurul* „D-nei Zoe Păucescu". La adăpostul unui pretins mecenat literar și ca „patron" al avocatului începător Delavrancea, Grigore Păucescu depopula cenaclul „Junimii" și submina autoritatea lui Titu Maiorescu asupra tinerei generații de scriitori. Se pregătea indirect fotoliul ministerial pentru conservatorul „à outrance" Grigore Păucescu. În acest scop, el ispitește pe impetuosul Delavrancea să primească postul de redactor șef al noului său ziar, „Epoca", fără a-i mărturisi că vrea să facă din el o armă de luptă politică. Făgăduielile în ceea ce privea situația lui Delavrancea, cu siguranță, nu lipsiseră, dar de la 16 noiembrie 1885, cînd Barbu își începe activitatea, și pînă la 23 ianuarie 1886, cînd — lămurit asupra conservatorismului pretins de postul său — demisionează, Grigore Păucescu nu l-a luat pe tînărul și talentatul său „stagiar" alături de el la nici un proces. Este evident că și Delavrancea manifestă rezervă față de nedeclaratele intenții ale directorului „Epocii", căci avînd pentru prima oară prilejul să-și spună zilnic părerile despre evenimentele politice, sociale și culturale, fără a fi cenzurat de unul mai mare decît el, se rezumă în tot acest timp la trei articole politice — *Cum suntem guvernați*[2], *Abstracția în discuții*[3], *„Fiii poporului" și sărăcia poporului*[4] — și la pamfletul *Premierul năzdrăvan*[5]. Pregătește numărul literar ilustrat al „Epocii" din 1 ianuarie 1886, în care publică pentru prima oară *Dalila* lui Eminescu

[1] N. Petrașcu — *Biografia mea*, în „Studii și documente literare", vol. VI, loc. cit., p. CLXVI.
[2] „Epoca", I, nr. 2, 17 noiembrie 1885, p. 1, semnat „de la Vrancea".
[3] Ibidem, nr. 9, 27 noiembrie 1885, p. 1, cu aceeași semnătură.
[4] Ibidem, nr. 16, 5 decembrie 1885, p. 1, cu aceeași semnătură.
[5] Ibidem, nr. 30, 20 decembrie 1885, p. 2, cu aceeași semnătură.

și propria sa creație, *Zobie*, pe care o ilustrează chiar el, într-o viziune comparabilă cu a lui Goya.

Într-o discuție privitoare la țărănime[1], provocată chiar de articolele sale, patosului cu care Delavrancea elogia virtuțile populației de la sate, roasă de mizerie, unii dintre conservatorii tineri i-au răspuns cu hohote de râs. Revoltat, Delavrancea a părăsit clubul, declarînd că nu mai poate rămîne printre cei ce batjocoresc pe țărani. La toate insistențele lui Grigore Păucescu, Delavrancea a rămas neînduplecat, iar demisia sa scrisă punea în lumină compromițătoare concepția politică a conservatorilor. Documentul a fost ulterior distrus, iar retragerea lui Delavrancea a fost anunțată public chiar de Grigore Păucescu, trîmbițînd regretul său și urări de succes în avocatura pentru care, chipurile, acesta se retrăgea din gazetărie.

Pe lîngă gazetărie, Delavrancea — după cum își amintea Victor Bilciurescu — își impusese o ucenicie severă în vederea practicării profesiunii de avocat pledant: asista la toate procesele în care pledau marii avocați ai vremii sale; se instala în locul cel mai bun pentru a urmări glasul, mimica și gesturile oratorului și, ca să nu-și piardă locul, nu mai pleca nici la masă, ci mînca ghiudem cu pîine. Nu lua note, dar după pledoarie era în stare să reproducă toate ideile expuse, comentîndu-le, și să imite modulațiile vocii avocatului în momentele cele mai impresionante.

La 26 ianuarie 1886, din nou pe scena Ateneului Român, Delavrancea deschide șirul conferințelor despre limba vorbită de popor și despre creația folclorică, preocupare statornică de-a lungul întregii sale vieți: *Limba românească*,[2] *Retorica poporului*,[3] *Țăranul nostru și țăranul mizeriei*,[4] *Doina* etc.

În domeniul literaturii, după întoarcerea în țară, Delavrancea publică în „România liberă" nuvela *Iancu Moroi*, redactată la Paris, basmul *Palatul de cleștar*, *Răzmirița*, *Sorcova* și *Odinioară*, din care va alcătui primul său volum de proză, apărut la 18 iunie 1885, intitulat după numele

---

[1] Barbu Ștef. de la Vrancea — *Un incident de la banchetul „Epocei"*, în „Românul", XXX, 8 decembrie 1886, p. 1 081 — 1 082.

[2] *Conferințele Ateneului — Programa*, în „România liberă", X, nr. 2 546, 26 ianuarie 1886.

[3] Atenian — *Conferința d-lui De la Vrancea — Retorica poporului*, în „Epoca", I, nr. 116, 9 aprilie 1886.

[4] „Tribuna", Sibiu, X, nr. 253 — 254, 14, 16 noiembrie 1893.

eroinei din prima sa nuvelă, *Sultănica*. Volumul, dedicat „prietenilor" — printre care Dinu Radu Golescu, Ştefan Şt. Sihleanu, Alexandru Radovici, Alexandru Economu, Emil Balaban, Ollănescu-Ascanio, Alexandru Vlahuţă şi George Radu Golescu — a fost „depus în toate librăriile din capitală", aşa cum anunţa „România liberă", la rubrica „Bibliografie". Anunţul mai adaugă că „s-au scos din aceste nuvele 50 ex. de lux numerotate, preţ 10 lei, care se află depuse la autor, Hotel Metropole". Pe coperta interioară a unui exemplar de lux, Delavrancea îşi incrustează autoportretul lucrat în peniţă şi tentă de acuarelă, dedicat Maryei Lupaşcu. Volumul era pus într-o cutie de piele capitonată cu mătase roz, pe capacul căreia scria cu litere aurii „Sultănica".[1]

Apariţia volumului lui Delavrancea era un eveniment nu numai prin tematica rurală pe care o aborda, ci şi prin specificul limbii şi stilului său. Cu toate acestea, din peste cincizeci de ziare care apăreau în ţară în 1885, doar în patru este comentat, de condeie adesea fără celebritate. Constantin Mille cunoştea încă de la Paris o parte din cuprinsul volumului, iar *Sorcova* o citise în paginile periodicului „Drepturile omului", în care îşi semna şi recenzia, cu pseudonimul Gheorghe Frunză. Este de remarcat că nu avem de-a face cu un model de analiză literară, ci cu o succesiune de elemente disparate ca: portretul fizic al autorului; aprecierea prezentării grafice; observaţii sumare asupra stilului, a subiectelor, sentimentelor şi eroilor; amintiri personale. Recenzia se încheie cu propoziţia: „Talentul lui e fără partid", ceea ce însemna că Delavrancea prezintă o proză originală. Gheorghe Frunză sesiza just calitatea şi bogăţia stilului lui Delavrancea: „...limba a făurit-o el în chip artistic, a mlădiat-o...".[2] Greşeşte însă asemănînd pe *Iancu Moroi* cu *Pot-Bouille* al lui Emile Zola şi considerînd că *Fanta-Cella*, *Răzmiriţa* şi *Şuer* sînt poeme în proză, clasificare doar parţial adevărată.

Al doilea recenzent — Gion — se ocupă în primul rînd tot de stil, apoi încearcă să identifice în scrisul lui Delavrancea „...idealismul, romanticismul şi naturalismul...", minunîndu-se de „bogata şi ciudata natură..."[3] a autorului.

---

[1] Muzeul Literaturii Române, Bucureşti.

[2] Gheorghe Frunză — *Cronica literară — Barbu Ştefănescu de la Vrancea*, în „Drepturile omului", I, nr. 114, 22 iunie 1885, p. 1 — 2.

[3] Gion — *Curierul literar — de la Vrancea (Barbu Ştefănescu) — Sultănica*, în „Românul", XXIX, 9 iulie 1885, p. 602 — 603.

Cîteva luni mai tîrziu, oprindu-se în special asupra legendei haiducești *Șuer*, Duiliu Zamfirescu semnează o recenzie deosebit de elogioasă: „...ca specimen al genului, de-a dreptul o capodoperă...", regretînd că ea nu poate fi tradusă în alte limbi: „Nu numai savoarea particulară a limbii noastre, dar mai ales cuvintele din frazele lui colorate, imaginile, nu se pot traduce...".[1] Încadrarea lui *Șuer* printre capodoperele literaturii române și aprecierea superlativă a stilului lui Delavrancea sînt de reținut, ele fiind părerile unui poet delicat și ale unui prozator care debutase înaintea lui Delavrancea.

La 26 ianuarie 1886, în „Epoca", de la care demisionase, se anunță totuși apariția în foileton a „unei novele originale *Trubadurul* pe care o recomandăm cititorilor noștri".

Deși foiletonul n-a provocat nici o recenzie, decît după includerea nuvelei în volum, această adevărată dezvăluire a unor cute tainice ale sufletului autorului ei n-a rămas nereceptată. Titu Maiorescu îi consacră o ședință a „Junimii", anunțată în „Epoca" — e drept, la rubrica „Știri mărunte" din 4 aprilie 1886: „Marți seara a fost întrunire la «Junimea». Barbu Ștefănescu de la Vrancea a citit *Trubadurul*".

Cu prilejul apariției nuvelei *Văduvele*, cronicarul ziarului „Națiunea" remarcă vorbirea „vrînceneacă" a autorului și „înflorirea limbii într-un chip nedorit"[2], dar admite că va ajunge „un luceafăr în literatură".

Cert, la începutul anului 1887, Delavrancea era un nume cunoscut, invidiat, adulat sau detestat de cei ce nu-l puteau egala în nici una dintre manifestările lui. O cantitate de muncă incredibilă, desfășurată în numai doi ani, o vervă diabolică, un timbru nemaiîntîlnit, o expresivitate impresionantă. De la acest nivel putea îndrăzni să ceară lui Alexandru Lupașcu pe Marya de soție.

XI. MARYA

Din cercul Lupașcu-Miller-Verghi, asupra tînărului sceptic și revoltat se exercită între 1881—1887 influența directă și binefăcătoare a Maryei Lupașcu. De o tulburătoare frumu-

[1] Duiliu Zamfirescu — *Litterature roumaine*, în „L'Étoile roumaine" I, nr. 4, 18 octombrie 1885, p. 2.

[2] Micul — *Văduvele (Critica)*, în „Națiunea", V, nr. 1 248, 15 și 16 octombrie 1886, p. 2 — 3.

sețe fizică, de o rară inteligență, instruită, pianistă deosebit de talentată, Marya Lupașcu dovedește în același timp o hotărîre nestrămutată în realizarea visului ei de iubire. Sentimentele ei au încolțit la prima vedere și s-au statornicit prin admirație în timpul înaripatelor „vorbiri" ale lui Barbu în fața elevelor din pension, în salonul „mamiticăi" sau în strada Cosma. Dragostea Maryei n-a mai putut fi abătută nici de vanitoasa ei mamă, Lucreția Lupașcu, dornică să aibă ca gineri numai „băieți de familie", nici de mătușa sa care urzise alte planuri matrimoniale pentru Barbu.

Multă vreme nu și-au vorbit decît din priviri. Au început să-și scrie chiar pe cînd Barbu era în țară, dar nu ni s-a păstrat decît o mică parte din corespondența lor din epoca pariziană.

Neliniștit de întîrzierea scrisorilor Maryei, Barbu îi reproșează la 23 octombrie 1883: „O, sfinx tăcut cu păr moale, mătăsos, și dulce, cu ochii ca cerul Triestului, muiați pururea de o rouă limpede; o, amică în care tandrețea se exprimă prin tăcere de mut [...] Așadar, vorbele tale erau pînză de păianjen în care cad muște ca mine? Așadar, acea înfățișare ideală era o icoană a unui materialism închis în limita eului; așadară acea muzică divină ce se degaja de sub degetele tale era un exercițiu paradoxal, o contrazicere a simțurilor [...] Te-ai stins ca un chibrit în vijelie, ca un cărbune în ocean, te-ai stins ca o minciună într-o evanghelie de adevăr; te-ai stins ca o penumbră cînd soarele e la amiazi și eu mi-am întors fața de la tine, de la tine, eburifată rază de lumină, lumină dulce și falsă...".[1] În încheierea scrisorii, Barbu cere „Miriticăi", ca preț al împăcării, să-i compună o melodie.

Într-un fragment de scrisoare inedită, duioșia și încrederea Maryei în alesul ei transpar din fiecare cuvînt: „...sunt într-adevăr puțin supărată, dar pe ceilalți; pe tine nici n-aș ști cum. Ești așa de bun cu mine că de cîte ori îți scriu trebuie să-ți mulțumesc de cîte ceva, de o glumă de a ta, de o vorbă și chiar dacă nu mi-ai scri, de vreo bunătate de a ta pe care o simt cîteodată așa de vie ca și cînd n-ar fi trecută, ca și cînd s-ar reînnoi și mări de cîte ori îmi aduc aminte [...] Sunt sigură că niciodată n-ai reușit să mă superi serios, chiar dacă ți-ai da toată osteneala pentru asta...".

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 225.

Numai „Mirimimimi" îi răspunde regulat. „...Vrei să mă înțelegi, nu mă disprețuiești, mă răzbuni de toți...", îi mulțumește el recunoscător.

Mai bine de doi ani după întoarcerea lui din străinătate, lupta cuplului de îndrăgostiți nu este susținută decît de Alexandru Lupașcu, care crede în viitorul lui Barbu, și de surorile Maryei, Kiki-Lucreția și Henrieta, căsătorită cu Patan Sihleanu. Ceilalți, pentru motive diferite, consideră eventuala lor căsătorie o mezalianță, o ingratitudine față de Elena Miller-Verghi și o nenorocire — pentru Mărgărita, care pierdea deodată pe verișoara și cea mai bună prietenă a sa și pe Barbu, domnul visurilor ei. Neclintiți în hotărîrea lor, cei doi tineri așteaptă încuviințarea legăturii, pe care cu greu o obțin. Din salonul cu tavanta pițat în saten roșu cardinal, din strada Cosma, Barbu conduce emoționat, pe scările cu covor gros persan, la cupeul împanglicat, pe Marya lui neasemuită, în vreme ce Mărgărita, îmbrăcată în rochie de culoare închisă, își plînge nenorocul. Barbu avea lîngă el pe una dintre primele fete licențiate în matematică și filozofie din București, profesoară distinsă de pedagogie, autoarea nuvelei *Cea din urmă iluzie*, scrisă în franțuzește și tradusă de Delavrancea, care o și publicase în „România liberă", în iulie 1884. Mai tîrziu, Marya va fi directoarea, neuitată de zeci de promoții de eleve, a Pensionului modern (unde i-a urmat mătușii sale) și apoi, din 1912 pînă în 1916, directoarea Școlii centrale de fete.

Marya, într-o oarecare măsură și într-o anumită direcție, a fost ca o educatoare pentru Delavrancea. Într-un fragment de scrisoare din 1884, el mărturisește influența pe care a avut-o asupra sa personalitatea Maryei. Se pare că-i scrisese despre sentimentele sale așa cum n-o mai făcuse niciodată, apoi rupsese scrisoarea. „...scrisesem patru pagini iuți, încurcate, îndrăznețe, pătate și nebunești pe cari, recitindu-le, le-am rupt, nu meritau mai mult. Eram bun, expansiv, zăpăcit, sincer ca totdeauna, amic intim ca și acum, dar printr-o trădare a naturii mele, nu eram nici delicat, nici reținut..., nici cuviincios, deși eram eu întreg, adevărat, profund în sinceritate, delicios ca nebunie și zvăpăiere, mare ca obrăznicie și cuvînt. Între altele scriam: Nu uita d-a mă încuraja la vederea traducerii ce am făcut din *Cea din urmă iluzie* de o... de o... de o iluzie adorabilă".

Și continuă, explicînd de ce a rupt scrisoarea: „De la tine am învățat să fiu mai nobil, mai deosebit, mai nu știu cum

în voință și în simțiri cînd mă adresez la ființe distinse, delicate, nobile ca simț și gîndire...".

Corespondența lui Delavrancea cu Marya, cîtă s-a păstrat, pînă în preajma morții lui, stă mărturie a profundei sale afecțiuni, a delicateței și duioșiei neschimbate de-a lungul a treizeci și doi de ani.

Dragostea pentru muncă, pentru natură și pentru artă le era comună. Cîteva rînduri dintr-o scrisoare inedită a Maryei către Mărgărita Miller-Verghi sînt edificatoare pentru sensibilitatea și sănătatea ei spirituală: „Dar cît de frumoase sînt clipele de trezire a energiei, a voinței, a dragostei de a munci! Merită osteneala cînd vezi cît de frumoasă este natura, cît de sublimă și magnifică este arta! Să cunoști toate acestea, să simți plăcerea estetică, să lupți cu toate dificultățile, să muncești, să te înalți tot mai sus, mai sus, să te ridici și să te înnobilezi nu este oare frumos? Aceasta nu te mîngîie de cele ce-ți vin fără voia ta, cel puțin nu te ajută să le suporți mai ușor?..." (originalul în limba franceză, trad. n.).

Sub influența discretă și chiar neintenționată a Maryei, Delavrancea și-a cultivat simțul înnăscut pentru armonia sunetelor, a ajuns să improvizeze, cu două degete, melodii originale la pian, pe care apoi Marya le relua, completîndu-le cu fundalul grav al mîinii stîngi. Ascultînd-o interpretînd *Appassionata* lui Beethoven sau *Barcarola* lui Mendelsohn-Bartholdi, ori unele dintre bijuteriile sonore ale lui Mozart, Chopin sau Saint-Saëns, Delavrancea s-a familiarizat cu o artă de a cărei subtilitate s-a pătruns fără ajutorul altor profesori de muzică în afară de Marya. Din anii aceștia a rămas pentru toată viața într-o admirație exaltată pentru Beethoven și *Appassionata* lui, pe care o ruga pe Marya să i-o repete de trei — patru ori într-o seară. De la Paris, îi mulțumea recunoscător pentru o asemenea plăcere inegalabilă. Mișcată de elogiile lui, Marya îi răspunde: „...Birule, adevărat că-ți plăcea așa mult cum cîntam? Dacă aș fi știut, ți-aș fi cîntat mai des. Ți-aduci aminte, pe la isprăvit [înainte de plecarea lui Barbu, n.n.] nu mai cîntam deloc aproape și în seara cînd ai plecat mi-ai zis să-ți cînt *Appassionata* și eu n-am vrut fiindcă voiam să stau cu tine...".

În februarie 1887, Barbu — autor al volumului *Sultănica*, redactor la „România liberă" și la „Lupta" lui Gh. Panu, avocat, deocamdată fără procese — și Marya — căreia familia, nemulțumită de alegerea pe care o făcuse, nu-i consti-

tuise nici o dotă — se instalează în strada Lipscani, cam peste drum de Banca Națională (pe atunci în construcție), într-un mic apartament de la etaj, înfruntînd lipsurile, dar fericiți că trecuseră „...zilele triste de mai nainte cînd te strigam — își amintea Delavrancea în 1888 —, te căutam, iar tu nu aveai voie să te întorci la mine de frica a doi ochi răi, ascunși după două rotule de geam...".[1]

O fericire a lînc omenească, umbrită de incapacitatea „mămucăi" — Lucreția Lupașcu — de a înțelege că Marya și Barbu își găsiseră perechea ideală, fără de care viața n-ar fi fost viață. Aceasta își amintea înveninată de Barbu „doar cînd vedea un salahor".

La 2 decembrie 1887, un zîmbet cîrlionțat și suav — Cellica — s-a ivit pe lume și soarele a strălucit mai viu, și cerul a fost mai albastru, și florile mai înmiresmate, și zefirul mai mîngiios. Plecate la țară, în județul Vaslui, erau urmărite cu gîndul de „Noșcu-Barbu", cu inima goală de sîngele vieții.

La un an și ceva de la căsătoria lor, Barbu, invitat de colegul său de redacție, Emanoil Culoglu, își pierde o noapte la Clubul Tinerimii, poate pierde și niște bani la cărți. Cu aceeași iubire și delicatețe, dar și cu fermitate, Marya îl dojenește: „...să fi fost sigură (că se duce, n.n.), te-aș fi luat de gît, te-aș fi îmbrățișat, te-aș fi rugat din toată inima să nu te duci la club; aveam această rugăciune necontenit pe buze, în ochi, în gestul gata, în fraza începută... și nu am îndrăznit. Mi-era frică să nu te superi; în tren, știi, cînd n-am mai vrut să spun, asta era; mă urmărea gîndul, mă neliniștea ideea asta, mă întrista... Acum a fost primul meu regret: de ce n-am îndrăznit? [...] îl detest pe Culoglu și pe toți ca el cari n-au nimic sfînt, cari n-au casă, n-au iubire, nu au copii [...], pe toți cari pot zice «hai la club», parcă n-ai tu ce să faci, ca ei! Trebuie tu să-ți omori timpul și gîndul? Timpul tău care e atît de scurt pentru tot ce ai în minte și în inima ta, pentru tot ce speri și ce dorești? pentru ce aștepți, ce aștept eu de la tine, tu, toată speranța, toată gloria și mîndria mea... ai tu vreme să stai la club? Tu, care trebuie să lucrezi și partea ta și partea mea? ai înțeles tu că trebuie să lucrezi și ceea ce aș fi dorit eu să lucrez?...". În încheierea scrisorii, Marya se dorește o lumină călăuzitoare a soțului ei, „ca să se piardă în atîta iubire tot ce am dori și nu avem...".

[1] Ibidem, p. 230.

Delavrancea lucra la volumul *Liniște*, pe care îl dedică tinerei sale soții, și la *Trubadurul*, ambele apărute în primul lor an de căsătorie.

Mai mult de un deceniu, lipsa multor scrisori pierdute nu ne mai ajută să reconstituim unul dintre romanele de iubire care au darul să te facă să crezi în puritatea și trăinicia acestui sentiment. Cele existente ne asigură că lumina încrederii și a iubirii dintre Marya și Barbu n-a suferit nici o cît de trecătoare eclipsă. În 1903, cînd soția sa era la Paris cu Cellica, în vederea pregătirii acesteia pentru intrarea la Conservatorul de Muzică, cuvintele lui Barbu irump încărcate de focul dragostei: „Doamne, cum vă iubesc! Acum simț profund că vă ador pe amîndouă. Vă sărut pe fiecare de o mie de ori cu iubire nemărginită".[1]

Le scrie zilnic, rugînd-o pe Marya să-și cumpere rochii „bine croite pe frumosul tău corp și mai multe fuste negre și *bordo* de pus pe dedesubt. Să te auz împrejurul meu ușor fîșîind, delicios fîșîind, ca o muzică ușoară, ca muzica trestiilor mlădioase cînd le clatină vîntul de vară [...] E o răzbunare tîrzie, dar nu prea tîrzie, de toate cîte n-am putut să-ți dau atunci cînd erai ușoară ca un fir de crin alb și te purtam pe brațe ca pe un copil răsfățat numai de brațele și de inima mea...".[2]

În 1904 este rîndul lui „Ticu" să plece la Paris, ca să nu sufere Cellica de lipsa drăgăstoșilor ei părinți. Călătorește cu vaporul pînă la Viena, optzeci de ore pe apă, și din fiecare oraș trimite o ilustrată soției sale. La Budapesta a trecut de pe vaporul „Hildegarde" pe „Iris". Ajuns la Viena, de dorul ei, poposește la restaurantul „Dreer", lîngă Operă, unde din 1895, „la masa de sub o lampă, mai exista încă ceva din voi, rămas d-atunci, ceva ușurel, invizibil pentru alții, dar grațios, penetrant, divin pentru mine [...] Nu e o halucinație de ochi, ci un elan de inimă...".[3]

Din Parisul tinereții sale, privind în urmă la cei șaptesprezece ani de căsnicie, îndrăgostitul fără leac îi scria Maryei, la orele 10 noaptea: „Maya mea dulce și grațioasă, capitol vechi și totdeauna nou: de cîte ori sunt departe de tine, simt mai bine că iubirea mea este o adevărată idolatrie. Priviri, suflet, mișcări, voce, surîs, ceartă, mîngîiere, tot,

[1] Ibidem, p. 233.
[2] Ibidem, p. 239 — 240.
[3] Ibidem, p. 255 — 256.

absolut tot mi-apare în toată splendoarea, în acea splendoare pe care numai eu o cunosc și pe care nimănui nu i-am putut-o spune, nici chiar ție...".[1] Cînd termină de scris, în toiul nopții, încheie cu urarea „noapte bună, drăgălașa mea somnoroasă".[2] „*Sufletul tău*, acela nu e departe de mine, ci deasupra mea, deasupra, deasupra și eu suind, suind și adorînd, îl ajung, dar sub el, niciodată pe aceeași linie și nici prin vis mai sus de această lumină mai fină și mai curată ca razele aurorii...".[3]

Scrisorile sînt datate cînd pe stil vechi, ca aceea citată mai sus, cînd pe stil nou, ca următoarea. Îndată după sosirea lui Barbu în țară, pleacă Marya la Paris. La 12/25 octombrie, Barbu îi scrie la pensionul „Morel de Fos", Boulogne sur Seine, unde era internă Cellica. Este preocupat de procesele lui — cînd la Curtea de Apel din București, cînd la cea din Craiova —, de greutățile materiale. Nu cere nimic părinților Maryei, care profită „...de avutul nostru (de dota Maryei, n.n.) ca niște sălbatici, fără nici o remușcare [...] Poate mai tîrziu vor vedea cît de răi, de egoiști și de inconștienți au fost cu noi, mai ales cu *tine*. Asta nu pot să o uit, nici să o iert: *cu tine!*".[4]

Din Palatul Justiției, din drum spre Craiova sau spre Tîrgu Jiu, în ajunul plecării la Tecuci, scrisorile curg în torent.

În 1905, 1906, 1907, în timpul studiilor Cellei, merge frecvent la Paris. Plimbări cu trăsura în Bois de Boulogne, la Butes Chaumont — „o grădină ca din vise. Un monticul înconjurat de apă. O punte suspendată cam de 20 m înălțime. Ne-am suit în vîrful muntelui. Am privit Parisul. O lume vastă. O omenire întreagă. Toate monumentele albăstrii și ușurele, în ceață și în fum...".[5] Întovărășit de fiica sa și de cele trei colege ale ei de dormitor, dejunează la „Braserie Universelle", apoi merg la „Colonne", sală de concert unde debuta Lucie Cafaret, colega Cellei, premiată la 12 ani, apoi la Luvru. Se va înapoia în țară la începutul lui ianuarie 1907.

Treizeci și unu de ani au trecut în această atmosferă de cuib încălzit de iubire, înțelegere și prețuire, cu valurile

[1] Ibidem, p. 256.
[2] Ibidem, p. 262.
[3] Ibidem, p. 267.
[4] Ibidem, p. 268.
[5] Ibidem, p. 285.

greutăților, cu bucuriile succeselor lui Barbu. Profesoara eminentă și inspectoarea generală Marya Delavrancea l-a lăsat pe el în prim-plan, convinsă că în preajma ființelor excepționale nu trebuie decît să crezi și să iubești.

În ultima scrisoare din București, înainte de a se refugia la Iași, cu sufletul bîntuit de grijă pentru soarta țării, dragostea duioasă pentru Marya și fiicele sale, aflate la Vaslui, se aduna într-o lacrimă caldă, alunecîndu-i pe obrazul supt de suferință: „La revedere, bunele mele, dulcile mele, la revedere. Plecați obrăjorii voștri la sărutările mele. Vă îmbrățișez și vă sărut de mii de ori. Feriți-vă de răceală...".[1]

XII. DE AMICITIA: ALECU, IANCU, BARBU

În 1883, probabil după apariția nuvelei *Sultănica* în „România liberă", un imbold ciudat a determinat în același timp, la Paris pe Delavrancea și la București pe Vlahuță, să-și scrie unul altuia, deși nu se cunoscuseră.

În 1895, editorul lui Vlahuță, Carol Müller, îi cere lui Delavrancea o prefață pentru volumul de proză *Icoane șterse* și primește o scrisoare în care Delavrancea relata împrejurările în care au fost scrise cele două scrisori și ciudata atracție reciprocă ce le-a dictat: „De ce ne-am scris? Nu știu, bine. Nu ne cunoșteam, nu ne bănuiam nici chipul... p-aci, p-aci să nu ne bănuim nici existența. Și cu toate acestea cred că el a primit scrisoarea mea la București în aceeași seară cînd am primit eu pe a lui la Paris. Se întuneca. Priveam pe fereastră cupola de la Sorbona, cînd portarul îmi aduse un plic. Așa scriitură nu mi-ar fi trecut prin minte. Litere mari, cam depărtate unele de altele, *n* și *m* caracteristice, formate din linii despărțite [...] «De mult doream să-ți fac cunoștința...» Și eu tot așa începusem. Ni se părea nouă «de mult». Ne era dor unul de altul — un fel de nostalgie de necunoscut. Și acest dor inexplicabil ne da iluzia unui timp indefinit. «Aici este atîta zgomot» (în redacția „României libere", n.n.). Și eu îi scrisesem: «aici, atîta zgo-

[1] Ibidem, p. 306.

mot» (în Cartierul Latin, n.n.). Ciudat! El îmi spunea: «Aş vrea să petrecem o vacanţă în munţii Neamţului...». Şi eu lui aproape aceeaşi frază, doar în loc de munţii Neamţului, munţii Muscelului [...] Peste cîteva luni, întorcîndu-mă în ţară, ne-am întîlnit. Am tresărit. Era întocmai cum mi-l închipuisem în *Rue de la Sorbonne?* Da şi nu. Nu, căci nu mi-l închipuisem cu un păr negru-corb, cu lumini albăstrii, nici atît de palid, nici cu nişte priviri care să se piardă în infinit, fără a se frînge de obstacolele materiale, nici atît de blînd la mers, la gest şi la glas. Ne-am înţeles de la primele cuvinte: el vorbind rar şi puţin, eu mult şi repede. Ne-am mutat în aceeaşi odaie la Hotel Metropol...".[1]

Privirea lui pierdută ca într-o lume nebuloasă, glasul lui vibrînd cînd citea din poeziile lui Eminescu sau *Dormi, iubito*, în salonul „mamiticăi" sau la pîlpîirea lumînării din odaia de la hotelul „Metropol", „clemenţa cu care se purta acest spirit înalt faţă de cele mai cumplite împietăţi..."[2], bunătatea lui nemărginită, cu toate deosebirile temperamentale şi de viziune artistică, au făcut din Vlahuţă „fratele Alecu" pentru toată viaţa. În locuinţa lui Vlahuţă din Palatul Funcţionarilor, cu pereţii luminaţi de tablourile lui Nicolae Grigorescu, în ceardacul înalt cu vedere spre Şoseaua Kiseleff, sau mai tîrziu în casa de la Dragosloveni, învesmîntată în covoarele ţesute de „măiestriţa" Ruxandra Vlahuţă, geniul ospitalităţii, Delavrancea şi familia sa s-au simţit ca în propria lor casă. Scrisori s-au păstrat puţine, dar cînd, în vîltoarea vieţii politice, i-a fost greu, Delavrancea lui Alecu i s-a spovedit. Era pentru prima oară deputat, asaltat de pletora partizanilor: „...E luna cerşetorilor de toate speţele. Un căpitan surd care-mi cere o revizuire imposibilă. Mai mulţi ploieşteni cari vor să dea guvernului norme de conduită şi mă însărcinează pe mine cu misiunea delicată de a le transmite «metoda politică». Un judecător de ocol îmi cere cu insistenţă, deşi nu e titrat, *să-l menţin* [...] Un fost sergent în armată doreşte loc de copist în minister, deşi abia citeşte [...] Un comerciant falit cere funcţie. Un tînăr mă opreşte, mă dă jos din trăsură şi-mi prezintă un vraf de manuscrise: este poet şi prozator [...] Nu ţi-am enumerat decît ceea ce n-am putut face. Să le mai înşir şi pe cele ce am făcut? E inutil. Ar fi să rebeau amărăciunile

[1] Ibidem, p. 146 — 147.
[2] Ibidem. 148.

zilnice. Sunt al oricui: al partidului, al țării, al amicilor, al inamicilor (da, al unora), al chestiei naționale, al presei, al școalelor, al dracului chiar, dar nu sunt deloc, absolut deloc al meu, al soției și al copiilor mei...".[1]

În tinerețe se făcuseră „frați de sînge", după străvechile tradiții ale poporului nostru, crestîndu-și venele mîinilor stîngi și sorbindu-și reciproc picătura de sînge, ca să fie pe veci uniți. Și cînd Delavrancea cade bolnav de moarte în Iașii refugiului, Alecu sosește de la Bîrlad la căpătîiul lui să-i audă ultimele vorbe, să-i primească în suflet ultima privire.

Pe Caragiale l-a cunoscut, probabil, prin Vlahuță și Anghel Demetriescu, îndată după întoarcerea de la Paris, după cum deducem din reportajul scris de Delavrancea la 30 octombrie 1884, ca trimis al „României libere" la banchetul junimiștilor din Iași. În gară, „...văzui un domn cu un bonet franțuzesc în cap, cu niște ochi mari, cari sclipeau pe supt lunetele ochelarilor, vesel, viu și care mă răfuia repede: «Încotro? Unde? etc.». «Spre junimiști»".

În vagon de marfă sau de dormit, la clasa I sau a III-a, lui Delavrancea îi devenea indiferent, numai să călătorească împreună: „...nu i-aș fi putut rezista, căci această vijelie de întrebări, de glume, de strîngeri de mînă era dramaturgul nostru Luca Caragiale (sic)".[2]

Delavrancea, extaziat, face tovarășului său de călătorie un portret cum nu i-a mai făcut nimeni unul asemenea: „Mișcări repezi, intenționate uneori, un joc de voce și de figură variat, caracteristic, plin de humor, niște priviri cari sclipesc și parcă caută în sus de ochelari; o conversație bogată, presărată de glume, de anecdote, de întîmplări naive și ridicule de prin teatrul nostru; un șir de piedici și neajunsuri cu cari a trebuit să lupte pînă să-și dea la lumină prima sa comedie; toate acestea s-amestecă, se țes, se desfac, și din acel val-vîrtej nimic nu se pierde, toate-și au rolul lor firesc d-a complecta acest spirit vioi, fermecător și atît de deosebit, încît nu e gest, nu e cuvînt, nu e gînd, nu e scenă cari, trecînd prin temperamentul lui, să nu fie numai al lui. Chiar cînd — foarte rar — cade în păcatul d-a repeta, șaga ia ceva nou din vocea și mișcările lui, se rotunjește sub o formă mucalită neobicinuită, încît la prima impresie

[1] Ibidem, p. 188.
[2] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 5, loc. cit., p. 117.

juri că n-ai auzit-o în viață, deși nu au trecut decît trei minute de cînd o spusese altul...".[1]

Delavrancea intuiește la Caragiale o melancolie ascunsă sub jovialitate, un dezgust provocat de scăderile grave ale moralității mediului înconjurător, pe care Caragiale nu le dezminte.

Delavrancea mai notează: „...îmi povesti cu o voce profund emoționată cîteva călătorii și întîmplări triste. Simplitatea, naturalul și accentul cu care vorbea îmi șterseră din închipuire pe acel om care se mișcase pînă atunci c-o repeziciune nepomenită, care trecuse cu glasul de la intonația burghezului gros ca butea pînă la pițigăiatul flașnetar al cocoanelor de mahala...".[2]

Între 1884 și 1902, documentele privitoare la amiciția cu Caragiale ne lipsesc, dar din relatările lui „Aghiuță" — cum o numea Caragiale pe Cella Delavrancea — credem că întîlnirile lor erau frecvente, cînd la „măestrașul" Alecu, cînd la Anghel Demetriescu sau Alceu Urechiă, cînd la bodega „La trei frunze de viță" a lui Iordache Ionescu, din strada Covaci, sau la „Ciobanu", în interminabile discuții despre politică și artă. În aceste condiții, nici n-aveau nevoie de poștă. Cîte un curier cu bilet de convocare era suficient.

Dar... și soarele are eclipse, după care ne apare și mai strălucitor, iar Caragiale nu era decît un om, într-adevăr excepțional, genial, dar cu slăbiciuni omenești. Reproșîndu-i-se „lipsa de patriotism" și îndrăzneala de a pune sub luminile rampei adulterul în așa-zisa societate înaltă, Caragiale este respins de la premiul Academiei. Doi ani mai tîrziu. Delavrancea este răsplătit pentru *Paraziții* cu marele premiu „de 5 000 de lei" „I. Heliade Rădulescu". Raportul a fost făcut de N. Quintescu și susținut elogios de B.P. Hasdeu care spusese că „...Delavrancea s-a pus deasupra tuturor nuveliștilor noștri. Lucrările sale sunt un tezaur de limbă...".[3]

Delavrancea împarte o mie de lei din premiul său la patru prieteni, printre care și Caragiale, spre a le dovedi că nu se consideră superior nici unuia dintre ei.

Înciudat, Caragiale îl hărțuie cu aprecieri batjocoritoare pentru abundența de calificative și diminutive din opera sa,

---

[1] Ibidem, p. 117 — 118.
[2] Ibidem, p. 119.
[3] *Sesiunea generală a Academiei Române*, 1893, VII, în „Analele Academiei Române", p. 268 — 269.

declarînd că asemenea nuvele copilăreşti sînt uşor de făcut şi ca dovadă anunţă în „Moftul român" din 3 iunie 1893 publicarea parodiei *Smărăndiţa — roman modern*, continuînd pînă la 17 iunie, cînd serialul se întrerupe, motivîndu-se că librăria editoare intenţionează să tipărească integral lucrarea, „într-un volum elegant".

În acest timp, Delavrancea, bolnav şi mîhnit, îi scria lui Alceu Urechiă: „Premiul Academiei nu mi-a fost d-a bună. Pojar, intoxicare violentă [...] Caragiale, revoltat pe o proză din ai cărei lauri gustînd, n-a putut să-i digere...".[1]

La 14 noiembrie — deci după opt luni de la premierea *Paraziţilor* —, scriind lui Ion Russu-Şirianu, Delavrancea pomeneşte din nou de supărarea lui Caragiale, dovadă că îl costa foarte mult: „Cînd Academia mi-a dat premiul mi-a fost mult timp *ruşine*. Pe drum umblam cu capul în jos de teamă d-a nu mă crede oamenii *mîndru*. Am dat 1 000 de lei la patru amici d-ai mei, vrînd să-i conving că eu nu crez că trebuia să fiu premiat înaintea lor. Caragiale, căruia i-am dat 250 de lei şi l-am mîngîiat că lui nu i-au dat premiu acum doi ani, nici pînă acum nu mi-a iertat această onoare pe care, desigur, nu am meritat-o pe deplin...".[2]

Nu ştim în ce împrejurări a avut loc împăcarea, dar presupunem că ea a fost mijlocită de Alecu şi uşurată de marea dragoste ce-i purta Delavrancea „nebunului" său.

În 1902, însă, pe capul lui Caragiale se abate calomnia gazetarului Caion care-l acuză că a plagiat drama *Năpasta* după dramaturgul ungur Kémeny Istvan. Calomniatorul publică în „Revista literară" articolele *Domnul Caragiale* (30 noiembrie 1901) şi *Domnul Caragiale n-a plagiat, a copiat* (10 decembrie 1901).

În ultimii zece ani, faima oratorului Delavrancea în Parlament, în sălile de conferinţe publice şi la bară era cunoscută în toată ţara şi necontestată nici de cei mai aprigi adversari ai săi. Aşa că era firesc ca cel calomniat să se adreseze prietenului său Barbu. „Blestematul" Caion, cu „invenţiunile şi îndrăznelile lui de limbaj", căutînd „să distrugă o muncă cinstită şi nepătată", avea să fie demascat.

Delavrancea susţine petiţia de dare în judecată şi în pregătirea pledoariei cere de la Budapesta dicţionarul de nume *Magyar Írók — élete és munkái — a Magyar Tudo-*

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 182.
[2] Ibidem, p. 170.

mányos Akadémia megbizásából din 1897 al lui Szinnyei Iózsef, fascicola care cuprindea numele personalităților de la *Kazacsay* pînă la *Kempner*. În paginile 1 411—1 452 ale acestei fascicole, Delavrancea numerotează cu roșu treizeci și trei de *Kemény*, dintre care nici unul n-a scris vreo operă *Nenorocul*, asemănătoare cu *Năpasta* lui Caragiale, cum susținuse Caion.

Pleda alături de Petre Grădișteanu și de G. Panu, împotriva lui Gheorghe Danielopulo, N. Mitescu, M. Brăileanu și I. Tanoviceanu. Pledoaria lui Delavrancea este o capodoperă a genului oratoric judiciar, specific Curților cu Juri. Împletind argumentele logice cu năprasnice apeluri la sensibilitatea juraților, punînd în lumină portretul moral al calomniatului Caragiale, într-un izbitor contrast cu al calomniatorului Caion, Delavrancea reușește să solidarizeze cu Caragiale nu numai pe jurați și întreaga asistență, ci și toată colectivitatea românească, insultată: „A-l acuza că a furat capetele lui de operă va să zică a-i păta onoarea lui, a-i împuțina mijloacele lui de existență, a-i spulbera chiar rațiunea lui de a fi fost pînă astăzi și de a mai fi de azi înainte".[1]

Și nu numai atît. Delavrancea face o analiză magistrală a operei *Puterea întunericului*, de Tolstoi, după care Caion pretindea, în a doua înfățișare judecătorească, a fi fost plagiată *Năpasta*, demonstrînd că orice asemănare de fond și de formă între cele două creații este exclusă. După ce prezintă dovezile concrete că Kemény Istvan este un nume inventat de calomniator, după ce arată antecedentele delictuoase ale lui Caion, care nu era la prima sa ispravă de acest gen, marele orator subliniază că, în realitate, crima cea mai de neiertat săvîrșită de Caion este cea împotriva poporului român: „Cum, domnilor? Un popor întreg admiră pe Caragiale. Admirațiunea trece peste Carpați. Bunul lui nume trece peste hotarele neamului. Și pe acest om să-l acuzi, sprijinit pe falsuri, că operele lui sunt jafuri literare? Dar asta înseamnă a izbi în credința, în admirația și în fala românilor. Și ce s-ar fi întîmplat dacă criticul impostor n-ar fi fost prins? O mîndrie a țării ar fi fost vestejită, nu numai Caragiale înfierat! Și ce idee și-ar fi făcut străinii de noi, românii? Că sîntem un popor care ne sărbătorim pungașii, că gloriile

[1] „Biblioteca marilor procese", I, nr. 4 — 5, mai — iulie 1924, p. 53.

noastre se întemeiază pe jaf, că geniul nostru e o rușine, că n-avem nici conștiință, nici demnitate".[1]

Delavrancea face și o succintă dar completă identificare a rolului demascator pe care l-a avut opera lui Caragiale, elogiu pe deplin meritat de marele său prieten: „Și cînd mă gîndesc că omul acesta a vegheat jumătate din nopțile sale pentru a ne crea o dramaturgie originală... cu cît talentul lui este mai mare și osteneala mai covîrșitoare, cu atît calomnia este mai odioasă și încercarea mai demnă de asprimea legilor! A! Știu, cunosc acuzațiunile puerile ce s-au adus lui Caragiale: «Ai atacat libertățile publice!», «Ai batjocorit constituția!», «Ai zeflemisit egalitatea!», «Ai ponegrit democrația!». Nu, domnilor, spiritul profund și ascuțit al lui Caragiale a denunțat șarlatania și ușurința, a rechemat la realitate pe naivii zvăpăiați, a zugrăvit zăpăceala și denaturarea spiritului național. Rolul lui a fost de a contribui în parte la însănătoșirea vieții noastre publice".[2]

În unanimitate, în aplauze ca la teatru, jurații pronunță verdictul de condamnare a lui Caion.

Cu părul răvășit, istovit ca după o luptă corp la corp în arenă, dar zîmbind mulțumit, Delavrancea părăsea Curtea cu Juri, strecurîndu-se printre admiratorii emoționați.

În trăsura ce-i ducea spre Bufet, la Șosea, avocatul și clientul său — Delavrancea și Caragiale —, îmbrățișați, își șterg reciproc lacrimile de fericire.

Corespondența ce s-a păstrat cuprinde gînduri și sentimente ale lui Barbu către *Iancu*, *Iencuțu*, *Luca* sau *Vere*, „scumpe amice" sau „iubitule", cum i se adresează el frecvent. Îl susținuse și în procesul de moștenitor al Momuloaiei, se întîlniseră și la Paris pe cînd Caragiale colinda Europa ca să-și aleagă locul unde să se așeze ca autoexilat.

La 15 ianuarie 1904, Delavrancea este ales deputat junimist în colegiul I de Vaslui, datorită alianței electorale intervenită între liberalii sturdziști și conservatorii junimiști. Susținut și de Nerone Lupașcu, unchiul Maryei, șeful liberalilor din județul Vaslui, precum și de Eduard Ghica, cumnatul său, Delavrancea reușește contra candidatului liberal Iorgu Motaș și a candidatului conservator cantacuzinist Gorgos. Dimitrie Sturdza fusese obligat să suporte înfrîngerea, dar nu-i ierta lui Delavrancea campania în problema

[1] Ibidem, p. 71.
[2] Idem.

trădării „cestiunii naţionale“ din 1898. De aceea, în timpul campaniei electorale, spre a nu atîţa aversiunile, Delavrancea pleacă la Paris şi nu se întoarce decît după alegeri. Era însă conştient că, într-o zonă în care nu era atît de cunoscut, fără susţinerea rudelor sale vasluiene, oameni politici cu greutate în judeţ, n-ar fi intrat în Parlament.

La 17 decembrie 1904, cabinetul Dimitrie Sturdza, sub care se făcuseră alegerile, demisionează, corpurile legiuitoare se dizolvă, iar la 23 decembrie Gh. Gr. Cantacuzino alcătuieşte noul guvern.

Ne lipsesc scrisorile lui Caragiale din acest timp, dar Barbu le primea: „rîndurile tale, ca nişte şiruri de mărgăritare de la gîtul copilului meu adorat“[1]. În iunie 1904, tot din Sinaia, ştiindu-l pe Barbu în drum spre Paris, Caragiale îi telegrafiază ingenios, aşa ca, oriunde s-ar fi aflat, telegrama să-l găsească. Barbu îi răspunde din Budapesta, impresionat: „Cea dintîi vorbă bună ce-am întîlnit în drum a fost a ta, de la tine: telegrama. Am simţit citind-o, cea mai profundă şi cea mai dezinteresată emoţie [...] O binecuvîntare de drum, de drum lung încă...“.[2]

A doua zi, ajuns la Viena, îi scrie din nou: „Telegrama ta mi-a mers la inimă. Eşti diabolic şi pace. Cum dracului ai combinat adresa? [...] Te proclam omul vaporului şi al electricităţii. Eşti unul şi unic. Un grec mai rafinat în sentimente şi «comprenea» nu s-ar putea găsi decît în timpul lui Pericles. Mă prinz că-ţi este nemenie...“.[3]

Din octombrie 1904, Caragiale se instalase la Berlin, de unde — de Anul Nou — îi scria lui Barbu, povestind hazuri nemaipomenite, printre care o scenă cu „jocuri inocente“. Scena „a produs o profundă ilaritate în inocentul meu popor [...] Marya a leşinat...“[4], îi răspunde Barbu. În continuare trece în revistă oamenii politici de la putere, „roşi de molii“, cum îi caracterizase Iancu, incapabili şi odioşi, între care doar Take Ionescu făcea excepţie, şeful unui nou partid *in spe*.

În iunie 1905, Gh. Gr. Cantacuzino renunţă la şefia partidului conservator, ceea ce impunea noi alegeri. Caragiale, proaspăt înscris la conservatorii-democraţi ai lui Take

---

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 50.
[2] Ibidem, p. 51.
[3] Ibidem, p. 51 — 52.
[4] Ibidem, p. 53.

Ionescu, pe care îl admira foarte mult, nădăjduia să fie ales deputat. La orice întrunire takistă sosea cu simplonul de la Berlin, lua și cuvîntul, dar în maniera specifică glumelor lui. Delavrancea ar fi fost încîntat să reușească Iancu. Anunțîndu-i un popas la Berlin, din nou în drum spre Paris, în care să deșerte tolba cu noutăți politice din țară, își exprimă încrederea în izbînda în alegeri a amîndurora: „Bun e Dumnezeu și, după mila și îndurarea lui, la toamnă Caragiale și Delavrancea vor fi în Parlamentul României...".[1]

În acest timp, presa comenta dificultățile unui cabinet Carp-Cantacuzino și făcea pronosticuri legate nu numai de intrarea în Parlament, dar chiar de un portofoliu ministerial rezervat lui Delavrancea în viitorul guvern. Iluzii pierdute. La 30 iunie, Barbu îi scria lui Iancu o scrisoare lungă, o adevărată dare de seamă despre încîlcitele probleme politice din România, caracterizînd cu vervă pe cei mai importanți bărbați politici, cu marile și micile lor păcate și greșeli: „Pe Take l-a apucat prea devreme boala șefiei [...] Aspirațiunile? Ssst! Ele dorm dulce și mai dulce în capul cîtorva utopiști. Nu le dăștepta. Va veni și timpul lor. Acum e rîndul vanității, al monomaniilor, al parazitismului, al gheșefturilor, al întreprinderilor naționale, al injuriilor și al tîrîturilor. Nu degeaba e jubileu, tămbălău, asanare, asinare, carpism, takism, cantacuzinism, sturdzism și brătienism...".[2]

Dar fie că temperamental Caragiale nu se putea abține să ia în batjocură pe cineva, fie că succesele oratorice în Parlament și la bară, mai ales cu prilejul procesului Socolescu și dr. Iacobsohn, i-au stîrnit gelozia, o lună mai tîrziu, la 7 iulie 1905, Iancu își dezlănțuie verva lui diabolică într-o scrisoare către dr. Alceu Urechiă, relatînd pe nouă pagini (de tipar) o vizită a lui Delavrancea la Berlin, în care nu i-a plăcut nimic, nici berea — deși o bea în mari cantități —, nici muzeele, nici chiar preparatele culinare ale soției lui Caragiale, comportîndu-se ca un balcanic, cu gesturi largi și voce detonantă în mijlocul străzilor. În toată scrisoarea îl numește pe Delavrancea *Herr Profesor*, aluzie la scurta activitate de profesor universitar a acestuia din 1892—1893: „...trebuie să știți, ne preparăm a ține la Facultatea de

[1] Idem.
[2] Ibidem, p. 65.

Litere din București o serie de cursuri asupra poeziei populare și a originilor ei în genere și-n particular la români".[1]

N-a fost o simplă glumă. Autorul era sigur că cele scrise de el vor ajunge la cunoștința unor cercuri din ce în ce mai largi, mai ales dacă o coroborăm cu notările lui Dimitrie Gusti, martor la scenele ce au avut loc cu prilejul vizitei la care se referă scrisoarea lui Caragiale.[2]

A urmat împăcarea la un pahar de șampanie, iar după ce Delavrancea a plecat, Caragiale — grav și sentențios — i-a spus lui Gusti: „Doctore, să-ți dau o rețetă: cum se scrie o novelă *à la* Delavrancea. Îți pregătești de mai nainte un dicționar cu cuvinte luate din cronici și apoi înlocuiești fiecare cuvînt din întîmplarea din capitală ...a ziarului cu un cuvînt din cronici și iată vei avea o novelă *à la* Delavrancea...".[3]

Dar natura generoasă și fără ranchiună a lui Barbu trece și peste acest afront „glumeț", el rămînînd un admirator al vervei îndrăcite a lui Caragiale. Așa se face că în ianuarie 1907 se scuză că, întorcîndu-se de la Paris prin Elveția, via Zürich — Viena, nu se poate opri la Berlin: „Regret. Chiar mă doare. Sunt ani de cînd ființa ta a făcut o adevărată invazie în sufletul meu, distrugînd multe, respectînd unele, generînd altele [...] mi-e dor de tine, de nasul tău impertinent, de buza ta de jos violentă, de buza ta de sus obraznică, de ochelari — ochii tăi diabolic-spirituali. Mi-e dor de inima și de capul tău. Să nu rîzi! De altele, da — și am multe — de asta, nu. Vă sărut pe toți cu dragoste de frate, de amic și de vechi servitor...".[4]

În martie 1907, primind broșura *1907 — Din primăvară pînă-n toamnă*, Delavrancea o citește pe nerăsuflate, apoi îi scrie entuziasmat lui Caragiale: „Vere, Am citit marele tablou: cauza răscoalelor țărănești. Minune! Ieri eram la Capșa cu un gazetar și cu Paraschivescu. L-am recitit. Minune! Au rămas cu gurile căscate. L-am analizat. Minune! Minune! [...] Toate broșurile privind răscoalele le cunosc! D-zeu știe cîte s-au scris. Toate la teascul presei hidraulice

---

[1] Ion Luca Caragiale — *Scrisori și acte*, București, E.P.L., 1963, p. 27.

[2,3] Dimitrie Gusti — *Cîteva amintiri despre Caragiale*, în „Revista Fundațiilor aprilie 1945, p. 9 — 10.

[4] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 72.

să le storci... să le storci... și nu vei scoate o picătură din seva articolului tău...".[1]

Învins de imensul sentiment de prețuire și iubire de care dădea dovadă Barbu, se îndură și Iancu să-i scrie duios, evocînd originea lor umilă și greutățile prin care trecuseră, încheind — nu numai de circumstanță: „...aceeași — pe deoparte — umilitate a extracțiunii, pe de alta, aceeași îndrăzneală pentru bătăliile viitorului ne-au apropiat. Întîi ne-am înțeles fără să ne iubim; apoi ne-am iubit fără să ne înțelegem și tocmai tîrziu spre bătrînețe, după atîtea lupte, am ajuns, dar biruiți, să ne înțelegem fiindcă ne iubim și să ne iubim fiindcă ne înțelegem...".[2]

Scrisorile lui Delavrancea continuă pînă în februarie 1908, cînd Caragiale îl somează să treacă la takișți, dar acesta rămîne neclintit.

În anii care au urmat pînă la moartea lui Caragiale, Cellica Delavrancea, ajunsă o strălucită pianistă, poposește îndelung la Berlin, iubită și admirată de marele meloman care a fost „Domnul Caragiale" și de familia acestuia. Și sufletul lui Barbu — beat de fericire — îi însoțea în sălile de concert de la Viena și Dresda, unde emoțiile lui Caragiale îl făceau să lăcrimeze.

Și-n ziua nefericită de 12 iunie 1912, cînd inima lui Caragiale a încetat să mai bată, Delavrancea și Vlahuță au luat primul tren spre Berlin. La funeraliile naționale cu care a fost condus la Cimitirul Bellu abia la 24 noiembrie 1912, din partea generației de scriitori a lui Caragiale, Delavrancea, care obținuse pentru înmormîntare o subvenție de 22 000 lei, cu ochii în lacrimi, își începea discursul funebru: „M-a ales soarta să vorbesc în fața scumpelor rămășițe ale celui mai mare român din cîți au ținut un condei într-o mînă și-o torță aprinsă în cealaltă. Condeiul a căzut, torța arde și va arde și nu se va stinge niciodată, nici chiar cu cea de pe urmă ființă care ar rămînea din viața românească. Și ce v-aș spune, și cum v-aș spune durerea ce ne coprinse în ceasul în care el s-a dus, vecinic viu în mintea tuturora, nemuritor și bravînd moartea cu rîsul lui stăpînitor a toate! [...] O! cîte clipe de fericire intelectuală am trăit împreună! lacrimile mă năvălesc fără voia mea... Și fiecare picătură este o scenă de des-

[1] Ibidem, p. 74.
[2] Șerban Cioculescu — *Viața lui I.L. Caragiale*, București, Editura pentru Literatură, 1969, p. 237.

părțire și toate laolaltă mă covîrșesc pînă peste puterile mele...".[1]

În următorii șapte ani, toți cei trei prieteni, supranumiți „Mușchetarii literaturii române", aveau să treacă în neființă, lăsînd în urma lor exemplul unei prietenii la temelia căreia au stat prețuirea și admirația reciprocă.

XIII. ÎNTRE POLITICĂ ȘI LITERATURĂ

În scurta sa trecere prin redacția ziarului conservator „Epoca", în 1885, așa cum se va întîmpla în toată activitatea sa gazetărească și politică, Delavrancea depășește deseori cadrul ideologic al partidului pentru care era chemat să militeze. Convingerile sale adînc democratice, respectul adevărului, admirația și dragostea sinceră pentru poporul muncitor, simțul de dreptate și iubirea de patrie fac pe Delavrancea să cuprindă în numărul celor ce degradau conceptul de om atît pe liberali, cît și pe conservatori. În consecință, i se pare nefiresc ca poporul să rabde în fruntea lui „o clasă ignorantă și desfrînată".

Este interesant faptul că, în cele cîteva articole publicate în „Epoca", Delavrancea făcea o serioasă critică a formelor fără fond. Pornind, ca și Titu Maiorescu, de la discrepanța dintre etichete și conținut, el ajunge la exemplificări concludente. Deși țara noastră era socotită ca o țară eminamente agricolă, Delavrancea arată că „nici o lăscaie" din bugetul statului nu se investea în învățămîntul agricol. Formele noi de viață impuse poporului, „...cari nu i se potrivesc pe cap și pe talie", îl zăpăcesc, îl înșală și-l dau „...pe mîna demagogilor cari veșnic au trăit din obscuritatea formelor noi".

Nu poate fi vorba aici de o simplă acceptare pasivă a ideilor lui Titu Maiorescu, ci de o potrivire a concepției lor privitoare la necesitatea unei legături organice între viața poporului și instituțiile țării. Grija și interesul fiului de clăcaș, împroprietărit la '64, față de soarta țărănimii, răzbat

[1] *Funeraliile lui I.L. Caragiale. Discursurile*, în „Adevărul", 24 noiembrie 1912, p. 2.

nereținute chiar în articolele unui organ de publicitate conservator, la care el avea funcția de redactor-șef: „Dar ce grijă se dă acestei temelii pe care ne spijinim cu toții, mici și mari, profesii libere și nelibere? Acest guvern (liberal, n.n.) mărturisește singur că administrație bună nu are încă; cultură — ce a apucat din strămoși; în loc de șosele, drumuri naturale, pe ploaie schimbate în nămol și bălțoace; școli potrivite de loc; iar ce are cu vîrf și îndesat: serviciul militar, biruri grele, streini hrăpitori, biserică dărăpănată, preoți beți, monopoluri berechet și opt miniștri în vîrful acestei lihneli generale. În fața acestui scandal, voi cari vorbiți cu împărații, voi, rasă rîvnitoare de belșug și onoruri, voi, năclăiți în decorații și cordoane streine, voi socotiți onest a răspunde cu cuvinte sub care se pot adăposti de minune și ignoranța, și nepăsarea, și viclenia, și necinstea..."[1].

Se înțelege că tonul acestor apostrofe la adresa guvernanților liberali și în favoarea țărănimii nu putea fi nici pe placul moșierilor din partidul conservator, cu toate că articolele nu atingeau virulența specifică gazetarului Delavrancea de mai tîrziu.

Retragerea de la conducerea „Epocii" și încetarea bruscă a colaborării la ziarul socialist „Drepturile omului", în care nu apucă să publice decît *Sorcova*, se poate să se fi produs sub influența Elenei Miller-Verghi și a lui Alexandru Lupașcu, boieri — oricît de luminați și de generoși. Datoria de recunoștință pe care și-o simțea față de ei îl obliga pe Delavrancea să le urmeze sfaturile chiar dacă ele erau contrarii convingerilor sale.

Temporar descătușat de obligațiile gazetarului, Delavrancea se ocupă de profesia sa de avocat și mai ales are răgazul să creeze și să publice nuvele de mari proporții — unele chiar în „Epoca" de curînd părăsită — ca *Trubadurul, Din Memoriile Trubadurului*, *Văduvele*, *Hagi-Tudose*, *Milogul* și *Liniște*, care vor alcătui volumul *Trubadurul* din 1887 și placheta independentă *Liniștea*, din același an.

Încă din 1886, Delavrancea este insistent solicitat de Gh. Panu, adversar al lui I.C. Brătianu, să colaboreze la „Lupta", strămutată de la Iași la București în noiembrie 1886. Așa încep să apară o serie de articole intitulate *Lupta literară* și zilnicele *Cancanuri politice*. În *Lupta literară*, socotind că „legea firească" a literaturii trebuie să fie „bogata, voinica și dulcea vorbă a părinților și bunilor..." noștri,

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 6, loc. cit., p. 92.

Delavrancea se ocupă în primul rînd de istoria limbii noastre literare, în vreme ce în *Cancanurile politice* surprinde aspecte din Parlament, unde Dimitrie Ghica dictează, „susceptibil ca un copil... nătîng ca un bătrîn ajuns în copilărie"; unde „întrerupătorii" fac tapaj și cer închiderea oricărei discuții, iar prelații — slugarnici, lingușitori și umiliți — sînt „zestrea guvernamentală cea mai sigură"[1]; demască dorința lui I.C. Brătianu de a semăna cu Bismarck, cancelarul de fier, monomania lui P.P. Carp de a forma cabinetul, deși nu avea un partid politic, dinasticismul trîmbițat al lui Dimitrie Sturdza, starea de fosile a senatorilor, incapabili să țină minte măcar numele oratorilor dintr-o ședință, călcările de lege cu aprobarea suveranului, oportunismul lui Dimitrie Ghica-Beizadeaua, jaful în bugetul statului, servilismul presei față de regele Carol și de regina Elisabeta chiar în „Monitorul Oficial", unde se descriu recepțiile, călătoriile și vizitele regale.

„Niciodată — analizează Delavrancea un asemenea reportaj — un stil mai grețos de platitudine, o proză ineptă de gudurare, mai revoltătoare de un fel de dulceață de lacheu nu s-a văzut în lume. Acolo nu mai este o limbă vorbită și scrisă, este un fel de băiguială de lacheu sau chelner italian lingușind pe un vizitator bogat. Ce înseamnă *Augustii suverani, Augustele persoane?* Ce înseamnă *M.M. L.L. R.R.* și alte comedii? Ce înseamnă pronumele cu literă mare, precum *Augustii suverani nu Să așteptau* etc. sau *împăratul merge spre a-L saluta* etc. A transforma foaia oficială în oficină de terminologie demnă de cele mai josnice timpuri bizantine este o nedemnitate. Aceasta dezonorează țara..."[2].

Spiritul polemic și plasticitatea limbii din *Cancanurile politice* se resimt totuși de lipsa unor obiective înalte de luptă, a unor convingeri declarate răspicat. Aversiunea gazetarului față de reprezentanții mai mari sau mai mici ai partidelor politice, smulgîndu-și unul altuia puterea, nu este îndestulătoare spre a da viață lungă acestor articole. Ceea ce rezistă sînt portretele, adesea caricaturizate, ale politicienilor vremii, în care Delavrancea își risipește talentul de „pictor" în cuvinte, într-un stil care îmbină limba viguroasă a poporului cu pitorescul și cruditățile de tip naturalist într-o formulă originală.

---

[1] Argus — *Duelul d-lui Ferechide cu d. Fleva*, în „Lupta", IV, nr. 157, 16 ianuarie 1887, p. 1.

[2] Argus — *Cancanuri politice*, în „Lupta", IV, nr. 212, 23 — 24 martie 1887, p. 1.

Apreciind el însuși că importanța și numărul problemelor pe care le avea de dezbătut necesitau un spațiu mult mai mare și un loc principal în ansamblul unei publicații, pe care ziarul „Lupta" nu i le putea oferi, Delavrancea hotărăște înființarea unei reviste literare propriu-zisă, pe care s-o conducă el însuși. În Gh. Panu găsește un entuziast susținător.

Intitulată chiar „Lupta literară", noua revistă făgăduia — în cele două numere apărute în aprilie 1887 — prin prestigiul și ideile înaintate ale colaboratorilor ei (Alexandru Vlahuță, Constantin Mille, Petre Ispirescu, Artur Gorovei și Delavrancea), să „dea corp" unei înnoiri a literaturii române, așteptată de cei ce-l cunoscuseră pe Delavrancea în epoca pariziană. Delavrancea începe cu studiile privind conținutul și stilul manualelor școlare[1] și cu aspectele criticabile ale mișcării culturale românești contemporane, înrudindu-se de aproape cu linia ideologică și estetică a revistei „Contemporanul".

Amplul studiu *O familie de poeți — Carol Scrob, Veronica Micle, Matilda Cugler-Poni, Theodor Șerbănescu* și articolul *Din cultura noastră* semnat de Delavrancea cu pseudonimele „Fra Barbaro" și „Minucio", trebuie socotite de fapt programul revistei. În primul și cel mai important dintre ele, autorul demonstrează convingător lipsa de har a celor patru poeți cărora Titu Maiorescu le găsise suficiente calități. Fără să se sfiască, Delavrancea critica lipsa de idei și sentimente din creația lor, facilitatea limbajului poetic, ataca fără menajamente, chiar exagerat, preferința arătată de Titu Maiorescu pentru literatura germană ca model necesar dezvoltării literaturii noastre naționale: „Noi din capul locului ne declarăm vrăjmași ai influenței străine în poezia română [...] De regretat că d-l Maiorescu n-are atîta vreme de dat criticii și atîta răbdare cît are și gust, pentru că numai astfel s-ar sfii d-a lăuda tocmai partea cea mai slabă dintr-un poet; în tot cazul, criticile d-sale ar pierde din maiestatea decretată și ar cîștiga în limpezime pe care de multe ori o ocolește...".[2]

Această atitudine critică față de Titu Maiorescu în 1887 constituie o recidivă. Legăturile lui Delavrancea cu mentorul „Junimii" au început în 1878—1882, ani în care studentul în drept Barbu Ștefănescu audia cursurile de logică și conferințele publice ale profesorului Maiorescu, îi publica în

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 5, loc. cit., p. 239 și urm.
[2] Ibidem, p. 196, 200.

„România liberă" textul prelegerilor, în 1884 participa la jubileul de un sfert de veac de apariție a „Convorbirilor literare". După întoarcerea de la Paris, sub influența lui Vlahuță și Caragiale, Delavrancea frecventează deseori ședințele din strada Mercur și în 1886 citește chiar nuvela *Trubadurul*, așa cum anunța „Epoca" la 1 aprilie 1886 și cum însuși Titu Maiorescu notează în *Însemnări zilnice:* „...Seara, ultima «Junime» la mine. Articolul meu contra lui Densusianu, «Trubadurul» lui Barbu Ștefănescu...".[1]

În nuvela *Trubadurul*, Delavrancea incorpora noțiuni și formule idealiste kantiene, filtrate prin filozofia lui Schopenhauer și prin prelegerile lui Titu Maiorescu, așa cum este acea „jumătatea cealaltă a vieții pipăite", echivalentă cu creațiile închipuirii din *Memoriile Trubadurului*, a căror putere este tot atît de mare pentru personaj ca și a realității concrete. Schimbul de păreri și mai ales receptarea ideilor lui Titu Maiorescu se făcuseră în primii ani de activitate a lui Delavrancea deosebit de intens. Pe lista membrilor „Junimii", numele lui, scris cu creionul, a fost ulterior tăiat[2], deși fusese printre primii membri bucureșteni dintre cei 111. Poate neregularitatea frecventării ședințelor, poate cronica nefavorabilă semnată de Delavrancea în „Epoca", la 11 ianuarie 1886, despre drama *Despot-Vodă* a lui Vasile Alecsandri, să fi alterat relațiile dintre ei, după discuții în contradictoriu, cum ne lasă să presupunem articolul lui Titu Maiorescu, *Poeți și critici*, apărut în „Convorbiri literare", la 1 aprilie 1886, în care apăra drama lui Vasile Alecsandri, dar aducea argumentul greșit că un scriitor nu poate fi obiectiv în judecarea creației altuia.

De la această încrucișare de spade se pare că divergențele dintre Delavrancea și Titu Maiorescu s-au adîncit, alimentate nu atît de deosebitele lor concepții estetice, cît de apartenența lor la două partide politice adverse. Delavrancea, însă, i-a păstrat totdeauna lui Maiorescu o mare admirație, dovedită peremptoriu de două scrisori. Prima, adresată Elenei Miller-Verghi, este scrisă în ajunul conferinței lui Maiorescu despre neologisme în limba română (în 1881), la care invită pe „mamitica" și pe nepoatele ei să-l asculte: „...socot că cu mai multă mîndrie și pornire sufletească veți

[1] Titu Maiorescu — *Însemnări zilnice*, II, București, Editura Socec, 1939, p. 324.

[2] I.E. Torouțiu — *Studii și documente literare*, vol. IV, loc. cit., 1933, p. 316, 320.

veni să ascultaţi pe *Sirena* oratoriei noastre...". În a doua, datînd din 1898, dar publicată în 1910, la sărbătorirea lui Titu Maiorescu, ajuns septuagenar, Delavrancea reproşează unui prieten neidentificat că n-a audiat niciodată pe marele orator Maiorescu: „...Te plîng, om fără patrie! [...] Îmi spui că ai văzut nepieritoarele opere din Florenţa şi Roma şi Neapole, dar n-ai auzit nici pînă astăzi minunea cuvîntului pe care neamul românesc a fost în stare s-o zămislească în Titu Liviu Maiorescu. E cel mai desăvîrşit din cîţi au vorbit. Şi va trece cel puţin 100 de ani — citeşte bine: una sută — pînă va mai vorbi cineva atît de fermecător [...] c-o formă aşa de nobilă, c-un fond atît de adevărat...".[1]

În încheiere, Delavrancea dezvăluie cu regret timpuria sa despărţire de Maiorescu, acum cînd, trecînd la conservatori, se apropiase din nou de el: „Eu nu-l cunosc de aproape. După cîte ţi-am spus, de mai mulţi ani am întrerupt raporturile mele cu el, raporturi abia începute. Zi-mi ţăran ţîfnos şi pace. O, şi cît mi-ar fi folosit mie disciplina maioresciană? Mi-e dor de el ca de o patrie..."[2].

După dispariţia revistei „Lupta literară", care poate ar fi înviorat mişcarea ideilor prin ciocnirea opiniilor, colaboratorii ei, împreună cu Delavrancea, nu se pot resemna şi năzuiesc la o nouă revistă literară, încă mai reprezentativă. Urmăresc să atragă toate forţele tinere ale literaturii noastre la acea dată, printre care se numără şi Alexandru Macedonski. Conducerea trebuia s-o aibă Bogdan Petriceicu Hasdeu, al cărui prestigiu ca om de ştiinţă şi scriitor era unanim recunoscut, iar cheltuielile avea să le suporte ploieşteanul Victor Bilciurescu, pe atunci ofiţer, care dispunea de o avere însemnată şi se manifesta şi în literatură ca epigon al lui D. Bolintineanu şi Depărăţeanu. Intenţia de înnoire pe care şi-o anunţase „Lupta literară" era sugerată de data aceasta prin titlu: „Revista nouă".

B.P. Hasdeu n-a acceptat direcţia revistei decît cu condiţia ca Delavrancea să fie prim-redactor, ajutat permanent de Vlahuţă, ceea ce Macedonski a considerat o gravă jignire adusă lui; după discuţii furtunoase şi nu prea academice, acesta a părăsit redacţia instalată în strada Regală (azi strada 13 Decembrie).

---

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 505.
[2] Ibidem, p. 507.

În rolul său de redactor principal — secondat de Vlahuță, cu colaboratori ca Ion Bianu, Victor Crăsescu (Ștefan Basarabeanu), care debutase la „Contemporanul", Th. Speranția și Ion Ghica — Delavrancea spera să continue programul „Luptei literare", de la încetarea apariției căreia nu trecuseră mai mult de șapte luni.

În redacția din strada Regală, în prezența lui Hasdeu, mai ales în primul an de apariție al uneia dintre cele mai elegante și mai substanțiale reviste literare din trecut, disputele aprinse alternau cu analizele savante ale tematicii și stilului creațiilor literare care aveau să apară în numerele viitoare. Bogăția de informații, originalitatea părerilor emise și frumusețea expresiei literare au devenit — de la primul număr — o atracție și un model pentru tinerimea intelectuală a vremii. În paginile „Revistei noi", Delavrancea — ca prim-redactor — a promovat o literatură valoroasă și a pus în circulație păreri valabile despre literatura populară și cultă. El însuși a publicat în coloanele ei toate basmele, cu excepția celui intitulat *Stăpînea odată...*, din 1908, și toată nuvelistica creată între 1888 și 1893, cu care, de fapt, se și încheie activitatea sa de prozator, dacă exceptăm nuvela *Vacanție...*, publicată în „Epoca" din 1916.

Concomitent, ține pe umerii săi toată greutatea ziarului „Democrația", timp de doi ani — sute de articole semnate, dar mai ales nesemnate, în care tematica de predilecție este problema țărănească, nesocotită de politicieni.

XIV. ÎN ELVEȚIA

În ianuarie 1888, înscris în partidul liberal, aflat în opoziție, publică în „Voința națională" primul său articol, *Conservatorism și neoconservatorism*, apoi scrisori deschise adresate lui George Bibescu și lui Alexandru-Cuza-fiul, pretendenți la tronul țării. Pînă în iunie 1897, Delavrancea desfășoară o activitate jurnalistică istovitoare — doi ani conduce ziarul și scrie zilnic două — trei articole în „Democrația", înființată pentru el de Eugeniu Stătescu. Concomitent, în „Voința

națională", atacă cu o vervă diabolică pe guvernanții conservatori, semnînd cu asterisc. O muncă de zi și de noapte la masa de scris, în tipografie, în sălile întrunirilor publice care pregăteau revenirea la putere a lui I.C. Brătianu. Este de mirare cum în acest timp forța lui creatoare nu scade, ci parcă sporește, concretizîndu-se în volumele *Paraziții*, apărut în noiembrie 1892, și *Între vis și viață*, din 1893, primul în tonul pamfletelor sale politice cele mai virulente, al doilea de factură poematică, amintindu-l pe Delavrancea din *Sentino* și *Fanta-Cella*.

La 31 octombrie 1892, profesorul de istorie și literatură română V.A. Urechiă cere Ministerului să despartă catedra în două, fiindu-i imposibil să țină curs timp de trei ani la cele două specialități. „Pînă să se facă această bifurcație necesară, și pentru că fiind încă slab în urma boalei, sunt silit a nu face decît una dată cursul meu pe săptămînă, în loc de a vă cere congediu deplin, vă rog și prin aceasta să primiți ca partea literară a cursului meu s-o încredințez unui bărbat propriu a face aceasta. Un asemenea bărbat este, după mine, d. Ștefănescu-Delavrancea care ține admirabil în scrierile sale un condei românesc și care s-au deosebit dintre toți prin cunoștința sa de limba românească și de toată a ei literatură [...] D. Delavrancea este gata a începe cursul pe data ce dvs. veți aproba cererea mea"[1].

Cererea este aprobată în aceeași zi de ministrul Take Ionescu, care redactează și adresa către Delavrancea: „În urma cererii făcută de d-l Ureche, profesor de istorie și literatura română de la Facultatea de Litere din București, subsemnatul am onoare a vă însărcina cu titlu de suplinitor de la 1 noiembrie a.c. cu predarea cursului de literatură română de la Facultatea de Litere"[2].

A ținut cursul o dată pe săptămînă, sîmbăta, de la 5 la 6 după-amiază, începînd cu poezia populară, al cărei autor anonim „...este și cel mai vechi și cel mai mare din punctul de vedere al limbei și al operelor..."[3].

Din păcate, Delavrancea suplinește pe V.A. Urechiă numai un an universitar, insistînd asupra liricii și trecînd mai grăbit peste producțiile epice ale poporului. Publicat după aproape opt decenii, după notele schematice și lacunare ale

[1] Arhivele Statului, București, Fondul Ministerului Instrucțiunii pe anii 1892 — 1893, p. 330 și verso.
[2] Ibidem, p. 331.
[3] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 5, loc. cit., p. 574.

celor zece prelegeri[1], cursul de folclor al lui Delavrancea este primul ținut de pe o catedră universitară în România. Competența și entuziasmul față de creația noastră populară ating un nivel rar întîlnit care va fi prezent în toată viața lui Delavrancea, ori de cîte ori a vorbit despre folclor. Și-a dorit să aibă răgazul de a-l dezvolta și perfecționa, pregătindu-l pentru tipar, dar n-a reușit. O mare pierdere pentru folcloristica noastră.

Abia terminase prelegerile la facultate și se angajează la studiul istoriei revoluțiilor din Transilvania, discurs rostit la Ploiești, la 19 decembrie 1893, care-i va aduce mandatul de deputat de Prahova.

Documentarea pentru primul său mare discurs politic, în care pentru prima oară apar amplu nemărginita sa dragoste de țară și ideea necesității stringente a dezrobirii românilor din Transilvania, îi ocupă tot timpul șapte luni, dar ecoul lui, ajuns dincolo de Carpați, este un balsam pentru sufletele obijduite ale transilvănenilor. Numele lui Delavrancea era pe buzele prietenilor ca și pe ale adversarilor săi, el contînd ca o forță capabilă de a dărîma orice baricadă, de a pune în lumina adevărului faptele prezentului și perspectivele viitorului.

Publicat în broșură sub titlul *Cestiunea națională — Rolul și drepturile românilor transilvăneni*[2], discursul de la Ploiești, ascultat cu interes de C. Dobrogeanu-Gherea, este un bulgăre de foc în care arde inima marelui patriot Delavrancea. Pentru el, soarta românilor din Transilvania robită este „...o cestiune care se ridică mai sus de interesele partidelor, mai sus de interesele secundare și vremelnice ale tutulor și domină întregul nostru drept de a fi sau a nu fi, ca români, ca rasă, ca sentinelă a civilizației europenești la litoralul care pururea a despărțit atmosfera lumei în două: lumină și întuneric...".[3]

Atacul era îndreptat împotriva băncii ministeriale conservatoare. Negînd vehement că cele trei milioane de români au fost supuși prin luptă, Delavrancea invoca „suveranitatea umanității" și face istoricul necurmatelor *tumultus rusticorum* din Banat și Transilvania — „...strigătele seculare, protestele istorice, revoluțiile etnice cari au oprit *marea prescripție* ce se aplică popoarelor cari consimt, blînde și

[1] Ibidem, p. 569 — 628.
[2] Barbu Delavrancea — *Cestiunea națională*, București, Tipografia „Voința națională", 1894.
[3] Ibidem, p. 4.

sleite, a dispărea...".[1] Oprindu-se la revoluția lui Horea, Delavrancea remarcă: „Să ne aducem aminte că această revoluție a precedat cu cîțiva ani marea revoluție din Franța, predestinată să schimbe fața lumei și să dăschiză drum larg eternelor principii democratice din secolul nostru. Românii sub Horea s-au ridicat în numele acelorași drepturi imprescriptibile ale omului, ale dreptății, ale egalității ca și poporul francez. În revendicările lor, cauza tuturor dezmoșteniților".[2]

Un argument de alt ordin al drepturilor la libertate ale românilor din Transilvania este pentru Delavrancea limba noastră, cu rădăcini milenare: „Peste limba română s-au năpustit limbile barbare. Dar ea era armată cu legile puternice ale limbii mume. Pe toate elementele străine ce-au pătruns cu d-a sila în ea le-a trecut prin geniul romanic, le-a transformat, le-a rotunjit, le-a dat un nou aspect, le-a animat de viața ei superioară, scuturîndu-le de tot ce aveau primitiv și repulsiv. Din acest război limba noastră a ieșit triumfătoare, pentru ca astăzi 12 milioane s-o vorbim și s-o scriem, hotărîți d-a nu o schimba pe nici una din lume, căci ea este sufletul cugetării românești...".[3]

Și, într-o hiperbolă, Delavrancea exprimă convingerea sa că problema națională din Transilvania își va găsi rezolvarea cu ajutorul lui Dimitrie Sturdza, în patriotismul căruia credea fanatic la acea dată: „Românii de dincolo apar ca un gigant rănit [...] revoluțiunile lui, ca niște zguduiri continui ale gigantului viu de o viață eternă; la fiece cutremur și-a dăschis rănile: sînge curat și generos i-a curs în abundență...".[4]

Dar toată această muncă titanică, cu trăiri mistuitoare, n-a rămas fără urmări pentru tînărul care se avîntase în luptă la vîrsta de 30 de ani și n-avea să sfîrșească risipa eforturilor sale decît odată cu viața.

În 1893 cade bolnav serios și medicii din țară îl trimit la Paris să consulte somitățile medicale ale timpului. Pleca însoțit de fiica sa, Cella. Voind s-o cruțe de oboseala unui drum atît de lung, s-a oprit două zile la Viena și alte două la Zürich, orașe despre care nu dă nici o relație în scrisorile adresate lui Gogu C. Cantacuzino, directorul ziarului „Voința națională".

---

[1] Ibidem, p. 28.
[2] Ibidem, p. 41.
[3] Ibidem, p. 16 — 17.
[4] Ibidem, p. 45 — 46.

Ajuns la Paris, caută pe dr. Charles Bouchard (1837—1915), biolog, specialist în boli de nutriție, membru al Academiei de Științe din Paris, și pe un dr. Potin, cu faimă în epocă, însă nu găsește pe nici unul. Simțea nevoia unei recomandații, în vederea căreia l-a căutat pe dr. Ioan Cantacuzino, întîmplător aflat la Paris la acea dată, dar nici pe acesta nu l-a putut găsi. Studenții mediciniști români și francezi l-au sfătuit să se adreseze dr. Joseph Babinski (1857—1932), neurolog reputat, șeful spitalelor din Paris, „...cel mai distins în ceea ce privește *surmenările...*", care la o cercetare foarte riguroasă nu i-a găsit nici un organ bolnav și nici o leziune nervoasă. „Te vei vindeca", i-a spus categoric doctorul, adăugînd: „...dacă atunci cînd ți-a venit rău ai fi făcut 2 săptămîni ceea ce trebuie, demult n-ai mai fi avut nici o urmă, acum însă, că ai lucrat neîntrerupt tocmai cînd *erai bolnav*, o să fie trebuință de mai multă îngrijire și de mai mult timp".[1] Cu alte cuvinte, Delavrancea suferea de surmenaj și dr. Babinski i-a dat o recomandare către dr. Glatz din Champel — într-un sanatoriu din apropiere de Geneva, unde nu s-a putut instala decît după trei zile. Înainte de a vizita pe dr. Glatz, Delavrancea a făcut înconjurul lacului Leman, așa cum îl îndemnase dr. Babinski. În timpul curei îi era strict interzis „d-a lucra sau citi, mai ales lucrurile care mă *pasionează*".[2]

După o lună de tratament, simțindu-se refăcut și chinuit de dorul de ai săi, revine în țară și-și reia ocupațiile, purtînd totuși urmele acelei grave oboseli nervoase pe care o avusese.

De aceea, în anul următor, Delavrancea pleacă la băile din Slănic, de unde scria aceluiași Gogu C. Cantacuzino, la 9 august 1894, scuzîndu-se că „de opt zile de cînd sunt mai bine..."[3] nu i-a scris din neglijență. Boala perfidă, alimentată de munca excesivă, continua să-l ruineze. În 1894, Delavrancea își face debutul în Parlament ca deputat liberal de Prahova și timp de doi ani ține discursuri care adesea ocupă o ședință întreagă, interpelează guvernul cu o vervă strălucitoare, propune amendamente sau susține ideile partidului liberal în întrunirile publice din diferite orașe sau la „Dacia", în București, însumînd peste cincizeci și șase de luări de cuvînt în Parlament, sute de pagini consemnate de „Monitorul Oficial" și de periodicele vremii. Așa se face că la 1 iulie 1895

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 35.
[2] Ibidem, p. 39.
[3] Ibidem, p. 41.

scria Mărgăritei Miller-Verghi din Zürich, în drum spre Paris, probabil să consulte din nou pe dr. Babinski, poate și alte somități, după care revine în Elveția pentru tratament, înainte de 10 iulie, de data aceasta la Loèche-les-Bains, stațiune termală situată la peste 1 400 metri altitudine, în cantonul Valais, în apropiere de defileul Gemmi.

Mărgărita Miller-Verghi se afla la Geneva, vizitată de „mamitica", și amîndouă se vor duce la Loèche-les-Bains să-l vadă în timpul tratamentului. În prealabil, Barbu cere Mărgăritei să-i aducă de la Geneva „o gumă de creion. Desenez cîte ceva ca să mai uit"[1] de dorul familiei. Într-un bloc de format mic, intitulat „Colloquium cu idealul meu, Maya, cu ochii ca două cicori", „început azi la 10 iulie s.n. în Loèche-les-Bains, 1895", Delavrancea desenează aspecte din jurul său și chipurile care-i stăpînesc gîndurile, însoțite mai fiecare de cîte un scurt text: schițe de case specifice Elveției, o cascadă și un cap de copil, sub care notează: „Maryo, stau la fereastră, ostenit — mă gîndesc la tine — privesc o cascadă subțire dar înaltă de vreo 25 metri...", două femei la strînsul fînului, așa cum le vede pe fereastra camerei sale, o femeie tolănită pe iarbă, sub un brad, cu o umbrelă deschisă, iar textul spune: „În fața mea, 1 000 de metri stînci, drepte ca niște ziduri, cascada... orice ar fi... nu pot fără tine... trebuie să sui... numai osteneala mă face să te uit o clipă...". Face prima ascensiune. „Pe muntele din față, mușchii, iarba și piatra zugrăvesc o femeie cum ești tu cînd te îmbraci. O desenez repede".

La 23 iulie scrie Maryei: „Mayo, Mayo, în foile acestui album vei vedea la ce s-a redus viața mea. Știu că-ți place să desenez. Atît. Încolo: durere, dor, nebunie, revoltă...", sentimente care nu-i ajută să se vindece de surmenajul său. La pagina 33 a albumului, silueta unui bărbat cu o sarcină de fîn în spate, explicată de text: „P-aici am strîns fîn cu țăranii. Adorato, tu știi cît îmi plac sufletele simple, naive. Era un bătrîn, o babă și cu o fată a moșului și a babei...".

La 21 iulie desenează o cascadă și scrie: „Adorato, singur. În fața mea, cascada *La Dala*. O Dîmbovicioară care cade, urlă, spumegă...". Nimic nu-l mulțumește și 28 iulie este ultima zi petrecută la Loèche-les-Bains.

A doua zi se hotărăște să se întoarcă în țară, poate silit și de lipsa banilor, căci la ora 12 noaptea îi scrie Mărgăritei

[1] Ibidem, p. 468.

Miller-Verghi că, după cumpărarea unei broşe pentru Marya, a rămas cu 35 de lei.

La 31 iulie ajunsese la Viena, mîncînd în vagon struguri, brînză, şuncă, pîine şi bînd apă. La hotelul „Müller" găseşte scrisoarea Maryei care-l făcea atent să nu uite să aducă jucării pentru copii, aşa că din cei 12 lei rămaşi face cumpărături pentru două prînzuri şi un dejun şi se întoarce cu biata sumă de $1^1/_2$ florini, dar fericit că a satisfăcut toate dorinţele Maryei. La Predeal nu mai avea „nici o lăscaie", dar a găsit să se împrumute de la cineva „cu 40 lei". La 1 august scria Mărgăritei Miller-Verghi la Loèche-les-Bains. El se afla în gara Ploieşti, la restaurantul lui Gherea, unde a şi poposit peste noapte, urmînd ca a doua zi să plece la Paşcani şi de acolo la Marya, aflată în vacanţă la sora sa.

Cura nu-i folosise prea mult, din cauza singurătăţii. Revenit la Bucureşti, intră din nou în vîltoarea politică şi în munca de ziarist militant pentru un partid despre care îşi făcuse mari iluzii.

XV. DE LA TRIBUNA PARLAMENTULUI

După şapte ani şi jumătate de activitate politică în partidul naţional-liberal (condus de I.C. Brătianu pînă în 1890), cu precădere în judeţul Prahova, timp în care participase la zeci de întruniri şi campanii electorale şi ţinuse discursuri care ar fi umplut paginile a numeroase volume, Delavrancea este ales deputat de Prahova. La 29 şi 30 noiembrie 1894 rosteşte primul său discurs în Camera în majoritate conservatoare, analizînd proiectul de răspuns la mesajul tronului, redactat de Titu Maiorescu. Anunţă de la început că va vorbi „... în numele durerilor unui popor nefericit, [...] cu tonul, cu gesturile şi cu spiritul aspru al ţăranului de la Dunăre...".[1] Tînărul deputat semnalează că proiectul de răspuns la mesaj neglijează problema naţională în care se cuprinde firesc şi „cestiunea" ţărănească: „problema popu-

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 8, loc. cit., p. 9.

lațiunei rurale este, fără îndoială, o problemă economică, o problemă socială, dar mai presus de orice este o cestiune de existență națională...".[1]

În împrejurările cele mai diferite și în formulări tulburătoare, Delavrancea va fi credincios acestei teme de-a lungul vieții întregi, încheind cu marele său discurs la reforme din 9 iunie 1917 — cîntecul de lebădă al marelui patriot — în care declara emoționat: „Pe mine m-a atras îndeosebi chestia națională. Chestia națională este puterea vie de viață trecută din generație în generație. Eu sunt un biet om [...] cu o singură idee fixă: chestia națională. Mai tot ce am gîndit, ce am scris, ce am vorbit au pornit *de la* și *pentru* această idee. Schițe, novele, drame, discursuri parlamentare sau de la întruniri publice, în toate am slujit aceleiași idei...".[2]

Vorbise cinci ore, întrerupt de cincizeci de ori, fără să-și piardă cumpătul la atacurile insolente În ședința de la 9 decembrie afirmă ritos proveniența țărănească de care niciodată nu s-a lepădat: „Am dreptul și onoarea de a vă spune: *da, sunt țăran!* Părintele meu n-a fost nici boier, nici negustor, ci țăran, clăcaș împroprietărit la '64..."[3] și „numele strămoșilor mei nu-l va întîlni nimeni în cronicele românilor, dar oasele lor zac în pămîntul României...".[4]

La scurtă vreme, primindu-se o telegramă de felicitare din partea a 270 de deputați italieni pentru modul nobil în care românii își apără independența și originea latină a populației din toate provinciile, Delavrancea îndeamnă la cuvenitul răspuns datorat de Camera din București (majoritatea conservatoare tergiversa, ca să nu indispună guvernul din Budapesta). „Ce, nu simțiți că cestiunea națională a românilor a devenit cestiune europenească?", întreabă Delavrancea cu înflăcărare.

În mai multe ședințe ale Camerei, Delavrancea risipește o impresionantă energie la discutarea proiectului de lege a numelui, făcînd observații de ordin istoric, combătînd tendința artistocratică a proiectului, explicînd lipsa patronimicelor la populația rurală și legitimitatea acceptării poreclelor, atît de numeroase la poporul român care reușește să portretizeze— fizic sau moral — o întreagă spiță de neam printr-un singur cuvînt. Combate sancțiunile preconizate de

[1] Ibidem, p. 49.
[2] Ibidem, p. 584.
[3] Ibidem, p. 59.
[4] Ibidem, p. 62.

proiect — și cu efect retroactiv — pentru cei ce-și vor lua nume purtate de familii cu trecut istoric, explică sufixele de dată recentă în limba noastră pentru patronimice. Cu acest prilej, atacat de adversari, destăinuie și mobilul adoptării numelui *Delavrancea:* ca să poată face mai liber observații asupra moravurilor și moralității societății și să scape de acela de *Ștefănescu*, dat de Spirache Danielescu în clasa a II-a primară.

La 31 ianuarie 1895, cu prilejul proiectului de lege privitoare la căile ferate din inițiativă privată, călăuzit de aceeași grijă pentru destinele poporului român, Delavrancea se ridică ferm împotriva unei legi prin care țara ar fi fost dată în exploatarea forțelor străine, căci — constată vorbitorul — „un popor nu este liber dacă pe lîngă libertatea politică nu are și pe cea economică...".[1] Ține să precizeze că nu este vorba de o xenofobie: „Nu ura de străini ne conduce pe noi, ci altceva mai simplu, grija de noi înșine, iubirea de poporul român și suprema lege în politica bunilor cetățeni: existența liberă a unei națiuni...".[2]

Sînt gînduri exprimate acum nouă decenii, pe care le putem semna cu convingere și noi, ca tot ceea ce vom spicui din cele șase sute de pagini pe care se întind discursurile parlamentare ale lui Delavrancea. Primejdiile pe care le poate genera o asemenea lege atingeau ordinea constituțională, economică și națională, aservindu-ne companiilor străine de exploatarea căilor ferate de pe teritoriul României, înlesnind străinilor și armatelor lor să ne cotropească în cel mai scurt timp posibil.

La 14 septembrie 1894, pe cînd nu se deschisese sesiunea parlamentară și Delavrancea nu-și făcuse debutul ca deputat al minorității liberale, avuseseră loc o impresionantă manifestație patriotică a studenților bucureșteni (la care au participat și studenți români din Transilvania și din Bucovina) și un congres la Constanța, terminat cu depunerea unei coroane de flori la statuia lui Mihai Viteazul din București, ocazie cu care guvernul se dovedise duplicitar, voind să nu supere guvernul din Budapesta și în același timp să dea impresia că este de acord cu manifestația studențimii. La 10 februarie 1895, Delavrancea demască această duplicitate, demonstrînd că acțiunea studenților nu este provocată de

[1] Ibidem, p. 146.
[2] Ibidem, p. 148 — 149.

"agenți colectiviști", cum se insinua, ci spontană și firească. Hărțuit de adversari, Delavrancea se urcă la tribună și răspunde atacurilor cu o adevărată profesiune de credință: „Consider ca o lege morală să nu-mi cruț nici o durere, să nu-mi iert nici un amor propriu, să nu-mi îngădui nici un subterfugiu în dorința de a rămînea curat în luptele cele mai murdare. Și dacă cu astfel de porniri eu voi ieși învins, atît mai rău pentru bunele moravuri și pentru moralitatea publică...".[1]

Nicu Filipescu, atacîndu-l, este obligat să recunoască unica sa calitate — „dezinteresarea pînă la ridicol".[2] Ca răspuns, Delavrancea trece în revistă toată activitatea sa de la revenirea din Franța, în legătură cu scurta sa colaborare la „Epoca" înființată de Grigore Păucescu în 1885; deși era redactor-șef, deși îi plăcea ziaristica, a demisionat după două luni. Două săptămîni, demisia sa a stat fără aprobare pe biroul lui Grigore Păucescu. La banchetul de un an de la apariția „Epocii", Delavrancea, invitat ca fondator de directorul politic al ziarului, a avut prilej de dispută pe problema țărănească cu tinerii conservatori, ceea ce l-a determinat să părăsească banchetul.

În Cameră se discută o „chestie personală", în care „țăranul" Delavrancea apără interesele stratului social căruia aparținea prin naștere. Cinci zile mai tîrziu interpelează banca ministerială, în problema alegerii primarului din comuna Vîrteju, și pe ministrul de război, cu privire la aplicarea regulamentului în Institutul Medico-Militar.

Totdeauna pregătit în fondul intervențiilor sale, Delavrancea își păstrează o libertate deplină în construcția discursurilor, din care nu lipsesc legende ce ilustrează cazurile și caracterele pe care le discută, citate din filozofii antichității greco-latine, proverbe, glume pline de spirit la adresa adversarilor săi, într-o limbă vie, îmbogățită din tezaurul limbii populare. Nu sînt rare ocaziile cînd chiar oponenții săi îi recunosc farmecul exprimării și-l aplaudă.

Temperamentul său dinamic găsește prilej de manifestare în fiecare ședință. Cu aceeași vervă critică legi importante, ca și pe aceea privind semnele de demarcație ale frontierelor, amintind că păzitorii turmelor sînt adesea niște copii care în joaca lor pot strica movilele sau muta țărușii granițelor.

[1] Ibidem, p. 170.
[2] Idem.

Delavrancea își dezvoltă interpelarea adresată ministrului de război în problema pedepsirii cu închisoarea de 60 de zile la garda pieței și cu purtarea între baionete a cinci studenți medico-militari pentru faptul că au lipsit o dată sau de două ori de la conferințele dr. colonel Demosthene, fără să se țină seamă de tot ceea ce au de făcut și de învățat viitorii doctori militari. Severitatea exagerată va duce la pustiirea Institutului Medico-Militar, ai cărui studenți sînt o speranță și o necesitate imperioasă a armatei române, așa cum s-a văzut în războiul pentru neatîrnare.

La 17 martie 1895, pornind de la problema ridicată de A.C.Cuza și C. Dobrescu-Argeș, privind starea culturală a populației rurale, Delavrancea dezvoltă unul dintre cele mai frumoase discursuri ale sale în Parlament, rezumat în titlul broșurii *Lumină tuturora...*, cu care s-a tipărit ulterior.

Amintind ceea ce trecutele guverne au făcut și mai ales ceea ce nu au făcut pentru luminarea țărănimii, Delavrancea profetizează că dreptul natural al acesteia la progres se va înfăptui cu voia și fără voia claselor dominante: „Timpul, încetul cu încetul, dar sigur și necontenit, preface tot. El pilește cele mai tari muchi de cremene, el mănîncă și spală dealurile, el netezește suprafețele accidentate, umple văile, schimbă cursurile apelor și preface întreaga scoarță a pămîntului...".[1]

Îi atrage atenția lui P.P. Carp să nu uite „...că mizeria este un dascăl periculos care poate revolta masele contra acelora care refuză de a merge în tactul timpului".[2]

Aprobînd înființarea unui muzeu pedagogic pe lîngă Ministerul Instrucțiunii, în care erau expuse reproduceri în miniatură ale uneltelor de muncă din gospodăria țăranului, Delavrancea afirmă că el însuși, „... fără personalul imens și fără mijloacele materiale de care dispuneți dvs., mi-am făcut o bună colecțiune de albumuri în care am desenat tot ceea ce ziceați că aveți în muzeul dvs. pedagogic, unelte, mori, herăstraie, făcaie și am notat cu preciziune numele fiecărei părticele...".[3]

Și dacă în învățămîntul general a existat o oarecare preocupare pentru îmbunătățirea corpului profesoral și a manualelor didactice, Delavrancea dovedește că nici în

[1] Ibidem, p. 211.
[2,3] Idem.

această privință nu s-a lucrat cu seriozitate, căci, punînd pe două coloane povestirile moralizatoare din cărțile de lectură și cele din manualele străine, se vede clar că așa-zisele cărți didactice în spirit nou nu sînt decît niște rele traduceri *ad litteram*, fără mărturisirea modelului copiat.

Cerînd „Lumină cît mai întinsă și cît mai degrab", Delavrancea atacă proiectul de reformă a învățămîntului, care n-a ținut seama de legile selecției naturale: „Ieri ne spuneai că de la sate la orașe nu pot veni și nu trebuie să vină decît cei însemnați de la făptură cu inteligență puternică, cu talente, ba mai știu eu... cu geniu! A !...va să zică d-ta îți alcătuiești legile în vederea numai a talentelor și a geniilor? Mai întîi ai face bine să lași geniile deoparte. Să nu legiferezi în vederea lor. Geniile n-au nevoie de d-ta. Ele răzbat și învinge, ele răstoarnă și nu se pot comprima; ele nu au nevoie de protecțiunea nimenui; doar numai natura le poate învinge, numai ea însăși deschide sînul pentru a-i primi în adîncul și în misterele ei. Ele plutesc pe deasupra d-tale, d-le ministru, pe deasupra legilor d-tale și pe deasupra votului d-voastră [...] Dar se nasc geniile din senin și fără nici o legătură cu națiunile cărora aparțin? Nu, d-lor. Ele sintetizează întinse grupări etnice. Și dar, cu cît masa luminată va fi mai vastă, cu cît aluatul frămîntat și dospit de idei și aspirațiuni largi și binefăcătoare va crește, cu atît va crește și posibilitatea de a răsări acele stele de prima ordine pe orizontul națiunilor. Iacă de ce comiți un păcat de neiertat cînd reduci prin legi înguste și cauze artificiale atmosfera necesară acelor organizațiuni excepționale cari se numesc genii. Și — cu sau fără voie — d-ta izbești cumplit în neamul care te-a pus pe acea bancă [...] A te îngriji de împrăștierea culturei în toate stratele, a spori numărul inteligenților prin educațiune, a susține talentele, aceasta este oarecum posibil. Și numai astfel, d-le ministru, indirect, prepari atmosfera generală și marele piedestal pe care să se ridice geniile. Cînd însă d-ta restrîngi, prin măsuri și prin legi rău chibzuite, numărul celor în drept de a se lumina — și toți au acest drept — sporești posibilitatea selecțiunii artificiale și împuținezi posibilitatea selecțiunii naturale. În seră se pot ivi flori gingașe și frumoase, dar numai sub cerul liber, în mijlocul naturei, pot crește stejari falnici".[1]

[1] Ibidem, p. 216 — 217.

Este drept — recunoaște Delavrancea — că în licee se găsește și un oarecare număr de elevi săraci, cum a fost el însuși, dar ei sînt dezarmați în comparație cu colegii lor proveniți din familiile bogate, spre a nu mai vorbi de marele număr de copii talentați care nici nu apucă a intra pe poarta școlilor de la oraș. Dar, „...singura răzbunare a sărăcimii este că de fapt aproape numai ea a produs în timpul actual oameni care să se devoteze științei și artelor...".[1]

În susținerea acestei idei a legitimității dreptului la studiu, Delavrancea aduce marele nostru drept de a exista ca popor cu însușirile lui caracteristice conținute în cea mai de seamă creație a sa: limba: „... descindeți în masa vastă a poporului; studiați limba și geniul lui. Numai astfel veți fi în stare să guvernați cultura și talentele; numai astfel veți spori forțele de producțiune ale neamului nostru...".[2]

Delavrancea amintește faptul că „tot masa poporului român a creat opere în cari scînteile de geniu sar la prima cercetare. Luați colecțiile de poezii populare. Citiți-le bine. Sunt în adevăr inegale, naive, cu o formă aspră și primitivă uneori. Dar aceste opere sunt ca zgura din care faurul stoarce prin foc picăturile luminoase de aur. Creațiunile populare sunt desigur un alt titlu al existenței noastre naționale...".[3]

Delavrancea găsește prilejul de a condamna pe guvernanți pentru nepăsarea lor față de marii artiști ai României — „talente de seama lui Caragiale care deschideau birturi prin gările drumului de fer", ca Grigorescu și Andreescu, mort în mizerie și care nu datorează nimic școlilor oficiale: ei sînt doar reprezentanți ai poporului român, produse ale geniului național. Indiferența față de talentele poporului român este nu numai o greșeală față de ele, ci o subminare a ființei naționale, căci, spunea Delavrancea —„...arta nu este un lux, ci o necesitate, ci un drept de existență națională".[4]

Desigur, după nouă decenii de la rostirea discursurilor parlamentare ale lui Delavrancea, nu toate problemele pentru care marele patriot „a luat foc în gură", cum zice poporul, mai au valabilitate pentru noi, multe fiind soluționate în timp.

La legea minelor a lui P.P. Carp, din 13 aprilie 1895, care preconiza chemarea capitalurilor străine în România

---

[1] Ibidem, p. 219.
[2] Ibidem, p. 225.
[3] Ibidem, p. 220 — 221.
[4] Ibidem, p. 227.

pentru exploatarea subsolului nostru, el ripostează: „capitaliștii nu vînează decît dividende și jaful“[1], aserțiune verificată de cîte ori pe glob a existat o asemenea situație.

În altă ordine de idei, Delavrancea, adversarul lui Constantin Mille la întîlnirile de la „Café Cluny“ din Paris, comparînd programul conservatorilor-junimiști cu ceea ce ar fi putut decurge din ideologia socialistă, dă dreptate socialiștilor: „Sistemul lor este clar, convingerile lor nu șovăiesc. Dacă dăm la o parte pe anarhiști, repudiați de către toate nuanțele socialiste, crezul socialist este cunoscut tuturor. Știm ce vor și cum concep lumea viitoare cînd, după speranțele lor, proprietatea individuală și capitalul vor cădea cu zgomot adînc pentru a acoperi o lume învechită și trecătoare [...] fără a discuta dacă este un vis irealizabil sau o formă naturală la care va ajunge lumea viitorului“.[2]

Lăsînd la o parte frecventele „cestiuni personale“ în care argumentele și o fină ironie desființează pe adversar, Delavrancea ia în discuție legea instrucțiunii publice propusă de Spiru Haret, puternică personalitate care-l precedase la Liceul „Sf. Sava“, notat cu *10 absolut* în toată perioada de școlaritate. Era vorba de înființarea clasei a V-a la gimnaziul real din Craiova. Delavrancea pledează pentru înființarea acestei clase și la gimnaziile din Slatina, Tîrgu Jiu și Piatra Neamț, „...în care se revarsă o populație școlară în majoritatea ei din țărănime“, căci — observă vorbitorul — „Cine refuză unor asemenea orașe mai mici învățămîntul secundar îl refuză nu orașelor, ci tocmai celor mai distinși copii de țărani“.[3]

În februarie 1898, ministrul Instrucțiunii, Take Ionescu, prezenta Parlamentului un proiect de reformă a învățămîntului, care anula pe aceea din 1864. Delavrancea începe prin a sublinia marea importanță a acestui proiect: „Cînd reformezi învățămîntul unui popor, hotărăști din prezent despre viitorul lui, și ești de pe acuma răspunzător de ceea ce prevezi că se va întîmpla cu o serie de urmări...“.

Și cu toate că legea din 1864 a avut lipsurile ei, Delavrancea crede că ea trebuie îmbunătățită, nu anulată, cum arată proiectul lui Take Ionescu, care se inspiră din legiu-

[1] Ibidem, p. 245.
[2] Ibidem, p. 261 — 262.
[3] Ibidem, p. 295.

irea Norvegiei, propunînd împărţirea liceului în real, clasic şi modern.

Delavrancea crede însă că absolvenţii oricăreia dintre cele trei secţii ar prezenta lacune serioase în pregătire şi că „Misiunea liceului este să dea o tinerime cu o cultură integrală, cu toate facultăţile intelectuale în echilibru prin studiile variate ale clasicismului şi ale ştiinţelor pozitive, preparaţi de a se specializa în universitate, cu atît mai bine cu cît au sosit acolo oameni complecţi printr-o educaţiune completă...".[1]

Pentru acel moment, cînd ştiinţele pozitive nu atinseseră nivelul de azi, cînd cadrele de specialişti lipseau din toate domeniile şi cînd năzuinţele poporului nostru nu erau de întîietate în domeniul tehnicii şi al ştiinţelor, ci de afirmare a unităţii noastre naţionale, părerea lui Delavrancea era justificată.

Trei şedinţe ale Camerei sînt ocupate de discutarea acestui proiect la care Delavrancea îşi aduce contribuţia şi cu privire la învăţămîntul fetelor, declarîndu-se „...neîndurat în contra acelora care îşi fac din femeie un ideal dezgustător".[2] Cu privire la numărul elevilor în clase, atunci cînd nu se pot crea clase paralele, el cere: „...în numele celor cari nu au destule mijloace de a pătrunde, nici destulă viaţă de a aştepta pînă ce bugetul va permite de a crea clase similare, să ţineţi socoteală de nevoile simţite la noi şi să măriţi numărul în cursul inferior al liceelor".[3]

Pentru discuţia la proiectul privind dreptul statului de a exploata zăcămintele de sare, oriunde s-ar afla ele, Delavrancea consultă vechile hrisoave, încheierile şi anaforalele sfaturilor înaltelor divane, „pronomiile" referitoare la drepturile locuitorilor din partea munţilor, pe cronicari de la Mircea cel Bătrîn începînd, muncă serioasă, aşa cum făcea Delavrancea totdeauna — capitol de istorie a legiuirilor care au guvernat dreptul asupra subsolului nostru din cel mai îndepărtat trecut.

În 1899, Delavrancea — intrat în partidul conservator — se dovedeşte mai aproape de socialişti decît de partidele istorice, susţinînd legea repaosului duminical pentru muncitori: „Să nu uitaţi că cea mai mare parte din muncitori nu-şi puteau vedea niciodată copiii lor. Dimineaţa copiii lor

[1] Ibidem, p. 330.
[2] Ibidem, p. 345.
[3] Ibidem, p. 349.

nu se deșteptau cînd muncitorii plecau la lucru, iar seara se întorceau așa de tîrziu că copiii lor adormiseră deja. Să le dăm dreptul de a-și mîngîia copiii, de a și-i iubi, de a și-i crește, de a și-i cunoaște. Să le dăm putința de a se odihni și speranța că viața le va deveni mai bună".[1]

În ianuarie 1899 combate legea sindicatelor agricole ca neaplicabilă în condițiile de atunci, iar în februarie al aceluiași an atacă guvernul pentru sălbăticia cu care a reprimat răscoalele țărănești din Poiana-Dolj: „...țăranii au fost crîncen maltratați. Armata i-a atacat. Parte din ei s-au risipit, iar parte s-au culcat la pămînt, refuzînd de a părăsi terenul. Pe aceștia i-au lovit cu patul puștei [...] Ați reînviat scenele invaziilor tătărești. Colibelor și coșarelor de trestie li s-au dat foc și au ars împreună cu veșmintele, cu țoalele și o parte din carele țăranilor...".[2]

Și, amintindu-și de răscoalele din 1888 și 1893, mărturisește: „Și acum simț adînc fiorul ce l-am simțit atunci cînd s-a năbușit în sînge revolta din satele noastre. Sînge nevinovat a curs cu profuziune...".[3]

Guvernul Dimitrie Sturdza acuzase pe socialiști ca instigatori ai răscoalelor, la care Vasile Mortzun replicase că acest lucru ar fi fost imposibil, dată fiind existența armatei și a poliției. Delavrancea îl combate, invocînd forța maselor revoltate: „Dar nu cunoaște d. Mortzun acea putere misterioasă și năpraznică a poporului în revoltă? Nu știe d-sa că masele în mînie, în marșul lor triumfalnic înghit de multe ori regimentele, neputînd să le învingă, atrăgîndu-le la ele printr-o uriașă sentimentalitate pentru a forma împreună o ființă căreia nimic nu-i mai poate rezista?".[4]

Delavrancea justifică răscoalele prin mizeria mare în care zac sătenii. Rezolvarea „cestiunii țărănești [...] nu e de resortul unui minister, ci de a întregului guvern, mai mult: ea e de domeniul tuturor partidelor, căci este o problemă care trece peste cercul economic și se ridică la importanța și gravitatea unei cestiuni naționale".[5]

Liberalii, ca și conservatorii de altfel, nu aveau o concepție clară despre rolul statului și Delavrancea creează o imagine plastică, deosebit de sugestivă: „A! dvs. nu vă în-

[1] Ibidem, p. 413.
[2] Ibidem, p. 442.
[3] Ibidem, p. 443.
[4] Ibidem, p. 447.
[5] Ibidem, p. 451.

chipui ţi cît de tristă, cît de melancolică şi de abandonată apăr ea concepţia statului în discursurile dvs.! O veche şi ruinată biserică, fără uşi, fără ferestre, părăsită şi pîngărită! Unde sunt preoţii? Unde sunt credincioşii? Doar vîntul se învîrteşte jalnic prin altar şi corbii ţipă sinistru în turlă...".[1] Cu acest prilej enumeră variatele sensuri ale cuvîntului „socialism" şi doctrinele pe care le acoperă fiecare dintre ele, mărturisind că de viitorul „de peste secole", cînd socialismul se va afirma, nu are putinţa să se ocupe serios, sperînd că statul din timpul său „nu şi-a dat toate binefacerile pentru omenire."

Făcea acum parte din grupul aurelianist de disidenţi liberali şi ataca pe sturdzişti cu o imprecaţie tulburătoare: „Să vă ferească Dumnezeu d-a mai continua ca să perdeţi procesele patriei, căci vă veţi sfîrşi cariera sub blestemul unanim al neamului românesc!".[2]

Şi, referindu-se la problema-cheie pentru orice guvern român în acea etapă, Delavrancea arată menirea oamenilor de stat — soluţionarea problemelor de care depind existenţa şi gloria unui popor: „Deasupra cestiunilor de ordine imperioasă, pe care orice birocrat le mînuieşte, stă formulele aspiraţiunilor seculare. Să te uiţi departe în conducerea unui popor. Luminile depărtate călăuzesc în căile lungi. Ne trebuie un ideal, dupe cum vasele pe întinsul oceanelor, în întunerecul nopţei sunt cîrmuite de o stea fixă şi depărtată...".[3] La 18 martie 1899, Delavrancea demisionează din Cameră, în semn de protest contra trădării problemei naţionale. Refuzată de două ori, demisia este în sfîrşit primită la 27 martie, cînd Delavrancea „declară război" primului ministru Dimitrie Sturdza.

XVI. PROBLEMA NAŢIONALĂ TRĂDATĂ

În decembrie 1897, după doi ani de guvernare liberală, regele făcuse o vizită la Budapesta, cu care prilej decorase pe Iesenzski, fostul procuror în procesul memorandiştilor.

[1] Ibidem, p. 455.
[2] Ibidem, p. 459.
[3] Ibidem, p. 462.

Dimitrie Sturdza nu luase nici o atitudine, iar presa oficioasă tăcuse de asemenea. Delavrancea se întreabă care sînt semnificația, adevărul și dedesubturile acestui gest regal, simțind că problema națională a fost grav prejudiciată.

Această problemă face obiectul discursului său de la 9 decembrie 1897: „Despre ea voi vorbi. Cestiunea națională nu este opera unui om, oricît de genial ar fi fost sau ar fi el; nu este concepția unei generațiuni, oricît de măreață ar fi fost sau ar fi ea; nu este nici lozinca unor revoluționari, oricît de eroici ar fi fost sau ar fi ei. În lumina conștiinței dvs. este convingerea că o așa de mare cestiune nu se poate restrînge la o generație, nici nu se poate coborî la micșorimea unei persoane...", ci este „o stea de prima ordine asupra căreia stau ațintiți ochii a zece milioane de români [...] Cestiunea națională este formula actuală a energiei în virtutea căreia poporul român a străbătut secolii, păstrîndu-și unitatea în limbă și identitatea în conștiința sa despre sine însuși. Sub diferite state am constituit întotdeauna o singură ființă cu funcțiuni de viață care nu se pot reteza cum se retează pe harta Europei teritoriul unui popor aparținînd la diferite state. Circulațiunea vieței noastre se face perfect de la centru la periferie și de la periferie la centru [...] normal și firesc."[1] Așa fiind, „durerea fraților noștri trece la noi pe căi naturale, durerea lor e durerea noastră. Cînd vom înceta d-a mai simți astfel, sau că o atrofiere se va produce în extremele organismului nostru, sau că un nor gros și năbușitor va înfășura conștiința noastră, reducîndu-i lumina la niște pîlpîiri ce s-ar putea stinge fără ca lumea să prindă de veste [...] Suntem un popor tînăr, nu cădem de gîrbovirea unei bătrîneți covîrșitoare. Avem de trăit, avem de spus cuvîntul nostru în armonia lumei și ființa aceasta de zece milioane are menirea ei în progresul umanității".[2]

Clasificînd politica de partid în *agresivă*, *depresivă* și *expansivă*, Delavrancea prefațează înverșunata campanie pe care a dus-o contra lui Dimitrie Sturdza, pînă la căderea guvernului și înlăturarea lui de la conducerea partidului național-liberal.

La 7 martie 1898, deputatul disident Delavrancea răspunde atacurilor calomnioase pe care i le adresase primul ministru, că ar fi redactat — ca un mercenar plătit — și

[1] Ibidem, p. 303 — 305.
[2] Ibidem, p. 305.

manifestele liberale și pe cele conservatoare. El evocă lupta entuziastă în rîndurile partidului național-liberal de la 14 martie 1888, cînd guvernul I.C. Brătianu cădea de la putere, pînă cînd a luat alt drum. „Acum să mă explic în puține cuvinte ce m-a făcut să abandonez actuala direcțiune a partidului, căci nu de partid, nici de majoritatea acestui Parlament mă simt înstrăinat...".[1] Și dă exemplu de politică agresivă conducerea lui Dimitrie Sturdza, cu intoleranța lui, care a generat un sentiment de depresiune, o îngustare de orizont, iar cei mai sensibili au ajuns la o revoltă îndîrjită.

Aprehensiunea lui Delavrancea față de politica șefului liberal data mai de mult, de cînd acesta declarase în sala „Orfeu" că „...martirii de peste Carpați sunt niște mizerabili cari au intrat în temniță corupți și cumpărați. Europa îi sărbătorea și noi îi tîram în noroi".[2]

La 21 martie 1898, Delavrancea continuă, dezvăluind acțiuni grave ale lui Dimitrie Sturdza, ca organizarea vizitei unui grup de ofițeri români la Brașov, urmată de o serbare, care a mîhnit de moarte pe cele 3 milioane de români asupriți din Transilvania. Apoi, pentru a se menține la putere, Dimitrie Sturdza nu se sfiise să denunțe guvernului din Budapesta ajutoarele acordate de statul român bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, pentru întreținerea școlii în limba română și pentru repararea lăcașurilor de cult. Și nu era de ajuns atît. La 5 octombrie 1895, tot primul ministru declarase, la o întrunire din Iași, că problema națională dincolo de granițele regatului nu există și că statul român nu se va amesteca în treburile interne ale regatului ungar.

După grațierea martirilor de la Vaț și Seghedin, Dimitrie Sturdza, supărat că luptătorii transilvăneni nu i-au urmat sfatul să treacă peste Carpați, în țara liberă, reușește să despartă în două tabere potrivnice pe redactorii ziarului „Tribuna" din Sibiu.

Emoționat, Delavrancea relatează în Cameră cum el a trecut peste munți călare, îmbrăcat țărănește, să ducă familiilorcelor întemnițați ajutoare, sau cum s-a întîlnit, în pădurea de la Sibiu, cu Ioan Rațiu, președintele Partidului Național Român din Transilvania, ducîndu-i mesajul lui Dimitrie Sturdza de a se refugia în România. Bolnav, Ioan Rațiu

[1] Ibidem, p. 363.
[2] Ibidem, p. 365.

declarase că nu-i poate părăsi pe cei ce credeau în el și în lupta lui și că cea mai mare fericire a sa ar fi ca oasele să-i putrezească în temnițele Ungariei, stimulînd astfel lupta pentru drepturile firești ale populației românești din Transilvania. Desigur, Ioan Rațiu și Delavrancea simțeau la fel: „...În popoare sunt speranțe, iluzii și vise de diferite înălțimi și durate. Speranțe, iluziuni și vise de o zi, de un an, de o jumătate de secol. Sunt însă speranțe, iluziuni și vise seculare, dupe cum sunt altele indefinite, constituind forțe în virtutea cărora geniul popoarelor se dezvoltă și existența lor se garantează [...] Cestiunea națională coprinde în ea speranțele, iluziunile și visele noastre, nu de un an, nu de un secol, ci de o indefinită durată și de o înălțime de la care pururea ne vom inspira. Cînd aceste speranțe, iluziuni și vise vor peri, istoria noastră se va încheia ca a tutulor popoarelor care nu mai există...".[1] Și încheie patetic, implorînd: „Oh! domnilor, o șoaptă, o șoaptă măcar pentru acea generațiune tînără pe care o năbușiți în deziluziune!".[2]

În calitate de vice-președinte în Comitetul Central al Ligii pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor, Delavrancea redactase — ca totdeauna — manifestul către țară, îndemnînd toată suflarea românească la luptă pentru îndeplinirea datoriei față de națiune, amintind rolul pe care l-a jucat în istorie poporul român: „Pușì în cel mai greu punct al apărării civilizației, în noi s-au izbit — fără a ne clinti — puhoaiele sălbatice cari risipiseră atîtea popoare. Și ne-am înfipt în veci în Carpații noștri pentru ca mai apoi să aducem creștinătății același serviciu pe care îl aduseserăm și lumei antice. Istoria românilor de pretutindeni stă mărturie de vrednicia cu care ne-am îndeplinit rolul de cea mai depărtată santinelă a Europei civilizate. De aceea, acolo unde suntem avem dreptul de a fi, cu fizionomia noastră de popor romanic, pe locul stăpînit de noi neîntrerupt [...] numai atît să se știe că ființa poporului român, astăzi, ca și în vîrtejele de odinioară, este una și aceeași, condusă de același ideal care a licărit în umbrele istoriei și strălucește în lumina viitorului...".[3]

---

[1] Ibidem, p. 390 — 391.
[2] Idem.
[3] *Manifestul Ligei*, în „Adevărul", X, nr. 2 977, 20 octombrie 1897, p. 4.

În sala „Dacia", atacul lui Delavrancea contra lui Dimitrie Sturdza este mai violent decît în Cameră: „A voit proces? Procesul a început. A voit război? Războiul s-a deschis...".[1]

Şi procesul a fost necruţător şi teribil, iar Delavrancea, chemat la tribuna din sala „Dacia", ca procuror al poporului român trădat, a făcut un rechizitoriu fulminant la 25 martie 1899: „...Ce! n-auziţi, n-auziţi vuind din adînci depărtări şi din cele patru puncte cardinale ale neamului românesc blestemul definitiv în contra omului fatal? Îl veţi auzi mîine, căci va răsuna ca trîmbiţele de la a doua înviere, încremenind pe acela care se numeşte Dimitrie Sturdza...".[2]

În ovaţiile sălii, Delavrancea defineşte încă o dată „cestiunea naţională": „Fraţii noştri de dincolo se văd şi trăiesc în noi, noi ne oglindim şi trăim în ei. În concepţiunea senină şi indefinită a tuturora nici nu există *ei* şi *noi* întocmai cum în fiecare din noi nu există două conştiinţe, ci numai una singură care ne reaminteşte trecutul, îl leagă cu actualitatea şi-l continuă în aspiraţiunile viitorului [...] A pune urechea pe coastele Carpaţilor e ca şi cum ai lipi-o pe coastele unei singure fiinţe: nu se aude decît un ritm de viaţă, o singură inimă bătînd".[3]

Aplauzele sînt asurzitoare, mulţimea ridică pălării şi batiste, iar vorbitorul, scăpărînd cuvintele încărcate de puterea convingerii, continuă: „...lanţul Carpaţilor nu ne-a despărţit în două fiinţa noastră etnică, ci ne-a salvat-o în zilele grele şi ne va întări-o în zilele senine".[4] Şi apăsînd asupra întrebării retorice, Delavrancea rosteşte: „ce a făcut acela care deţine puterea din visul generaţiunilor tinere, din idealul nostru, din *realitatea* cestiunei naţionale? În locul visului frumos o confuziune oarbă, un spasm înfiorător; peste idealul de lumină, o mînă impie a întins zăbranicul negru...".[5]

Dimitrie Sturdza îi amintise în Cameră că altădată l-a ridicat „în slava cerului". Da, recunoaşte Delavrancea, dar atunci îl considera „soldatul viteaz al neamului, pe el, trădătorul tuturor românilor! Şi de voi fi ridicat o aşa făptură pînă în slava cerului, rog cerul patriei mele să mă ierte dacă

---

[1] *Manifestul cetăţenilor din capitală. Întrunirea de la „Dacia". Discursul d-lui Barbu Delavrancea*, în „Drapelul", I, nr. 257, 24 martie 1898, p. 1.

[2,3,4,5] *Întrunirea patriotică de azi. Discursul d-lui Delavrancea*, în „Epoca", V, nr. 1 039, 29 martie 1899, p. 1 — 2.

— în entuziasmul luptelor de altă dată — am ridicat pulberea murdară pînă la sfintele lui stele...".[1]

Şi dorindu-i să trăiască mult, ocolit şi uitat, ispăşindu-şi crima împotriva neamului său, Delavrancea încheie discursul, îndemnînd la înlăturarea lui Dimitrie Sturdza din fruntea guvernului şi a partidului naţional-liberal: „Steagul neamului nostru este în primejdie. Să nu-l lăsăm în mîinile lui Dimitrie Sturdza, căci în mîinile lui duşmanii îl vor sfîşia şi pîngări. Din mîndria şi gloria de pînă acum ne vom alege cu nişte petice murdare. Şi sub aceste petice nu vom putea trăi: va trebui să abdicăm de la dreptul de a fi ca popor, căci nu e popor posibil cu infamia pe frunte".[2]

Dimitrie Sturdza a căzut sub înflăcărata acuzare a lui Delavrancea şi nu s-a mai ridicat. În istoria politicii româneşti nu mai există un caz asemănător şi puţine au fost personalităţile din trecut care să fi trăit, ca Delavrancea, fiecare zi a vieţii, însufleţit de idealul neamului său.

În condiţiile create, Delavrancea părăseşte cadrele partidului naţional-liberal, hotărît să renunţe definitiv la activitatea politică. Dar insistenţele fruntaşilor conservatori, cu deosebire ale lui Take Ionescu, pe care Delavrancea îl preţuia, şi ale fratelui acestuia, Victor Ionescu, îl conving pe Delavrancea să se înscrie la conservatori. După o noapte întreagă de discuţii, Take Ionescu îl întrebase: „Ce faci cu chestiunea naţională? Ai dărîmat (pe D. Sturdza, n.n.), acum clădeşte!".

Îi venea, desigur, greu să lupte alături de cei pe care îi atacase timp de peste un deceniu, de aceea parlamentarul conservator Delavrancea urcă mai rar la tribună şi sfiala de a se contrazice îi îngrădeşte libertatea cuvîntului atît de impresionant în trecut. Multilaterala sa personalitate îşi mărgineşte activitatea la anihilarea loviturilor primite de la foştii săi partizani în Cameră şi la încercarea de a cîştiga încrederea conservatorilor.

Mărturisindu-se noilor săi commilitoni, spunea la 29 noiembrie 1899: „... eram hotărît să mor în partidul liberal, dar am simţit că nu pot trăi în partidul liberal. Nu puteam trăi demn şi acolo unde nu poţi trăi cu demnitate, nu te poţi hotărî să trăieşti întreaga ta viaţă [...] Rînd pe rînd am perdut toate iluziunile, înmormîntîndu-le în sufletele noastre dezolate. Una

[1,2] Idem.

cîte una le-am condus la cimitir, dar cînd a fost să înmormîntăm suprema noastră iluzie în cestiunea națională, din poarta cimitirului ne-am întors revoltați... pe aceasta, nu!... Un așa doliu nu vom purta! Ne-am întors înfiorați și hotărîți să luptăm, să cădem noi înainte de a peri ea din noi...".[1] Sala l-a aplaudat furtunos, simțind focul cu care Delavrancea se destăinuise.

XVII. PRIMAR AL CAPITALEI

Nou venit în partidul conservator, bucurîndu-se în special de prețuirea lui Nicolae Filipescu, Delavrancea primește, la 12 iulie 1899, sarcina de a conduce Primăria Capitalei. Fondurile Primăriei erau sacrificate pentru ușurarea bugetului general, astfel că proiectul unui „ospel" comunal demn de capitala țării se amîna *sine die*. Proiectul unei orchestre populare și al unui teatru itinerant, pentru ridicarea culturală a mărginașilor bucureșteni și a comunelor mai îndepărtate, propus de însuși Caragiale, nu puteau fi duse la îndeplinire tot din lipsă de fonduri.

Problemele privind serviciul copiilor găsiți, copacii plantați pe cheiul Dîmboviței, subvențiile diferitelor societăți filantropice, ajutoarele pentru tipărirea de manuale școlare în limba română, necesare românilor macedoneni, sînt preocupări mărunte, nepotrivite cu ceea ce ar fi fost în stare să conceapă Delavrancea pentru ridicarea Capitalei din punct de vedere edilitar și social-cultural. În scurta vreme a primariatului său, pînă la 21 mai 1901, Delavrancea are satisfacția de a vești opoziția unor politicieni cu prilejul votării unei pensii viagere pentru B.P. Hasdeu. Împreună cu Caragiale, participă la sărbătorirea a 500 de ani de la nașterea lui Gutenberg, organizată de corpul lucrătorilor tipografi. Cu acest prilej, Delavrancea declară că va sprijini ridicarea nivelului cultural al tipografilor, înființînd pentru ei școli de adulți în care să se predea ortografia, punctuația, gramatica și este-

[1] Ibidem, p. 477 — 479.

tica, „...în așa fel încît chiar Academia, care — de douăzeci de ani — n-a făcut decît să scoată din uz pe *ă*, să fie geloasă...".[1]

De altfel, primarul Capitalei era și președintele onorific al școlilor de adulți pentru muncitori și prezida în fiecare an serbarea de distribuire a premiilor.[2] În calitatea sa de primar, făgăduiește sprijin în revendicările economice ale tipografilor.

Pe plan edilitar, Delavrancea plănuiește generalizarea stilului arhitectonic brîncovenesc în București, dar... lipsa de fonduri pune stavilă acestui frumos proiect. Reușește să concesioneze electrificarea liniilor de tramvai, dar nu fără ponoase din partea adversarilor. În ianuarie 1900, deputatul Ion (Iancu) Brătescu, de atîtea ori atacat de Delavrancea în articolele sale, cere ministrului de Interne, generalul G. Manu, dosarul concesiunii tramvaielor din Capitală, acuzînd pe Delavrancea de „neregularități". Delavrancea pretinde să se formuleze o interpelare pe această temă, spre a putea răspunde acuzațiilor. Deocamdată spune în Cameră: „Știam că nimeni pe lume nu s-a născut capabil de a satisface pe toți într-o administrație așa de grea, așa de complicată ca administrația Capitalei. Și în ori ce caz, știam de la început că acela care se va încerca să pună frîu lăcomiei va fi cel mai puțin chemat d-a satisface pe oamenii de dezordine și pofte".[3]

Discutarea în Parlament a unor pretinse „neregularități" în concesionarea tramvaielor înfurie pe Delavrancea care desfide pe oricine de a-i proba necinstea în vreun moment al vieții sale: „... întru cît privește mintea, talentul, cultura și toate acele bune însușiri ce alcătuiesc noblețea intelectuală a omului, întotdauna am recunoscut că dasupra mea sunt mult mai mulți decît dedesubtul meu. Și în sus m-am uitat cu admirațiune, iar în jos, cu simpatie și milă. Ca cinste, însă, cunosc egali, cunosc inferiori, sunt și necinstiți, dar superiori nu cunosc!".[4]

---

[1] Reporter — *Jubileul lui Gutenberg*, în „Lumea nouă", 18 iunie 1900; *Aniversarea lui Gutenberg în București*, în „România jună", II, nr. 184, 14 iunie 1900, p. 2.

[2] *Școlile de adulți*, în „Noua revistă română", nr. 18, vol. 2, 15 septembrie 1900, supl. I, p. 88.

[3] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 8, loc. cit., p. 484—485.

[4] Ibidem, p. 485.

C.C. Arion găsește că partidul conservator i-a acordat prea repede încrederea și l-a destinat funcției de primar, după „un botez cu numai cîteva picături de apă".

Delavrancea, în sufletul căruia se lupta amintirea trecutului său de liberal convins cu adaptarea la ideile conservatorilor, care făgăduiseră rezolvarea problemelor ce-l frămîntaseră toată tinerețea și maturitatea sa, îi răspunde îndurerat: „...botezul meu nu stă în cîteva picături de apă, ci în sudori de sînge. Credința mea a ieșit din lungi suferințe, din acele suferințe cari purifică sufletele, arzîndu-le ca și focul din care ies curate, chiar cînd n-ar mai rămînea decît cenușa. Nu interesul și ambițiunea m-au făcut să primesc una din cele mai grele administrațiuni din țară. Am primit-o ca o jertfă. Și nesimțind nici pic de vanitate, nu m-am crezut mai mare, ci mai mic, în serviciul tutulor acelora cari își caută dreptatea fără a vătăma interesul general al comunei...".[1]

Cînd este atacat calomnios nu se sperie: „Vreau interpelare, cît mai repede, azi, mîine, noaptea, oricînd și degrabă, căci vă declar: în contra tutulor mizerabililor sunt destul de armat, am o armă pe care ei nu o au: cinstea. Și atît îmi trebuie în această luptă".[2]

Deziluziile se adună. Toată lupta marelui tribun nu putuse schimba soarta țăranului — „...idolul meu, și chiar de m-ar osîndi într-o zi, aș striga: «iartă-i Doamne, că nu știe ce face»", îi scria în 1893 lui Ion Russu-Șirianu.

Trăise zilele sîngeroase ale reprimării răscoalelor țărănești din 1888 și 1893 și, albit înainte de vreme, cu o cută adîncă de amărăciune brăzdîndu-i fruntea, Delavrancea luptă să-și păstreze speranța că problema națională își va găsi soluția dorită.

XVIII. „INOCENT"

În aprilie 1903, Delavrancea își ia o scurtă vacanță absolut necesară pentru sănătatea sa amenințată de munca excesivă, îndreptîndu-se spre Atena, păstrătoarea atîtor

[1] Ibidem, p. 481.
[2] Ibidem, p. 486.

vestigii celebre ale artei antice. Era pregătit să-și scalde sufletul în lumina fără pereche a cerului vechii Hellade, dar realitatea a depășit închipuirea: „Cînd dupe mare le-am zărit (ruinele Parthenonului, n.n.) am început să plîng. Mi-era rușine, dar nu m-am putut stăpîni. Peste o oră le voi vedea: mă sui pe Acropole"[1], scrie soției sale la 22 aprilie, de pe vapor. Ajuns în Atena, Delavrancea are sentimentul că timpul s-a întors înapoi. Văzînd Parthenonul de aproape, „...un fior adînc m-a pătruns, apoi lacrimile au curs în abundență. Plînsul mi-a făcut bine. Mi se părea că sunt un suflet revenit în timpurile lui Cimon...".[2]

Prinsese puteri noi pentru lupta ce-l aștepta în apărarea prietenului său, arhitectul Ion Socolescu, acuzat de incendiu premeditat, în scopul de a primi de la societatea de asigurări suma deosebit de mare cu care își asigurase de curînd casa. Refuzînd să creadă că vreunul dintre tovarășii săi de generație ar fi capabil de o asemenea crimă, Delavrancea pledează cu convingere, ca dintr-o datorie sacră, să-și apere prietenul, așa cum copacii pădurii se apără unul pe altul în furtuna dezlănțuită.

Impresiile sale de la acest proces, în care — loial cu adversarii săi bine pregătiți și talentați — învinge, Curtea cu Jurați declarînd pe I.N. Socolescu „Inocent", sînt consemnate în scrisoarea adresată Maryei, la Paris: „...D-ra Ventura a voit să audă la procesul Socolescu și pe Take Ionescu și pe mine. Take a vorbit admirabil, dar lumea nu-i era favorabilă. El e un orator care se resimte cam mult cînd auditoriul nu e cu el. Și apoi, el acuza. Cu mine erau toți și apoi, eu apăram. Ca o comparație de elocință — pe care lumea simplistă a făcut-o este o nedreptate pentru Take. Toate condițiile mi-erau mai favorabile mie. D-ra Ventura a pătruns în sală pe cînd vorbea Take. Era ziua a patra și foarte multă lume, dar încă cu luptă se putea pătrunde. Noaptea a patra trebuia să vorbesc cel din urmă, după șapte avocați și după primul procuror. La 9 fără un sfert a trebuit să intervină forța publică ca să intru în sală. (Eram cu Mincu). În viața mea n-am văzut așa sală. Capitala era întreagă reprezentată. Profesiuni libere, ingineri, medici, militari, doamne elegante de diferite vîrste și greutăți. Pe scaun, pe jos, în brațe, în picioare pe bănci, chiar și în caza acuzatului. Ca un mon-

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 231.
[2] Idem.

stru imens cu mii de ochi scînteietori. Aștepta. Cînd președintele a pronunțat cuvintele: «D.Delavrancea are cuvîntul!», monstrul agitat parcă ar fi încremenit. Abia începusem și o luptă disperată se încinge în ușa din spatele președintelui. Era d-ra Ventura care, cu o disperare într-adevăr tragică, a biruit orice poliție. Pe deasupra (adevărat, pe sus) a trecut în primul plan. Am vorbit, după patru zile și patru nopți, de la 9 pînă la 12,30. M-am simțit în unele momente, atît de ridicat, de o forță străină de voința mea, că dacă aș fi cerut juraților să osîndească pe procuror, l-ar fi osîndit. Aplauzele au zguduit Palatul Justiției. Unele femei și-au rupt umbrelușele cu care loveau scaunele și mesele. Într-un moment, voind să sting orice impresie produsă de Take asupra juraților — după o lungă serie de argumente —, am încheiat cam așa prima parte a pledoariei: «De patru zile și patru nopți mi se pare că sunt închis într-un circ roman din cele mai sîngeroase vremuri. Iacă creștinul! Și asupra lui ați dat drumul fiarei cuvîntului». Toți au înțeles pe Take. Un uragan de aplauze și ovațiuni a produs această sinteză. Cînd am sfîrșit, a fost o adevărată nebunie. Jurații l-au achitat în unanimitate. Dar pînă să se pronunțe, am ieșit să mă răcoresc. În dreptul cabinetului prezidențial, o ființă în negru se repede la mine. Îmi ia amîndouă mîinile. Se înneacă în plîns. Și cu o voce tremurîndă: «D-le Delavrancea, acum am înțeles ce este o emoțiune tragică». Era d-ra Ventura...".[1]

Sărbătorit de corpul arhitecților, elogiat de presă, Delavrancea este supranumit Castelar, Gambetta sau „cel mai mare orator al Europei", caracterizări pe care el le consideră exagerate, deși își dă seama că în timpul pledoariei a avut momente „...cînd am fulgerat pe toți adversarii și lacrimile au curs din abundență".

XIX. JEUNESSE

În rîndurile studenților bucureșteni, audienți ai cursurilor lui Nicolae Iorga și cititori ai articolelor acestuia din revista „Semănătorul", ideea apărării limbii române împotriva

[1] Ibidem, p. 235 — 236.

„franțuzirii" la modă în „lumea bună" a găsit la 13 martie 1906 un prilej de a se manifesta cu o neobișnuită forță. Societatea filantropică „Obolul", ale cărei membre erau boieroaice și negustorese bogate și cu tendințe de snobism, organizase reprezentarea la Teatrul Național a unei piese în limba franceză. Scandalizat, tineretul universitar a hotărît să împiedice reprezentația. În acest scop s-au adunat 2 000 de studenți în piața Teatrului Național, cîntînd din toate puterile *Deșteaptă-te, române*, timp de ore întregi. Alexandru Davila, directorul teatrului, a făcut apel la poliție și armată care au intervenit, lovind pe studenți. Bineînțeles că aceștia nu puteau riposta decît cu mîinile goale. Trei dintre ei au fost răniți și șase—șapte arestați, dresîndu-li-se acte de acuzare pentru rebeliune și ultraj.

Pe de o parte faima de orator a lui Delavrancea, pe de alta cunoscuta simpatie ce-i purta tineretul au inspirat ministrului de Interne ideea de a-l solicita să vorbească la „Dacia" studenților indignați de tratamentul care li se aplicase. De altfel, chiar studenții ceruseră să le vorbească, dovadă că la 19 martie avea să le spună la început: „M-ați chemat: vă voi vorbi, dar ca un bărbat care nu caută succesul, ci adevărul". Și nu ca o *captatio benevolentiae*, ci din convingere și dragoste pentru tineri, îi tratează ca pe „România viitoare", ca pe cei de la care „răsare lumina care limpezește o bună parte din ceea ce vom fi cînd noi nu vom mai fi...".[1]

Delavrancea socotește acțiunea lor potrivită cu „vîrsta cînd viața e lumină și vis, cînd iluziunea este unită cu știința, cînd toate aspirațiunile par posibilități, cînd toate pasiunile sunt nobile [...] Aceasta e menirea firească a tinerimei, e dreptul ei, cel mai frumos și mai mare drept al ei".[2]

Pe departe, delicat, dar categoric, Delavrancea impută celor care au ordonat intervenția armată lipsa de înțelegere a elanurilor tineretului: „Să crezi în cei care vin dupe tine, să te simți slăbind și să te consoli cu puterile crescînde ale generațiunilor tinere și [...] să presimți în iluziile urmașilor tăi lumina nestinsă a viitorului nostru, iacă în ce stă [...] suprema datorie a tuturor care vă preced [...], căci entuziasmul tinerimei este puterea ei de expansiune, putința României de a crede și a spera în viitor. Trebuie să fie lăsați să

[1,2] *Discursul d-lui B. Delavrancea, pronunțat la întrunirea publică din sala „Dacia" în seara de 19 martie 1906*, în „Epoca", XII, nr. 84, 29 martie 1906, p. 1.

cînte toți imnul deșteptării noastre [...] într-o pornire viguroasă, cu acea putere care zguduie și deșteaptă, cu acel fior care reînviază și te face să tresari din liniștea care te înșală și te adoarme".[1]

Și dacă a manifestat de dragul limbii române, nefolosită cu acel prilej pe scena principală a Capitalei, este semn că tineretul universitar știa bine că „...între limba unui popor și soarta lui e așa de strînsă legătură ca între suflet și corp, că limba lui începînd să piară începe și pieirea lui, că limba lui pierind, e șters ca ființă etnică de pe fața pămîntului".[2]

După această pregătire a atmosferei, oratorul trece la argumente pentru a crea simpatie față de limba franceză, a apela la sentimentele de gratitudine pentru poporul francez, pentru cultura și limba lui, căci de peste o jumătate de veac numeroși români au studiat în Franța, de unde s-au întors cu aspirațiile de libertate, de frățietate și de întregire etnică; amintea tineretului de filoromânii Jules Michelet și Ubiccini, de comunitatea de origine a poporului român cu cel francez, de asemănările de limbă și folclor ale celor două popoare. Iar dacă unii „și-au uitat limba și și-au pierdut conștiința națională, vina nu e a limbii, nici a geniului francez. Noi nu am pierdut nimic și Franța nu a cîștigat nimic. Uscăturile cad din codru și codrul se ridică mai falnic...".[3] În încheiere, Delavrancea afirmă că mișcarea studenților nu a fost contra limbii și culturii franceze, ci pentru dreptul și cinstea cuvenite limbii strămoșești.

Efectul a fost impresionant: într-o furtună de aplauze și ovații, Delavrancea a coborît în mijlocul studenților care — încolonați — au mers cîntînd *Marseilleza* la legația Franței, manifestîndu-și sentimentele de admirație față de poporul francez, după care s-au dus la locuința lui Delavrancea, din strada Primăverii nr. 32 bis, unde glasurile lor tinere l-au decretat pe orator prietenul și părintele lor sufletesc.

A doua zi, Delavrancea apăra în fața instanțelor judecătorești pe studenții arestați, declarînd: „Am asistat la mari mișcări politice. Nici una însă n-a ajuns la proporțiile acestei mari mișcări care a durat ore întregi, cu o încordare demnă și sinceră".[4] Nu acceptă ca această mișcare să fie considerată

[1,2,3] Idem.

[4] *Procesul sîngeroaselor turburări de la 13 martie. Ședința de noapte. Barbu Delavrancea*, în „Dimineața", II, nr. 761, 20 martie 1906, p. 2—3.

o rebeliune: „În adevărul adevărat trebuie să constatăm că judecăm un fenomen social şi un sentiment naţional [...] şi dacă din sentiment ei au luptat trei ce asuri, atunci îi salut cu drag nobilul elan al sentimentului lor patriotic şi înălţător...".[1]

Studenţii au fost achitaţi în unanimitate de voturi.

Discursul pronunţat la „Dacia" s-a tipărit în limba franceză, cu titlul *Jeunesse*, într-o broşură care a ajuns nu numai la legaţia Franţei din România, ci şi la personalităţi însemnate de la Paris, printre care Gabriel Fauré, directorul Conservatorului Naţional de Muzică şi Declamaţie din capitala Franţei, care însărcinează pe Cella Delavrancea, elevă a conservatorului parizian, „...de l'expression de mes remerciements et reconnaissance pour M. votre père qui a bien voulu m'envoyer le magnifique discours où il exalte avec tant d'éloquence mon cher pays...".

Dacă adăugăm că, aflîndu-se la Paris, a luat totdeauna legătura cu tinerii români care studiau aici, putem conchide că pentru Delavrancea tineretul a fost „viitorul României", de care cei maturi trebuiau să se îngrijească în primul rînd, ocrotindu-i elanurile şi dezvoltarea deplină a personalităţilor de care patria are totdeauna nevoie pentru propăşire.

XX. „1907" ŞI UN BASM

Dintr-o scrisoare inedită a Vilmei Vida din comuna Doboli de Jos, judeţul Sfîntu Gheorghe (azi Covasna), fostă femeie de serviciu a familiei Delavrancea, scrisoare datînd din 1964, aflăm că în 1907, în vremea răscoalelor ţărăneşti, scriitorul se afla cu soţia, fiicele şi personalul de serviciu la Goeşti, lîngă Tîrgu Frumos, la conacul nepoţilor săi, Eugen

[1] Idem.

(Tutka), Luciliu Ştefănescu şi Mihail (Caracatuş) Suhăţianu. Se pare că ţăranii de pe această moşie n-au manifestat violenţă, ci au cerut doar să li se îngăduie ca vacile lor să pască în pădurea proprietarilor, unde era iarbă din belşug: „Neuitat a fost cînd a [u] venit toţi ţărani [i] la conaşu Mişu să lase vacile la pădurea dumnealui şi nu a vrut, dar odată a venit conaşu Barbu şi a spus: «imediat să dai voie. Ce, vrei să moară vacile la bieţi [i] oameni?». Şi pe urmă, după vorbele lui conaşu Barbu, a trebuit să dea voie. Toţi ţărani[i] a[u] mulţumit cu căciula jos, a[u] plecat mulţumind pentru binele dumnealui...".

Momentul 1907 găseşte pe Delavrancea pe deplin edificat: „De mulţi ani eu am împărţit răspunderea situaţiei în două. A lui (a regelui, n.n.) şi a bărbaţilor (iluştri) cari ne-au guvernat...".[1]

Broşura lui Caragiale, *1907 — Din primăvară pînă-n toamnă*, îi smulge admiraţia, dar nu-i înlătură neîncrederea în soluţiile scontate de Caragiale: „Desigur, «1907» al tău e o minune ca adevăr, ca artă, ca sentiment, ca judecată. Ai zugrăvit un tablou de mare maestru. Jocul infect al partidelor noastre, pe d-asupra ţării şi în detrimentul ţării, cu lăcomia nestăpînită a celor ajunşi şi cu îmbufnarea dizgraţioasă a celor căzuţi [...] Dar... remediul, remediul pe care-l speri tu nu mă satisface. De loc. Serios, crezi în regele nostru?".[2]

Într-adevăr, în 1907, Delavrancea nu mai credea nici în rege, nici în oamenii politici din cele două mari partide care îi înşelaseră rînd pe rînd aşteptările. În timpul răscoalelor, Delavrancea nu făcea parte din Parlament. În 1908, ales deputat de Putna, în loc de discurs electoral vorbise despre poezia populară, iar ulterior, dezamăgit, lipsea cu săptămînile din Cameră ori asista pasiv la interpelările şi răspunsurile fără eficienţă. Semnificaţia acestei tăceri — nefirească la un orator înnăscut, ca Delavrancea, şi consacrat ca „cel mai mare orator al suflării româneşti", cum îl decretase Titu Maiorescu — o aflăm din propriile sale mărturisiri, după o lungă şi mocnită revoltă neputincioasă: „Orice am spune, la orice am dovedi, ni se răspunde alunecînd pe alăturea. În aplauzele majorităţii, discuţiunea se închide şi rezultatul cuvîntului este nul".[3]

[1,2] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 76.
[3] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 8, loc. cit., p. 537.

Se simțea bătrîn, deși nu avea în 1909 decît cincizeci și unu de ani. După experiența a două decenii de luptă stearpă, politica i se părea acum o zbuciumare zadarnică. Acuzînd pe oamenii politici care potoliseră răscoalele înecîndu-le în sînge, mărturisește: „Multă vreme am simțit ca o lovitură de bardă pe care mi-ar fi dat-o cineva în cap".[1]

O altă cauză a tăcerii sale în Parlament fusese modul în care veniseră la putere conservatorii în 1907: cu creditul celor mai de seamă oameni politici, în frunte cu P.P. Carp, și cu acordul regelui. Delavrancea considera, la 3 decembrie 1909, că programul guvernului carpist nu conținea proiecte care să rezolve problemele esențiale ale poporului, ca problema țărănească și cea națională. Pe de altă parte, nici proiectele înscrise în program nu aveau sorți de înfăptuire, date fiind versatilitatea și nesinceritatea politicienilor de orice culoare. Conservator de zece ani, Delavrancea se manifestase împotriva măsurilor luate de conservatori pentru potolirea răscoalelor: „Eu am mormăit în front și mormăiala mea a fost auzită de vecinii mei...", fără nici o consecință, însă.

Convingerea că regele — prin definiție — nu poate să sprijine revendicările maselor muncitoare apare nu numai în corespondența cu Caragiale. Neputința de a acționa eficient în politică și de a se exprima deschis îl face pe Delavrancea să se întoarcă, după aproape un deceniu și jumătate, la literatură. De acum încolo, însă, scriitorul nu va mai fi chirurgul care disecă tumorile sociale ale vremii sale, așa cum făcuse în *Iancu Moroi* și *Paraziții*. Convingerile sale îmbracă acum haina simbolurilor artistice, iar subiectele scrierilor sale sînt în primul rînd luate din trecutul istoric, ușor idealizat, în intenția de a crea un contrast mai izbitor cu prezentul.

În iunie 1908, Delavrancea spulberă părerea generală că politica a ucis în el pe artist, publicînd basmul cu tîlc *Stăpînea odată...* Cu mijloacele ficțiunii artistice, scriitorul — reîntors la uneltele sale — zugrăvește un conducător model de vitejie, de moralitate și de dragoste față de popor, expresie a protestului său contra nepăsării cu care în 1907 se poruncise uciderea celor unsprezece mii de țărani răsculați.

Pe alt plan, o speranță de bucurie pentru Delavrancea, ca o consecință a atîtor conferințe pe care le ținuse despre poezia populară și valoarea ei, în 1907, după cum își amintea

[1] Idem.

în 1930 Artur Gorovei, învățătorii din Oltenia anunță o societate a folcloriștilor români, cu un comitet alcătuit din Spiru Haret, Delavrancea, Iuliu Zane, Artur Gorovei și Ștefan Tuțescu, care să alimenteze prin culegerile și studiile lor revista „Șezătoarea" de la Fălticeni, elogiată în 1892 de Delavrancea, și chiar o bibliotecă de folclor, de o inestimabilă valoare, dacă ea ar fi luat ființă. Dar motive financiare au zădărnicit această nobilă inițiativă.

Moartea lui Nicolae Grigorescu este o imensă durere pentru cel ce scrisese pagini de mare frumusețe despre pînzele acestui pictor „fermecător", „feeric", „...cel dintîi pictor român care a făcut adevărată pictură [...], el nu a avut nici un rival".

O compensație a atîtor deziluzii în viața politică și a durerii de a-l pierde pe Grigorescu a fost cîștigarea premiului I la Conservatorul de Muzică din Paris, în iulie 1907, de către fiica sa Cella, considerată de Nadia Boulanger singura artistă a concursului, la care se prezentaseră douăzeci și șase de concurenți.

Caragiale îi trimisese laureatei, în septembrie 1907, o telegramă: „Să trăiești! Noroc să-ți dea Dumnezeu, că minte ți-a dat", iar de Anul Nou 1908 o ilustrată cu un întreg cîmp de hiacint înflorit, urîndu-i „atîtea bucurii și triumfuri cîte flori pe acest cîmp".

La rîndul său, în ajun de Anul Nou, Vlahuță scria Cellei: „La mulți ani, dragul meu ciobănaș. Îți doresc sănătate, noroc și glorie [...] E cea din urmă zi a celui mai zbuciumat an al nostru. Așteptăm pe Barbu cu Bebe, Pica, Riri și Adina Stîrcea ca să intrăm strînși aici cu toții în anul viitor pe care-l sperăm mai bun".

XXI. CONSTANTINOPOLE. SMIRNA. CAIRO

La 6 ianuarie 1908, Delavrancea era la Focșani, cu prilejul alegerilor de deputat colegiul II de Putna. Două partide politice — junimist și takist — căzuseră de acord să fie ales Delavrancea, lipsa din Cameră a verbului său fiind resimțită.

La Focșani, în loc de un discurs politic, Delavrancea a „tras o doină", aplaudată frenetic, ca totdeauna, evitînd primejdia de a izbi în vreunul dintre partidele politice. Ales, Delavrancea îi scrie lui Caragiale la Berlin: „...am intrat în Cameră și nu mă simț la locul meu: parcă sunt un urs domesticit...".[1]

Poate că spre a scăpa de acest sentiment de apăsare, în prima jumătate a lunii aprilie 1908, Delavrancea întreprinde o croazieră, trecînd prin Constantinopole — „o feerie" — și prin Smirna, în care nici nu debarcă. Vizitează Prinkipo, oraș balnear și climateric, în cea mai mare insulă din arhipelagul cu același nume, din Marea de Marmara[2]; în timpul unei furtuni în strîmtoarea Dardanelelor, călătorii se adăpostesc o noapte lîngă țărmul peninsulei Cara-Orman[3] și apoi ajung în Egipt, la Cairo —„...măreț, dar ca Atena nu e...".

Din păcate, Delavrancea n-a avut niciodată răgazul să descrie locurile din țară și din străinătate vizitate de el. Tot așa, n-a avut răgazul să închege — cum își propusese — într-o lucrare cuprinzătoare tot ce știa despre creația populară, deși unele capitole le dezvoltase în fața studenților la Facultatea de Litere, în 1892 — 1893, ori în conferințe despre doină, despre ochi și sprîncene în lirica populară, despre geniul poporului român în folclor; deși pe culegerea de *Poezii ale românilor*, din 1866, a lui Vasile Alecsandri, și pe cea a lui G. Dem Teodorescu, din 1885, sublinierile, îndreptările și comentariile lui Delavrancea îl arată ca pe un adînc cunoscător al folclorului.

În timpul călătoriei din 1908 este obsedat de ideea de a da o replică, cu armele creației artistice, partidelor politice vinovate de masacrul țăranilor din 1907. În 1910 declara lui Sextil Pușcariu: „Gîndul de a învia figura lui Ștefan cel Mare pe scenă mă ademenea demult și în mintea mea se închegase ici-colo cîte un amănunt, se înfiripase cîte o scenă. Dar nu mai eram deprins să scriu, nu mai găseam cuvîntul care redă gîndul. Pînă odată, călătorind pe coastele calde ale Mediteranei, stăpînit de gîndul dramei ce voiam să scriu, am așternut pe hîrtie o poveste *Stăpînea odată...*, în mai 1908. Gheața era ruptă acum. Îmi rămăsese scrisul. Și cu toate

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 79.
[2] Ibidem, p. 204—205.
[3] Ibidem, p. 293.

acestea nu mă puteam apropia de Ştefan, pentru că nu-l vedeam încă... Într-o zi la Neapoli, pe cînd mă plimbam pe ţărmul mării... l-am văzut...".[1] Ştefan cel Mare i s-a impus atunci ca o pildă de conducător fără seamăn al poporului român, în a cărui fiinţă s-au cristalizat năzuinţele de veacuri ale mulţimilor obidite, sortite — în dorul lor de libertate — să se izbească cu piepturile goale de valurile crude ale atîtor năvăliri, să le biruie şi să aspire mereu spre înălţare, spre dăinuire veşnică întru desăvîrşirea fiinţei noastre naţionale. Şi scriitorul i-a dat viaţă în *Trilogia Moldovei.*

XXII. ŞTEFAN CEL MARE REDIVIVUS IN AETERNUM

Redactarea celor trei piese ale *Trilogiei Moldovei* a durat numai doi ani, în care se cuprinde şi o parte din temeinica documentare asupra domniei lui Ştefan cel Mare şi a urmaşilor săi, în special a ultimilor ani din viaţa marelui Domn. De la *O samă de cuvinte* a lui Ion Neculce şi *Letopiseţul Ţării Moldovei...* al vornicului Grigore Ureche, publicat în 1852 de Mihail Kogălniceanu, *Cronica românilor şi a mai multor neamuri*, de Gheorghe Şincai, apărută în Tipografia Academiei Române în 1886, *Istoria lui Ştefan cel Mare povestită neamului românesc* de Nicolae Iorga, documentele publicate de B.P. Hasdeu şi I. Bogdan în 1864 — 1865 şi respectiv 1895, cuvîntarea lui Gr. Tocilescu la Academia Română cu prilejul împlinirii a patru veacuri de la moartea lui Ştefan cel Mare, ca şi monografia de popularizare închinată de Dimitrie Bolintineanu marelui Domn în 1870 şi documentele descoperite de C. Esarcu în arhivele Veneţiei furnizează viitorului dramaturg un vast material care va da acel timbru de autentici-

[1] Sextil Puşcariu — *Zile de sărbătoare*, în „Junimea literară" (Cernăuţi), VIII, nr. 6, iunie 1901, p. 92—97.

tate ce face din personajele trilogiei lui Delavrancea ființe fremătînd de viață.

Documentele copiate de C. Esarcu proveneau din colecția senatorului venețian al „Consiliului celor zece", Marino Sanudo, intitulată *Il Diario*, tom. 54, 55 și 56, cuprinzînd și epistola lui Ștefan cel Mare, în limba latină, datată: „Suceava, 9 decembrie 1502", în care acesta ruga pe preaiubitul său amic, dogele Leonardo Loredano al Veneției, să ajute pe trimisul său Demetriu Purcivi la cumpărarea unor medicamente prescrise de doctorul venețian Matei Muriano, care-l îngrijea pe Domnul Moldovei. Solul lui Ștefan va deveni în drama lui Delavrancea „Purcevici", păstrîndu-și rolul atestat de acest document. În aceeași colecție se mai afla scrisoarea lui Ștefan cel Mare din 11 octombrie 1503, către același doge al Veneției, pe care-l roagă să-i trimită un alt medic în locul lui Matei Muriano, decedat de curînd la curtea din Suceava. De data aceasta, solul Moldovei este postelnicul Teodor care scrie Domnului său la 21 decembrie 1503, din Veneția, că dogele „...și-ar da sîngele pentru sănătatea lui Ștefan".[1]

Într-adevăr, dogele îi satisface dorința și la 3 ianuarie 1504 pleacă spre Suceava doctorul Ieronimo da Cesena care va îngriji timp de o jumătate de an — pînă la moarte — pe Ștefan cel Mare.

Il Diario al lui Marino Sanudo mai pomenește pe doctorul Johann Klingesporn din Nürnberg și pe un medic evreu trimis de Mengli-Ghirai, hanul tătarilor — Șmil din drama lui Delavrancea.

În cartea lui C. Esarcu, Delavrancea mai găsea și scrisoarea medicului Leonardo da Massari către dogele Veneției, care povestea amănunțit, la 21 august 1504, ultimele momente ale vieții lui Ștefan cel Mare, cunoscute chiar de la Ieronimo da Cesena. Certitudinea informațiilor, transmise la mai puțin de două luni de la moartea Domnului Moldovei, de către un martor ocular, l-a făcut pe Delavrancea să incorporeze cu mare fidelitate faptele relatate de cel ce îngrijise în ultimele sale zile pe marele Domn: „... avînd rane pe picioare cari dodată începuseră a se întinde așa de mult încît medicii, venețianul Ieronimo da Cesena și un evreu de la hanul tătăresc, au fost siliți a recurge la ardere pentru reducerea plagelor și considerau cazul mortal, boierii s-au apucat a se

[1] C. Esarcu — *Ștefan cel Mare. Documente descoperite în arhivele Veneției*, București, Tipografia Antoniu Mănescu, 1874, p. 96.

certa despre alegerea unui nou Domn, unii preferînd pe cel mai mare fiu, alții pe cel mai mic (sic!) ce se afla în Turcia. Aceasta ajungînd la știrea lui Ștefan pe cînd era aproape în agonie, el s-a arătat la moarte ca și în viață și-n sănătate, teribil și prudinte în același timp, făcînd să-l ducă cu patul în cîmp unde se discuta alegerea domnească și acolo poruncind să prinză și să taie pe principalii agitatori. De aci ținu tuturor un discurs, declarînd că știe că moare și nu-i împiedică pe dînșii de a alege la domnie pe oricine vor voi din fiii săi, dar dorește să fie cel mai capabil de a apăra țara. Atunci toți au aclamat pe fiul cel mai mare, căruia au și giurat pe loc credință, însuși Ștefan urcîndu-l pe tron...".[1]

Prima notă pe care Delavrancea și-o face pe foile de bloc este: „*Vestitul necrolog* al lui Ștefan cel Mare «însuși *pînă azi* țara aceasta cu dreptele lui așezări să țină»", necrolog citat de egumenul mănăstirii Putna, Vartolomei Măzăreanul, la pomenirea de 250 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare și tipărit în *Arhiva românească* de Mihail Kogălniceanu, în 1840. Urmează numeroase pagini cu nume și date, cu scurte citate din care avea să construiască cele patru acte ale dramei, inițial intitulată *Ștefan cel Mare*.

În vara anului 1908, Delavrancea se izolează la Goești, lîngă Tîrgu-Frumos, unde fiii fratelui său cel mai mare, Eugeniu (Tutka) și Luciliu Ștefănescu aveau o moșie. Pe prispa conacului umbrit de rouruscă, într-un bizar fotoliu oferit de crengile uriașe ale unei *Sophora japonica* demult bicentenară, ori în iarba înaltă de pe pajiște, cum ni-l arată fotografiile, citea, scria sau medita cu ochii abia mijiți, ca într-o visare întoarsă cu patru veacuri înapoi. Pe înserat, cînd se plimba cu Marya printre copacii bătrîni ai parcului, îi destăinuia cum la revărsatul zorilor, de pe fereastra podului casei cufundată încă în somn, lui i se năzăreau în zarea pîcloasă siluetele abia conturate ale oștenilor învălmășiți în luptă crîncenă; cum mantia de zibelină a marelui Domn îi părea că taie cărare largă printre șirurile fumurii ale dușmanilor; cum glasul acestuia se auzea uneori depărtat, ca într-o scoică, și zăngănitul săbiilor și al sulițelor se apropia parcă atît de mult încît uneori simțea că trebuie să-și ferească fața de boarea caldă a luptei sîngeroase. Boieri, oșteni și mai ales Măria-sa își defineau prin vorbe întretăiate, prin gesturi și fapte caracterele, cronicarului Delavrancea nemai-

[1] Ibidem, p. 101—102.

rămînîndu-i decît să transcrie pe foile lui de bloc scenele celor patru acte ale dramei: poezia şezătoarei de la curtea Doamnei Maria; sfatul cel mare al ţării în ajun de război cu Polonia; o Oană — conştiinţa întrupată a voievodului; răzvrătirea boierilor netrebnici, pedepsirea lor şi stingerea din viaţă a vulturului Moldovei. Din paginile documentelor reînvia o epocă de glorie, aşternîndu-şi secvenţele cele mai semnificative şi mai pilduitoare pentru generaţiile viitorului, colorate de verbul cuceritor al lui Delavrancea.

La 22 noiembrie 1908, Delavrancea a citit piesa sa de debut în dramaturgie la „întrunirea convorbiriştilor de la Emanuel Miclescu" — preşedinte al Înaltei Curţi de Casaţie — pînă la ora două noaptea, de faţă fiind Titu Maiorescu care notează în jurnalul său intim că „Actul I [este] splendid, apoi scade intensitatea de tot, actul 4 de prisos şi imposibilele scene: rana de la piciorul lui Ştefan arsă cu fier roşu de sfîrîie carnea, el, apoi, îmbrăcînd cisma, ieşind să taie capul la trei boieri (nu Domnii înşişi tăiau capul!) şi venind în scenă cu sabia plină de sînge etc. etc."[1]

Aşadar, mentorul „Junimii" apreciază actul I, atît de static după cei mai mulţi dintre cronicarii defavorabili, pentru incontestabila poezie din replicile şi povestirile, în ton de basm şi de legendă, despre biruinţele lui Ştefan, rostite de fetele de la curtea Doamnei Maria. Celorlalte acte nu le găseşte decît cusururi.

Peste o săptămînă, Delavrancea îşi recitează piesa chiar în salonul lui Titu Maiorescu din strada Mercur, dar amfitrionul, şi mai plictisit, o decretează laconic: „nedramatică".

La patru zile după premieră, după ce asistase la spectacol, îşi încheia comentariul tot atît de defavorabil: „Cum este, e fără cel mai elementar simţ dramatic şi simţ al gingăşiei sufletului".[2]

Voind să afle părerea actorilor şi să tatoneze care sînt cei mai potriviţi pentru diversele roluri, Delavrancea îşi citise piesa la 15 decembrie, în cabinetul directorial al lui Pompiliu Eliade. Agepsina Macri-Eftimiu reţinea îndemnul lui Delavrancea privind interpretarea rolului Oanei: „Oana trebuie gîndită tragic — simbolul conştiinţei lui Ştefan, chinuit în pragul morţii de soarta Moldovei".

[1,2] Titu Maiorescu, mss. nr. 3 662, Biblioteca Academiei R.S.R., secţia manuscrise.

Marioara Voiculescu — prima Oană — își amintea că evocările pe care le făcea dramaturgul aveau darul „de a te întoarce cu toată ființa ta la 1500, în castelul de la Suceava".[1]

Cînd nu era mulțumit, Delavrancea se ridica furtunos din stalul I, năvălea pe scenă printre actori și, ca un admirabil profesor și regizor, explica starea sufletească a personajului, apoi rostea replicile cu vocea lui neasemuită. Avea glasul cald, adînc și tulburător; vorbirea lui parcă țîșnea din străfundul sufletului, iar acele repetate pauze suspensive din text care, pentru cititorul obișnuit rămîn nesemnificative, căpătau strălucire și viață în tăcerea ce urma unei anume intonații, sugerînd o gîndire adîncă, clocotind de trăire interioară. Pasiunea cu care le tălmăcea actorilor subtextul acestei piese cu personaje sculptate de lumina fulgerelor și de răscolitorul tumult al sentimentelor împlinea povestea dramatică și înălțătoare a acestui *Apus de soare*, deopotrivă de tulburător ca și fenomenul cosmic al cărui nume îl poartă. Și actorii, în frunte cu Constantin Nottara, care interpreta rolul lui Ștefan cel Mare, trebuiau să admită că acela ce scosese din datele reci ale cronicilor colbuite ființe vii, capabile de elanuri vitejești în slujba patriei nemuritoare, de bucurii pline de poezie și de dureri fără nume, avea totdeauna dreptate.

La 2 februarie 1909, deci după mai puțin de două luni de repetiții privegheate de autor, are loc avanpremiera și peste alte două zile premiera. În staluri și loje asista toată intelectualitatea bucureșteană, avidă de o reprezentație despre care se vorbea din vara lui 1908.

În raportul său către ministrul Instrucțiunii[2], Spiru Haret, directorul Teatrului Național, fără să dea numele comentatorilor, citează aprecierile contradictorii ce se încrucișau ca săbiile: „Piesa d-lui Delavrancea e shakespeariană"; „...e cea mai nulă din cîte s-au jucat la noi vreodată"; „e o frescă cu un singur personaj schițat"; „îi lipsește delicatețea sufletească"; „sînt contraziceri în țesătura piesei și neadevăruri"; „e monotonă"; „lipsă înspăimîntătoare de acțiune..."[3].

---

[1] Maria Filotti — *Am ales teatrul*, București, Editura Meridiane, 1963, p. 60 — 61.

[2] Arhivele Statului, București, Fond Teatrul Național, dosar nr. 48, 1909 — 1910, p. 127 v, 130 v.

[3] Idem.

„Un basm frumos — concede cu greu Al. Davila —, dar nu are însușirile cerute unei piese de teatru".[1]

În consens cu furtuna de aplauze de la fiecare reprezentație, cu galeriile pline de liceeni de la „Sf. Sava", „Gheorghe Lazăr" și „Cantemir", nelipsiți în fiecare seară, urmărind cu ochi scînteietori replicile învățate pe de rost, directorul Teatrului Național enumeră calitățile unei piese bune, darul de a înnoda și deznoda o intrigă, de a pătrunde sufletele personajelor, de a condensa esențialul unei acțiuni în cîteva acte, darul dialogului — firesc, explicîndu-și adversitatea manifestată de unii spectatori și cronicari teatrali față de drama lui Delavrancea: „Din cele cincizeci și mai bine de piese originale ce se trimit anual direcțiunii Teatrului Național, ea nu-și poate lua decît trei — patru [...] — *Inde irae*". Cu alte cuvinte, de bună sau de rea credință, cei ce negaseră orice calitate scenică dramei lui Delavrancea erau lipsiți de obiectivitate.

Aprecierile favorabile sînt în număr mai mare în periodicele din București și din Transilvania. „A fost o sărbătoare aseară la teatru. Ovațiile nu mai conteneau. Delavrancea a fost sărbătorit" („Conservatorul"); „Autorul, chemat și rechemat la rampă în aplauzele frenetice ale unui public foarte numeros, mai ales după actul III" („Acțiunea"); Mihail Dragomirescu îi scria lui Caragiale la Berlin că piesa lui Delavrancea este o capodoperă, că „a umplut lumea", că se traduce în italienește și va fi jucată în Italia, avînd în rolul lui Ștefan cel Mare pe celebrul tragedian Ermete Novelli.

La 19 februarie 1909, Caragiale îi răspundea, trădînd o ușoară îngrijorare, și abia peste o lună se hotărăște să scrie despre piesa prietenului său care-i încălcase pe neașteptate domeniul, lăudînd-o, nu fără abile reticențe.[2]

În schimb, Nicolae Iorga, amintind viața frămîntată de om politic a autorului, de la care nimeni nu mai aștepta o creație literară, scria: „Prins de valurile politicii de ieri și de azi, smuls de dînsele de la țărmul pe care fruntașii cei adevărați ai neamului au alte lupte de purtat și de cîștigat alte biruințe, înălțat sus, pînă la culmile cele mai pasionante ale oratoriei de partid, aruncat în volburile clevetirilor, obosit

---

[1] Al. Davila — *Teatrul Național* — *„Apus de soare", poemă în 4 acte de d. Barbu Delavrancea*, în „Acțiunea", VIII, nr. 1 773, 10 februarie 1909, p. 1—2.

[2] Caragiale — *„Apus de soare". Cîteva note*, în „Universul", XXVII, nr. 70, 13, 14 martie 1909, p. 1.

și dezgustat de o largă mare a cării capăt odihnitor nu se mai vede, Delavrancea, cel mai fin artist al cuvîntului între tovarășii săi de scris, părea că nu se va mai găsi în mijlocul poporului său, unit măcar prin aceleași amintiri și speranțe, pentru a-i spune și el, cu puterea de impresie deosebită a graiului său totdeauna nou, că s-au schimbat vremurile [...] Ștefan cel Mare l-a biruit însă și pe dînsul. Chipul marelui strămoș l-a urmărit îndelung, cum el a urmărit și urmărește pe atîția, cerînd ca și prin literatura națională să trăiască în timpuri care au așa de multă nevoie de vechea lui sabie sigură, de înțelepciunea lui care nu știa să plece capul, de iubirea-i de neam ce nu se dezgustă de cei de jos care, fiind mai aproape de pămînt, pot să-l iubească mai adevărat și știu să-l apere mai bine. Ștefan care a cucerit sufletele unei epoci obosite și fără ideal, deprinsă a-și cheltui interesul în meschinării rafinate, Ștefan a pus stăpînire și pe acest suflet superior. Pentru o operă nouă, Delavrancea și-a ales și un gen nou. A făcut... din atîtea înfățișări ale vieții lui Ștefan o dramă...".[1]

Era, de fapt, o fericită potrivire a idealului național și patriotic al creatorului dramei cu al personalității istorice spre care s-a îndreptat pentru a înfățișa o măreție de epopee.

Analiza cea mai emoționantă este semnată de „măestrașul" Alexandru Vlahuță care scria, la două săptămîni de la premieră, că drama prietenului său „...prin uriașa sa putere de evocare, prin puterea magică a cuvîntului, trezește cetatea Sucevei din zilele marelui Ștefan. Se redeschid gurile amuțite de patru sute de ani și-și reiau firul vorbei de unde l-au lăsat...".[2] Vlahuță intuiește perfecta sudură dintre conținut și formă: „Aș păcătui dac-aș spune că Delavrancea e numai un meșter de o neîntrecută iscusință, un vrăjitor al cuvîntului care ochește în sufletul nostru și trage, ca la țintă, c-o vorbă, c-o imagine ticluită pentru o anume impresie [...] Nu meșteșugul, nu iscusința retorică a potrivit vorbele, ci ele au izvorît de sine, îmbinate astfel și ritmate gata, picurate din preaplinul sufletului emoționat..."[3] al creatorului acestui poem dramatic, care va trăi „cît limba românească".[4]

Delavrancea relevă, prin acțiunea din *Apus de soare*, legătura ideală dintre Domn și supușii săi, dintre o perso-

---

[1] Nicolae Iorga — *Cărți nouă. A. Vlahuță, Delavrancea, C-ța Hodoș*, în „Neamul românesc literar", I, nr. 4, 1 april 1909.

[2] Alexandru Vlahuță — *Apus de soare*, în „Universul", XXVII, nr. 46, 17 februarie 1909, p. 1.

[3,4] Idem.

nalitate strălucită și colectivitatea pe care a cîrmuit-o aproape o jumătate de veac, înfățișînd o realitate consemnată de istorie. De aceea, este șocant să citim într-o istorie a literaturii, considerată o capodoperă a genului, datorită unei pene care a surprins prin îndrăzneala și pătrunzătoarea judecată valorică a atîtor opere literare, că psihologia lui Ștefan cel Mare din capodopera lui Delavrancea este „...a senilului care induce în eroare pe moștenitori spre a-i pipăi...".[1] Ștefan cel Mare este un autocrat absolut a cărui trăsătură dominantă este dragostea nemărginită față de patrie, pentru care este capabil să îndure orice suferință fizică sau morală. George Călinescu însuși, pe aceeași pagină, constată „...sublimitatea iubirii de patrie..." a marelui Domnitor, care se îmbină însă cu „psihologia senilului autoritar [...] făcută cu cea mai desăvîrșită îndemînare și nicăieri contemplația artistică nu este stînjenită de sentimentul național ce se desprinde în chipul cel mai firesc...".[2]

Mai vechea idee a lui Titu Maiorescu că problemele politice și naționale ar tulbura seninătatea creațiilor artistice se pare a fi punctul de pornire al ideilor lui George Călinescu care — fără argumentarea necesară — sugerează că între sentimentul național, firesc la toate popoarele, și țesătura faptelor dintr-o operă literară este o contradicție ireductibilă, ceea ce nu mai susține nimeni astăzi. Jocul de cuvinte cu semnificații ușor de dezlegat pentru boierii vizați nu poate fi în nici un caz luat ca mod de a induce în eroare *pe moștenitori* de către *un senil*, adică bătrîn căzut în mintea copilăriei, ci formă laconică de avertizare a vinovaților că Domnul știe ce-au plănuit și, dacă nu renunță la planul lor, vor primi o pedeapsă cumplită. De altfel, aceeași este și concluzia lui G. Călinescu care a sesizat romantismul de calitate al acestei creații neobișnuite, patriotismul tulburător al eroului principal și al devotaților săi boieri, tăria de caracter, duioșia și bunătatea domnitorului, exprimîndu-se la modul superlativ: „capodoperă a dramaturgiei poetice și oratorice și nu mai puțin o dramă de observație a tipicului, singura din literatura noastră în care toate aceste aspecte se numesc armonie..."[3], caracterizare pe deplin meritată de opera lui Delavrancea. Personajul său este — prin forța lui morală —

[1,2] George Călinescu — *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, loc. cit., p. 508.

[3] Ibidem, p. 506.

un uriaș care-și domină epoca înlăuntrul și în afara Moldovei, iubit de popor și temut de dușmanii patriei sale și ai creștinătății, ridicîndu-se în lumina cea nepărtinitoare a istoriei ca un exemplu pentru urmași, ca o mustrare peste veacuri pentru cei ce-și trădează patria și poporul. Trăind în plin ev mediu, Ștefan a înțeles procesul istoric de centralizare a statului ca o necesitate de rezistență și, înaintea oricărui monarh din Europa, a înțeles să fie mintea lucidă și brațul neînvins puse în slujba poporului său.

În lumina orbitoare a rampei, Delavrancea înfățișase un fragment înălțător din marea epopee a poporului român, a cărui existență fără întrerupere de-a lungul mileniilor poate fi socotită un adevărat miracol. Poemul dramatic creat de Delavrancea a vrut să spună că rezistența noastră milenară se datorează faptului că din rîndul acestui minunat popor s-au ridicat în fiecare generație eroi gata să moară pentru libertatea pămîntului strămoșesc, nu tirani care să semene gloanțe în piepturile goale ale celor flămînzi, ca în 1907.

Din cuvintele lui Ștefan — „baci al poporului său pînă la adînci bătrînețe" — se degajă poezia unor versete din *Cîntarea cîntărilor*, împletite din metafore simbolice, profetizări și porunci pentru viitorime, care nu aparțin de fapt Domnului, ci Moldovei, personificarea patetică a permanenței poporului român în străvechiul pămînt al Daciei, pe care Domnul le tălmăcește norodului adunat să ia știre de testamentul moral și politic al celui ce a condus cu noroc țara timp de 47 de ani: „...că Moldova n-a fost a strămoșilor mei, n-a fost a mea și nu e a voastră, ci a urmașilor voștri ș-a urmașilor urmașilor voștri în veacul vecilor... Că vru ea un Domn drept și n-am despuiat pe unii ca să îmbogățesc pe alții... că vru ea un Domn treaz și-am vegheat ca să-și odihnească sufletul ei ostenit... că vru ea ca numele ei să-l știe și să-l cinstească cu toții și numele ei trecu granița de la Caffa la Roma...".[1]

Strînsa legătură dintre Domn și poporul care răspunde la chemarea acestuia cu jertfa vieții se exprimă lapidar și impresionant cînd Rareș, urcat pe zidul cetății de scaun, vestește sosirea cetelor de luptători: „...Vin... Din Scheia ... Din Lisaura... din Ciritei... de pretutindenea...", la care Domnul, în spiritul concepției lui Delavrancea despre rolul

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 3, București, E.P.L., 1967, p. 62.

maselor în istorie, constituind ideea fundamentală a dramei. șoptește înduioșat: „...Oh! săracii!... Săracii mei și-ai voștri.., Săraci și voi și eu. Ce bogată e Moldova!".[1]

Opera este prezentată pentru premiere la Academia Română, în 1910. Titu Maiorescu, A.D. Xenopol și alții refuză să facă raportul. Ajungînd la istoricul I. Bogdan, acesta relevă excepționalele calități ale piesei care a fermecat ca niciodată alta publicul spectator, faptul că Delavrancea a atins cel mai înalt grad de perfecțiune artistică în limba română, propunînd să i se acorde premiul „Herăscu-Năsturel", de 4 000 lei.

*

Despre a doua piesă a *Trilogiei Moldovei* știm, din însemnările lui Delavrancea pe manuscris, că a fost redactată în trei săptămîni, între 8 iulie și 1 august 1909, folosind aceeași minuțioasă și bogată documentare ca și la prima piesă a tripticului, făcută cu mult timp înainte. De data aceasta, conflictul dramatic se prezintă în mai multe fațete, determinînd elogiile cronicarilor: repetatele ciocniri dintre desfrînatul Ștefăniță și Tana — soție fără pată, demnă de înțeleptul său părinte, Neagoe Basarab, și de evlavioasa ei mamă, Despina Milița; gelozia vanitosului Domn pe îndrăznețul Cătălin, unchiul său, căpitan al copiilor de casă; neînțelegerea crescîndă dintre ușuraticul urmaș al lui Ștefan cel Mare și Luca Arbore, vajnic portar al Sucevei și păzitor neînfricat al testamentului politic lăsat de preaslăvitul Domn; dementa ură a nevolnicului nepot împotriva amintirii bunicului său în conștiința boierilor patrioți, neîntunecată de trecerea unui pătrar de veac de la moartea acestuia. Toate aceste fațete ale conflictului dramatic țin într-o tensiune aproape dureroasă generațiile de spectatori, de aproape 75 de ani.

În ziarul „Viitorul" din 6 noiembrie 1909 se anunța că Delavrancea și-a citit piesa la Teatrul Național: „Impresia generală: pînă acum în literatura noastră dramatică nu s-a scris o dramă atît de puternică".[2]

Însuși Pompiliu Eliade — directorul general al teatrelor, care stimulase pe Delavrancea să elaboreze *Trilogia* sa, se pronunța: „...piesa lui Delavrancea este o adevărată mi-

[1] Ibidem, p. 25.

[2] Cronicar — *Indiscreții teatrale. Viforul de Delavrancea, impresii de la prima lectură*, în „Viitorul", III, nr. 654, 9 sept. 1909, p. 1.

nune. Mi-a citit-o acum. Şi cum mi-a citit-o! [...] Ştefăniţă «Viforul» este figura artistică cea mai mare şi cea mai completă din repertoriul tragic universal".[1] La premieră au asistat guvernul şi intelectualitatea bucureşteană, într-un număr cu totul neobişnuit, pe lîngă mulţimea din toate straturile societăţii, în staluri şi în galeria supraîncărcată. Din rîndul al X-lea, cronicarul ziarului „Minerva" consemna că piesa este „...admirabilă. Acţiunea concentrată, creşte fulgerător. Scene mari, clasice, stăpînesc culmile acţiunii. Poezia cea mai senină şi tragicul cel mai sîngeros se amestecă armonios. Dialog scurt, concentrat, zguduitor..."[2], încadrînd piesa, fără nici o ezitare, printre capodoperele dramaturgiei naţionale.

După Ion Minulescu, piesa este „o admirabilă poemă în proză, o descriere uriaşă a unui cataclism naţional în cuvinte de *aur*. Piesa lui Delavrancea ne va arăta cît de frumoasă şi bogată poate fi limba noastră...".[3] Const. Rîuleţ, nemulţumit de cei ce reproşaseră piesei că nu respectă canoanele dramaturgiei, este de părere că „Viforul trebuie să-l judeci cu ochii, să-l judeci cu inima, să-l judeci cu mintea, dar nu cu metrul şi cu cîntarul pedanţilor..."[4], iar dacă a reuşit să te impresioneze, „...nu-l întreba cum: nici el n-ar şti să spuie de ce a făcut aşa şi nu altfel. Este prea independent ca să poată asculta de poruncile dascălilor şi — în acelaşi timp — prea rob geniului său ca să asculte măcar de propria lui voinţă...".[5]

Constantin C. Bacalbaşa îşi publică impresiile şi la Bucureşti şi la Iaşi. Două fraze sînt edificatoare: „Cînd un scriitor crează actul III din *Viforul* şi un caracter ca al lui Ştefăniţă are dreptul să ceară încetăţenirea în patria nemuritorilor. Rolul lui Ştefăniţă este cel mai puternic din literatura română...".[6]

---

[1] Idem.

[2] Stal X — *Viforul de d-l Delavrancea. Premiera de aseară*, în „Minerva", I, nr. 345, 28 noiembrie 1909, p. 1.

[3] m.[inulescu) i. — *Premierele Teatrului Naţional. Viforul — dramă istorică în 4 acte de d. B. Şt. Delavrancea*, în „Viitorul", III, nr. 732, 28 noiembrie 1909, p. 1.

[4] Const. Rîuleţ — *Teatrul Naţional: întîia reprezentaţie a Viforului, piesă în 4 acte de d-l Barbu Delavrancea*, în „Voinţa naţională", XXVI, nr. 7 321, 1 decembrie 1909, p. 1—2.

[5] Idem.

[6] Constantin C. Bacalbaşa — *Cronica teatrală. Viforul — dramă istorică în 4 acte de Barbu Delavrancea*, în „Conservatorul", IX, nr. 263, 2 decembrie 1909, p. 1—2.

Sînt și glasuri ca al lui Ilarie Chendi — care vorbește despre autorul *Viforului* ca despre un „pretins dramaturg" — și mai ales cele ale admiratorilor lui Al. Davila, care deschisese de curînd Teatrul Modern, căruia Naționalul, cu piesa lui Delavrancea, îi făcea o concurență zdrobitoare. Sarsailă, alias George Ranetti, consemnează că la *Viforul* spectatorii își smulg biletele unii altora. „*Viforul* lui Delavrancea are ceva dumnezeiesc — marele și sfîntul talent. Cutremură cu viforul artei desăvîrșite. Numai Delavrancea intră în sală cu șoșoni să primească ovațiile. Daviliștii îi critică toaleta. N-am venit la teatru să apreciem picioarele, ci capul lui Delavrancea[...] A încetat viforul și mîine Dumnezeu va iscăli decretul prin care Barbu Delavrancea, domiciliat pe planeta Pămîntul, mahalaua românească, va fi proclamat nemuritor...".[1]

A doua zi, în Cameră, Delavrancea era primit în aplauze unanime și foarte curînd — la 25 decembrie — se isca prilejul de a se spune că *Viforul* a deschis calea lui Delavrancea spre ministeriat.

Cronicile continuă. Mihail Dragomirescu, statornic admirator al lui Delavrancea, afirma că *Viforul* este o mare operă care trebuie să se fi plămădit timp îndelungat „în sufletul extraordinar al acestui mare poet al nostru..."[2], dar care n-a ieșit la lumină decît sfărîmată.

Pentru Vlahuță, piesa lui Barbu este judecata necruțătoare și eternă a crimelor săvîrșite de Ștefăniță, iar G. Bogdan-Duică crede că „asistăm la o mărturisire a geniului rasei noastre...".[3]

Limba scrierii este elogiată de toți cronicarii. Într-o cronică din „Neamul românesc literar", condus de Nicolae Iorga, laudele au ton de odă: „*Viforul* a stîrnit aplauzele și ovațiile cu puterea elementară a fenomenelor naturale. Incontestabil, este cea mai mare biruință a scrisului românesc mai nou [...] publicul, la fiecare reprezentație aduce și iubirea lui... viforoasă pentru încărunțitul, dar veșnic strălu-

---

[1] Sarsailă — *Viforul*, în „Furnica", VI, nr. 14, 10 decembrie 1909, p. 2.

[2] Mihail Dragomirescu — *Viforul de Delavrancea (fantezie critică)*, în „Convorbiri critice", III, nr. 12, 25 decembrie 1909, p. 812 — 815.

[3] G. Bogdan-Duică — *Cronica teatrală. Viforul de B. Șt. Delavrancea*, în „Luceafărul" (Sibiu), IX, nr. 1, 1 ianuarie 1910, p. 22 — 24.

citorul Delavrancea [...] Uneori te cutremuri cînd vezi pînă la ce mari și nebănuite frumuseți se poate înălța limba ta...".[1]

Impresia continua să fie puternică, chiar dacă trecuseră patru luni de la premieră. Nicolae Iorga își exprimă tulburarea pricinuită de Petre Liciu, interpretul eroului principal, și reafirmă credința sa că Delavrancea este unic în literatura română, fără înaintași, fără succesori: „...Cu concepția sa grandioasă, cu stilul său energic plin de minunate formule, cu frăgezimea de cugetare și simțire pe care d. Delavrancea a adus-o și el o va lua cu sine, s-a dat prin *Viforul* încă una din operele mari ale literaturii noastre...".[2]

•

În iulie — august 1910, Delavrancea dă haină verbală ultimei părți a *Trilogiei Moldovei*, alegînd din bogatul material documentar acele date cu ajutorul cărora să-l poată înfățișa pe Petru Rareș ca pe „un luceafăr" continuator al „Soarelui Moldovei", părintele său drept, Ștefan cel Mare.

La porțile cetății de scaun, Petru, după o lungă pribegie, își murmură înlăcrimat bucuria revenirii în patrie, aproape de tronul la care se știe îndreptățit. Cuvintele sînt tulburătoare, au cadențe poematice, iar natura patriei — ca în *Scrisoarea III* a lui Eminescu și ca în baladele din bătrîni — freamătă îndelung, recunoscînd în pribeagul cu tîmple albite pe adevăratul urmaș la tronul lui Ștefan cel Mare.

Adevărul istoric este învăluit într-un lirism cuceritor, cu izbucniri retorice ca ale lui Delavrancea la tribuna parlamentară ori la „Dacia", iar acțiunea, în cea mai mare parte petrecută dincolo de scenă, o povestesc cu ochi măriți de admirație personajele care au participat la ea. Rareș, vorbind boierilor, încercînd să-i convingă să lupte pentru Moldova, oricîți potrivnici li s-ar pune în cale, este un alt Ștefan rostindu-și discursul din actul III al dramei *Apus de soare*. Autorul îi atribuie, în secolul al XVI-lea, ideea luptei pentru unitatea națională, ca o includere a problemei naționale din vremea lui Delavrancea: „Eu m-am suit pe Ceahlău și am făcut ochii roată și am plîns ascultînd ca în vis jalea aceluiași neam risipit la trei coroane deosebite... În Ardeal se lasă pe

[1] Oreste — *Viforul — drama d-lui Delavrancea*, în „Neamul românesc literar", II, nr. 3, 17 ianuarie 1910, p. 41 — 42.

[2] Nicolae Iorga — *Viforul*, în „Neamul românesc literar", II, nr. 13, 28 martie 1910, p. 193 — 195.

trei văi... a Someșului, a Mureșului și a Oltului — moldoveni sadea. M-am tras pe munte-n jos și-am privit pe trecătoarea Oituzului, ca pe-o fereastră, și-am visat..."[1] — la viitorul acestui popor unificat într-o singură patrie, desigur.

[1] La 28 septembrie 1910, Vasile Leonescu, actor și autor dramatic, membru al comitetului de lectori al Teatrului Național, referea că *a ascultat* „piesa *Luceafărul* de d-nul Barbu Delavrancea. Comoara de frumuseți cuprinse în această operă literară dramatică sînt mai presus de orice laudă. Plin de admirațiune, îmi fac o vrednică datorie rugîndu-vă să binevoiți a dispune ca această valoroasă lucrare să fie reprezentată cu toate onorurile cuvenite pe scena înaltei instituții ce cu atîta competență cîrmuiți...".[2]

Ca și la *Viforul*, costumele lui Rareș și ale cîtorva boieri au fost comandate la Viena, casei „Wintermitz"; costul lor, la care s-a adăugat al celor lucrate în țară, s-a ridicat la nouă mii lei.

Premiera a avut loc, cu tot fastul, la 9 decembrie 1910.

Spectatorii sînt cuceriți de lirismul replicilor. „Noua revistă română" (din 26 decembrie 1910, p. 197—198), care criticase aspru prima piesă a lui Delavrancea, de data aceasta consemnează: „Mare succes. Drama planează deasupra personajelor, căci este drama soartei și istoriei României însăși. Personajul trilogiei este Moldova".

Răsfoind periodicele vremii întîlnim frecvent elogii pentru „monumentul de limbă frumoasă și de artă literară" (Lazăr Cosma); „frumusețile de limbă în care Delavrancea este neîntrecut, minunății de detaliu și bogăție lirică fac din Delavrancea un maestru al povestirii. Sînt momente impresionante cînd numele lui Ștefan cel Mare nu e rostit, ci înlocuit cu semnul crucii...".[3]

Eugen Lovinescu apreciază îndeosebi actul I, dar are meritul de a se referi la întreaga *Trilogie a Moldovei* ca la un tot unitar, remarcîndu-i o concepție romantică, o construcție bazată pe contraste de situații și caractere și un suflu patriotic exprimat printr-o adevărată „erupție retorică și prin frumusețea limbii arhaizante, îmbelșugată dar și strînsă

---

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 3, loc. cit., p. 217.

[2] Arhivele Statului, București, Fondul Teatrului Național, dosar nr. 11, 1910—1911, p. 54.

[3] Corneliu Moldovanu — *Cronică dramatică. Teatrul Național, miercuri 8 decembrie, „Luceafărul" — dramă în 5 acte de d-l Delavrancea*, în „Convorbiri critice", IV, nr. 12, 25 decembrie 1910, p. 813 — 817.

adesea într-o expresie sentențioasă, pe axa — tot romantică — a contrastului...".[1]

„...poema în proză cea mai inspirată și mai subtilă ce s-a cugetat și scris vreodată în limba română...", apreciază Th. M. Stoenescu în „Contemporanul" (X, nr. 273, 12 decembrie 1910, p. 1); „...o capodoperă în care Delavrancea s-a întrecut pe sine...", afirmă Rabagas în „Galeria" din 15 decembrie 1910, p. 6—7; Ludovic Dauș găsește că *Luceafărul* este „viziunea unui mare poet [...] care rupe corsetul legilor scenei, făcute pentru mediocri..." („Realitatea ilustrată", 12 decembrie 1910, p. 8—10).

Criticile defavorabile n-au lipsit, cele mai drastice fiind semnate de Ioan Nicoară, alias N.D. Cocea, care scria la 11 decembrie 1910 în „Facla": „*Luceafărul* e cel mai enorm, colosal, indescriptibil, absurd, anost spectacol de panoramă. Declamații goale și agasante. Oana însănătoșită ca în fasciculele *Universului* [...] sentimentalism de flașnetă ridicol. Nici acțiune, nici viață, nici suflu tragic. Tirade umflate ca în discursurile de la «Dacia», beție de cuvinte, banalități, lipsă de gust jignitoare...".

În ciuda criticilor aduse *Trilogiei*, personalitatea lui Ștefan cel Mare planează maiestuos asupra poporului român, trimițînd lumina unei epoci glorioase la mari depărtări în timp.

XXIII. FETELE LUI TICU

Delavrancea a fost un părinte fericit, deși dorința lui de a avea un fiu nu s-a împlinit. Prima sa fiică, Cella, născută la 2 decembrie 1887, a manifestat încă de la vîrsta de 3 ani un mare talent pentru pian. La 8 ani cînta din Chopin, Bach, Hayden, studiind cu Eduard Wachmann pînă la 14 ani, cînd a terminat Conservatorul din București. A continuat studiile la Paris, ca elevă a compozitorului Alphonse Duvernoy, apoi a maestrului Isidore Philippe, celebru profesor parizian de

[1] Eugen Lovinescu — *Istoria literaturii române contemporane*, București, Editura Librăriei Socec, 1937, p. 329 — 330.

pian, căruia fiica lui Delavrancea mărturisește că-i datorează foarte mult în dezvoltarea artei sale de interpretare pianistică. În 1907 a obținut primul său mare premiu — singura româncă, în afară de George Enescu, distinsă cu „Premier prix" la Conservatorul de Muzică din Paris.

În timpul pregătirii pentru intrarea în conservator, încă din 1904, una dintre profesoarele ei o caracteriza: „Cu tot temperamentul ei exuberant, cu toată bogăția naturii ei, este înțeleaptă [...] N-am văzut pînă acuma, din sutele de copii ce am studiat de aproape, o inteligență așa de mare care să nu jeneze pe nimeni prin inteligența ei, un talent așa de excepțional care să nu suscite invidia printr-o modestie care impune admirația și potolește egoismul împrejurul ei...".[1] Delavrancea, care o ascultase interpretînd o poloneză de Chopin, observa: „Forța și dulceața, pasiunea și perlarea senină sunt calități excepționale întrunite în acest copil delicios...".[2]

Cariera sa de solistă începe în 1908, la vîrsta de 20 de ani. Între 1910 și 1912 concertează la Viena, Berlin, Dresda, Leipzig, Frankfurt, München, Hamburg, Hanovra, unde deseori Cella era însoțită nu numai de mama sa, ci și de marele ei admirator, melomanul Caragiale. Impresia pe care o face îi aduce invitația de a cînta la curtea imperială din Postdam. „Leipziger Volkszeitung" îi recunoaște simțul muzical eminent, temperamentul, dexteritatea, puterea de concretizare impresionistă, vigoarea îndrăzneață, nuanțarea fină. Și, parcă luîndu-se la întrecere, „Leipziger Neueste Nachrichten" o consideră o natură marcantă de virtuoasă, temperament plin de foc care rupe zăgazurile. Deocamdată preferă *Prestotempo* și *Fortissimo*. Tehnic, nu mai are ce învăța. La 6 septembrie 1912 i se acordă decorația „Benemerenti" clasa I, iar la 17 decembrie 1913 prezintă la Ateneu o seară Chopin.

Concertul ținut la Viena în noiembrie 1910, în sala festivă a Reuniunii de Muzică, este comentat elogios de „Tribuna" (Arad) din 8 noiembrie 1910, care consemnează aplauzele viforoase cu care fiica lui Delavrancea a fost răsplătită pentru talentul, virtuozitatea și finețea interpretării. Cele două piese de Scarlatti au răsărit de sub degetele ei tainic, legănat și melodios, cu simplicitatea și naivitatea muzicii italiene. Interpretînd *Appassionata* lui Beethoven, care —

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 257.
[2] Idem.

pe lîngă alte calități — pretinde forțele fizice ale unui bărbat, Cella a fost desăvîrșită, uimitoare.

În țara noastră, în timpul primului război mondial, a dat concerte pentru răniți, împreună cu George Enescu, și a slujit ca infirmieră voluntară în spitalul de front de la Coțofenești.

În 1919 se reîntoarce în Franța. Concertează apoi la Paris, la Bruxelles și în Elveția.

Căsătorită cu Filip Lahovari (1924) — trimisul României la Liga Națiunilor, apoi ministru plenipotențiar în Egipt —, își urmează soțul și nu revine în țară decît în 1930.

Încă din 1903, Delavrancea comenta pentru Marya scrisorile fiicei sale primite de la Paris, cu semnele unui talent puternic și pentru literatură: „Eu prevăz în acest mic drăcușor un scriitor admirabil, deși nu ne-am preocupat de această înclinare a ei. Ce vrei, temperament bogat... ar fi fost în stare să ajungă o matematiciană de prima forță. Ea îmi verifică vechea și nestrămutata mea credință: adevăratul talent, original și mare, e o figură în toate direcțiile. Artiștii din renașterea italiană, fiind adevărați artiști, au fost însemnați în toate direcțiile spiritului omenesc...".[1] Și Delavrancea nu se înșela. Cella a publicat cronici muzicale, impresii de călătorie și opinii despre diverse arte, cu precădere despre arta interpretativă pianistică și despre celebrii violoniști și dirijori pe care i-a cunoscut. În 1937 obține premiul I la concursul nuvelei românești cu volumul *Vraja*, sub anonimat. Despre *Geamăna* — una dintre nuvelele volumului — Perpessicius afirma că este „capodopera nuvelisticii române". Volumul, cu conținut sporit, s-a republicat în 1967 la Editura pentru Literatură. Au urmat *Arpegii în ton major* în 1971 și *Mozaic în timp* — amintiri cultural-artistice, în 1972, retipărite toate în volumul *Scrieri* din 1982, la Editura Eminescu, în semn de omagiu la împlinirea a 95 de ani ai autoarei. În anul 1984, Editura Eminescu publică — sub titlul *Trepte muzicale* — conferințele ținute la Radio în anii 1942—1943, care precedau interpretările din cei mai de seamă compozitori ai lumii.

Corespondența lui Delavrancea abundă în expresii de adorație a părintelui pentru fiicele sale, îndeosebi pentru Cella, căreia îi împărtășește opiniile lui despre marii pictori

[1] Ibidem, p. 240.

ai lumii, despre *Gioconda* lui Leonardo da Vinci — a doua conștiință a oamenilor, pe care avea s-o ia ca subiect al ultimei sale piese de teatru; despre compozitori — *il divinissimo Beethoven*, pe care să-l cînte totdeauna, „cînd vrea să-și facă sufletul".

A doua fiică a scriitorului, Margareta (Bebe, Bebs, Bebecu, Vevelca), s-a născut în 1888. Era socotită de surorile ei cea mai inteligentă dintre ele. Licențiată în litere și filozofie — *magna cum laudae* — știa patru limbi moderne la perfecție, precum și limba latină, cunoștea profund muzica și literatura universală. A fost profesoară de filozofie și de limba franceză la Institutul „Elena Doamna" (condus de mătușa ei, Mărgărita Miller-Verghi), autoare de manuale apreciate, editoare a operelor tatălui său după primul război mondial, membră a cenaclului „Sburătorul", unde opinia ei era un verdict indiscutabil pe care Eugen Lovinescu și-l însușea. Despre observațiile ei totdeauna juste, însuși Delavrancea spunea: „Vine Bebe cu adevărul în brațe".

În timpul războiului din 1916—1918 a lucrat ca infirmieră voluntară în spitalele de exantematici. A murit în 1937.

Cea de a treia fiică a lui Delavrancea, Niculina (Pica, Piculina), născută în 1890, a trecut licența în litere, a absolvit Școala de Belle-Arte din București, ca elevă a pictorului Strîmbu, și în 1913—1914 și-a continuat studiile la Paris, în atelierul pictorului francez Billoul, locuind la nepoata lui Pierre Lotti, în Rue du Regarde nr. 7. S-a reîntors în țară odată cu declanșarea primului război mondial. A participat la numeroase expoziții colective, a avut mai multe expoziții personale. În timpul războiului, subiectul predilect al penelului său a fost „Nuni" — singura fiică a Niculinei și a dr. Raul Dona, singura nepoată a scriitorului. Caracterizările cronicarului revistei „Adevărul literar și artistic" din 5 martie 1922 despre expoziția Niculinei Delavrancea-Dona sînt edificatoare pentru activitatea sa artistică, desfășurată cu talentul moștenit de la părintele său, pe care l-a transmis apoi și fiicei sale: „Nici un alt pictor nu se poate mîndri cu o activitate mai bogată. Talent generos, vigoare frumoasă și durabilă în tehnică, voință de muncă *(Țărancă cosînd)*; în peisaje, atmosferă pitorească, vibrantă, uimitoare prin simplicitatea efectelor. Niculina Delavrancea-Dona îmbracă oamenii și obiectele în culoarea ștearsă, poetică, de vis, păstrîndu-le totuși conturul...".

Pentru Delavrancea, dominantele firii ei erau bunătatea și blîndețea.

Ultima sa fiică, Henrieta (Riri) Delavrancea-Gibory, născută în 1894, este o strălucită arhitectă. Și-a făcut liceul în pensionul Elenei Miller-Verghi, din 1905 condus de propria sa mamă, iar în 1913 a intrat pe primul loc la Școala Superioară de Arhitectură din București. Războiul din 1916 — 1918 (cînd Riri lucrează ca infirmieră voluntară în București, apoi în spitalele de campanie din Vaslui, Ghidigeni și Pufești-Florească), moartea lui Delavrancea și căsătoria cu căpitanul francez Emile Gibory îi întrerup studiile pe care le reia abia în 1924. În 1925 se încadrează la Eforia Spitalelor Civile și, ca urmare, se specializează în arhitectura spitalicească.

Operele arhitectonice pe care le-a transformat substanțial, le-a întreținut de-a lungul deceniilor sau le-a construit din temelii după planuri proprii sînt numeroase, în București, pe litoral, la Craiova, Buzău. Verva, imaginația și spiritul combativ i-au fost remarcate de numeroși arhitecți care au cunoscut-o la lucru, ca pe o replică feminină a vajnicului său părinte. Ca exemplu menționăm doar casa pictorului Eustațiu Stoenescu de la Drăghiceni-Dolj, Institutul de perfecționare a medicilor de la Fundeni, Institutul oncologic Filantropia din București, concepute și realizate în spiritul cel mai modern ca tehnică și înzestrare. S-a mai ocupat cu sistematizări de comune pe litoral și în județul Buzău, cu studii de sate turistice păstrînd specificul arhitecturii populare din diferitele zone ale țării, voind să prezinte turiștilor din toată lumea imaginea vie a artei românești.

Nefiind decît rareori plecată de lîngă părinți și pierzîndu-se multe dintre scrisorile tatălui său în năprazna celor două războaie pe care le-a trăit în cele nouă decenii de viață, ne mulțumim să citățm tulburătoarele cuvinte ale lui Delavrancea, cu cîteva luni înainte de a muri, despre fiica sa, pe atunci în vîrstă de 22 de ani: „...că ești foarte aplicată îngrijind din toată inima pe soldații noștri, pe bieții noștri țărani răniți și nenorociți — fapt care îți face o deosebită onoare. E, desigur, în această jertfă din partea ta o bună parte din moștenirea străbunilor tăi, țărani și ei, pe care nu-i vei găsi în cronici, nici ctitori zugrăviți în biserici. Ei sunt pierduți în haosul neștiutorilor de carte. Săracii!...".[1]

[1] Ibidem, p. 212 — 213.

Marele suflet și podoaba minții părintelui au trecut în cele patru fiice ale sale, a căror viață și activitate strălucită sînt spre lauda lor și a lui Delavrancea.

XXIV. UN MINISTRU DEMOCRAT

Împlinise cincizeci și doi de ani de viață zbuciumată ca om și cetățean care plătise totdeauna scump orice bucurie, iar ca om politic, în afară de marile lui succese la tribuna Parlamentului și în întrunirile publice, recunoașterea meritelor sale se reducea la fraze, vorbe luate de vîntul realității, în vreme ce alții se instalau comod în fotolii gras remunerate. Partidul liberal nu-i acordase nici o funcție publică de-a lungul unui deceniu de luptă, iar locul său în Parlament și-l cîștigase singur, prin strălucirea discursurilor lui în campaniile electorale. Cînd despărțirea de național-liberali se produce, Delavrancea rămîne să lucreze ca om politic, ispitit de făgăduielile conservatorilor că vor soluționa atît problema națională, cît și problema țărănească.

Poate că nu numai o prețuire mai justă a valorii lui Delavrancea de către conservatori, dar și o penurie de personalități au făcut — cum am văzut într-un capitol anterior — ca, la scurtă vreme de la intrarea marelui orator în partidul conservator, să i se încredințeze funcția de primar al Capitalei. Fusese și o tactică, adversarii lui chiar din sînul partidului sperînd că „Trubadurul" se va compromite prin lipsa de simț practic. Și încă un deceniu se scurge pînă ce Delavrancea să fie propus și acceptat ca ministru.

Din păcate, ministerul ce i se încredința — al Lucrărilor Publice și al Comunicațiilor — avea cu deosebire nevoie de fonduri imense într-o țară fără drumuri și șosele, cu abia cîteva linii de cale ferată și lipsită de construcții de folos public în mai toate așezările urbane, în porturi și stațiuni de odihnă și tratament.

Guvernul prezidat de P.P. Carp ia conducerea la 25 decembrie 1910, dar instalarea lui Delavrancea la Lucrările Publice și Comunicații nu se face decît la începutul lui ianua-

rie 1911, avînd ca șef de cabinet pe avocatul C.A. Popovici. În Parlament reprezentase pînă la acea dată interesele județului Rîmnicu-Vîlcea. Titu Maiorescu, care încă nu-i iertase atacurile din vremea în care activa în partidul național-liberal, îi spunea lui Pangal, cel mai mare croitor din București, de acum 75 de ani: „D-ta ești surd și nu le auzi pe toate. Delavrancea vrea să se ducă la palat în hainele lui pestrițe".

Într-adevăr, nu se simțea bine decît în hainele lui încheiate cu nasturi pînă sus, lăsînd loc doar pentru lavaliera albă, cu nod bogat, dar încă de cînd fusese primar trebuise să îndure probele pentru confecționarea fracului, butonii sclipitori pe care îi detesta și jobenul în locul pălăriei lui cu boruri late arcuite în sus.

Participase la balul de la palatul regal cu Marya, dar se strecurase cît putuse de repede printre cele 1 000 de persoane înotînd în văluri și scînteieri de pietre prețioase.

Dorea să se întoarcă repede la locuința lui din strada Polonă nr. 100, unde proaspătului ministru îi plăcea să sădească, să ude și să plivească, așa cum făcuse și-n alți ani, castraveții și roșiile. Primul consiliu de miniștri la care ia parte se ține la 26 ianuarie 1911, de la 5 la 7 după amiază. Face parte din Comisia Senatului însărcinată să prezinte suveranului Adresa de răspuns la mesajul tronului, la 5 aprilie 1911; comisia își punea nădejdea în condeiul reputat al lui Delavrancea.

În primele trei luni, la ministerul său hotărăște prelungirea multor linii de cale ferată, înființează trenuri noi, dar mai ales au loc, pînă în iulie 1911, nouăsprezece mișcări de personal, cu masive înaintări ale conductorilor, a căror explicație o dă Delavrancea abia la banchetul oferit de funcționarii și conductorii ceferiști, atunci cînd acesta iese din guvern, la 15 aprilie 1912: „...iubesc corpul tehnic". Delavrancea declară că a primit să fie sărbătorit pentru că nu mai este ministru. În timpul ministeriatului a observat o mare distanță între corpul inginerilor și corpul conductorilor, pe care, în inspecțiile sale, îi găsea totdeauna la datorie. Mișcările și schimbările de salariu au avut ca scop „...să vă ridic materialmente, dar mai mult să vă ridic în moralul dvs. și mi-am zis: acești oameni vrednici să nu mai depindă de ingineri, ci să fie apreciați de o comisie ce va fi instituită. Mi s-a părut că dreptatea dvs. e la ușe și cît de surd aș fi

fost trebuia să o aud [...] și căutînd-o am dat peste dvs. și mi s-a atras atenția că este locul de reparat o nedreptate...".[1]

Delavrancea se dovedea și ca ministru consecvent cu el însuși, împătimit luptător pentru dreptatea celor nevoiași.

În vederea unei apropiate treceri în revistă a porturilor fluviale pînă la Constanța, Delavrancea se îmbarcă la 12 aprilie 1911 pe vaporul „Domnița Florica" de la Vîrciorova, oprindu-se în fiecare port, spre a-și da seama de necesități, se apropie de porturile de pe malul bulgăresc, nava salutînd protocolar pe funcționarii vecini. Îndrăgostit de Dunăre, petrece mare parte din noapte pe covertă, cu Marya și trei dintre fiicele sale (Cella era la Paris). Bebe, Pica și Riri își compară pietricelele rotunde, albe sau colorate, pe care toate trei și le luaseră amintire din fiecare port. Colecția Picăi mai există încă.

În iulie, călătoria pe Dunăre s-a repetat cu vaporul „Ștefan cel Mare". O fotografie care a înfruntat 73 de ani îl înfățișează staționînd la Bechet, unde apele Jiului se unesc cu ale Dunării.

În portul Constanța, călătorii au putut vedea remorcherul cel nou care costase 769 592 lei.

În acest timp, Delavrancea era și ministru ad-interim la Instrucțiunea Publică. Funcția sa îl obliga să se deplaseze adesea în diferite locuri din țară. Pentru ca aceste drumuri să le facă în cît mai scurt timp, se cumpără pentru Ministerul Lucrărilor Publice și al Comunicațiilor o mașină, prilej pentru adversarii politici ai lui Delavrancea să-l caricaturizeze în tot felul.

Vizitează pe Aurel Vlaicu, însoțit de Cella și de Vlahuță, înainte ca acesta să zboare spre Sibiu, ducînd pe Caragiale, Șt. O. Iosif și Goga, invitați la Rășinari (24 august 1911).

La 1 octombrie participă cu întregul guvern la jubileul Universității din Iași. Epigramistul Cincinat Pavelescu, voind să meargă și el, a cerut bilete gratis pe calea ferată. Refuzat, poetul i-a făcut lui Delavrancea o epigramă:

„Am visat o diligență,
Praf, drum lung și niște ghete,
Asta-nseamnă, Excelență,
C-o să-mi dați două bilete".

[1] *Banchetul în onoarea d-lui Delavrancea, Discursul d-lui Barbu Delavrancea*, în „Epoca", XVIII, nr. 104, 16 aprilie 1912, p. 2.

Şi Delavrancea i-a dat, „că e deştept".

În toamnă, ziarele scriau că Delavrancea are nevoie pentru C.F.R. de 60 de milioane lei. Cu cît ar fi trebuit să se mărească bugetul la începutul lui noiembrie, cînd la Lucrările Publice şi Comunicaţii trec şi Poştele?! În dezbaterile parlamentare din 22 ianuarie 1912 se votează suma de 3 milioane pentru lucrările portului Constanţa, 1 milion 500 de mii pentru linia Bîrlad — Galaţi, cu tunelul de la Berești, 250 mii lei pentru desecarea bălţii Medgidia, 200 mii lei pentru bazinul de lemnărie al docurilor din Galaţi, 170 mii lei pentru linia ferată Hîrlău şi 100 mii lei pentru studiul lucrărilor de irigare a Bărăganului şi a marilor şesuri cu apă din Dunăre, precum şi aranjarea canalelor principale pentru navigaţia interioară — idee care, îndrăzneaţă în 1912 sub ministeriatul lui Delavrancea, abia în anii socialismului s-a realizat. Dacă mai adăugăm că acelaşi „Trubadur" visător se gîndea la navigabilitatea Oltului şi la Bucureşti ca port la Marea Neagră, trebuie să recunoaştem o altă faţetă a imaginaţiei lui Delavrancea, pusă în slujba progresului ţării sale.

Tot în 1912, Palatul Comunal se termină cu sărbătorirea iniţiatorului, iar în martie se pune piatra fundamentală a Palatului Administrativ al C.F.R.

Linia ferată Ploieşti — Văleni — Măneciu, realizată în timpul ministeriatului său, inspecţiile în judeţul Dîmboviţa (octombrie 1911), prezenţa la perforarea tunelului Berești (decembrie 1911), premiera piesei *Irinel* (13 decembrie 1911), vizita de lucru la Piatra Neamţ (decembrie 1911), la Tîrgovişte, pentru inaugurarea liniei Pietroşiţa — Pucioasa, înseamnă o activitate bogată, cu dificultăţi pe care le-a învins într-un an şi trei luni. Apoi, interesele partidului îi cer să se retragă din guvern, ceea ce face cu mulţumire.

Obosit, în iunie 1912 pleacă la Karlsbad pentru refacerea forţelor. Aici, la 19 iunie, începe dramatizarea nuvelei *Hagi-Tudose*, pe care o va sfîrşi pe malul Mării Negre, la 14 iulie 1912, aşa cum notează pe pagina 79 a manuscrisului în prima lui formă.

La manevrele din toamna anului 1911, Delavrancea ia parte, ca ministru conservator-junimist, la desfăşurarea luptei dintre Corpul III Cavalerie, comandat de generalul Bogdan, şi Corpul IV Cavalerie, de sub comanda generalului Mustaţă,

între Nisporești-Muncel și apa Moldovei, aproape de Mirceștii lui Vasile Alecsandri. În afară de cîteva fotografii în care el apare alături de ofițeri, nu ne-a rămas nici o însemnare în care Delavrancea să-și manifeste impresiile.

În 1917, la Iași, i s-a încredințat Ministerul Comerțului și Industriei, în guvernul de coaliție condus de Ionel Brătianu. În condițiile cînd teritoriul țării era redus la Moldova, fără legături cu zăcămintele de materii prime (căzute sub ocupația germană), cu atît de puținele fabrici ale Moldovei acelor ani, cu nevoile populației civile și ale frontului, este ușor de imaginat dificultatea conducerii acestui minister, oricine ar fi fost titularul lui.

În însemnările manuscrise care au scăpat ca prin minune din avatarurile schimbărilor de locuință ale Maryei după moartea lui Delavrancea, găsim o mulțime de date care reflectă problemele cu care s-a confruntat ministrul în Iașii refugiului. Într-un notes cu liniatură de matematică, Delavrancea însemna în ordine direcțiile ministerului pe care-l avea de condus, probabil din prima zi a instalării: Direcția minelor și a apelor minerale; Direcția comerțului; Direcția industriei; Direcția generală a contabilității; Direcția generală a combustibilului mineral, cu trei secții — a cărbunilor-lignit, a petrolului și a exploatării rafinăriilor.

Intra metodic în problemele-cheie. Își face o hartă a localităților din care s-ar putea extrage cărbune și țiței, pe valea rîului Trotuș. Își notează localitățile unde se găsesc depozite de uleiuri minerale, petrol lampant, benzină grea.

O preocupare majoră pentru Delavrancea în acest timp a fost hrana și îmbrăcămintea necesare lucrătorilor industriali din Iași, Bacău, Vaslui, igiena și îngrijirea lor medicală, făcînd apel la sindicatele fabricilor pentru stabilirea exactă a numărului muncitorilor și a cantităților necesare fiecăruia.

Instalat în ambele ministere pe care le-a condus, deși înzestrarea naturală și pregătirea sa îl recomandau pentru alte domenii, inteligența, dragostea de muncă și de oameni l-au ajutat pe Delavrancea să se achite onorabil de misiunile sale, să fie un exemplu de cinste și devotament cetățenesc.

XXV. PRINTRE „NEMURITORI"

La cincizeci și patru de ani, Delavrancea este o personalitate puternică, strălucind pe toate fațetele ei, cunoscută și recunoscută pe tot teritoriul locuit de români, cu o deosebită recunoștință în Transilvania, pentru atîtea manifestări în sprijinul celor oprimați în Imperiul Habsburgic. B.P. Hasdeu, stîlp de susținere necontestat al forului cultural cu cel mai mare prestigiu, Academia Română, ținînd seamă de întreaga creație literară, jurnalistică și oratorică, precum și de înflăcăratul patriotism al lui Delavrancea, îl propusese încă din 1899 ca membru activ al secției literare, așa cum menționează revista „Floare albastră" din 18 aprilie 1899, la rubrica „Ecouri literare și artistice", dar... „candidatura lui Delavrancea a fost respinsă".

Este de crezut că mai vechea supărare a lui Titu Maiorescu împotriva lui Delavrancea și adversitatea partidelor politice în care activau au fost determinante în respingerea propunerii lui B.P. Hasdeu. În 1909, Duiliu Zamfirescu, care cultivase sistematic prietenia mentorului „Junimii", fusese propus de acesta și admis în rîndul membrilor Academiei, ceea ce Delavrancea nu i-a iertat niciodată.

În mai 1912, înaltul for propune în sfîrșit pe Delavrancea care făcuse să răsune pe prima scenă a țării glasul de bronz al slăvitului Ștefan cel Mare.

Lui Iacob Negruzzi, care-i anunță propunerea, îi mulțumește cu satisfacția celui înfrînt și lovit pe nedrept în mîndria sa în 1899: „Firește, primesc cu mulțumire, adică aș primi cu multă mulțumire onoarea ce mi-ar face cea mai înaltă instituție a țării...".[1]

După trei zile, cînd i se comunică reușita, Delavrancea își reînnoiește mulțumirile. Ziarele din București și Sibiu comentează favorabil alegerea sa printre „nemuritori". Pentru discursul său de recepție, ținut la 22 mai 1913, Delavrancea alege, din numeroasele probleme pe care le descoperise în creația populară, cîteva privind estetica instinctivă a creatorului anonim.

Asistau un mare număr de academicieni și alți intelectuali dornici să-l asculte pe marele orator într-o nouă ipostază.

[1] Biblioteca Academiei R.S.R., Arhiva Delavrancea, scrisoarea către Iacob Negruzzi, 16 mai 1912.

Cu modestie, Delavrancea consideră că „...sunt alții cu merite literare mai de seamă decît ale mele. Caragiale [...] care a zugrăvit nepieritor tipurile lui mai populare ca ale oricărui altuia, Vlahuță, care a turnat în bronz inscripțiunile lui de adevărat poet, Coșbuc, care a desprins dintr-un ghiers al poporului român strigăte și poeme de cari suntem mîndri...".[1]

Se autoanalizează apoi, privindu-și retrospectiv activitatea și descifrînd componentele viziunii sale artistice: „Eu n-am făcut parte din nici o școală literară, n-am întemeiat nici o revistă (Delavrancea nu considera notabilă apariția celor două numere ale „Luptei literare" din aprilie 1887, n.n.). La *Revista nouă* m-a tîrît covîrșitoarea personalitate a ilustrului Hasdeu. Admir și pe antici, și pe clasicii din secolul lui Ludovic al XIV-lea, și pe unii romantici, și pe unii parnasieni, și pe unii naturaliști, și pe unii realiști și unele (opere, n.n.) din unii simboliști. Admir și pe francezi, și pe italieni, și pe spanioli, și pe germani, și pe ruși, mai vechi sau mai noi. În capul meu nu intră sistemul, ci personalitatea, nu anumite reguli de la cari nu s-ar abate un scriitor, ci puterea de expunere a unui colț din umanitate văzută prin prisma de simpatie a artistului...".[2]

Trece apoi la misiunea Academiei Române și la contribuția pe care el însuși ar trebui s-o aibă pentru atingerea înaltului ei scop: „Una din misiunile Academiei e să înlesnească inflorescența naturală a însușirilor creatoare și să apere sufletul neamului de curentele bolnăvicioase pentru ca necontenit să se topească și să se toarne întruchiparea lui din trecut în ființa lui viitoare. Și ca să vă dau o mînă de ajutor în îndeplinirea acestei misiuni, aș fi avut nevoie de o cultură mai așezată și de o viață mai puțin răscolită. Ar fi trebuit cel puțin să fac din literatură preocuparea mea principală. Tribunalul, întrunirile publice, Parlamentul mi-au absorbit anii cei mai producători din viața mea. Nici vreme, nici liniște [...] mai mult un refugiu în literatură ca să uit, ca să mă uit, ca să scap de invazia deziluziilor...".[3] Cît privește modul în care au fost judecate creațiile sale, Delavrancea se destăinuie: „Nici criticile, nici elogiile nu mi-au

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 5, loc. cit., p. 466.
[2] Ibidem, p. 466 — 467.
[3] Ibidem, p. 468.

risipit norii de pe vedeniile mele. În iad, unde m-au pogorît unii, în slăvi, unde m-au suit alții, nicăieri n-am găsit odihnă fiindcă ei între ei nu se potriveau nici la critici amestecate cu injuria, nici la laude trecînd măsura cuvenită și confundîndu-se cu panegiricele morților glorioși. Judecători întărîtați, unii mi-au răpit tot, pînă și bunele mele intențiuni, alții mi-au dat mai mult decît aș fi avut drept să am, pînă și o părticică de nemurire...".[1]

După această neobișnuită confesiune, Delavrancea face elogiul înaintașului său pe fotoliul academic, Ion cavaler de Pușcariu, participant la revoluția din 1848, după care trece la subiectul propriu-zis al discursului său de recepție, *Din estetica poeziei populare*, „...poezie care de veacuri a străbătut sufletul fără noroc, dar sănătos, al neamului românesc din vadurile Tisei pînă-n smîrcurile Mării Negre...".[2] Include și melosul popular atît de simplu și totuși specific românesc și plin de farmec: „Melodiile, adevărate melopei din cîteva note, cele de mai multe ori din cinci, pe cari își lăsau sufletul lor de artiști ca pe firul unei ape ce n-ai ști de unde vine cu șuietul ei și pe unde va trece cu povestea ei fermecătoare...".[3]

Secretul memorizării pînă la 15 000 de versuri de către rapsozii populari, constată Delavrancea, stă în reducerea povestirii la esențialul acțiunii, la verb, care în limba noastră poate exprima deodată mai multe acțiuni și o coloratură adjectivală; în depozitul de rime și în perechile de versuri care se recheamă unele pe altele; în epitete cristalizate, construcții consacrate și încrucișări de hemistihuri, precum și în repetări de versuri din loc în loc „care sporesc emoțiunea și prepară catastrofa", ca în balada *Meșterului Manole*. Numai așa s-a păstrat prin veacuri zbuciumate, de către un popor neștiutor de carte, tezaurul creației noastre populare, „acest cel mai mare titlu de glorie literară și această cea mai puternică dovadă de unitate în limbă și de identitate în aspirațiunile sufletului nostru amărît, dar mare...".[4]

Nimeni, în afară de Eminescu, în sintezele geniale ale poeziei, nu se ocupase pînă în 1913 de rolul pe care îl joacă natura în poezia populară. Delavrancea, în discursul său de recepție, se oprește și asupra naturii, declarînd-o „refugiul

[1] Idem.
[2] Ibidem, p. 472.
[3] Ibidem, p. 473.
[4] Ibidem, p. 478.

ființelor alese", elementul „care ne cuprinde, ne mîngîie, ne liniștește și ne face de multe ori mai buni decît am sosit pe lume. Ea ne potolește durerile și ne tocește cutele învrăjbirii [...], ne trezește în minte cugetul senin că suntem un fenomen trecător...".[1] Natura este un etern subiect pentru creatori. „...N-a fost și nu va fi om mare care să nu se inspire din sfînta ei simfonie, din înfățișările ei mărețe și din șoaptele ei fericite și melancolice...".[2] Iar sub raport istoric, „Între natură și poporul român este o străveche și legendară dragoste. La adăpostul munților înalți, al văilor adînci și al perdelelor codrilor neguroși s-a împotrivit cumplitelor năvăliri și a dobîndit biruințele existenței noastre naționale...".[3]

Citind catrene din mai multe balade haiducești, Delavrancea le consideră expresia poetică a „sintezei noastre istorice și sociale" din ultimele două veacuri și jumătate, cînd asuprirea sălbatică a dat naștere haiduciei.

Frumusețea propriu-zisă apare în descrierea succintă bazată pe forța de evocare a verbelor — „O spargere de nori în cîteva cuvinte:

«Norii s-aduna,
Ceru-ntuneca,
Și curgea dodată
Ploaie spumegată
Ce face pîraie
Și umple șuvoaie...»",

ca în legenda mănăstirii Argeșului, versuri pe care Delavrancea le comentează într-o sinteză genială: „Se-ntunecă, răpăie, se umflă, spumegă. Nici o amărunțime migălită. Cîteva cuvinte incisive. Furia fenomenului, ca în cel mai de seamă pictor flamand...".[4]

Citind apoi două versuri: „Cunosc calea codrului / Pînă-n fundul fundului", se oprește asupra complementului de loc exprimat prin sintagma „fundul fundului" — substantiv cu formă de nominativ-acuzativ, urmat de genitivul său, din care poporul a realizat ideea nemărginirii misterioase. Delavrancea găsește din nou un comentariu excepțional: „O vorbă repetată «fundul fundului» — și e dăstul. Imaginația

[1] Ibidem, p. 479.
[2] Idem.
[3] Ibidem, p. 479 — 480.
[4] Ibidem, p. 482.

noastră se trage înapoi speriată de această vedenie".[1] Şi nu poate fi omagiu mai mare şi adevăr mai adevărat decît să găseşti, ca Delavrancea, în poezia noastră populară, „clar obscurul din celebrele schiţe ale lui Rembrandt", poezia comparabilă cu aceea din versurile lui Alfred de Musset.

Delavrancea mai remarcă în discursul său că poetul anonim şi-a arătat adevărata artă cînd, cu o intuiţie genială, a zugrăvit frumuseţea ideală a femeii, nu prin descrieri amănunţite care fragmentează impresia, ci prin farmecul indicibil al frumuseţii în mişcare şi care face să se înfioare şi obiectele pe lîngă care trece, ca în *Iliada* lui Homer, unde frumoasa Elena nu este portretizată, dar farmecul ei este sugerat de tulburarea tuturor celor ce o vedeau.

Arta marelui anonim, în sfîrşit, „este ţărmurită — prin specificul său de limbă şi viziune asupra lumii şi a vieţii — în graniţele etnice ale unui popor şi este unica graniţă a sufletului unui popor...".[2]

Prin glasul inimitabil al lui Delavrancea vorbise un popor întreg minţilor luminate ale neamului, care cunoşteau poporul prea puţin sau deloc. Impresia a fost de neuitat.

Activitatea lui Delavrancea în calitate de membru al secţiei literare a Academiei Române a început înainte de a-şi fi rostit discursul de recepţie. La 11 ianuarie 1913, în şedinţa acestei secţii s-a citit lista lucrărilor depuse pentru marele premiu „Năsturel-Herescu", printre care se afla şi monografia scrisă de Alexandru Vlahuţă, *Pictorul N.I. Grigorescu. Viaţa şi opera lui*, care i s-a repartizat pentru raport lui Delavrancea. Cu acest prilej, raportorul elogiază deopotrivă pe autorul scrierii şi pe Nicolae Grigorescu: „Criticul a reconstituit viaţa celui mai mare artist al românilor şi poetul a avut la îndemînă căldura de care avea nevoie o astfel de viaţă [...] în faţa minunatei străluciri ce va tremura totdeauna ochilor cari vor privi — fie şi în parte — opera puternică a nemuritorului Grigorescu. Volumul acesta este un imn de glorie naţională [...] Într-un stil limpede şi cald, cu un entuziasm crescînd treptat cu viaţa şi cu opera pictorului, te fură ca o apă întinsă şi curgătoare — fără valuri, fiindcă e adîncă — şi te duce pe nesimţite prin munţii pe care îi despică, prin codrii pe cari îi străbate, prin amurgurile învăluite în umbre, prin dimineţi cu brumă, prin tîrguri ce mişună

[1] Idem.
[2] Ibidem, p. 494.

de sărmani și vezi aievea umblînd în voie călăreți stăpînindu-și fugarii, siluete de femei ș ui, crîncene bătălii în cari morții sunt de-ai noștri, vitejiile sunt ale noastre, domnitorul expus gloanțelor este al nostru și izbînda tot a noastră este. Și din cînd în cînd, pe malurile fermecate dai de pajiști înflorite, de fîneață deasă și mirositoare, și de ulcelușe cu flori de in, de nalbă, de vișin, și de măr, așa de vii că ți-ar fi frică să le atingi ca nu cumva să le strivești cu degetele prea materiale pentru așa drăgălașe născociri ale naturii [...] Simfonia se încheie cu cîteva note atît de simple și de mișcătoare că ar trebui să fii de piatră ca lacrămile să nu-ți curgă: «Pe crengi de stejar l-au așezat într-un car cu boi. Flori de cîmp, de cele care i-au fost lui mai dragi, i s-au presărat pe față și pe piept, pe ochii lui, pe divinii lui ochi închiși pentru totdeauna, pe mîinile lui, pe divinele lui mîini încremenite pentru totdeauna»".[1]

Un poem închinat celor doi artiști adorați de sufletul sensibil al marelui lor prieten. Dar elogiosul raport al lui Delavrancea nu i-a adus lui Vlahuță premiul. În ședința de la 29 mai 1913, o săptămînă după ce raportorul își rostise discursul de recepție, premiul „Năsturel-Herescu", de 12 000 mii de lei, se acordă lui A. Murnu pentru traducerea *Iliadei*.

Au urmat alte douăsprezece rapoarte. D.D. Pătrășcanu primește pentru scrierea sa *Timotei Mucenicul* premiul „Demostene Constantinide", „...nu ca o încurajare — specifică Delavrancea —, ci ca o dreaptă răsplată pentru talentul său deosebit, pentru preciziunea sa, pentru humorul său sănătos care îl pun în rîndul celor mai înzestrați din generațiunea nouă de scriitori tineri cu care, cu drept cuvînt, ne fălim."[2]

Un scurt raport asupra activității literare a lui Octavian Goga, citit în ședința secției literare de la 29 mai 1914, este urmat de votul unanim al membrilor ei și Goga este ales membru corespondent al Academiei Române.

Marele for academic deschisese în 1915 un concurs pentru premiul „Neuschotz", de 2 000 lei, pentru cea mai bună lucrare care ar răspunde la întrebarea: „Cari industrii casnice țărănești ale României s-ar putea încuraja și perfecționa și prin ce mijloace?". Lucrarea învățătorului Pantelimon Diaconescu îi este repartizată lui Delavrancea. Acesta face numeroase observații privind tradițiile și limba și mai ales sub-

[1] Ibidem, p. 520 — 521.
[2] Ibidem, p. 531.

liniază că „...nu e firesc lucru, într-o vreme în care popoarele din Occident s-au industrializat, noi să ne înţestăm a rămînea în toate la slaba noastră manufactură strămoşească. Sunt legi economice pe cari voinţa omenească nu le poate înfrînge. Sunt legi economice cari se aplică omului tot atît de fatal ca şi legile gravităţii...".[1] Concluzia raportului este că lucrarea merită o parte din valoarea premiului, ceea ce se şi acordă în şedinţa de la 25 mai 1915. De asemenea, se hotărăşte „publicarea lucrării".[2]

În Arhiva Academiei Române, secţia literară, 1915, p. 361, se află manuscrisul raportului intitulat *Figuri istorice româneşti în cîntecul popular al românilor*, de D. Marmeliuc, report semnat de Barbu Delavrancea. În urma propunerii sale, la 23 mai 1915, secţia aprobă tipărirea lucrării în „Analele Academiei Române".

Tot pentru publicare raportează Delavrancea, în aceeaşi şedinţă, şi asupra volumului *Poezii populare române* de dr. Iosif Popovici. Este de remarcat că tot ce vine în atingere cu poporul, cu viaţa şi creaţia lui, găseşte în academicianul Delavrancea un susţinător.

Următorul raport, citit în şedinţa de la 25 mai 1915, se referă la volumul de nuvele al lui Gala Galaction, *Bisericuţa din Răzoare*, prezentat pentru premiul „Heliade Rădulescu", de 5 000 de lei. Delavrancea declara în raportul său: „...nu cunosc o carte mai potrivită pentru a fi premiată de Academia Română. Dupe ce ai citit-o, ai impresia că ai străbătut mai multe volume, căci atît e de încărcată de emoţiuni condensate, de o viaţă nouă — deşi veşnic veche — de orizonturi cari ţi se deschid în perspectiva naturei omeneşti [...] E un meşter de seamă, un literat stăpîn pe mijloacele de producţiune, un artist în toată puterea cuvîntului. E un izvor care a ţîşnit de curînd abundent, limpede şi răcoritor — cine ştie de unde — pe subt pămînt, din stratele adînci ale unui pietriş curat şi sănătos [...] Bănuiesc că după obîrşie ar fi ţăran şi mă bucur — vrînd-nevrînd — mişcat de o egoistă mîndrie de clasă, clasa care pînă acum s-a împărtăşit numai cu sărăcia lucie şi cu muncile grele şi istovitoare...".[3]

---

[1] Ibidem, p. 535.

[2] Arhiva Academiei Române — Fondul A, dosar nr. 15, 1914, p. 68 — 69.

[3] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 5, loc. cit., p. 535.

La 23 mai 1915, în toiul discursurilor politice pentru determinarea ieşirii din neutralitate, Delavrancea mai scrie un raport despre Mihail Lungianu care prezenta două volume de povestiri din viaţa satului pentru premiul „Adamachi", de 5 000 lei. I se acordă numai 1 500 lei, deşi raportul lui Delavrancea viza mai mult.

În Arhiva Academiei Române, Fondul A, dosarul nr. 15/1914, p. 32, la premiul „Năsturel-Herescu", se menţionează că în şedinţa de la 26 mai 1915 s-a citit raportul lui Delavrancea, recomandînd premierea volumului *Basmul în cultura integrală* de Atanasie C. Păunescu, care e scris cu o mînă sigură, „de un om care a gîndit adînc, serios şi drept asupra literaturii populare, în deosebi asupra basmelor poporului român [...] A-i decerna premiul «Năsturel» ar însemna că premiem munca, capacitatea, concepţiunea, originalitatea şi farmecul deosebit al scriitorului care izbuteşte să se înalţe ca un zbor nestînjenit pe deasupra trecutului nostru şi, din înălţime, să privească senin toată naivitatea şi toată puterea de creaţiune a poporului românesc."[1]

Despre Mihail Sadoveanu, Delavrancea face un scurt raport la 26 mai 1916. Cu o zi înainte, secţiunea literară hotărîse în unanimitate alegerea prozatorului ca membru corespondent. Era o simplă formalitate, aşa că Delavrancea n-a avut nevoie să facă o analiză detaliată a operei acestuia.

În aceeaşi şedinţă, deosebit de rapoartele speciale, s-a citit o scurtă scrisoare a lui Delavrancea, în care declară că, avînd de referit asupra *Poemelor eroice* ale lui Mircea Rădulescu şi asupra cărţii lui I. Chiru-Nanov, *Pe căile profeţilor. Atunci şi acum*, prezentate pentru premiul indivizibil „Năsturel", regretă că nu pot fi premiate amîndouă.

Două referate negative semnează Delavrancea: despre scrierea *Filozoful Conta — Poezii şi cugetări. Postume — Teoria fatalismului*, prezentată pentru premiul „Năsturel" de Octav Minar, şi despre romanul *Aripa morţei* de Eugen Lovinescu. Critica era judicioasă. Secretarul Al. Ducea notează că Delavrancea a cerut special să nu se publice în „Anale" rapoartele cu concluzii de nepremiere.

Ultima apariţie la tribuna Academiei Române a fost un Delavrancea cutremurat de soarta ţării sale, intrată în război. Sesiunea ordinară a înaltului for se deschidea cu discursul

[1] Ibidem, p. 544, 546.

său, *Războiul și datoria noastră*, în împrejurări extraordinare, cum remarca el în prima frază rostită la 2 septembrie 1916.

Încleștat pe pămînt, pe ape și în aer, între cele mai mari state ale Europei, războiul mondial din 1916—1918 rupsese echilibrul dintre simțire, cugetare și voință, distrugînd milioane de vieți, nimicind orașe celebre ca „...Reims, mîndria și mîndreţea lumei. Sub rămășițele lor de cenușe și de tăciuni, îngropate pe veci capetele de operă la cari călătorii stăteau muți de admirațiune...".[1]

Oratorul demonstrează cu lux de amănunte că „războiul l-a voit și l-a declarat Germania"[2], care a urmărit hegemonia asupra lumii.

A doua parte a discursului justifică alianța noastră cu Franța, Anglia și Rusia, căci dacă ne-am fi alăturat Germaniei „...Am fi abdicat de la ființa noastră etnică. Și nimeni pe lume n-ar mai fi prețuit o astfel de turmă de sclavi îmbogățiți și pușI la gurile celui mai mîndru fluviu din Europa".[3] Aceasta ar fi însemnat sinuciderea noastră ca națiune. „...Puterile latente cari dormitau în gintea noastră s-ar fi aprins și flăcările ar fi cuprins întregul edificiu al statului românesc. [...] Istoria povestește izbînzile și suferințele, gloria și urgia pe cari le-a gustat și le-a îndurat neamul nostru nefericit adeseori, și pururea cu același instinct și cu același gînd de unire. [...]. Etnicește, am măcinat și sorbit sămînța străină, scuturată de o parte și de alta a munților. Ne-am lipit de Carpați cînd au năvălit valurile invaziilor și ne-am sculat iarăși, după cutremurile cari păreau că ne îngroapă, cu aceeași conștiință că suntem români. Ne-am păstrat aceeași limbă, fără deosebiri profunde, fără dialecte, așa ca moțul din Ardeal să înțeleagă pe munteanul de la Dunăre și pe plăieșul din Moldova. Suntem o ființă pe care Carpații nu o despart, ci o întregesc! Avem același dor, aceleași dureri, aceleași aspirațiuni. Cîntăm aceleași cîntece și aceeași doină se aude (pretutindeni, n.n.). Durerile și bucuriile celor de dincolo sunt și ale noastre, și ale noastre sunt și ale lor... Visul atîtor generații de strămoși, de moși și de părinți l-am visat și noi și acum îl vedem aievea. N-avem decît să ne încingerăm cu bărbăție ca să-l realizăm. Și sîngele

[1] Barbu Delavrancea — *Jurnal de război*, București, Editura Militară, colecția Columna, 1972, p. 88.
[2] Ibidem, p. 95.
[3] Ibidem, p. 97.

generos al ostaşilor noştri a început să curgă şi va mai curge încă. Un neam nu piere prin siluire, ci numai prin abdicare. Şi noi n-am abdicat nici la trecut, nici la conştiinţa naţională...".[1]

În continuare, Delavrancea arată că războiul în care abia intrasem este un drept şi o datorie de la care nu ne putem sustrage, căci „...Noi n-am intrat în haosul acestui măcel pentru cuceriri, ci pentru dezrobiri... Noi nu vrem ce nu este al nostru, ci vrem unirea cu fraţii noştri din Ardeal, din Banat şi din Bucovina... Vrem Carpaţii, cu tot podişul lor, unde ne-a aşezat împăratul Traian ca să fim veghe şi strajă civilizaţiunei romane împotriva hoardelor de barbari năvălitori... Noi nu ne croim cu sabia o patrie nouă, ci ne-o întregim... Duhul adevărului, al dreptăţii şi al fraternităţii mînă vitezele noastre oştiri... Carpaţii au fost trecuţi într-o clipă şi clipa aceasta o vom preface într-o veşnicie... Şi vom avea de suferit şi vom suferi muţi de admiraţie în faţa jertfelor... Şi vom avea de plîns şi ne vom înghiţi lacrămile... Şi nu ne va covîrşi durerea, hotărîţi să biruim în numele sfintei cauze a neamului nostru...".[2]

În încheierea pateticelor sale cuvinte, cel ce n-avea să mai urce niciodată treptele pretigioasei tribune academice, subliniază rolul unificator pe care l-a avut cea mai înaltă instituţie de cultură a ţării: „Domnilor, Academia Română [...] a avut ca scop fundamental nu numai unitatea morală şi intelectuală a românilor de pretutindeni. Ea, primind în sînul ei reprezentanţi şi din Ardeal şi din Banat şi din Bucovina [...], supt aceeaşi cupolă am văzut necontenit, de o jumătate de veac, imaginea virtuală a României mari. Ea, simbol premergător al aspiraţiunilor noastre, a izbutit să întreţie flacăra unui patriotism integral, care nu recunoştea hotarele artificiale ale României, ci, săltînd peste Carpaţi, înfrăţea de fapt pe cei cari erau fraţi de drept. Ea, topind istoria suferinţelor noastre seculare, a scos din zgura trecutului, nobil şi lamur, un singur suflet al unei singure fiinţe, al românimii de altădată şi al românimii de totdeauna...".[3]

[1] Ibidem, p. 97 — 98.
[2] Ibidem, p. 99.
[3] Ibidem, p. 99—100.

XXVI. CONFLAGRAȚIA MONDIALĂ 1914—1918

Pregătirile Germaniei pentru dominația statelor europene începuseră cu mult înainte de 28 iunie 1914, cînd arhiducele Francisc-Ferdinand al Austriei era asasinat la Sarajevo. Asasinatul a slujit de pretext Germaniei să declanșeze războiul care a durat patru ani.

Pe plan intern, la 1 ianuarie 1914, P.P. Carp se retrage din viața politică, la șefia partidului conservator urmînd Alexandru Marghiloman, personalitate cu vădite simpatii pentru Germania, și G. Bogdan-Duică, Virgil Arion, Constantin Stere.

Monarhul se zbate între sentimentele firești care-l legau prin sînge de Germania și jurămîntul pe care-l făcuse în 1866, la suirea pe tron: „În momentul cînd am pus piciorul pe pămîntul românesc am și devenit român". Hotărîrea era greu de luat. La 27 septembrie 1914, bătrînul rege se stinge și sarcina trece asupra lui Ferdinand I care, poate după o grea luptă sufletească, avea să aleagă ceea ce era favorabil împlinirii năzuințelor poporului român.

La mai puțin de o lună are loc o manifestație pentru intrarea României în război alături de Antanta, la domiciliul lui Nicolae Filipescu și la statuia lui Mihai Viteazul; studenții ard ziarele „Ziua" și „Seara" și se întrunesc la „Dacia", avînd în frunte pe I. Tanoviceanu, Emanoil Antonescu, Toma Ionescu și C. Rădulescu-Motru. Take Ionescu se împacă cu Nicolae Filipescu, întărind rîndurile „Acțiunii naționale". La 11 februarie 1915, Cella Delavrancea concertează la Ateneu cu Veturia Triteanu, în folosul soldaților români răniți din Transilvania.

Delavrancea — vicepreședinte al „Ligii culturale", care inițiase manifestațiile „Acțiunii naționale" — apărea în fiecare săptămînă la o întrunire publică, înflăcărînd miile de ascultători pentru ideea unirii tuturor provinciilor românești într-o singură țară liberă. „Am primit mandatul de viață și de onoare de la neam, în giulgiul neamului îl vom învălui d-apururi mulțumiți..."[1], declara marele patriot la 9 noiembrie 1914, la prima întrunire din sala „Dacia" a „Acțiunii

[1] *Întrunirea „Acțiunii naționale". Discursul d-lui Delavrancea*, în „Acțiunea", XIII, nr. 3 420, 11 noiembrie 1914, p. 2 — 3.

naționale", al cărei susținător principal a fost pînă la ieșirea României din neutralitate.

Din cîte formulări, arzătoare ca flacăra, a rostit Delavrancea de-a lungul ultimilor săi patru ani de viață, nici una poate nu exprimă mai lapidar concepția sa despre patriotism, nici una nu sugerează mai plastic și mai impresionant profunda legătură dintre existența sa individuală și ființa colectivă a poporului pe care l-a iubit mai presus de orice, nici una nu s-a verificat mai deplin, căci, într-adevăr, în giulgiul patriei îndoliate s-a despărțit de viață.

În necurmatele conciliabule ale oamenilor politici cu șeful guvernului, Ionel Brătianu, privind ieșirea din neutralitate, acesta făgăduia decretarea mobilizării îndată după declarația de război a Italiei contra Germaniei. Delavrancea a așteptat cu nerăbdare acest eveniment, continuînd să vorbească la întruniri publice, sub egida „Ligii culturale" — miilor de ascultători, studenților sau Congresului românilor veniți de peste hotarele regatului — despre imperioasa necesitate a intrării noastre în războiul de întregire a hotarelor, alături de Antanta. Pînă la 15 august 1916, cînd România declară război Puterilor Centrale, Delavrancea cheltuiește o energie uriașă, țesîndu-și drumurile spre toate colțurile țării, deșteptînd prin discursurile sale sentimentul patriotic în cele mai amorțite inimi. „Nu simțiți că ceea ce piere în Ardeal e trup din trupul nostru, os din osul nostru, suflare din suflarea noastră?".[1]

Și sala fremăta ca un codru biciuit de furtună și aplauzele zguduiau geamurile. Ochii multora erau plini de lacrimi și inimile tuturor se uneau ca o singură inimă, dogorind de sentimentul înălțător al iubirii de patrie și de hotărîrea jertfei supreme. La „Capșa", la Tribunal, în Sala pașilor pierduți, la „Fialcovski", în Cameră și Senat, la cluburile partidelor politice, oriunde se întîlneau doi — trei oameni, cuvintele lui Delavrancea erau reproduse admirativ și înfiorat.

În al doilea miting al „Acțiunii naționale", de la „Dacia"[2], ca și cum s-ar fi temut să nu se uite înflăcăratele lui apeluri, Delavrancea reînnoiește atacul său incendiar. Ropote noi de aplauze îi subliniază ideile ce zboară pe aripa cuvintelor, cuibărindu-se în inimile unei mase compacte de oameni. Sub imperiul lor, toți văd atîtevea pe românii din Ardeal ca pe un

[1] Idem.

[2] „Acțiunea", XIII, nr. 3 426, 18 noiembrie 1914, p. 2 — 3.

uriaș prăbușit sub loviturile asupritorilor. Carpații — coloana vertebrală a poporului român — n-au dezbinat, ci au susținut și păstrat legăturile firești dintre frații de pe cele două versante ale lor. Unirea Transilvaniei cu România nu mai este pentru nimeni o himeră, ci o poruncă a istoriei noastre, venind din adîncul veacurilor. „Ne vom aduna mereu în Sala «Dacia» pînă se va hotărî de soarta «Daciei». Pînă atunci nu vom avea odihnă...".[1] Și Delavrancea n-a avut odihnă pînă în ultimul său ceas de viață.

La 24 ianuarie 1915, invitat de președintele societății „Tinerimea română" să vorbească despre însemnătatea zilei, Delavrancea o definește ca pe „... o taină a sufletului nostru, nu o sărbătoare civilă [...] 24 Ianuarie este sărbătoarea iubirei de Patrie, a puterei de a ne crea o Patrie!".[2]

Apoi continuă, explicînd noțiunile de *patrie* și *patriotism:* „Copii, ce e Patria, ce e patriotismul? Ce este acest sentiment care răscolește toate puterile din om și, în anumite clipe, îl ridică mai presus de existența lui și-l face să moară de bună voie pentru liniștea și mărirea unor urmași pe care nu-i va cunoaște și nu-l vor cunoaște. Patria este înlăuntrul nostru și o ducem cu noi peste țări și peste mări, și numai cînd suntem departe și în singurătate ne trec fiori amintindu-ne de unde ne-am rupt și nu găsim mîngîiere decît în restriște și în lacrămi. Patria nu e pămîntul pe care trăim din întîmplare, ci e pămîntul plămădit cu sîngele și întărit cu oasele înaintașilor noștri [...] Generațiile ies una din alta, numai obîrșia stă pe lume ca o matcă fără sfîrșit...".[3]

Cîteva zile mai tîrziu, la întrunirea „Ligii culturale", reia ideea, îmbrăcînd-o în altă haină: „... iubirea de patrie este focul care sfințește pe orice om...".[4]

„Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor" trecea, la 2 februarie 1915, într-o fază nouă, numindu-se „Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor" și cerînd tuturor o clipă de jertfă pentru a lăsa urmașilor o Românie Mare. Militînd pentru declararea mobilizării în primul război mondial, Delavrancea amintea că „... din secolul al XVI-lea pînă azi, aceeași năzuință s-a manifestat la toți gînditorii neamului. Începînd cu poetul Văcărescu Ienăchiță, tot-

---

[1] Idem.

[2] Barbu Delavrancea — *Jurnal de război*, loc. cit., p. 69.

[3] Ibidem, p. 69 — 70.

[4] *Marea întrunire naționalistă. Cuvîntarea d-lui Delavrancea*, în „Acțiunea", XIV, nr. 3 493, 17 februarie 1915, p. 2 — 3.

deauna s-a gîndit între noi la unirea acestor țări. Toți purtăm greaua misiune și ne sforțăm să nu ne doboare moștenirea aceasta, să împlinim idealul neamului...".[1] El arăta misiunea istorică a generației sale și rolul personalităților însuflețite de năzuințele cele mai sfinte ale poporului: „... noi nu suntem decît niște buciumași: buciumăm, de la un capăt la altul al țării, notele de durere și de speranță ale neamului întreg. Și vom sufla în goarnă pînă cînd nu vom mai avea suflare și odată cu sunetul cel din urmă va înceta și viața din noi! [...] ca să punem capăt durerilor noastre, să fim stăpîni de o parte și de alta a Carpaților, să ne întregim, ai noștri să fie Carpații cu toate ramificațiile lor, să ne simțim un popor, ca să putem lucra în tihnă cu demnitatea care se cuvine unui popor stăpîn pe destinele sale...".[2]

Delavrancea a fost timp de patru ani un buciumaș, glasul răscolitor al unui întreg popor ce-și cerea dreptul la unitate, oratorul trecînd de la rugămintea patetică la redactarea unor drastice manifeste în numele „Acțiunii naționale", la sarcasmul usturător cu care înfiera pe șovăielnici; de la îndemnul înflăcărat la amenințarea profetică cu blestemul veșnic al generațiilor viitoare. La 16 mai 1915, Italia declară război, dar Ionel Brătianu continuă să se ascundă la moșia sa ori în biroul cu uși duble al Ministerului de Război. De aceea, într-o serie de „Scrisori fără răspuns", publicate în „Epoca", Delavrancea dezlănțuie un atac nimicitor la adresa primului ministru Ionel Brătianu, într-un limbaj adesea frust, dezvăluind iminența primejdiei de a semna — prin lipsa de hotărîre a acestuia — actul de deces al unui popor viteaz și demn: „În 1915, în contra neamului nostru, se urzește pe față, cu bani, cu spioni și cu o armată de adunătură, încăputată de pe unde au putut, pregătindu-se încercuirea noastră și desigur și ștergerea românilor din istoria lumei acesteia. Și d-ta, d-le Brătianu, găinezi în vîrful piramidei noastre sociale, așteptînd ca germanii să ne împresoare, să ne dezarmeze cu cizma lor brutală? D-ta dormi, d-le Brătianu? [...] Trezește-te, d-le Brătianu, și vino degrabă cu decretul de mobilizare și vei vedea un popor întreg și

---

[1] *Congresul românilor de peste hotare*, în „Dimineața", XII, nr. 3 964, 17 martie 1915, p. 3.

[2] *Discursul d-lui Barbu Delavrancea la întrunirea publică din T. Severin, duminică, 12 aprilie*, în „Epoca", XXII, nr. 105, 19 aprilie 1915, p. 1.

mîndru, ca un codru bătrîn de stejari, rechemat la viață de vijelia care ne amenință...".[1]

Făcîndu-și un mișcător autoportret moral, Delavrancea pune în fața primului ministru inexorabila necesitate a solidarității naționale, obligația individului de a se sacrifica pentru salvarea colectivității, pe deplin convins de înaltele virtuți morale ale poporului român: „Cunosc un om cu care sunt legat din născare. N-aș putea zice că-l iubesc și totuși sunt nedespărțit. E cam iute, dar sincer și plin de iluzii. Niciodată nu și-a răzbunat pe nimeni. Cînd dușmanii lui — căci, nu pricep, dar are mulți — i-au căzut în palmă, n-a strîns pumnul, ci i-a ocolit, neavînd ocazia de a-i răsplăti cu binele. Dedesubtul violenței lui trecătoare, o groasă căptușeală de bunătate. E bun fără să vrea. E prost de bun ce e, ca și cum omenirea ar fi o armonie perfectă și el unul din sunetele prelungi ale acestei armonii. Și să nu crezi că nu are ochii deschiși asupra lumii, dar, în optimismul lui, adeseori îmi zice: «Noi ne torturăm pentru omenirea de mîine, care va fi să fie mai bună decît ceea ce am fost noi». Iluziile lui izvorăsc din credința în virtuțile ascunse ale neamului. Pentru el, eroi se vor ivi neapărat în zilele d-apoi cînd se vor auzi trîmbițele războiului răsunînd de la un cap la altul al României. Pentru el, noi toți suntem niște furnici solidare și harnice ale neamului și, vrînd-nevrînd, ne jertfim în comun pentru creșterea și gloria lui desăvîrșită...".[2]

Ziarele adversarilor politici îl ironizează pentru „pletele lungi", pentru „mustățile războinice", pentru ținuta sa puțin îngrijită, dar pe Delavrancea nu-l ating insultele lor și răspunde cu un suveran dispreț: „Eu, d-le Brătianu, nu mă uit la hainele potrivnicilor mei, ci-i privesc drept în față. De vor fi avînd pete pe haine, ... la «Falk»... Spălătorie chimică... cu cinci lei, ca noi... Dar cînd îi văz cu pete pe obraji, întorc capul și nu mai crez în minunile chimice ale lui «Falk». Asemenea obraji se pot încălzi, dar spăla niciodată".[3]

Între Delavrancea și Ionel Brătianu nu era un conflict personal, bazat pe patimă, invidie și ură individuală, ci în numele primejdiei care pîndea națiunea și al spaimei colective ce sugruma orice bun român la ideea că vom pierde ceasul înfăptuirii idealului național: „Țara întreagă se îneacă

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 7, București, Editura Minerva, 1970, p. 378, 379.
[2] Ibidem, p. 381 — 382.
[3] Ibidem, p. 381.

într-o apă murdară și adîncă. Leșia ce ne uda picioarele odinioară s-a înălțat pîn' la genunchi, ne-a cuprins mijlocul, s-a ridicat pîn'la umeri, ne-a trecut de bărbie. Încă nițel și românimea de pretutindeni se va potopi, aruncînd, d-le Brătianu, cel din urmă blestem, ca verdict istoric, nu asupra mea, d-le Brătianu, ci asupra d-tale și a colaboratorilor d-tale [...] Un lucru e limpede: dacă, șovăind mereu, în cele din urmă vei pierde ceasul unirii noastre cu Ardealul, vei fi ca un general cu armata împrăștiată, învins, hulit, arătat cu degetul, negăsind nicăieri odihnă și nicăieri nemaiîncăpînd de ura și dispreţul mișunei dintre Tisa și smîrcurile Mării Negre [...] Dă-ți seama că astăzi se topesc sufletele oamenilor într-un imens furnal, că mîine se toarnă din nou și că nu cumva noi, românii, să fim sufletul de prisos al omenirei, ca argintul amestecat cu zgura care se pierde pe d-alături și nu ajunge niciodată la tipar...".[1]

În aceste momente de cumpănă a istoriei, patria se întruchipează mereu și mereu în tot mai impresionante icoane din cuvintele lui Delavrancea, angajat în luptă cu rezistența cercurilor brătieniste la ideea ieșirii din neutralitate: „D-le Brătianu, națiunea nu e o tovărășie economică de producere și consumațiune, nu este o juxtapunere de indivizi cu interesele lor subiective și egoiste, nu este cum o vedem, cum o înnumărăm, ca un hambar de grîu sau ca o cireadă de vite, ci este cum o înțelegem că trebuie să fie: un mare suflet rezultînd din sufletele tuturor, strînse împreună de amintirile trecutului, de primejdia prezentului și de aspirațiunile viitorului...".[2]

Cu acest prilej, în a IV-a „Scrisoare fără răspuns", Delavrancea face o justă și impresionantă caracterizare a conducătorului unui popor, cu valabilitate și după trecerea a trei sferturi de veac de cînd a fost formulată: „Bărbatul de stat este acela care vede limpede instinctul general al maselor, îi înlesnește calea, se confundă în el regenerîndu-și forțele și iese deasupra cu formula cea mai nouă a unei chemări noi, a unei expansiuni de viață pe care o înțelege și-i dă cîrmuirea potrivită. El este expresiunea zbuciumului secular, a năzuinței actuale și a aspirațiunilor de astăzi pentru mîine. În el se concentrează întreaga lumină a nădejdei tuturora, în-

[1] Ibidem, p. 385, 388.
[2] Ibidem, p. 389.

treaga noastră energie izvorîtă din suferințele seculare, întreaga gîndire a unui neam nenorocit și aspirînd la mîndria și fericirea cari or să vie. El este potențialul conștient al milioanelor de instincte anonime, dar reale, într-o singură voință neclintită și supremă. Ca un curent electric care precipită gazele deosebite și le cheamă la o nouă existență în care se coprinde și existența lor de mai nainte...".[1]

În august 1915 se organizează un corp de gardă a demnității naționale care avea ca scop împiedicarea difuzării ziarelor bănuite de politică filogermană, ca „Ziua", „Seara", „Moldova".

La 10 septembrie 1915, Bulgaria mobilizează, iar la 17 septembrie ia naștere „Federația unionistă", pentru care Benone Gănescu compune un marș pentru voce și pian. Președinte este proclamat Nicolae Filipescu. În Apelul către țară, publicat la 13 septembrie, redactat — ca totdeauna — de Delavrancea, se declară scopul urmărit: „În aceste clipe tragice, cînd vijelia dezlănțuită peste Europa tună dasupra capetelor noastre, avem datoria să ne scuturăm de toropeala la care ne îmbie dușmanii dinlăuntru și din afară, să ne ridicăm cu bărbăție mai presus de trecătoarele griji de partid, să ne învingem noi pe noi înșine ca să nu fim covîrșiți decît de un singur gînd: *Înfăptuirea idealului național!* Acestui gînd — stăpînitor și călăuză — să-i închinăm toate puterile noastre vrednice și curate. Să deschidem cartea sfîntă a trecutului nostru și să ne împărtășim cu duhul înaintașilor noștri cari, prin unire și știind să vroiască limpede și deodată numai una și-au împlinit toate izbînzile[...] Veniți cu avîntul și spiritul de jertfă al zilelor mari ale neamului...".[2]

La șase zile după Apel se publică un manifest redactat în stil telegrafic, de același suflet fără odihnă, ca în fața unei mari primejdii: „Români, De zece veacuri suntem frînți în două. Carpații, care au fost leagănul neamului nostru, urgia [...] i-a prefăcut în hotar între frați. O singură clipă bărbăția noastră ne-a dat viață deplină. Clipa lui Mihai Viteazul. Nici o zi însă în o mie de ani nu s-a stins flacăra din inimile noastre, ale celor de aici ca și ale celor de dincolo. De o mie de ani așteptăm cu toții ceasul mîntuirei. A sosit [...] Dacă nici alături de acești uriași (Tripla Alianță, n.n.) nu îndrăznim să ne

[1] Ibidem, p. 390 — 391.

[2] *Apelul către țară al Federației unioniste*, în „Acțiunea", XIV, nr. 3 660, 19 septembrie 1915, p. 1.

îndeplinim menirea, nu vom îndrăzni niciodată. Închisă va rămîne pentru vecie cartea vieții românești și închisă, nu în cheag de sînge vitejesc, ci în rușinea neputinței. Nu este român adevărat care să nu simtă ca noi: acum ori niciodată! [...] Vrem să se cheme vitejii!...".[1]

În adunarea națională de la „Dacia", convocată de „Federația unionistă", Delavrancea este primit în ovații frenetice, sala se ridică în picioare ca la comandă și, în formulări lapidare, oratorul cere asistenței ca „...spre a nu săpa în rușine mormîntul României..."[2], să se scrie cu sînge pagina de istorie ce stă în fața poporului român. Acoperit de urale, Delavrancea coboară de la tribună, în vreme ce auditoriul electrizat intonează marșul *Deșteaptă-te, române* al lui Andrei Mureșanu.

Au trecut peste șapte decenii și, la simpla reprezentare a acestor scene în care „buciumașul" Delavrancea a fost personajul principal, sufletul întrunirilor patriotice, emoția te covîrșește.

La Brăila, la Constanța, la Iași, neobosit și batjocorit de adversari, Delavrancea găsește mereu în inima sa friptă de dorul Ardealului fraze care să zguduie și să convingă: „Ei, da! umblu cu flașneta și nu mi-e rușine că umblu. Nu mi-e rușine să duc în spinare flașneta și să bat din ușă în ușă. O voi duce pînă cînd nu va mai rămîne decît o țeavă și un sunet spre a cînta pretutindeni doina românismului. Vrem Ardealul!...".[3]

La 1 noiembrie 1915, la Iași, Delavrancea înfățișează din nou misiunea generației sale și rolul Carpaților în zbuciumata noastră istorie: „Lotul nostru este al jertfei și al eroismului. Ori vom fi generațiunea lepădării de noi înșine, ori vom fi generațiunea blestemată a urmașilor noștri [...] Carpații nu ne despart, ci ne întregesc. În ei s-au adăpostit și cei de dincolo, și cei de dincoace, pe vremea năpăstuirii. În ei s-au strîns cei de o limbă și de o lege. Lor și-au spus durerea, cu ei și-au mîncat amarul. În ei s-a dospit și a crescut sufletul nostru. De pe culmile lor s-a revărsat doina de vitejie și doina de restriște, ducînd la vale, d-o parte și de alta chemările

---

[1] *Manifestul Federației unioniste*, în „Acțiunea", XIV, nr. 3 665, 25 septembrie 1915, p. 1.

[2] *Declarația d-lui B. Delavrancea în adunarea națională de la Dacia*, în „Epoca", XXII, nr. 283, 14 octombrie 1915, p. 1.

[3] *Marele miting național din Constanța. Discursul d-lui Barbu Delavrancea*, în „Acțiunea", XIV, nr. 3 691, 28 octombrie 1915, p. 3.

misterioase ale neamului [...] Carpații sunt osul de rezistență al nostru, șira spinării care nu s-a încovoiat niciodată și nu se va rupe niciodată, decît cu cel din urmă om dintre noi...".[1]

Deschiderea Parlamentului se face în atmosfera generală de entuziasm pentru dezrobirea Ardealului. După primele vorbe ale suveranului, opoziția clamează: „Vrem Ardealul! Trăiască armata!". Celor din incintă le răspund cei de pe coridoare, iar în ședința de la 1 decembrie 1915 — dezvoltîndu-și în Cameră interpelarea privitoare la ziarele „Minerva", „Seara", „Ziua" și „Libertatea", care urmăreau să demobilizeze conștiințele care cereau intrarea imediată în război alături de Tripla Alianță —, Delavrancea creează o cutremurătoare imagine a României învinsă fără luptă, din nevolnicia conducerii și prin corupție: „...Eu mă tem ca nu cumva să se zică mîine de toți românii, cu ochii plini de lacrimi și cu gura de blesteme: «sub feciorul cel mai mare al lui Ion Brătianu, România a fost înmormîntată ca un hoit, fără vaiete și fără cîntări, fără tricolor și fără spada pe care n-a voit să o tragă, urmîndu-l pe el care gonea după himera norocului...".[2]

La 1 februarie 1916, studenții din București și Iași declară grevă, cerînd ieșirea din neutralitate, iar Virgil Arion, cunoscut filogerman, este huiduit pe stradă de studențimea ieșeană.

Săptămînal, glasul vibrant al marelui orator zguduie geamurile sălii „Dacia" și sufletele împietrite se topesc ca ceara la lumina soarelui. Numai cu două luni înainte de decretarea mobilizării generale, la 12 iunie 1916, în întrunirea „Federației unioniste", Delavrancea evocă trecutul glorios al poporului român, atingînd sensibilitatea tuturor: „Noi, românii, am fost osîndiți de Dumnezeu ca să stăm la răscrucea unde s-au spart toate hoardele barbare. În evul modern s-au revărsat de la est, de la vest, de la nord și de la sud toate imperiile vecine. Și noi am rezistat. [...] De multe ori ne-am retras în Carpați. Ne-am pitulat. I-am pîndit. Am așteptat cu nădejde și i-am izbit cu energie. Și fiecare victorie a lor era urmată de o victorie a noastră. Ca număr nu se explică această rezistență [...] Ca să pătrunzi lăuntrul

---

[1] *Discursul d-lui Delavrancea pronunțat la întrunirea de la Iași în ziua de 1 noiembrie*, în „Epoca", XXII, nr. 305, 5 noiembrie 1915, p. 1.

[2] *Camera. Ședința de la 1 decembrie 1915. Interpelarea d-lui Delavrancea*, în „Acțiunea", XIV, nr. 3 721, 2 decembrie 1915, p. 2.

sufletului nostru trebuie să te ridici la acel misterios imponderabil: la noroc și la virtute, mai mult la virtute decît la noroc. Virtutea d-a-și păstra obiceiurile, limba, portul, cîntecele, credința în bine și-n mai bine...".[1]

Inexorabila necesitate a intrării în războiul de întregire înseamnă însăși dăinuirea noastră ca națiune: „...de nu ne vom mișca, de voim să murim mortăciune, istoria — obosită de atîta bizantinism — va închide cu dezgust filele vieții noastre și va da sentința ei, scurtă și nemiloasă pentru noi: «Aci se sfîrșește istoria unui popor netrebnic pentru că nu s-a opintit în momentele supreme. Aci se sfîrșește viața unor degenerați roși de egoism, de aviditate, de intrigi și de patimi. Am pus cruce aci, la aceste foi, dar nu și pe mormîntul lui, căci nu merită a-i transmite viitorimei amintirea lui!»".[2]

Și, într-o izbucnire dureroasă, exclamă printre lacrimi: „Oh! și ce mult aș vrea, în aceste zile de rușine, să schimbăm blestemul istoriei în binecuvîntare!".[3]

Și cuvintele lui Delavrancea rodeau: la 5 iulie 1916, bucureștenii de toată mîna manifestează timp de o oră, scandînd „Vrem România Mare!".

La 20 iulie se scrie și se vorbește despre legătura secretă a lui Alexandru Marghiloman cu contele Tizsa și se dau în „Epoca" facsimilele scrisorilor dintre ei. Pe de altă parte, oamenii politici francofili, printre care Delavrancea era recunoscut, în acord cu Camille Blondel, ministrul Franței la București, pun bazele „Amiciției Franco-Române", avînd ca președinte pe G. Diamandi.

În sfîrșit, la 15 august 1916, la miezul nopții, clopotele grele ale catedralelor, ca și cele ale bisericuțelor din satele țării, dau de veste că s-a decretat mobilizarea generală, că ne aliam cu marile puteri ale Triplei Alianțe, că vom zbura peste Carpați spre a ne dezrobi frații, înfăptuind marele vis de întregire a neamului. Flăcăii României porneau la luptă cu flori la chipiu și flori la baionete, cîntînd *La arme* și *Deșteaptă-te, române*.

Cu inima încă strînsă de grija patriei, Delavrancea era fericit. Cuvintele lui, rostite în aula Academiei Române,

---

[1] *Discursul d-lui Barbu Delavrancea rostit la întrunirea „Federației unioniste" de la „Dacia", în ziua de 12 iunie 1916*, în „Acțiunea", XV, nr. 3 874, 16 iunie 1916, p. 1 — 2.

[2,3] Idem.

la 2 septembrie 1916, erau încă vii în sufletele ascultătorilor și cititorilor.

În jurnalul său intim, început la 22 august 1916, se poate urmări drama acestui suflet care, în momentele de răscruce ale istoriei patriei sale, nu mai trăiește viața individuală, ci se zbuciumă între speranță și deznădejde pentru izbînda neamului său.

Noaptea, la o săptămînă după decretarea mobilizării, zepelinele germane atacă Bucureștiul. Numeroase bombe distrug clădiri și ucid oameni. Din momentul ridicării alarmei, Delavrancea pleacă să vadă locul dezastrelor, vizitează zilnic pe cei 250 de răniți din spitalul improvizat în Școala centrală de fete, a cărei directoare, Marya Delavrancea, cu familia sa, locuia în imobilul legat de clădirea propriu-zisă a școlii.

La Turtucaia, românii luptă unul contra nouă dușmani. Delavrancea, „cu un nod în gît", trăiește nopți albe de tortură morală, vizitează miniștri, întreabă — cu buzele arse de febra îngrijorării — despre situația frontului, pleacă la redacția ziarului „Epoca" să mai afle vești, ascultă relatările lui Octavian Goga, sosit de la Turtucaia, și-i spune cu îndoială: „Să crez, să nu crez? Toate veștile de azi sunt ca frunzele pe apă. Una trece, alta vine ca să treacă iarăși...".[1]

Căderea Turtucaiei îl zdrobește: „Uimit. Distrus. Nu mai sunt om. Sunt o mașină din care a sărit șurubul cel mai important [...] Politica, detestabila politică, oribila politică. Gașca. Infecta gașcă [...] Sper să se îndrepte...".[2]

La 2 septembrie 1916, cînd urma să vorbească la Academia Română, Delavrancea se întreba ce ascund comunicatele oficiale care nici nu pomenesc de eroismul ostașilor noștri: „Azi sunt ca un scos din fire... Și trebuie să vorbesc la Academie... Sunt fiert. Îmi vine să mușc din mine. Auz din izvor autorizat (Pizani) că armata ruso-română s-a retras. Peste $2^1/_2$ ore trebuie să țiu un discurs la Academie despre situația noastră și războiul în genere. Deși e răcoare, sunt lac de sudoare. Pe la $2^1/^2$ sunt aproape de Academie. Un copil strigă «Epoca». O iau. Citesc comunicatul oficial... E adevărat... Mi se oprește răsuflarea... Și mi se cere să fiu vesel și cu entuziasm... Ședință publică... Cuvintele mele

[1] Barbu Delavrancea — *Jurnal de război*, loc. cit., p. 25.
[2] Ibidem, p. 26.

impresionează profund pe colegi și pe public... Sunt pe cealaltă lume... Aplauzele, lungul ropot de aplauze, ca bulgări ce cad pe coșciugul unui mort...".[1]

Cele două înfrîngeri de la Turtucaia, lipsa de informații sigure îl scot din fire. În ziua de 8 septembrie 1916 notează în jurnalul său: „La $2^1/_2$ ore carta poștală a lui Noață căpraru (Locotenent C. Negrescu) [...] Bietul copil îmi scrie: «Nene Barbule, iată-ți însfîrșit visul pe cale de a se realiza. D-ta, mai mult ca oricare altul, ai dreptul la recunoștința neamului». De ce? Fiindcă am fost și eu unul din aceia care au visat cu ochii deschiși? Ce merit am eu? Nici unul [...] D-l Costinescu a cerut doctorului Anghelescu să-i puie la dispoziție trenuri pentru 4 000 de răniți. A trebuit să fie groaznice lupte. Bieții români! Sînge sfînt, care-ți va fi răsplata?...".[2]

Prin mulțimea grăbită, cu priviri speriate, identifică pe Camille Blondel, plenipotențiarul Franței, apoi persoane suspecte — desigur, spioni — care dispar în gloata agățată de tramvai.

La 13 septembrie, trei atacuri aeriene. Delavrancea urmărește zborul avioanelor inamice și se înfurie împotriva celor ce-l sfătuiesc să se adăpostească. Vlahuță, obișnuit în liniștea de la Dragosloveni, suportă greu amenințarea permanentă a zepelinelor și pleacă din Capitală.

Pe la mijlocul lunii septembrie, populația din București, exasperată, nu mai poate îndura. Gara de Nord este arhiplină de oameni plecați în bejenie, în vreme ce cuiburi de spioni și trădători fac semnalizări luminoase în timpul nopții. Germanii aruncă cutii cu bomboane otrăvite și culturi de baccili de antrax și de friguri tifoide.

Clopotele bat zilnic a primejdie, zvonuri terifiante circulă, căpătînd proporții din ce în ce mai mari. Formule de reorganizare a frontului, pronosticuri optimiste, care fac să lucească lacrimi de bucurie în ochi, alternează cu vești descurajante, hărțuind sufletul pînă în pragul nebuniei.

La 19 septembrie, românii recuceresc Turtucaia și Delavrancea aduce vestea exultînd și declanșînd bucuria fiicelor sale, dar bucuria este de scurtă durată: a doua zi, monitoare austriece atacă podul de peste Dunăre. „Doamne, Doamne, și nu știm nimic... Neștiința aceasta în care zace

[1] Ibidem, p. 27 — 28.
[2] Ibidem, p. 31 — 32.

Capitala este imposibil de răbdat... Ca un om orb într-o pădure deasă... În toate părțile primejdie... Încotro să apuce un om orb... Vorbesc de țară, nu de mine!".[1]

La 20 octombrie, Nicolae Filipescu moare: „Lacrămi. Jale. Vorbele înghețată în cap și pe buze...".[2]

Cu greu determină pe Marya și pe Pica să plece la Vaslui. Celelalte trei fiice rămîn cu Delavrancea în București, îngrijind pe răniții al căror număr crește mereu. Încercînd să împiedice pe Cella de a se expune primejdiei bombardamentului, în echipele de femei care însoțeau ambulanțele militare, Delavrancea primise un răspuns demn de fiica marelui tribun: „«Trebuie să ne ducem... Tu n-ai băieți... Tu și noi am vroit războiul... Trebuie...» Am tăcut. Ce puteam să fac? Era atîta hotărîre în răspunsurile ei că orice aș fi zis n-ar fi însemnat nimic...".[3] Fericit și mîndru, părintele încearcă să-și întărească inima. Revolta îl sugrumă: „E o uimire în Capitală. Guvern incapabil. Hoții și mediocrii ne conduc. Ministerele își fac bagajele. Capitala oficială se mută la Iași...".[4]

Generalii D. Lambru și Cocorăscu („țăran, bietul om"), înlăturați de la conducerea armatei prin intrigi meschine, săvîrșesc acte de sublim eroism. Generalului Dragalina i se amputează o mînă de la cot, după dorința lui, ca vindecarea mai grabnică să-i permită să se întoarcă din nou pe front. Aurel Niculescu-Bratzu, vărul lui Delavrancea, înfruntă cravașarea unui plutonier german, dar nu recunoaște alți ofițeri pe lume care să-i comande lui decît pe ofițerii români. Și Delavrancea rîde și plînge în același timp, ca împăratul din basmele copilăriei.

Sosirea misiunii franceze tocmai cînd presiunea germană se intensifică la Oituz nu reușește să-l liniștească, iar adversarii se străduiesc să-l discrediteze, zvonind că a plecat din București. În jurnal, însemnarea e scrîșnet de revoltă: „Ce mizerabil! Are un ginere neamț, trei copii vîrîți la automobile, capul lui nu este pus la preț ca al meu, din contră, și eu stau în Capitală, trec regulat pe Calea Victoriei și el... Canalie! Știu că este o urzeală surdă contra mea, împrăștiată de cei cari au interesul să-și ascunză lașitățile. Matak

[1] Ibidem, p. 41 — 42.
[2] Ibidem, p. 45.
[3] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 305.
[4] Barbu Delavrancea — *Jurnal de război*, loc. cit., p. 46.

are un dinte contra mea de pe timpul cînd eram ministru al Lucrărilor Publice și nu i-am aprobat oarecari cereri".[1]

Veștile proaste se înmulțesc. În Dobrogea, frontul a fost rupt la Murfatlar. Constanța a căzut în mîinile dușmanilor, iar Capitala este bombardată în fiecare noapte. Evacuarea este problemă de ore. Oamenii politici prieteni îl îndeamnă să-și ia fetele și să plece în Moldova, dar Cellica refuză categoric: „Imposibil. E o chestie de demnitate. Nu vreau să se zică că fetele lui Delavrancea au fugit. Cînd s-ar da ordin de evacuare, atunci vom pleca cu toți împreună. Pînă atunci, nu! d-le Pizani. Pe Ticu nu-l vom lăsa aici în urma noastră!".[2]

Frații Victor, Take și Toma Ionescu îl conjură: „Dragă Bărbucule, trebuie să-ți iei copiii și să pleci", dar primesc răspunsul celui hotărît să piară înainte de dezastrul definitiv al țării sale. Prietenii îi pun în față perspectivele tragice: „Dacă rămîi aici ești pe lista neagră a nemților... Spînzurătoarea!". Dar Delavrancea, neînduplecat, răspunde: „Ce-o vrea Dumnezeu, dar de spînzurat nu mă spînzură. Ți-am spus: un glonț și va fi dăstul...".[3] Singurele pregătiri pe care acceptă să le facă sînt în legătură cu colecția de tablouri de Grigorescu. Fiecare lovitură de ciocan în timpul acestei operații o simte ca pe „o lovitură în inimă", ca pe o deznădăjduită dezrădăcinare.

Octavian Goga și Nicolae Iorga sînt două mari suflete cu care se înțelege, cu inimile bătînd la unison pentru existența patriei. Întîlnirile, ca și despărțirile de ei sînt simțite, de fiecare dată, ca și cum ar putea fi cele din urmă în această viață.

Izbînda francezilor la Verdun este o știre „mîntuitoare", dar la Jiu, armatele noastre „s-au retras pînă la ieșirea din defileu. Soldații n-au cojoace. Sunt printre ei morți de frig. A fost viscol...".[4]

Cu ochii în lacrimi, abia se mai poate bucura de vestea că generalul Lambru, prietenul și colegul său de altădată, „i-a încolțit rău de tot" pe germani.

„Zile urîte. Nori plumburii. Întuneric a ploaie, a ninsoare. Pînă ieri, patru zile de crivăț. Azi nu se mișcă o frun-

[1] Ibidem, p. 48.
[2] Ibidem, p. 49.
[3] Ibidem, p. 50.
[4] Ibidem, p. 51.

ză și ciorile nu mai croncăie prin aer. S-au dus. Unde?...".[1] Tabloul zugrăvit de Delavrancea parcă ar fi indicații de decor pentru un act de tragedie, luminat ca de un fulger de venirea generalului Lambru: „Cînd l-am văzut — frumos și brav — parc-aș fi văzut luceafărul printre stele...". Din relatările acestui prieten din tinerețe, Delavrancea își reconstruiește citadela nădejdilor, înlăcrimată de griji, dar și de admirație pentru brava oștire română: „Lupta de la Brașov a fost crîncenă. Scene de eroism legendar... Retragerea în ordine a diviziei lui D. Lambru. A rămas regimentul lui Nicolae Dragomir în streaja Brașovului, luptînd vitejește...".[2]

Moartea generalului erou Dragalina îl afectează profund. Urmează convoiul de înmormîntare cu sufletul pustiu.

La 5 noiembrie, Cellica, rugată să cînte la pian, „... nu cam are poftă. Nici degetele nu-i sînt bine făcute. N-a cîntat de trei luni de zile deloc. Dar a cîntat așa, pe nestudiate, adagio din a șaptea simfonie... Of! Beethoven!... Cum ascultam cu ochii închiși, lacrămile mi se rostogoleau pe haine...".[3]

Retragerea de la Craiova îl zdrobește: „Cine ar putea descri ce se petrece în sufletul meu amărît".[4] La 12 noiembrie, ministrul Radovici îi spune că trebuie să plece chiar în seara aceea, spre a nu cădea în mîinile germanilor. Copleșit, Delavrancea notează: „Fac baie. Mă gîndesc la altceva. Mi-apare tabloul trist și fericit al copilăriei mele [...]. Sunt absolut liniștit. E liniștea din momentele grele care exclud lacrămile...".[5]

XXVII. PRIBEAGUL

Istoria luptelor din primul război mondial este o succesiune de biruințe cîștigate de marele suflet al poporului român și de înfrîngeri determinate de slaba înzestrare cu arme și

[1] Manuscris inedit.
[2] Barbu Delavrancea — *Jurnal de război*, loc. cit., p. 55.
[3] Ibidem, p. 61.
[4] Ibidem, p. 63.
[5] Ibidem, p. 66.

de copleşitorul număr al duşmanilor. Generalul Moltke spusese că, dacă lîngă artileria germană ar fi avut o infanterie inimoasă ca a românilor, ar fi cucerit lumea.

Cînd colosul german biruieşte şi împinge frontul pînă la porţile Capitalei, Delavrancea se zbătea în remuşcare şi deznădejde. Cuvîntările lui contribuiseră la intrarea în foc. Îşi simţea răspunderea. Dar lumina nădejdii nu se stinsese în sufletul său.

Fetele lui „Ticu" îşi fac bocceluţe cu schimburi, ca femeile băjenarilor de pe valea Nărujei şi a Zăbalei, cu un veac mai înainte; fiecare strînge la piept o pînză de Grigorescu, mică cît palma unui copil, lucrată anume pentru ele de marele meşter, de care nu voiau să se despartă nici în pribegie. În Gara de Nord, în neînchipuita învălmăşeală a celor porniţi în refugiu, Delavrancea, cu chipul împietrit, se luptă să încarce în vagoanele arhipline pe cît mai mulţi. El, cu fetele sale, nu pleacă decît cu ultima garnitură de tren. Pornea în cea din urmă călătorie.

Bolnav de mîhnire, locuieşte o vreme în aceeaşi odaie cu Goga, la profesorul I. Paul, în grădina căruia, o noapte întreagă, la lumina unei lămpi asaltată de fluturi, a citit drama *A doua conştiinţă*, terminată încă din 1914. Punerea ei în scenă începuse la Teatrul Naţional din Bucureşti, dar va fi reprezentată abia după şapte decenii (la 7 iulie 1984), cu o strălucită distribuţie şi cu mare succes, la Teatrul Naţional din Cluj-Napoca. Marya şi fetele erau adăpostite în strada Pojărniciei, în casa Elizei Tulbure, închiriată de către Constantin Neamţu din Craiova, finul lui Delavrancea.

În nesfîrşitele nopţi de veghe, ca la căpătîiul unui mort drag, marele patriot tăcea îndelung sau izbucnea îndurerat şi plin de o revoltă încrîncenată împotriva soartei, vitregă cu ţara sa. Gîrbovit înainte de vreme, ocolind pe cunoscuţi, neluînd în seamă saluturile respectuoase şi sfioase ale trecătorilor, Delavrancea se îndrepta zilnic, pe strada Lăpuşneanu, spre redacţia ziarului „România", unde ziaristul neobosit de altădată semnează doar patru articole scrise cu lacrima inimii; întîlnirile cu Goga, Ion Petrovici, „conu Mihai" Sadoveanu îl alină întrucîtva, dar necurmat este cu gîndul pe front. La 6 mai 1917 este ales membru în comisia însărcinată cu elaborarea proiectelor privitoare la modificarea articolelor din Constituţie, supuse revizuirii din cauza ştirbirii teritoriului ţării. Peste o lună avea să facă în Parlament cea din urmă declaraţie de ataşament faţă de ţărani,

cu prilejul discuției reformelor: „Să mă împotrivesc eu reformelor? Și copiii ar rîde de mine!".

A doua zi după marele discurs *Pămînt și drepturi* (9 iunie 1917) — cînd, întrerupt și acoperit de aplauze călduroase, minute întregi, convertise întreaga adunare parlamentară pentru votarea reformei agrare — în Piața Unirii din Iași, voluntari ardeleni aflați în Moldova proclamă unitatea românească în numele celor trei milioane de frați de dincolo de Carpați. În Cameră ține piept generalului Averescu și lui Ionel Brătianu, care nu înțelegeau să respingă categoric orice încercare de negociere cu dușmanii.

Bolnav, prins de friguri, pleacă din nou în linia întîi a frontului, să vorbească ostașilor.

Cu bocancii sparți, cu hainele zdrențuite, pline de noroi și pătate de sînge, cu trupurile slăbite de boală și lipsuri, fiecare soldat al țării s-a simțit înaripat ascultînd cuvintele lui Delavrancea și s-ar fi bătut și cu zmeii din poveste pentru ca doina noastră să se ridice de pe țărmul Mării Negre, să salte peste Carpați și să se reverse peste podișul transilvan, vindecînd rănile multiseculare ale românilor obijduiți. Evocarea lui Mihai Viteazul, strălucind într-o clipă fericită a istoriei, peste întregul pămînt românesc, a smuls din piepturile ostașilor sortiți morții, dar și biruinței, urale sugrumate de emoție.

Și cutreiera frontul, ședea pe șanțul tranșeelor de vorbă cu ofițerii, vizita spitalele, voind parcă să adune cu ochii toată suferința și mizeria în care stihiile potrivnice cufundaseră bietul popor român. După o astfel de vizită scrie fiicei sale, Margareta: „La spitalul din Coțofenești am împărțit 10 000 de țigarete bolnavilor. Spitalul este situat într-o pozițiune admirabilă. Cît vezi cu ochii, în dreapta și în stînga, valea Trotușului, largă de 2—3 km, mărginită de înălțimi, de dealuri și munți cari se încalecă unii peste alții, pînă în depărtări albastre și ușurele. Am văzut pe eroii noștri, săracii! Nici unul nu se plîngea. Toți răbdau. Și mulți din ei erau grav răniți...".[1]

În iulie 1917, „fratele Alecu" îl chema la Bîrlad, unde poposise ca refugiat, cu tablourile lui Grigorescu și covoarele „măiestriței" Ruxandra Vlahuță, la profesorul Ghiga.

Înaintarea germanilor spre Moldova punea în discuție eventualitatea păcii separate. Delavrancea era îngrozit.

[1] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 217.

La 19 decembrie 1917 îi scria lui Timoleon Pizani: „Crez că știi halul în care ne aflăm. Ca un cîine în puț: în jos apa în care se va îneca, în sus, lumina și albastrul cerului..., dar ce sforțare uriașă i s-ar cere pînă să ajungă la colacul de piatră, la aer, la viață. Părerea mea ar fi să ne retragem cu armata și să ne luptăm pînă la unul..."[1], idee la care i s-a obiectat: „Vrei un Misolonghi?". Și Delavrancea a răspuns: „Grecia, dacă există astăzi, e grație acelui Misolonghi eroic...".[2]

Ca învăluit de o beznă nepătrunsă, scria Anei Andrievici-Morariu la Odessa: „...Nimic și nimeni nu poate să-mi redea o clipă măcar de liniște. În toată istoria nu se găsește un popor mai nenorocos... Mi-e rușine...".[3]

La 31 ianuarie 1918, guvernul Ionel Brătianu, din care Delavrancea făcea parte ca ministru de Comerț și Industrie, se retrage, urmat de cabinetul generalului Averescu. După această dată îi scrie fiicei sale Henrieta că nu mai este ministru, căci așa-zișii conservatori au demisionat mai bine decît să trimită germanilor delegați de pace. „...Mi-ar fi fost rușine — pe lîngă durerea pentru destinele țării și ale neamului — să ies pe pod și să dau cu ochii de un francez...".[4]

În Parlament, în cel mai scurt discurs al său, împotriva păcii separate, spusese: „Am apărea în ochii lumei ca un popor laș, trădător, pe care nimeni nu s-ar mai bizui. Am perde tot. Am perde jertfele pe care le-am făcut pînă ne-am retras în Moldova. Am perde roadele morale dupe victoriile de la Mărăști și Mărășești... Mi-e milă și jale de orice jertfă omenească. Mi-e și mai milă și mai jale de jertfele cumplite ale neamului meu. Dar punînd în cumpănă ce trebuie să jertfim cu ceea ce trebuie să cîștigăm, n-aș mai sta la îndoială. Politica reală... este realizarea viselor etnice și istorice, este satisfacerea suferințelor noastre seculare, pe lîngă cari nici o durere d-a noastră n-ar însemna nimic, ar fi cel mult o durere trecătoare pe lîngă viața noastră indefinită, de o singură ființă, una și nedespărțită [...] Ceea ce este al tuturor este permanent. Și se cuvine să jertfim ceea ce este trecător, permanentului [...] Eu ies din guvern. Pacea separată a României [...] eu nu o iscălesc...".[5]

---

[1] Scrisoare inedită.
[2] Idem.
[3] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 9, loc. cit., p. 142.
[4] Ibidem, p. 215.
[5] Barbu Delavrancea — *Opere*, vol. 8, loc. cit., p. 596—597.

Glasul îi tremura, lacrimile se rostogoleau pe obrajii săi supți de suferință. Împreună cu Nicolae Iorga dusese un apel înflăcărat la palat. La 24 februarie se prezentase generalului francez Berthelot și-i citise o adresă atît de emoționantă, că acesta îi răspunsese lăcrimînd.

La 25 februarie 1918, ziarul „România" trece sub conducerea maiorului Petrescu și a lui Mihail Sadoveanu. Delavrancea nu mai vine la redacție, nu se mai vede nicăieri. În vreme ce filogermanii din teritoriul ocupat al țării făceau propagandă favorabilă cotropitorilor, în timp ce culmea Ceahlăului cădea în mîna germanilor, în timp ce generalul von Hranilovici publica lista neagră a celor ce trebuiau uciși, printre care și Delavrancea, el se gîndea, pe la începutul lui mai, să mai țină o conferință în linia întîi, dar „... Poate că paraponul, că vîrsta mă împiedică de a fi pe front să fi stîrnit în conștiința mea o rușine de cuvînt care mă închise și mă pecetlui pe mine cu mine însumi. Și adeseori noaptea cînd închiz ochii, mi se pare că sunt pe front, în tranșeele din malurile nisipoase ale Siretului și în tranșeele scobite în piatră de pe înălțimile Cîmpurilor ș-ale Slănicului. Parc-aș vorbi cu vitejii noștri flăcăi. Îi înțeleg, mă înțeleg...".[1]

Resorturile profunde cedaseră însă. Doctorul Dona, ginerele lui Delavrancea, notează în carnetul său intim, inedit: „De cînd cu acceptarea păcii, nervii inimii, exasperați de tensiunea morală neobișnuită, îi provoacă dureri atît de mari, încît îl împiedică să respire...". Iar Cella, pe data de 1 aprilie, scrie în jurnalul ei: „E multă vreme de cînd observasem schimbarea în el. De cînd cu acceptarea păcii, și această boală adesea mortală, l-atinge pentru că este o boală nervoasă...". Identificată cu aspirațiile și lupta de o viață a tatălui său, Cella exclamă: „Nu trebuie ca tata să se ducă înainte de marea Victorie, să nu se ducă fără a ști!"

La 2 aprilie, tot ea își exprimă în scris concluzia la care a ajuns cu privire la boala neașteptată: „Cred că tata nu va mai trăi. Sufletul său a fost rănit de moarte cînd România a primit pacea. Sufletul lui de român adevărat, mîndru, loial și pasionat. El nu mai reacționează, pentru că țara lui nu mai reacționează... Tata moare pentru că el era sufletul acestei țări și pentru că deznădejdea care-l mîna era atît de

[1] Barbu Delavrancea — *Cu gîndul pe front*, în „Calendarul Regina Maria pe 1918", Iași, Tipografia Serviciului Geografic, 1918, p. 85 și urm.

mare încît trebuia ca spiritul său să se desprindă de corp pentru a atinge nesfîrșirea [...] Priveam astăzi după masă pe tata în patul lui. Chiar cînd este în prada boalei, el rămîne mare, semeț. Semăna, culcat, cu o coloană de templu răsturnată de un cataclism, cu o statue de erou doborîtă de furtună".

La 9 aprilie a avut un atac puternic de anghină pectorală și uremie. Era să se piardă. Gheara morții l-a mai lăsat puțin, dar foarte slăbit. Anunțat urgent, Vlahuță vine de la Bîrlad, și, privindu-l, cutremurat, are viziunea a ceea ce a fost de fapt întreaga existență a marelui său prieten: „Cu părul resfirat pe pernă și cu barba crescută, era ca Ștefan cel Mare, din piesa lui, pe patul de moarte. Poate că era și o tainică înrudire, mai tare decît vremea, între aceste două mari suflete reprezentative pentru care dragostea de neam și țară a fost o adevărată religie...".[1]

O săptămînă mai tîrziu, în carnetul ei, Cellica nota: „Am petrecut după amiaza acolo, în camera lui. Îi mîngîiam părul care se ondula în jurul degetelor, neștiutor de moarte. Această ființă atît de puternică, care acum nu mai este decît o inimă gîfîindă, ca și cum, rezumînd emoțiile unei vieți întregi, nu le-ar fi mai putut duce amintirea zdrobitoare...".

La 24 aprilie se încheia pacea de la Buftea. Inima lui, în care încăpuseră românii de pe cele două versante ale Carpaților, se strînge străbătută de durerea că zadarnică i-a fost lupta, zadarnice atîtea jertfe omenești, zadarnice lacrimile vărsate de văduvele și orfanii neamului său.

La 28 aprilie, ora 11 1/2 noaptea, doctorul Raul Dona nota: „Vin acu de la Ticu. Sărmanu Ticu pierde forțele, deși luptă și rezistă admirabil, cedînd fatalității viața lui numai cu milimetru. Pentru ce longevitate era clădit acest organism...".

Iar Cella notează: „Pe față are expresii care trec și revin cu o severitate și o fixitate din altă lume. Vede ceva lîngă patul lui, căci ne roagă să-l îndepărtăm. Îmi spune: «este o formă înfricoșetoare, slabă, care se apleacă peste mine, ca să-mi înăbușe inima». Moartea este aici, tenace și liniștită...".

---

[1] Alexandru Vlahuță — *Nedreptățit*, în „Dacia", I, nr. 25, 2/15 ianuarie 1919, p. 1.

Pacea se va iscăli la 7 mai, la București, în Palatul Cotroceni, dar Delavrancea nu va rezista pînă atunci, Se prăbușiseră hotarele moștenite de la Mircea cel Bătrîn...

Palid și cu mîinile de-a lungul trupului nemișcat, cu fața străvezie și de o delicată frumusețe, Delavrancea se află în pragul trecerii spre veșnicie. „Cîteodată are aerul inspirat al unui poet romantic", scrie Cellica.

XXVIII. GLASUL FĂRĂ PERECHE AL MARELUI PATRIOT AMUȚEȘTE...

La 29 aprilie, dimineața, moare la București George Coșbuc, iar la 2 1/2 noaptea, înainte de zorii zilei de 30 aprilie, se stinge în strada Pojărniciei din Iași cel ce de-a lungul a patru decenii turnase în tipare originale limba poporului său, lauda frumuseții pămîntului patriei, dramatica istorie a românilor risipiți pînă atunci „la trei coroane deosebite", înțelepciunea și geniul artistic popular concretizate în țesătura de pietre scumpe a folclorului.

Fiica sa, Cellica, îi contemplă chipul: „Era palid, capul drept, cu o neștearsă expresie de blîndețe și seninătate pe fața lui. Niciodată n-am văzut un mort atît de blînd [...] Niciodată n-am văzut pe tata nemișcat atît de mult timp".

Iar dr. Raul Dona, martor ocular al ultimelor lui clipe, scrie în jurnalul său: „A murit bietul Ticu, dîndu-și sufletul fără a spune o vorbă, numai ne-a privit cu ochii măriți și cu fața îngrijată, pe mine, Bebe și mama care eram lîngă dînsul... Astăseară l-am dus în biserica Banu și poimîine, marți la trei e înmormîntarea...".

Se săvîrșise din viață cel ce născuise, ca și Mihai Viteazul, ca și Bălcescu, la înfăptuirea marelui vis al poporului nostru — unirea tuturor românilor într-o singură țară liberă.

Părea, totuși, cu neputință celor ce-l cunoscuseră, că ochii plini de fulgere ai marelui orator s-au închis pentru totdeauna, că inima lui cu ritm grăbit de viață, plină de iubire

pentru patria sa, a încetat să mai bată, că gesturile luî care sculptau ideile rostite încremeniseră pentru vecie în împreunarea înghețată a mîinilor.

Nicolae Iorga și Alexandru Vlahuță priveau din pridvor pe Delavrancea adormit, gîndindu-se la tot ce a fost comun între el și ei timp de peste 30 de ani.

„...Coșciugul cu laturi în parte de geam, astfel că se vedea bine figura liniștită, cu barba crescută în suferința lunii din urmă și care dădea, împreună cu seninătatea trăsăturilor feței, o figură ca de apostol...", scrie dr. Raul Dona.

Din pădurea de la Ghidigeni s-au cules coșuri pline de lăcrămioare cu care au fost împodobite simbolic coșciugul și carul funebru ce-l purta spre cimitirul „Eternitatea", pe Aleea Eroilor, în ziua de 1 mai 1918.

Și Cellica scrie în carnetul ei, ca un îndoliat reporter: „În jurul cosciugului erau St. Aulaire, Belloy, La Front, Robert de Flers, miniștrii toți, grec, sîrb, rus, englez și guvernul român. Take Ionescu a vorbit cel dintîi după slujbă, un măreț discurs înduioșat, în care frazele sculptau figura nemuritoare a tatei. Apoi Robert de Flers. Toată Franța era în cuvintele lui, în accentul de emoție, în ochii lui plini de lacrimi. Mi s-a părut deodată că el făcea un jurămînt în numele țării lui, pentru a noastră, a cărei moarte temporară era reprezentată de tata... Goga improvizează un „adio" sfîșietor. Pe carul funebru tricolorul francez fîlfîie mai sus decît toate coroanele și pînă la cimitir îl văzurăm, ca și cum Franța ar fi vrut să arate solicitudinea ei pentru spiritul care a iubit-o [...] Patru batalioane de vînători cîntau rînd pe rînd și culorile Franței fîlfîiau în soare. Era ceva triumfal în acest convoi. Ființa aceasta era mare pînă și în gesturile pe care alții le făceau pentru ea. L-au înmormîntat nu departe de soldații morți în luptă. E drept. A murit în război... S-a dus lăsînd în urma lui o lumină care va călăuzi totdeauna țara lui...".

În ziua aceea de 1 Florar 1918, pămîntul Moldovei lui Ștefan cel Mare îi primea trupul pieritor cu iubirea unei mame. Printre atîția miniștri și oameni politici, literați, artiști și oameni din țara cotropită, refugiați în vechea cetate de scaun a Moldovei, transilvănenii pribegi și ostașii își ștergeau lacrimile cu mîneca sumanelor de dimie și a tunicilor stropite cu noroiul tranșeelor și sîngele jertfelor nenumărate în slujba întregirii hotarelor noastre, care avea să vină, dar pe care marele dispărut nu avea s-o mai vadă.

Poate că Sultănica și fetele de la curtea Doamnei Maria se plecau aducîndu-i floare de cer albastru și ramuri de mălin. Hagi-Tudose și-o fi desfăcut pungociul din piele de porc și — fără să-i tremure mîna — o fi pus în mîna celui ce-i fusese mai mult decît părinte un ban strălucitor de aur.

Din liniștea desăvîrșită a eternității, de aproape șapte decenii, Delavrancea ar putea privi cum opera lui este prețuită ca un îndreptar spre înfăptuiri măreţe, ca un exemplu de patriotism.

Generațiile viitoare nu vor uita că marele orator și inspiratul de geniu al *Trilogiei Moldovei* a fost un buciumaș care a suflat în goarna mobilizării sufletelor, pînă cînd n-a mai avut suflare, notele de durere și de speranțe ale poporului român însetat de libertate și unire într-o singură ființă și că cel din urmă sunet al goarnei lui se va auzi mereu, cît va exista poporul român, încălzindu-ne sufletele pentru înălțarea patriei.

Țara întreagă i-a sărbătorit centenarul nașterii și o jumătate de veac de la moarte. Opera i-a fost tipărită în numeroase ediții, pentru ca *Bunicul* și *Bunica* să nu lipsească de pe masa nici unui copil.

BIBLIOGRAFIE

A. OPERA LUI DELAVRANCEA

1. VOLUME ANTUME

Poiana Lungă. Amintiri [poezii], Bucureşti, Tipografia Grecescu, 28 p., semnat: „Barbu"

Sultănica [nuvele], Bucureşti, Tipo-litografia Şt. Mihalescu, 1885, 267 p., semnat: „De la Vrancea"

Linişte [nuvelă], Bucureşti, Ig. Haimann, librar-editor, 1887, 93 p., semnat: „de la Vrancea"

Trubadurul [nuvele], Bucureşti, Ig. Haimann, librar-editor, 1887, 268 p., semnat: „De la Vrancea"

Paraziţii [nuvele], Bucureşti, Ig. Haimann, librar-editor, 1893, [recte: 1892], 333 [335] p., semnat: „De la Vrancea"

Între vis şi viaţă [povestiri şi nuvele], Bucureşti, E. Graev et comp., librari-editori, 1893, 302 p., semnat: „Delavrancea"

Hagi-Tudose — Tipuri şi moravuri [nuvele], Bucureşti, Socec et comp., librari-editori, 1903, VII + 268 p., semnat: „Delavrancea"

Între vis şi viaţă [povestiri], Bucureşti, Socec et comp., librari-editori, 1903, 265 p., semnat: „Delavrancea"

Paraziţii [nuvelă-roman], Bucureşti, Editura librăriei Socec et comp., 1905, 147 p., semnat: „Delavrancea"

Sultănica... [nuvele], Bucureşti, Editura librăriei Socec et comp., 1908, 206 p., semnat: „Delavrancea"

Stăpînea odată... [povestire], Bucureşti, Editura Socec, Biblioteca românească enciclopedică „Socec", nr. 56, 1909, 20 p., semnat: „Delavrancea"

Apus de soare [dramă], Bucureşti, Editura librăriei Socec et comp., 1909, 167 p., semnat: „Delavrancea"

Viforul [dramă], Bucureşti, Editura librăriei Socec et comp., 1910, VI + 230 p., semnat: „Delavrancea"

Luceafărul [dramă], Bucureşti, Editura librăriei Socec et comp., 1910, 264 p., semnat: „Delavrancea"

Linişte. Trubadurul. Stăpînea odată [nuvele şi povestiri], Bucureşti, Editura librăriei Socec et comp., 1911, 271 p., semnat: „Delavrancea"

Apus de soare [dramă], Bucureşti, Editura librăriei Socec et comp., 1912, VI + 167 p., semnat: „Delavrancea"

Irinel [comedie], Bucureşti, Editura librăriei Socec et comp., 1912, 200 p., semnat: „Delavrancea"

Hagi-Tudose [comedie], Bucureşti, Minerva, Institut de arte grafice şi editură, 1913, 228 p., semnat: „Delavrancea, membru al Academiei Române"

Norocul dracului [povestiri], Bucureşti, Editura Alcalay, Biblioteca scriitorilor români, nr. 1, 1916, 66 p., semnat: „Delavrancea"

2. BROŞURI ANTUME

Un ministru, Bucureşti, Tipografia Ştefan Mihalescu, 1881, 28 p., semnat: „Sugra"

Pedeapsa, natura şi însuşirile ei, teză de licenţă în drept, Bucureşti, Tipografia Şt. Mihalescu, 1882, 87 p. + 3 p. poziţiuni, semnat: „Barbu G. Ştefănescu"

Guvern, prefecţi şi deputaţi, Bucureşti, Tipografia Voinţa naţională, 1890, 40 p., semnat:*

Carmen Sylva, Bucureşti, Tipografia Voinţa naţională, 1892, XIII + 125 [127] p., semnat:*

Rolul şi drepturile românilor transcarpatini — Cestiunea naţională, Tipografia Voinţa naţională, 1894, 55 p., semnat: „B. Delavrancea"

La question nationale. Le role et les droits des roumains d'au dela des Carpathes, Bucarest, Imprimerie C.A. Lazareano, 1894, 20 p., semnat: „B. Delavrancea"

Întrunirea naţionalilor-liberali. Regimul personal. Discursul d-lui B. Delavrancea, rostit în întrunirea de la 20 februarie 1894, în sala „Dacia", Bucureşti, Tipografia Voinţa naţională, 1894, 25 p.

Regimul. Discurs rostit de d-l B. Şt. Delavrancea în şedinţele Camerei de la 29 şi 30 noiembrie 1894, Bucureşti, Tipografia Voinţa naţională, 1894, 123 p.

Români, Bucureşti, Tipografia Voinţa naţională, 1894, 25 p., nesemnat

Români, Iaşi, Tipografia Evenimentul, 1895, 19 p., nesemnat

Interpelarea d-lui Barbu Şt. Delavrancea asupra alegerilor din Roşiori-de-Vede în şedinţa de la 12 ianuarie 1895, Roşiori-de-Vede, *Tipografia Opiniunea publică*, 1895, 29 p.

Lumină tuturora... Discursul d-lui Barbu Şt. Delavrancea, pronunţat în *şedinţa Camerei de la 17 martie 1895*, Bucureşti, Tipografia Voinţa naţională, 1895, 67 p.

Memoriu în afacerea Maria Steiner, prezentat onor Camerei de punere sub acuzare din Craiova, Bucureşti, Institutul de arte grafice Carol Göbl, 1896, 38 p., semnat: „Barbu Ştefan. Delavrancea"

Inocent. Pleduarie pronunţată în noaptea de 27 septembrie a.c. la Curtea cu Juraţi în procesul de incendiu intentat d-lui arhitect şi inginer I.N. Socolescu, Bucureşti, Tipografia Gutenberg, Joseph Göbl, 1904, 95 p., semnat: „Delavrancea"

Dezbaterea procesului doctorului Iacobsohn înaintea Curţei cu Juraţi din Prahova, Bucureşti, Tipografia Gutenberg, Joseph Göbl, 1904, 146 p.

Apărarea d-lui C. Sava în procesul cu d-l Flechtenmacher înaintea Curţei cu Juraţi din Ilfov, în ziua de 26 iunie 1906. Pledoariile... Barbu Delavrancea. Bucureşti, Tipografia Speranţa, 1906

La Jeunesse... Discours prononcé dans la réunion publique du 20 Mars dans la salle „Dacia", Bucarest, Imprimeria Minerva, 1906, 26 p., semnat „B. Delavrancea"

Din estetica poeziei populare, discurs rostit la 22 mai/4 iunie 1913, în ședința solemnă a Academiei Române. Discursuri de recepțiune, București, Librăriile Socec et co. și C. Sfetea, 1913, 39 p., semnat: „B. Delavrancea"

Patrie și patriotism — conferință rostită la Ateneul Român din București, la 24 ianuarie 1915, Ploiești, Tipografia Prahova, 1915, 16 p., semnat: „Barbu Delavrancea"

Patrie și patriotism — conferința ținută de d-l Barbu Delavrancea la serbarea de la 24 ianuarie 1915, București, Biblioteca Societății „Tinerimea română", nr. 1, martie 1915, Institutul grafic Universala Iancu Ionescu, 1915, 14 p.

Patria și patriotismul — cuvîntarea d-lui B. Delavrancea, Vălenii-de-Munte, Tipografia Neamul românesc, 1915, 24 [31] p.

Războiul și datoria noastră. Discurs pronunțat în ședința publică a Academiei Române în ziua de vineri, 2 septembrie 1916, București, Institutul de arte grafice Carol Göbl — S-sor Ioan St. Rasidescu, 1916, 29 p., semnat: „Barbu Delavrancea — membru al Academiei Române"

Pămînt și drepturi... Discurs ținut în ședința Camerei de la 9 iunie 1917, Iași, Tipografia Dacia, P. et. D. Iliescu, 1917, 21 p., semnat „Barbu Delavrancea"

3. VOLUME POSTUME

Între vis și viață [povestiri], Constanța, Editura librăriei Albania, f.a., 61 p.

Viforul [dramă], București, Editura librăriei Socec et comp., 1921, 238 p.

Sultănica... [nuvele], București, Editura librăriei Socec et comp., 1921, 210 p.

Viforul [dramă], București, Editura librăriei Socec et comp., 1922, 238 p.

Sultănica... [nuvele], București, Cultura națională, colecția Scriitori români, 1922, 150 p., ediție îngrijită de Marin Simionescu-Râmniceanu

Paraziții — roman, București, Cultura națională, colecția Scriitori români, 1922, 89 p., ediție îngrijită de Marin Simionescu-Râmniceanu

Între vis și viață [povestiri], București, Editura Viața românească, S.A., Tipografia Universala, 1922, 227 p.

Liniște. Trubadurul. Stăpînea odată [nuvele, povestiri], București, Editura librăriei Socec et comp., 1922, 271 p.

Hagi-Tudose — Tipuri și moravuri [nuvele], București, Editura librăriei Socec et comp., f.a., 247 p.

Hagi-Tudose — Tipuri și moravuri [nuvele], București, Editura librăriei Socec et comp., f.a., 280 p.

A doua conștiință — piesă în patru acte, București, Cultura națională, colecția Scriitori români, 1923, 148 p., ediție îngrijită de Marin Simionescu-Râmniceanu

Apus de soare [dramă], Bucureşti, Editura librăriei Socec et comp., 1930, 173 p.
Luceafărul [dramă], Bucureşti, Editura librăriei Socec et comp., 1931, 276 p.
Viforul [dramă], Bucureşti, Editura librăriei Socec et comp., 1932, 238 p.
Între vis şi viaţă [povestiri], Bucureşti, Editura librăriei Socec et comp., 1933, 210 p.
Hagi-Tudose — Tipuri şi moravuri [nuvele], Bucureşti, Editura librăriei Socec et comp., f.a., 247 p.
Apus de soare [dramă], Bucureşti, Editura Socec et comp., f.a. 173 p.
Viforul [dramă], Bucureşti, Editura Socec et comp, f.a., 238 p.
Luceafărul [dramă], Bucureşti, Editura Socec et comp., f.a., 276 p.
Între vis şi viaţa [povestiri], Bucureşti, Editura Socec et comp., 1940, 210 p.
Viforul [dramă], Bucureşti, Editura Socec et comp., 1940, 238 p.
Luceafărul [dramă], Bucureşti, Editura Socec et comp., 1940, 276 p.
Sultănica [nuvele], Bucureşti, Editura Cugetarea, 1941, 259 [261] p.
Trubadurul. Linişte. Stăpînea odată [nuvele, povestiri], Bucureşti, Editura Cugetarea, 1941, 285 [287] p.
Paraziţii — roman, Bucureşti, Editura Cugetarea, 1944, 158 [150] p.
Trubadurul. Linişte. Stăpînea odată [nuvele, povestiri], Bucureşti, Editura Cugetarea, 1946, 285 [288] p.
Hagi-Tudose — nuvele, Bucureşti, Editura Tineretului, 1951, 55 p.
Opere, vol. I, *Proze*, vol. II, *Teatru*, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, colecţia Clasicii români, 1954, 414 p. + 398 p., ediţie îngrijită de Aurel Martin
Nuvele şi povestiri, Bucureşti, Editura Tineretului, 1955, 143 p.
Bunicul, Bucureşti, Editura Tineretului, 1955, 29 p.
Nuvele şi povestiri, vol. I., II., Bucureşti, Editura pentru Literatură şi Artă, 1956, 278 p. + 282 p.
Apus de soare, dramă, Bucureşti, Editura Tineretului, 1956, 91 p.
Teatru, Bucureşti, Editura Tineretului, 1957, 507 p.
Scrieri alese, vol. I, *Proză*, vol. II, *Teatru*, Bucureşti, Editura pentru Literatură şi Artă, 1958, LV + 490 p. + 441 p., ediţie îngrijită de Elena Beram
Domnul Vucea şi alte povestiri, Bucureşti, Editura Tineretului, 1958, 67 p.
Bunicul, Bucureşti, Editura Tineretului, 1959, 24 p.
Nuvele şi povestiri, Bucureşti, Editura Tineretului, 1960, 256 [260] p., ediţie îngrijită de Elena Savu
Bunica, Bucureşti, Editura Tineretului, 1960, 14 [16] p.
Apus de soare, Bucureşti, Editura Tineretului, 1960, 227 [231] p.
Sultănica — nuvele, povestiri, basme, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1961, 400 p., ediţie îngrijită de Emilia Şt. Milicescu
Delavrancea povestind copiilor, Bucureşti, Editura Tineretului, 1961, 201p.
Domnul Vucea — nuvele şi povestiri, Bucureşti, Editura Tineretului, 1963, 331 p.
Delavrancea despre literatură şi artă, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1963, XXXIX + 338 p., ediţie îngrijită de Elena Savu
Apus de soare, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1963, 476 p.
Apus de soare, Bucureşti, Editura Tineretului, 1965, 246 [248] p.

Opere, vol. 1,2, *Proza literară*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1965, CXXXIII + 406 p. + 469 p., ediţie critică îngrijită de Emilia Şt. Milicescu

Bunicul şi bunica, Bucureşti, Editura Tineretului, 1965, 79 p.

Nuvele, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1965, 630 p., ediţie îngrijită de Emilia Şt. Milicescu

Domnul Vucea, Bucureşti, Editura Tineretului, 1966, 227 p., ediţie îngrijită de Emilia Şt. Milicescu

Apus de soare, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1966, 85 p., ediţie îngrijită de Emilia Şt. Milicescu

Bunicul şi bunica, Bucureşti, Editura Tineretului, 1967, 78 [80] p.

Opere, vol. 3, 4, *Teatru*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1967, 383 p. + 359 p., ediţie critică îngrijită de Emilia Şt. Milicescu

Teatru, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1967, 373 p., ediţie îngrijită de Emilia Şt. Milicescu

Domnul Vucea, Bucureşti, Editura Tineretului, 1968, 237 p.

Bunicul şi bunica, Bucureşti, Editura Tineretului, 1968, 78 [80] p.

Neghiniţă, Bucureşti, Editura Tineretului, 1968, 103 p.

Teatru, Bucureşti, Editura Tineretului, 1969, 416 p., ediţie îngrijită de Emilia Şt. Milicescu

Opere, vol. 5, *Publicistică*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1969, 759 p., ediţie critică îngrijită de Emilia Şt. Milicescu

Opere, vol. 6, 7, *Articole politice*, Bucureşti, Editura Minerva, 1970, 471 p. + 461 p., ediţie critică îngrijită de Emilia Şt. Milicescu

Apus de soare, Bucureşti, Editura Minerva, 1971, 461 p., ediţie îngrijită de Emilia Şt. Milicescu

Opere, vol. 8, *Discursuri parlamentare*, Bucureşti, Editura Minerva, 1971, 654 p., ediţie critică îngrijită de Emilia Şt. Milicescu

Sultănica, Bucureşti, Editura Minerva, 1972, 353 p.

Jurnal de război, Bucureşti, Editura Militară, 1972, 226 p., ediţie îngrijită de Emilia Şt. Milicescu

Apus de soare, Bucureşti, Editura Eminescu, 1973, 106 p.

Neghiniţă, Bucureşti, Editura Ion Creangă, 1974, 116 p.

Hagi-Tudose, Bucureşti, Editura Minerva, 1974, 182 p., ediţie îngrijită de Emilia Şt. Milicescu

Apus de soare, Bucureşti, Editura Univers şi Teatrul Naţional „I.L. Caragiale", 1974, 70 p., ediţie îngrijită de Emilia Şt. Milicescu

Opere, vol. 9, *Corespondenţa*, Bucureşti, Editura Minerva, 1974, 527 p., ediţie critică îngrijită de Emilia Şt. Milicescu

Teatru, Bucureşti, Editura Minerva, 1975, 460 p., ediţie îngrijită de Emilia Şt. Milicescu

Discursuri, Bucureşti, Editura Minerva, 1977, 408 p., ediţie îngrijită de Emilia Şt. Milicescu

Opere, vol. 10, *Bibliografie*, Bucureşti, Editura Minerva, 1979, ediţie critică îngrijită de Emilia Şt. Milicescu

4. TRADUCERI ÎN VOLUME

Parassiti — Tipi romani — Novelle (Paraziţii — Tipuri româneşti — Nuvele), de Renato Manzini şi Alfredo Mangiagalli, C. Vini, Ortona a Mare (Italia), 1909, 134 p.

Hagi-Tudose — Pages roumaines, de Adolphe Clarnet, Paris, Belle Edition, 1910, 55 p.

Parassiti — Romanzo, de Anna Siciliano-Iroaie, Roma, Sandron, Stabil. Tip. Asistenziario-Chilemi, 1944, 136 p.

Novellák és elbeszélések (Nuvele şi povestiri), traducere de David Gyula şi Nagy Géza, Bukarest, Ifgúsagi Kőnyvkiadó, 1955, 149 p.

Novellen und Erzahlungen (Nuvele şi povestiri), traducere în germană de Hermine Pilder-Klein, Bukarest, Jugendverlag, 1955, 172 p.

Izbranoe. Perevod s rumînskogo (Opere alese. Traduceri din româneşte), de M.N. Bogoslovskaia şi A.V. Sirotkin, Moskva, Gosudartsvennoe izdatelistvo, 1956, 296 p.

Hadži Tudose (Hagi-Tudose), traduceri în ucraineană de Pjonov, Kiev, Goslitizdat Ucrain, 1956, 158 p.

Nuvele i urice (Nuvele şi povestiri), traducere în sîrbă de Ancelko Tomici, Buharest, Drjavno izdavačko preduzece za Knievnost i umetnost, 1958, 260 p.

Baka (Bunica), traducere în sîrbă de A. Tomici, Buharest, Omladinsko izdavačko preduzece, 1960, 16 p.

Hadji-Tudose — Novelli (Hagi-Tudose — Nuvele), traducere în rusă de M. Olsufiev, Buharest, Biblioteca „Narodnaia Rumâniia", nr. 7, 1961, 48 p.

Paraziti — Rasskazî (Paraziţii — Povestiri), traducere în chirchiză de I. Ermatov, Frunze, Kirkizgosizdat, 1961, 91 p.

Rassîkazî (Povestiri), traducere în azerbaidjană de S. Mirbagirov, Baku, Detjunisdat, 1962, 119 p.

Cekajeler (Povestiri), traducere în azerbaidjană, Baku, Azerbacian Umag vikenciler Edebijjatî, 1962, 120 p.

Herr Vucea — Novellen (Domnul Vucea — Nuvele), traducere în germană de Mariana Şora, Bukarest, Jugendverlag, 1962, 183 p.

Napnyugta — 1503 — 1504 (Apus de soare — 1503 — 1504), traducere în maghiară de B. Delnei József, Bukarest, Irodalmi Könivkiadó, 1964, 132 p.

Deda i baba (Bunicul şi bunica), traducere în sîrbă de Pavle Marici, Buharest, Omladinsko izdavačko preduzece, 1966, 78 p.

Nagyapó meg nagyanya (Bunicul şi bunica), traducere în maghiară de Beke György, Bucarest, Ifjusági Könivkiadó, 1966, 80 p.

Trubadur (Trubadurul), traducere în rusă, Biblioteca Rumâniia, nr.5, 1967, 40 p.

Das Kristallschloss (Palatul de cleştar), traducere în germană de Pauline Schneider, Bukarest, Ion Creangă Verlag, 1974, 147 p.

B. ALŢII DESPRE VIAŢA ŞI OPERA LUI DELAVRANCEA

ARGHEZI, TUDOR — *Teatrul Naţional, „Irinel" de d. Delavrancea*, în *Scrieri*, vol. 28, Bucureşti, Editura Minerva, 1975, p. 27 — 28 — *Teatrul Naţional, „Hagi-Tudose", piesă în 4 acte de d. B. Şt.*

Delavrancea, în „Viața românească", VIII, nr. 11 — 12, nov. — dec. 1912, p. 361 — 368
AUR [ALCEU URECHIĂ], *„Anonimul" Delavrancea*, în „Viața", I, nr. 14, 27 februarie 1894, p. 4, 6
BACALBAȘA, ANTON — *Delavrancea*, în „Adevărul", VII. nr. 1 760, 24 ianuarie 1894, p. 1, semnat: „Klaps"
BACALBAȘA, C., *Barbu Delavrancea*, în *Delavrancea interpretat de...*, București, Editura Eminescu, 1975, p. 106 — 111
BACALBAȘA, CONST. C. — *„Viforul" — dramă istorică în 4 acte de Barbu Delavrancea*, în „Evenimentul" (Iași), XVII, nr. 231, 3 dec. 1909, p. 2; nr. 232, 4 dec. 1909, p. 1 — 2
BACALBAȘA, ION C. — *„Apus de soare" — dramă în 4 acte de d. B. Șt. Delavrancea*, în „Epoca", XII, nr. 32, 11 febr. 1909, p. 1 — 2; nr. 33, 12 febr. 1909, p. 1 — 2; nr. 34, 13 febr. 1909, p. 1 — 2; nr. 35, 14 febr. 1909, p. 1 — 2
— *Teatrul Național. „Viforul" — piesă în 4 acte de d. Barbu Delavrancea*, în „Epoca", XV, nr. 278, 2 dec. 1909, p. 1 — 2; nr. 279, 3 dec. 1909, p. 1 — 2; nr. 280, 4 dec. 1909, p. 1 — 2; nr. 282, 6 dec. 1909, p. 1 — 2
BĂJENARU, GRIGORE — *Schițele și nuvelele lui Delavrancea*, București, Imprimeriile Independența, 1939, 143 p.
BILCIURESCU, VICTOR — *Răscolind amintirile... Debuturile lui Delavrancea*, în „Universul literar", XLI, nr. 13, 29 mart. 1925, p. 2 — 3; nr. 14, 5 aprilie 1925, p. 2 — 3; nr. 20, 17 mai 1925, p. 11 — 12
— *Barbu Ștefănescu Delavrancea — Amintiri*, în „Universul", an. 55, nr. 125, 9 mai 1938, p. 7
BOTEZ, OCTAV — *Naturalismul în opera lui Delavrancea*, în „Viața românească", XXVIII, nr. 9 — 11, sept. — nov. 1936, p. 3 — 17
BUDIȘTEANU, CONSTANȚA IZABELA — *Glasuri stinse — Barbu Delavrancea*, în „Universul", an 47, nr. 17, 21 ian. 1929, p. 3, semnat: „Tantzi Budișteanu"
— *Delavrancea*, în „Viața românească", XIX, nr. 9, sept. 1966 p. 189 — 191
CARACOSTEA, D. — *Însemnările unui spectator. „Apus de soare", dramă în 4 acte de B. Delavrancea*, în „Viața nouă", V, nr. 1, 15 febr.1909, p. 10 — 13
CARAGIALE, I.L. — *„Apus de soare" — Câteva note*, în „Universul", XXVIII, nr. 70, 13 mart. 1909, p. 1; nr. 71, 14 mart. 1909, p. 1
CĂLINESCU, G. — *Barbu Delavrancea — fișe literare*, în „Adevărul literar și artistic", XV, nr. 826, 4 oct. 1936, p. 9 — 10; nr. 827, 11 oct. 1936, p. 9 — 10
— *Fișe literare. N. Petrașcu. Delavrancea*, în „Jurnalul literar", I, nr. 34, 20 aug. 1939, p. 2
— *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, Editura Fundațiilor pentru Literatură și Artă, 1941, p. 501 — 509
— *Delavrancea*, în „Contemporanul", nr. 13, 4 april. 1958, p. 1 — 2
CĂPRĂRIU, AL. — *„Apus de soare" la Naționalul clujean*, în „Gazeta literară", IX, nr. 452, 8 nov. 1962, p. 6 — 7
CIOCULESCU, ȘERBAN — *Barbu Delavrancea*, în *Viața lui I.L. Caragiale*, București, Editura Fundațiilor pentru Literatură și Artă, 1940, p. 280 — 301; p. 325 — 331

— *Realismul lui Delavrancea — 100 de ani de la nașterea marelui scriitor*, în „Gazeta literară", V. nr. 14, 3 april. 1958, p. 1, 6
— *Delavrancea ziarist*, în „România literară", III, nr. 15, 9 april. 1970, p. 5
— *În marginea corespondenței lui Delavrancea*, în „România literară", VII, nr. 29, 18 iul. 1974, p. 7

CIOPRAGA, CONST. — *Centenarul unui clasic. Delavrancea — peste veac*, în „Iașul literar", IX, nr. 3, mart. 1958, p. 75 — 81

C. [IOTORI], D.N. — *Discursul de recepție rostit în Academia Română de dl. Delavrancea*, în „Luceafărul" (Sibiu), XII, nr. 12, 16 iun. 1913, p. 394 — 396

COCEA, N.D. — *„Luceafărul"*, în „Facla", I, nr. 40, 11 dec. 1910, p. 219 — 220, semnat: „Ion Nicoară"
— *Delavrancea*, în „Facla", II, nr. 16, 16 april. 1911, p. 244, semnat: „Nicoară al lumii"

CONSTANTINESCU, POMPILIU — *Rememorări. Barbu Delavrancea*, în „Viața literară", III, nr. 85, 19 mai 1928, p. 9

CUBLEȘAN, CONSTANTIN — *Opera literară a lui Delavrancea*, București, Editura Minerva, 1982, 245 p.

DAVILA, A. — *Teatrul Național. „Apus de soare", poemă în 4 acte de d. Barbu Delavrancea*, în „Noua revistă română", vol. 5, nr. 18, 8 febr. 1909, p. 274 — 275

DELAVRANCEA, CELLA — *Amintiri*, în „Revista Fundațiilor Regale", IX, nr. 8, aug. 1942, p. 294 — 301
— *Amintiri*, în „Viața ilustrată", IX, nr. 8, oct. 1942, p. 8 — 12
— *Amintiri*, în „Tînărul scriitor", V, nr. 11, nov. 1956, p. 45 — 48
— *Tatăl meu...*, în „Tribuna" (Cluj), II, nr. 15, 12 april. 1958, p. 1, 10

DELAVRANCEA-GIBORY, H. — *Îmi amintesc de tata*, în „Programul Teatrului Tineretului", „Viforul", stagiunea 1958 — 1959, p. 7 — 8

DENSUȘIANU, OVID — *Barbu Delavrancea — Discurs de recepție*, București, Editura Urbana, 1919, 14 p.

DRAGOMIRESCU, MIHAIL — *„Apus de soare" de Delavrancea*, în „Convorbiri critice", II, nr. 2, 25 febr. 1909, p. 106; nr. 3, 25 mart. 1909, p. 212— 215
— *„Viforul" — fantezie critică*, în „Opinia" (Iași), VI, nr. 891, 10 dec. 1909, p. 1 — 2
— *Înmormîntarea lui Delavrancea. Cuvîntarea ținută în numele Societății Scriitorilor de d. Mihail Dragomirescu*, în „Evenimentul" (Iași), XXV, nr. 75, 4 mai 1918, p. 1
— *Ctitorii, Barbu Delavrancea*, în „Universul literar", XLVI, nr. 19, 6 mai 1928, p. 302

EFTIMIU, VICTOR — *Poezii de Delavrancea*, în „Viața literară", I nr. 14, 2 april 1906, p. 5, semnat: „Cronicar"
— *„Apus de soare", poem istoric de d. Barbu Delavrancea*, în „Țara noastră" (Sibiu), III, nr. 8, 22 febr. 1909, p. 62—63
— *Amintiri literare și teatrale. Semincerii*, în „Gazeta literară", XI, nr. 9, 27 febr. 1969, p. 6

ELIADE, POMPILIU — *Teatrul Național din București în 1908 — 1909. Raport...*, București, Tipografia Voința națională, 1909, p. 52, 67 — 72.

FĂGEȚEL, ȘABAN — *Opera literară a lui Delavrancea*, în „Ramuri" (Craiova), VI, nr. 16, 1911, p. 241 — 252
— *Barbu Delavrancea*, în „Credințe literare", Craiova, Editura Ramuri, 1913, p. 23 — 48
FILIPESCU, GR. NICOLAE — *Delavrancea*, în „Îndreptarea" (Iași), I, nr. 15, 2 mai 1918, p. 1
FLERS, ROBERT DE — *Un omagiu adus literaturii române. Discursul d-lui Flers la înmormîntarea lui Delavrancea*, în „Neamul românesc", XIII, nr. 125, 8 mai 1918, p. 1
FRONDA, ALEX. — *Impresii, „Hagi-Tudose", piesă în 4 acte de Barbu Delavrancea*, în „Viitorul", V, nr. 1. 619, 12 aug. 1912, p. 1
GÂRLEANU, EM. — *De la repetițiile „Luceafărului"*, în „Tribuna" (Arad), XIV, nr. 276, 23 dec. 1910, p. 1 — 2
GEROTA, CONST. — *Delavrancea*, în „Ramuri" (Craiova), XIV, nr.8, 1 — 15 iul. 1920, p. 2 — 3; nr. 9, 1 — 15 aug. 1920, p. 4 — 5; nr. 10, 1 — 15 sept. 1920, p. 3 — 5
GHEORGHIU, MIHNEA — *Delavrancea-n dulci icoane... „Viforul" la Teatrul Tineretului*, în „Contemporanul", nr. 25, 27 iul. 1958, p. 2 — 4
GHEREA, I. [C. DOBROGEANU] — *Coșbuc și Delavrancea*, în „Momentul" (Iași), I, nr. 22, 3 mai 1918, p. 1
GIORGIO-ALBERTI, VIRGINIA ZOE — *Delevrancea și Italia*, în „Făt-Frumos" (Suceava), VIII, nr. 4, iul. — aug. 1933, p. 97 — 102
GOGA, OCTAVIAN — *Precursori*, București, Editura Cultura națională, 1930, p. 107
GUSTI, DIMITRIE — *Cîteva amintiri despre Caragiale. O nuvelă „à la Delavrancea"*, în „Revista Fundațiilor Regale", XII, nr. 4, april. 1945, p. 7 — 10
HANEȘ, PETRU V. — *Delavrancea — portretist literar*, în „Viața nouă", III, nr. 18, 15 oct. 1907, p. 399 — 401
— *Evocări, Barbu Delavrancea*, în „Jurnalul de dimineață", IX, nr. 755, 11 iun. 1947, p. 1
HASDEU, B.P. — *Bucea și căpățînă*, în „Revista nouă", I, nr. 2, 15 ian. 1888, p. 41 — 42
HERZ, A. DE — *Delavrancea*, în „Scena", II, nr. 129, 19 mai 1918, p. 2
IBRĂILEANU, G. — *G. Coșbuc și Delavrancea*, în „Momentul" (Iași), I, nr. 24, 9 mai 1918, p. 1
IONESCU, TAKE — *Moartea lui Barbu Delavrancea*, în „Evenimentul" (Iași), XXVI, nr. 74, 3 mai 1918, p. 1
IONESCU-GION, G. — *De la Vrancea (Barbu Ștefănescu); „Sultănica"*, în „Românul", XXIX, 9 iul. 1885, p. 602 — 603
IORGA, N. — *Pagini de tinerețe*, vol. I, București, E.P.L., 1968, p. 280 — 304
— *Poezia populară apărată de d. Delavrancea*, în „Neamul românesc", IV, nr. 73, 5 iul. 1909, p. 1.1.62 — 1.1.63
— *Delavrancea*, în „Neamul românesc", XIII, nr. 118, 1 mai 1918, p. 1
— *Capriciul estetic — Delavrancea*, în *Istoria literaturii românești contemporane*, vol. I., București, Editura Adevărul, 1943, p. 339 — 346
— *Doi înaintași: Delavrancea și Goga*, în „Cuget clar", II, nr. 44, 12 mai 1938, p. 689

IVAȘCU, G. — *Delavrancea*, în „Vremea", XVI, nr. 699, 23 mai 1943, p. 3
KIRIȚESCU, AL. — *Patriotismul dramaturgiei lui Delavrancea*, în „Scînteia tineretului", XIV, nr. 2 799, 11 mai 1958, p. 3
LOCUSTEANU, P. — *Figuri contimporane. Delavrancea*, în „Flacăra", I, nr. 9, 17 dec. 1911, p. 68 — 69
LOVINESCU, E. — *Revizuiri morale. Barbu Delavrancea, factor al conștiinței naționale*, în „Flacăra", V, nr. 12, 2 ian. 1916, p. 137 — 138
— *Barbu Delavrancea — Simple note*, în „Sburătorul", I, nr. 29, 1 nov. 1919, p. 49 — 53
— *Delavrancea*, în „Biblioteca marilor procese", I, nr. 4 — 5, mai — iul. 1924, p. 5 — 6
MARTIN, AUREL — *Părerile lui Delavrancea despre literatură și artă*, în *Studii literare*, București, E.S.P.L.A., 1953, p. 199 — 221
— *Dramaturgia lui Delavrancea*, în *Metonimii*, București, Editura Eminescu, 1974, p. 192 — 220
MICU, DUMITRU — *Permanențe românești. Delavrancea*, în „Viața studențească", III, nr. 4, april. 1958, p. 5
— *Valori literare istorice. Delavrancea romanticul*, în „Luceafărul", XI, nr. 34, 24 aug. 1968, p. 3
MILICESCU, EMILIA ȘT. — *Delavrancea și folclorul*, în *Limbă și literatură*, vol. II, 1956, p. 245 — 264
— *Barbu Delavrancea*, în „Viața românească", XXI, nr. 5, mai 1968, p. 69 — 73
— *Delavrancea — critic de artă*, în „Cronica" (Iași), III, nr. 19, 11 mai 1968, p. 4
— *Delavrancea — artist plastic*, în „Manuscriptum", IV, nr. 1, 1973, p. 144 — 145
— *Delavrancea — om, literat, patriot, avocat*, București, Editura Cugetarea, 1940, 304 p.
— *Delavrancea*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1975, 270 p.
MILLE, CONST. — *Barbu Ștef. de la Vrancea: „Sultănica", „Trubadurul". Nuvelele sale. Fondul. Forma. Noua evoluțiune a talentului său*, în „Lupta", IV, nr. 233, 20 — 21 april. 1887, p. 2 — 3
MILLER-VERGHI, MĂRGĂRITA — *Douăzeci de ani de la moartea lui Delavrancea. Din carnetul unei școlărițe*, în „Timpul", II, nr. 363, 9 mai 1938, p. 2
MILLIAN, CLAUDIA — *Amintiri despre Barbu Delavrancea*, în „Preocupări literare", V, nr. 10, dec. 1939, p. 437 — 439
MINULESCU, I. — *Conflictul Delavrancea — Davilla*, în „Viitorul", V, nr. 1 750, 20 dec. 1912, p. 1, semnat: „i.m."
MOLDOVANU, CORNELIU — *„Viforul"*, în „Convorbiri critice", III, nr. 12, 25 dec. 1909, p. 816
MORA, MIHAIL — *Cînd vorbea Delavrancea*, în „Universul. Almanah pe anul bisect 1920", 1919, p. 25 — 27
— *Figuri de altădată. Delavrancea-avocat*, în „Universul", an. 49, nr. 51, 22 febr. 1932, p. 4
NEGRUZZI, IACOB — *Despre activitatea literară a d-lui Delavrancea*, în „Analele Academiei Române", tom. 34, 1911 — 1912, p. 133 — 134

PELTZ, I. — *Barbu Delavrancea*, în „Vremea", VIII, nr. 386, 5 mai 1935, p. 6
PERIEȚEANU, I. GR. — *Delavrancea în oratoria judiciară*, în „Cele trei Crișuri" (Oradea), XIV, nr. 9 — 10, sept.—oct. 1933, p. 109 — 110
PETRAȘCU, N. — *Încercări critice. De la Vrancea*, în „Convorbiri literare", XXI, nr. 8, 1 nov. 1887, p. 674 — 693; nr. 9, 1 dec. 1887, p. 759 — 785, semnat: „A. Costin"
— *Biografia mea*, în *Studii și documente literare*, vol. VI, 1938, p. CXXIX — CXXX; CL — CLII; CLXVI; CLXXXVII; CXC
PETROVICI, IOAN — *Barbu Delavrancea (Discurs funebru)*, în „Sburătorul", I, nr. 52, 8 mai 1920, p. 579 — 580
PISANI, T. — *Delavrancea*, în „Universul", an. 55, nr. 127, 11 mai 1938, p. 1
POPESCU, RADU — *„Apus de soare"*, în „Contemporanul", nr. 13, 30 mart. 1956, p. 8
PREDESCU, LUCIAN — *Barbu Delavrancea. Viața și opera*, București, Editura Cugetarea, [1938], 133 p.
QUINTESCU, N. — *B. Șt. Delavrancea — „Paraziții", 1893. Raport*, în „Analele Academiei Române", secția I, tom. XV, 1892 — 1893, p. 268 — 277
RANETTI, GEORGE — *Cînd pledează Delavrancea*, în „Furnica", I, nr. 10, 21 nov. 1904, p. 3, semnat: „Ghiță"
— *Delavrancea*, în „Universul", XLII, nr. 216, 22 sept. 1924, p. 1
REBREANU, L. — *„Viforul"*, în „Sburătorul", II, nr. 18, 11, sept. 1920, p. 287, semnat: „L.R."
RÎPEANU, VALERIU — *Vlahuță, Caragiale, Delavrancea în lumina unor noi documente*, în „Luceafărul", IV, nr. 4, 15 febr. 1961, p. 9
RUSSU-ȘIRIANU, I. — *„Apus de soare"*, în „Tribuna" (Arad), XIII, nr. 71, 3 april. 1909, p. 1 — 2, semnat: „Leandru"
SADOVEANU, M. — *Delavrancea*, în „Luceafărul" (Sibiu), XIV, nr. 11, 1919, p. 241 — 242
— *Pentru Delavrancea*, în „Universul literar", XLV, nr. 30, 21 iul. 1929, p. 469
SĂNDULESCU, AL. — *Delavrancea*, București, E.P.L., 1964, 267 p.
SĂRARU, DINU — *„Apus de soare"*, în „Luceafărul", X, nr. 38, 23 sept. 1967, p. 8
SILVESTRU, VALENTIN — *Trecutul și prezentul dramei istorice românești*, în „Teatrul", XI, nr. 8, aug. 1966, p. 4 — 7, 11
SLAVICI, I. — *„Apus de soare"*, în „Minerva", I, nr. 78, 27 febr. 1909, p. 1
SPHINX [D.D. RACOVIȚĂ] — *Iancu Moroi*, în „România liberă", XI, nr. 2 946, 17 iun. 1887, p. 2; nr. 2 947, 18 iun. 1887, p. 6
ȘIADBEI, I. — *Delavrancea, versificator*, în „Făt-Frumos" (Suceava), I, nr. 6, 1926, p. 185 — 198
ȘTEFĂNESCU-VLAHUȚĂ, MINI — *Amintiri*, în „Revista Fundațiilor ", IV, nr. 5, mai 1937, p. 294 — 295
TELEAJEN, SANDU — *Dramaturgul Barbu Delavrancea*, în „Teatrul" (Iași), I, nr. 7 — 8, mai — iun. 1938, p. 1 — 2
TEODORESCU-BRANIȘTE, T. — *Delavrancea nuvelist*, în „Adevărul literar și artistic", II, nr. 41, 4 sept. 1921, p. 2; nr. 42, 11 sept. 1921, p. 1; nr. 43, 18 sept. 1921, p. 2; nr. 47, 16 oct. 1921, p. 3; nr. 49, 30 oct. 1921, p. 2, semnat: „Andrei Branișteanu"

TOMESCU, D. — „*Viforul*“, în „Ramuri“ (Craiova), V, nr. 8, nov. — dec. 1910, p. 184 — 187

TRIVALE, L. — *Cronici literare*, Bucureşti, Editura Tipografiei Cooperativa, 1915, p. 7 — 37

VÂRGOLICI, T. — *Barbu Delavrancea dramaturgul — „Apus de soare“*, în *Teatru*, Bucureşti, Editura Minerva, 1971, p. V — XXVII

VIANU, TUDOR — *Realismul artistic şi liric. Barbu Delavrancea*, în *Arta prozatorilor români*, Bucureşti, Editura Contemporană, 1941, p. 170 — 181

— *Delavrancea*, în „Analele Academiei Române“, vol. III, 1958, p. 345 — 351

VLAHUŢĂ, A. — *Albumul nostru. Delavrancea*, în „Viaţa“, I, nr. 6, 2 ian. 1894, p. 1 — 2, semnat: „Radu“

— „*Apus de soare*“, în „Universul“, XXVII, nr. 46, 17 febr. 1909, p. 1

— *Delavrancea*, în „Universul“, XXVII, nr. 323, 24 nov. 1909, p. 1

— *Nemesis*, în „Universul“, XXVII, nr. 355, 29 dec. 1909, p. 1

— *Nedreptăţit*, în „Dacia“, I, nr. 25, 2 ian. 1919, p. 1

ZACIU, MIRCEA — *Delavrancea în faţa vieţii şi a artei*, în „Tribuna“ (Cluj), II, nr. 15, 11 april. 1958, p. 1, 10

CUPRINS

I.	Argument	5
II.	Obîrşia neamului — Ţara Vrancei	10
III.	Bariera Vergului şi oamenii ei	13
IV.	De la „nea Nică Pestreanu" la „Domnul Vucea"	31
V.	Stipendist la „Sf. Sava"	38
VI.	Pensionul nou de domnişoare şi salonul „mamiticăi"	49
VII.	Student în Drept	60
VIII.	Pe malurile Senei, în „Oraşul-lumină"	63
IX.	Fascinaţie: Italia	88
X.	Primul volum	90
XI.	Marya	95
XII.	De amicitia: Alecu, Iancu, Barbu	102
XIII.	Între politică şi literatură	113
XIV.	În Elveţia	119
XV.	De la tribuna Parlamentului	125
XVI.	Problema naţională trădată	135
XVII.	Primar al Capitalei	141
XVIII.	„Inocent"	143
XIX.	„Jeunesse"	145
XX.	„1907" şi un basm	148
XXI.	Constantinopole. Smirna. Cairo	151
XXII.	Ştefan cel Mare „redivivus in aeternum"	153
XXIII.	Fetele lui Ticu	167
XXIV.	Un ministru democrat	172
XXV.	Printre „nemuritori"	177
XXVI.	Conflagraţia mondială 1914 — 1918	187
XXVII.	Pribeagul	201
XXVIII.	Glasul fără pereche al marelui patriot amuţeşte	207
	Bibliografie	210

Redactor : IOANA PASCU
Tehnoredactor : MIHAI CÎRCIOG

Bun de tipar : 20 IV 1986
Coli tipar. 14 + 48 pag. planșe.

com. nr. 60 032
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii"
Piața Scînteii nr. 1 — București
Republica Socialistă România

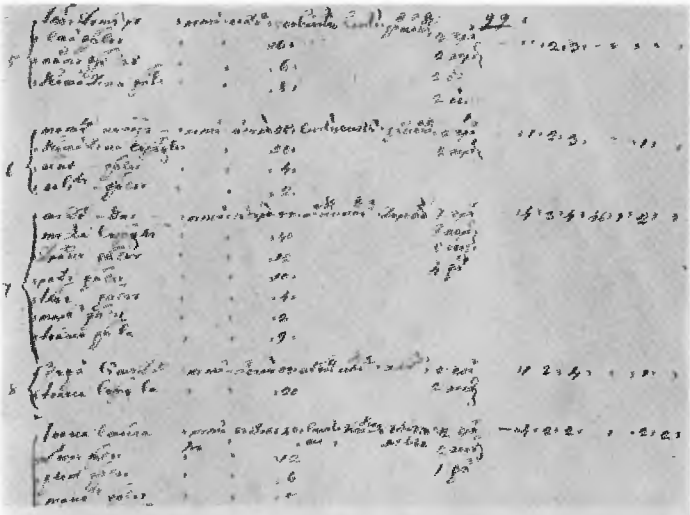

Foaie din recensământul general din 1838. La numărul 7 sînt cuprinşi bunicii paterni ai lui Delavrancea, cu tot avutul lor, iar la numărul 8 părinţii săi, Ştefan Tudor şi Ioana, în vîrstă de 20 de ani, din Sohatu – Ilfov

Aspect din trecutul Sohatului.

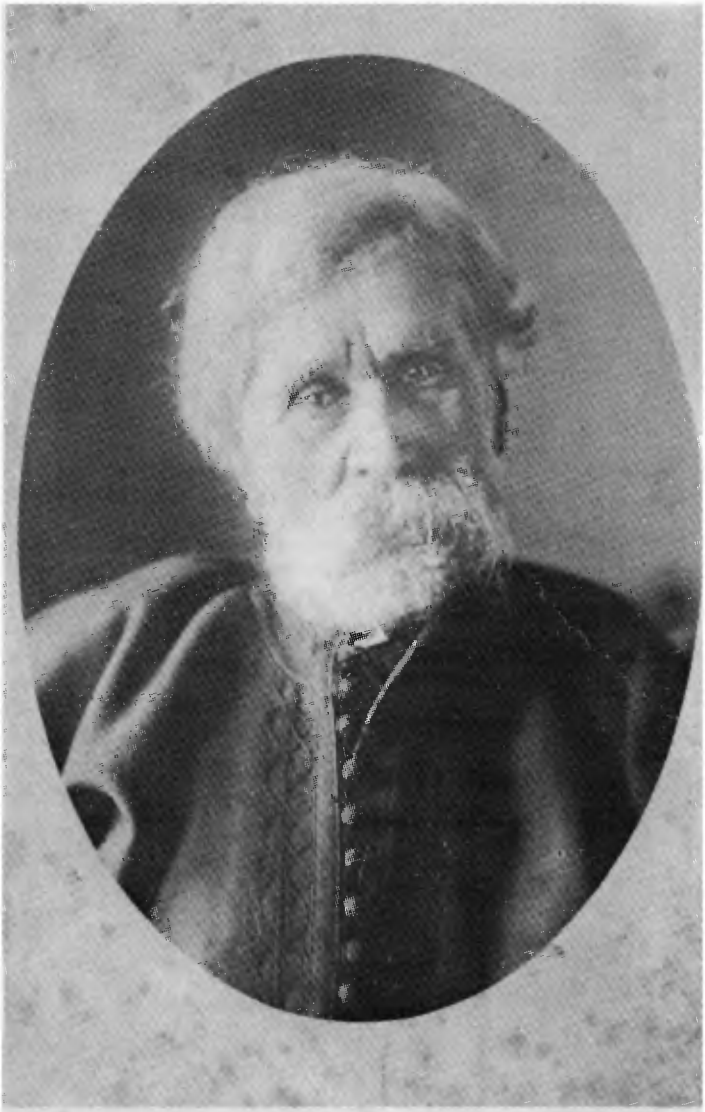

Ştefan Tudorică Albu, tatăl scriitorului.

„Mama Ioana", mama lui Delavrancea.

Lacul Rasa, in drum spre Sohatu.

Ruina casei natale a scriitorului, în 1955.

Bariera Vergului cu biserica Delea Nouă, brutăria lui Iane și casa părintească a scriitorului, umbrită de salcîmi.

POIANA-LUNGĂ

AMINTIRĬ

DE

BARBU

BUCUREȘCI

TYPOGRAPHIA ALESSANDRU A. ORECESCU

4, Piața Teatrului, 4

1878

Coperta volumului de versuri din 1878.

Elena Miller-Verghi, directoarea Pensionului nou de domnişoare şi protectoarea studentului Barbu Ştefănescu.

Mărgărita Miller-Verghi.

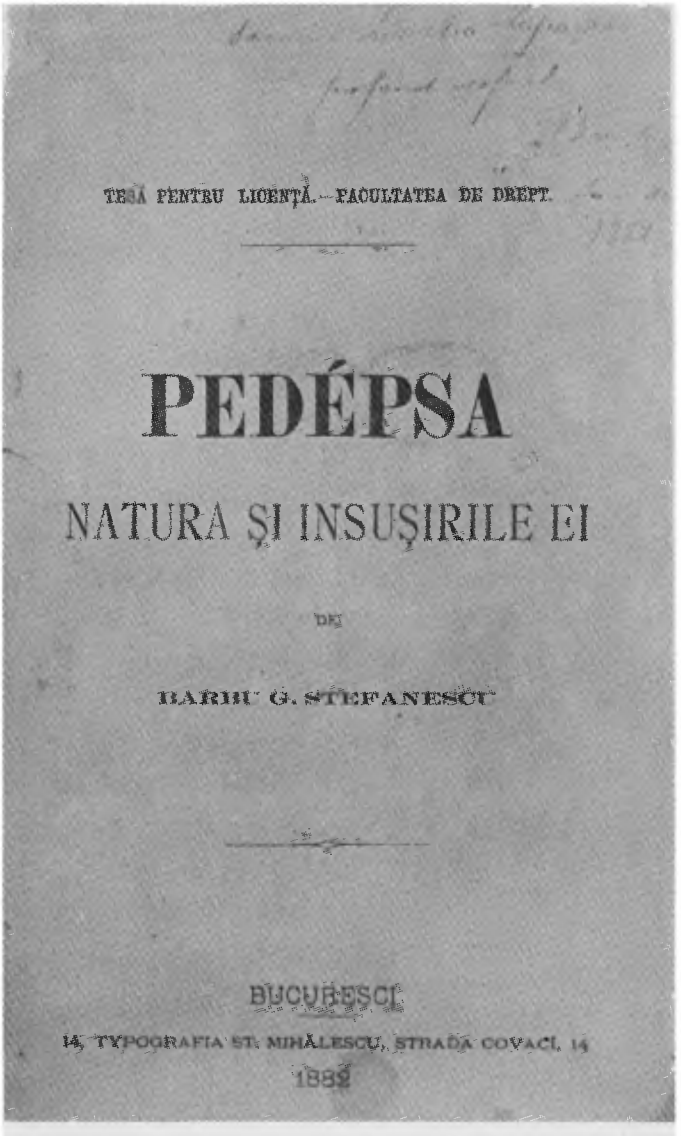
TEZĂ PENTRU LICENȚĂ.—FACULTATEA DE DREPT.

PEDÉPSA

NATURA ȘI INSUȘIRILE EI

DE

BARBU G. ȘTEFĂNESCU

BUCUREȘCI

14, TYPOGRAFIA ST. MIHĂLESCU, STRADA COVACI, 14

1882

Coperta tezei de licență în drept (1882), cu autograful lui Delavrancea.

Cea mai veche fotografie a scriitorului, din 1882.

La Paris, cu Dinu și George Golescu.

Fațada Sorbonei.

Clădirea din Rue des Ecoles nr. 35, Cartierul Latin ; la mansardă a locuit Delavrancea în 1883.

Café de Cluny, loc de întîlnire a studenților români între 1882–1884.

Muzeul Cluny din Paris.

Hala de vinuri din Paris.

„Pic de la Mirandole" – desen în peniță de Delavrancea, reprezentind pe Ștefan Sihleanu și datind din 1882.

Delavrancea, Vlahuță și V.A. Urechia în 1885.

PAGINĂ LITERARE

Barbu Delavrancea

Caricatură de Petrescu-Găină : Delavrancea părăsește literatura în favoarea politicii.

Autoportret în peniță.

Prima pagină din manuscrisul „Trubadurului" – 1886.

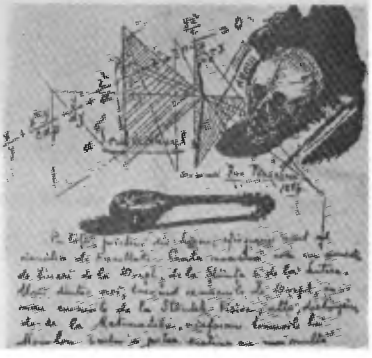

Marya Lupaşcu, viitoarea soţie a scriitorului.

Casa din strada Cosma nr. 10 (azi strada Ştefan Gheorghiu nr. 8), locuinţa familiei Lupaşcu ; în faţa intrării — Riri Delavrancea, Emilia Şt. Milicescu şi Cella Delavrancea (1957).

Parcul conacului lui Alexandru Lupaşcu de la Cîmpurile, unde a avut loc logodna lui Delavrancea cu Marya.

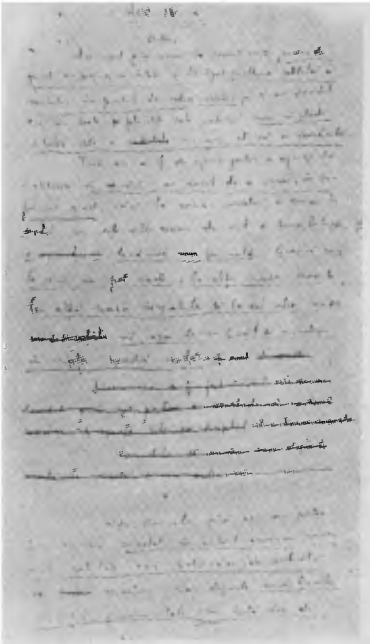

Pagină din Lecția a IV-a a cursului de folclor ținut de Delavrancea la Facultatea de Litere din București, în 1892–1893.

Delavrancea în 1890.

Fotografie din 1888 a scriitorului.

„Marya" – desen în creion de Delavrancea (1893).

Scrisoare adresată Maryei din Atena.

Marya cu cele patru fiice : Cella, Bebe, Pică şi Riri (1898).

Celia Delavrancea în 1907, cînd a obținut „premier prix" la concursul de interpretare pianistică la Conservatorul de Muzică din Paris.

Celia în 1955, în locuința din strada Mihai Eminescu nr. 151.

Bebe (Margareta), a doua fiică a lui Delavrancea, în 1909.

Pică (Niculina) Dona-Delavrancea, cu fiica sa Nuni, în 1922.

Niculina Dona-Delavrancea.

Nuni Dona, pictoriță, singura nepoată a lui Delavrancea.

Henrieta (Riri) Delavrancea-Gibory, a patra fiică a scriitorului, în fața spitalului Fundeni, proiectat de ea.

Delavrancea la 36 de ani.

La 40 de ani.

Alecu, Barbu, Iancu în 1905.

Delavrancea și Vlahuță la Eforie.

MERSUL POPULAȚIEI

—

ȚĂRANUL SI BOIERUL

CHESTIE DE **CONSTITUȚIE**

Desen în peniță de Delavrancea, publicat în 1894, în „Viața" lui Vlahuță.

Scriitorul văzut de Nicolae Grigorescu (1897).

Anton Pann – desen în peniță de Delavrancea.

Caricatură de Dragoş : „Oratorul Delavrancea".

B. ST. DELAVRANCEA

Primar al Capitalei în 1901.

La Constanța, cu Nicolae Grigorescu.

Cu Vlahuță și Cella lîngă ruinele bisericii din Bordești.

Casa lui Vlahuță de la Dragosloveni.

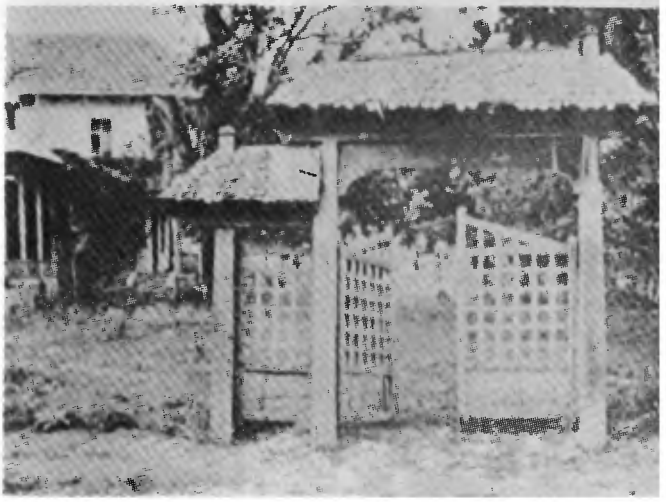

Pe Dunăre, în 1911.

La locuința sa din strada Primăverii (azi strada Mendeleev).

Sophora japonica și fîntîna din curtea conacului de la Goești.

La Goești, în 1908.

TEATRUL
NATIONAL

Tot la Goești, documentîndu-se pentru „Trilogia Moldovei".

←

Caricatură de Șirata : „Viforul" lui Delavrancea primejduiește compania Teatrului Liric al lui Alexandru Davila.

Premiera dramei „Apus de soare" (1909) ; în rolul lui Ștefan cel Mare, Constantin Nottara.

Scenă din „Viforul", cu Nottara în rolul lui Luca Arbore și Petre Liciu în rolul lui Ștefăniță (1910).

Delavrancea şi Vlahuţă la Dumitreşti, lîngă Dragosloveni, în 1914.

Să trăeşti, frate Barbule! Cuvântul tău despre Patrie şi Patriotism e un model de simţire, de cugetare şi de limbă românească.

Să trăeşti, dulcele meu prieten, pururea tânăr — din ce în ce mai puternic.

Te sărut pe amândoi obrajii. Cu dragoste şi cu admiraţie te sărut, ca pe cel mai ales copil al timpului meu.

Şi Dumnezeu să ne ajute, să ne vedem visul cu ochii.

Îmbrăţişeri tuturora.

Vechiul tău prieten

A. Vlahuţă

Scrisoarea lui Vlahuţă din ianuarie 1915, după conferinţa lui Delavrancea despre „Patrie şi patriotism".

Cu Cella și cîinele favorit, Șmil, lîngă avionul lui Aurel Vlaicu (1912).

Hotelul Dacia, în a cărui sală de conferințe a răsunat glasul marelui patriot Delavrancea.

Cu Marya la Ada-Kaleh.

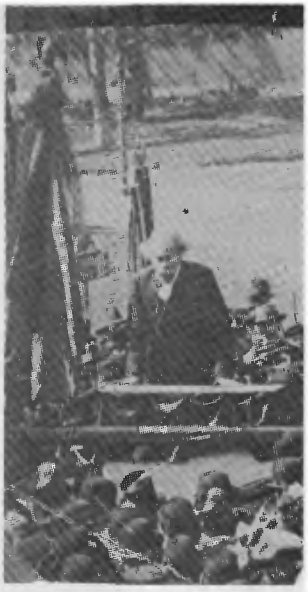

Oratorul Delavrancea.

La Ţibana, cu notabilităţile locale.

Arenele Romane în timpul unei conferinţe a scriitorului.

Locuinţa directoarei Şcolii Centrale, Marya Delavrancea – ultima locuinţă din Bucureşti a scriitorului.

Delavrancea în 1915.

Înainte de pribegie (1916).

Casa din Iași a profesorului I. Paul, în care Delavrancea a locuit o vreme împreună cu Octavian Goga.

Delavrancea văzut de Murnu.

Bustul lui Delavrancea, lucrat de Corneliu Medrea în timpul vieţii scriitorului.

Delavrancea cu fiica sa Cella la spitalul din Coţofeneşti, în timpul primului război mondial.

Mormîntul scriitorului, în cimitirul Eternitatea din Iaşi.

Aspect din expoziția organizată de Muzeul Literaturii Române în 1958, cu prilejul centenarului nașterii scriitorului.

Lei 17

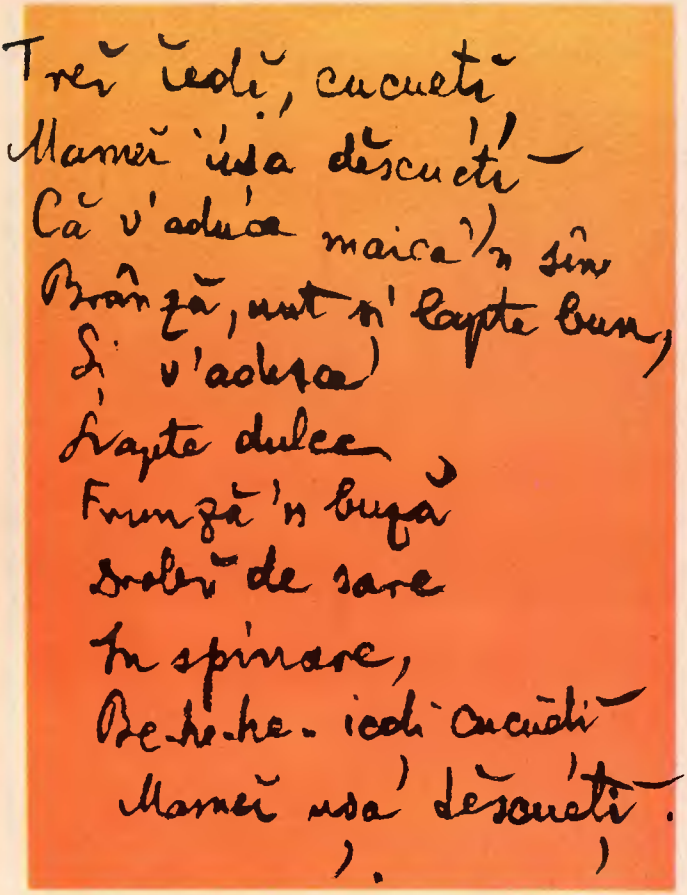

EDITURA SPORT-TURISM